

Türkiye'de siyaset, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda iktidarın el değiştirmesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin getirdikleriyle değişik tecrübelerle sınıandı. İki askeri müdahale, bir muhtıra dışında, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden 1983 yılına kadar, daha önce tecrübe edilmemiş koalisyon, teknokrat gibi hükümet modelleri siyaset sahnesinde yerini aldı. Her yeni dönem ve tecrübe, ülkenin farklı noktalarında farklı tepkiler ortaya çıkardı.

Demokrat Parti'ye en yoğun desteğin verildiği illerin başında gelen Rize'de, bundan sonraki süreçte siyaset, canlılığını korumaya devam etti. Adnan Menderes'in en yakınındaki isimler arasında Rizeli siyasetçiler vardı. Yassıada yargılamalarında 6 DP Rize milletvekilinden beraat eden olmamıştı. 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra da Rize, genel çerçevede mevcut siyasi eğilimine sadık kaldı.

Gerçekten de Cumhuriyetle birlikte başta Cumhurbaşkanı, başbakanlar, bakanlar olmak üzere önemli siyasetçiler yetiştirmiş olan Rize, adeta siyasetin nabzının attığı şehir olmuş ve bu yönüyle de ülke siyasetine yön vermiştir. Bu düşünceden hareketle hazırladığımız elinizdeki kitapta, ülke siyasetinde 1950 sonrası yaşanan tüm gelişmelerin Rize ilindeki yansımalarını bulacaksınız.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE RİZE-II (1950-1980) SİYASÎ TEMELLER

Editörler

Zehra ASLAN

Mustafa ARIKAN

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE
RİZE II (1950-1983)
SİYASÎ TEMELLER**

**Editörler
Zehra ASLAN
Mustafa ARIKAN**

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları: 29

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE RİZE-II (1950-1980)
SİYASİ TEMELLER**

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Zehra ASLAN

Arş. Gör. Mustafa ARIKAN

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mehmet OKUR

Doç. Dr. Zehra ASLAN

Arş. Gör. Mustafa ARIKAN

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Doç. Dr. Zehra ASLAN

Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK

Kapak-Dizgi-Tasarım

Öznur YILDIRIM

Baskı - Cilt

Ankara Ofset Basım Matbaacılık

Reklam İnş. Turz. Teks. Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cad. Necati Bey İşhanı

No: 93/43-44 İskitler / ANKARA

Tel: (+90) 312 384 50 63 Fax: (+90) 312 384 50 66

www.ankaraofset.com.tr

ANKARA 2019

ISBN: 978-605-9072-19-9

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

0 (464) 223 61 26 - 1669

donersermaye@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun

14.12.2017 Tarih ve 412 Nolu kararı ile basılmıştır.

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Recep Tayyip Erdoğan

Üniversitesi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İç ve dış kapak fotoğrafları, Fatih Sultan KAR'ın kişisel koleksiyonundan alınmıştır.

RECEP TAYYIP
ERDOĞAN
ÜNİVERSİTESİ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE

RİZE-II

(1950-1980)

SİYASİ TEMELLER

Editörler

Zehra ASLAN

Mustafa ARIKAN

Zehra ASLAN: Trabzon Of'ta doğdu. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nden derece ile mezun oldu. Aynı Üniversite'nin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda 2008 yılında "Yüksek Lisans", 2011 yılında da "Doktora" derecelerini almaya hak kazandı. 2009 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde okutman olarak meslek hayatına başlamış, aynı yılın ekim ayında atandığı Rize Üniversitesi'nde yine okutman olarak görevine devam etmiştir. 2013 yılı nisan ayında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Tarih Bölümü'nde "Yardımcı Doçent" kadrosuna atanan Aslan, 16 Eylül 2014 tarihinde "Atatürk İlkeleri ve İnkılapları ve T.C. Tarihi Ana Bilim Dalında" girmiş olduğu "Doçentlik" sınavında başarı göstererek bu unvanı almaya hak kazanmıştır. İdari olarak Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi "Tarih Bölüm Başkanlığı" ve RTEÜ Fen Edebiyat Fakültesi'nde "Yönetim Kurulu Üyeliği" görevlerini sürdüren Aslan, aynı zamanda Atatürk Araştırma Merkezi'nde "Bilim Kurulu Üyesi"dir.

Yayınlanmış uluslararası ve ulusal nitelikteki dergilerde çok sayıda makalesi ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş bildirileri bulunan Aslan, özellikle Demokrat Parti Dönemi ve Yassıada davaları ile ilgili çalışmalara ağırlık vermektedir. Ana bilim dalının çeşitli dönemlerinde siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik tarih ve göç çalışmaları bulunan Aslan'ın, *Türkiye'de Devlet Tiyatrosu'nu Yaşatmak* (Sahhaflar Kitap Sarayı, 2013), *Demokrat Parti Döneminde Trabzon 1950-1960* (Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri I* (Libra Kitap, 2017), *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Yahudileri ve Yassıada Mağduru Yahudi Milletvekilleri İsak Altabev-Yusuf Salman* (Libra Kitap, 2018) ve Işıl Tuna ile birlikte hazırlayıp editörlüğünü yaptığı *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri II* (Libra Kitap 2019) adlı yayınlanmış kitapları vardır. Ayrıca Mustafa Arıkan ile birlikte *Cumhuriyet Döneminde Rize I (1923-1950)* (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2018) adlı kitabın editörlüğünü yapmıştır.

Mustafa ARIKAN: Amasya Merzifon doğumludur. 2007 yılında Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olmuştur. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda almış olduğu yüksek lisans eğitimini 2010 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl Rize Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi alanında okutman olarak göreve başlamıştır. 2015 yılında, aynı üniversitede araştırma görevlisi olmuştur. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında doktora eğitimine başlamıştır. Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ danışmanlığında yürüttüğü "Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Dış Politika Yönelimleri" başlıklı tezi hâlen devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	5
KISALTMALAR	9
EDİTÖRDEN	11

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960)

1.1. SİYASÎ PARTİLERİN RİZE TEŞKİLATLARI (SİNAN BAŞARAN).....	15
1.1.1. Demokrat Parti Rize Teşkilatı.....	15
1.1.2. Cumhuriyet Halk Partisi Rize Teşkilatı.....	27
1.1.3. Millet Partisi Rize Teşkilatı	44
1.1.4. Cumhuriyetçi Millet Partisi Rize Teşkilatı.....	49
1.1.5. Türkiye Köylü Partisi Rize Teşkilatı	52
1.1.6. Hürriyet Partisi Rize Teşkilatı	53
1.2. PARTİ LİDERLERİNİN RİZE ZİYARETLERİ (SİNAN BAŞARAN).....	56
1.2.1. Adnan Menderes'in Rize Ziyaretleri	56
1.2.2. İsmet İnönü'nün Rize Ziyareti	59
1.3. RİZE'DE SEÇİMLER (SİNAN BAŞARAN)	65
1.3.1. 1950 Genel Seçimleri	65
1.3.2. 1950 Yerel Seçimleri	67
1.3.3. Ara Seçimler	72
1.3.4. 1954 Genel Seçimleri.....	75
1.3.5. 1955 Yerel Seçimleri (Belediye ve İl Genel Meclisi).....	80
1.3.6. 1957 Genel Seçimleri	82
1.4. RİZE BELEDİYESİ'NDEKİ OLUMSUZLUKLAR (SİNAN BAŞARAN)	85
1.5. RİZE'DE SİYASÎ PARTİLER ARASI İLİŞKİLER (SİNAN BAŞARAN)	90

İKİNCİ BÖLÜM
ARA DÖNEM/MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ DÖNEMİ
(27 MAYIS 1960-25 EKİM 1961)

2.1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN RİZE'YE YANSIMALARI (ZEHRASLAN)	98
2.1.1. Askerî Müdahale	98
2.1.2. Mülkî İdarenin Durumu	104
2.1.3. 27 Mayıs Müdahalesine Tepkiler	110
2.2. RİZE MİLLETVEKİLLERİNİN YASSIADA'DA YARGILANMALARI (ZEHRASLAN)	129
2.2.1. İzzet Akçal	132
2.2.2. Osman Kavrakoğlu	144
2.2.3. Muzaffer Önal.....	151
2.2.4. Hüseyin Agun	154
2.2.5. Mehmet Fahri Mete	158
2.2.6. Ahmet Morgil.....	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1961 REFERANDUMUNDAN 12 MART 1971
MUHTIRASI'NA RİZE'DE SİYASET

3.1. 1961 ANAYASA REFERANDUMU VE RİZE (FEVZİ ÇAKMAK)	173
3.2. SİYASİ PARTİLERİN RİZE'DEKİ FAALİYETLERİ (FEVZİ ÇAKMAK)	181
3.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Rize Teşkilatı	181
3.2.2. Adalet Partisi (AP) Rize Teşkilatı	185
3.2.3. Yeni Türkiye Partisi Rize Teşkilatı	188
3.2.4. Diğer Siyasî Partilerin Rize Teşkilatı	189
3.3. RİZE'DE SEÇİMLER (FEVZİ ÇAKMAK)	191
3.3.1. 15 Ekim 1961 Yılı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Seçimleri ve Rize.....	191
3.3.2. 17 Kasım 1963 Belediye Seçimleri ve Rize	203
3.3.3. 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimi ve Rize	214
3.3.4. 10 Ekim 1965 Yılı Millet Meclisi Seçimleri ve Rize.....	222
3.3.5. 2 Haziran 1968 Yılı Belediye Seçimleri ve Rize.....	237
3.3.6. 12 Ekim 1969 Yılı Millet Meclisi Seçimi ve Rize	243

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
12 MART'TAN 12 EYLÜL'E RİZE'DE SİYASÎ HAYAT

4.1. 12 MART MUHTIRASI VE SONRASINDA RİZE'DE SİYASÎ YAŞAM (FEVZİ ÇAKMAK)	255
4.1.1. Türk Siyasetinin Genel Görünümü	255
4.1.2. Rize'de Siyaseti Etkileyen Bir Unsur Olarak Çay Üretimi.....	259
4.1.3. 12 Mart Muhtırası Sonrası Rize'deki Siyasal Gelişmeler	264
4.2. RİZE'DE SEÇİMLER (FEVZİ ÇAKMAK)	267
4.2.1. 14 Ekim 1973 Yılı Millet Meclisi İle Cumhuriyet Senatosu Seçimleri ve Rize..	267
4.2.2. 9 Aralık 1973 Yılı Belediye Seçimleri ve Rize	278
4.2.3. 1973 Seçimleri Sonrasında Ülke Siyasetinde Yaşananlar ve Rize'ye Olan Yansımaları	282
4.2.4. 5 Haziran 1977 Yılı Millet Meclisi Seçimleri ve Rize.....	285
4.2.5. 11 Aralık 1977 Yılı Belediye Seçimleri ve Rize	294
4.3. 1977 SEÇİMLERİNDEN 12 EYLÜL'E RİZE'DE SİYASÎ GELİŞMELER (FEVZİ ÇAKMAK)	299
4.4. 12 EYLÜL 1980 ASKERÎ MÜDAHALESİ VE RİZE (FEVZİ ÇAKMAK)	313
4.4.1. Askerî Müdahale Sonrası Rize'de Yaşananlar	313
4.4.2. 1982 Anayasa Referandumunu ve Rize	315
4.4.3. Siyasî Partiler ve Rize.....	316
4.4.4. 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimi ve Rize.....	320
KAYNAKÇA	331
DİZİN	341

KISALTMALAR

ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
Av.	: Avukat
B.C.A.	: Devlet Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BP	: Birlik Partisi
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
C.	: Cilt
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DemP	: Demokratik Parti
DEV-GENÇ	: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DP	: Demokrat Parti
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GP	: Güven Partisi
HP	: Hürriyet Partisi /Halkçı Parti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SODEP	: Sosyal Demokrat Parti
ss.	: Sayfa Sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

EDİTÖRDEN

1950 sonrası Türkiye’de yaşanan büyük değişim ve dönüşümler, tüm toplumu etkiledi. Önce 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda iktidar değişimi ile gerçek bir demokratik sistemin kurulacağına dair umutlar yeşerdi. Sonra üç dönem üst üste seçim kazanan Demokrat Parti’nin özellikle X. Dönemden itibaren bazı uygulamaları ile birlikte muhalefetin hırçınlığı sonucunda oluşan gergin ortam, bu yeşeren umutları söndürmeye başladı. Fakat demokrasiye asıl darbe, 27 Mayıs 1960 tarihinde halkın iradesiyle iktidara gelen hükümetin asker tarafından zor kullanılarak iktidardan uzaklaştırılmasıyla vuruldu. Türk tarihinde yeni bir tecrübe olmayan bu durum, Cumhuriyet döneminde bir ilki oluşturdu ve ülkenin siyasî geleceğini etkiledi, hatta şekillendirdi. Bir başka deyişle ileride yaşanacakların öncüsü oldu.

2018 yılı sonunda editörlüğünü Üniversitemiz Tarih Bölümü araştırma görevlilerinden Mustafa Arıkan’la birlikte yaptığımız *Cumhuriyet Döneminde Rize I (1923-1950)* adlı eserimiz, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi yayınları arasında yerini almıştı. Okuyucuyla buluşturmaktan büyük bir mutluluk duyduğumuz eserin “*Editörden*” kısmında, “*Bunun bir başlangıç olduğunu ve Rize tarihini 1980 yılına kadar olan süreçte ortaya koyan eser veya eserler hazırlanacağını*” duyurmuştuk.

1950-80 arası dönemde Rize’deki gelişmeleri önce tek ciltte toplamayı planladık. Fakat süreç ve gelişmeler, bunu zorlaştırdı. Özellikle Rize’de siyasetin ve siyasetçilerin çok etkili olduğu bu dönemlerin ayrı bir eser olması gerektiğine karar verdik. Yayın aşamasında birinci ciltte olduğu gibi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi Mustafa Arıkan’la birlikte çalıştık.

Ülke siyasetinde büyük dönüşümlerin yaşandığı 1950-80 dönemine, Rize’den bir bakış olan *Cumhuriyet Döneminde Rize II Siyasî Temeller* adlı kitap, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Recep Tayyip Erdoğan Üni-

versitesi Tarih Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Sinan Başaran tarafından yazılmış olup 1950-1960 döneminde Rize'deki siyasî gelişmeleri kapsamaktadır. Millî Birlik Komitesi Dönemine Rize özelinden bir bakış niteliğinde olan ve "27 Mayıs Askerî Müdahalesinin Rize'ye Yansımaları" ile "Rize Milletvekillerinin Yassıada'da Yargılanmaları" adlı iki ana başlığın bulunduğu ikinci bölüm, tarafımdan kaleme alınmıştır. 1961'den 1971 Muhtrası'na ve 1971 Muhtrası'ndan 1983'e kadar olan süreçte Rize'deki siyasî gelişmeleri ele alan üçüncü ve dördüncü bölümlerin yazarı ise Dokuz Eylül Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fevzi Çakmak'tır.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen (Proje Numarası: SBA-2018-969) çalışmamız, Rize'nin 1950'den 1983'e kadar olan dönemdeki siyasî hayatına ışık tutacaktır. Eserin, şehrin ve bölgenin siyasî tarihine büyük bir katkı sağlayacağı inancındayız. Büyük bir emeğin ürünü olan ve bulunduğumuz şehre hizmet etme şuurunu ile hazırlanan eserlerin devamı niteliğindeki bu kitap, yerel tarihle ilgili akademik çalışmalar yapacak olanlara da kaynaklık edecektir.

Eserin ortaya çıkmasına kadar olan aşamada öncelikle Rize tarihi ile ilgili eserlerin yazılması fikrinin sahibi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN'a destekleri için şükranlarımı ifade etmek isterim. Ayrıca yazarlarımız Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK ve Dr. Öğr. Üyesi Sinan BAŞARAN ile kitabın editörlüğünü birlikte yaptığım Arş. Gör. Mustafa ARIKAN'a, kitabın dizgi ve dizaynını yapan Öznur YILDIRIM'a ve esere büyük ilgi gösterip kapak görselini şahsi arşivinden bizlerle paylaşan Fatih Sultan KAR'a teşekkürü de bir borç bilirim.

Doç. Dr. Zehra ASLAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960)¹

1.1. SİYASÎ PARTİLERİN RİZE TEŞKİLATLARI

Bu bölümde, Rize'deki 1950-1960 döneminin siyasî faaliyetleri ele alınmıştır. Konu kapsamında parti teşkilatlanmaları, siyasî faaliyetler, liderlerin ziyaretleri ve seçim sonuçları irdelenmiştir. Ağırlıklı olarak dönemin gazeteleri ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'ndeki kaynaklar kullanılmış, partilerin il teşkilat üyeleri ve faaliyetleri hakkında doyurucu bilgilere ulaşılmıştır. Ancak ilçe ve bucak teşkilatları hakkında yeterli bilgi elde edilememiştir. Her konu başlığı kendi içerisinde kronolojik olarak ele alınmıştır.

1.1.1. Demokrat Parti Rize Teşkilatı

Rize'de Demokrat Parti (DP) teşkilatı 10 Mart 1946'da kurulmuştur.² Bu süreçte ilk olarak vilayet çapında teşkilatlanmaları yürütecek yedi kişilik bir müteşebbis heyet oluşturulmuştu. Heyetin başkanı Mustafa Fahri Mete idi. Sadece o, daha öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyesi değildi. Diğer üyeler; Mustafa Yavaş, Musa Yetim, Mehmet Demirel, Sadık Temizel, Ziya Tavail ve Mahmut Yanbay CHP'den istifa ederek DP'ye katılmışlardı.³ Partinin ilk olarak Merkez, Çayeli ve Güneyce⁴ ilçe müte-

1 Bu bölüm, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Dr. Öğr. Üyesi Sinan Başaran tarafından kaleme alınmıştır. Çalışma, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: SBA-2018-900.

2 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti, (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara 2004, s. 76. DP Rize teşkilatının 1946-1950 dönemine dair geniş bilgi için bkz. Sinan Başaran, "Rize'de Siyaset", *Cumhuriyet Döneminde Rize-I*, Zehra Aslan-Mustafa Arıkan (ed.), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2018, s. 317-319.

3 *B.C.A.*, 490.1/ 45.1856.7.

4 Günümüzde İkizdere ilçesinin bir köyü olan Güneyce, 1945 yılında ilçe olmuştur. İlçe merkezinin 1952 yılında İkizdere'ye alınması ile Güneyce önce köy, 1955 yılında bucak ve

şebbis heyetleri oluşturuldu. Halkın yoğun ilgi göstermesiyle kısa sürede il genelinde teşkilatlar hızla kuruldu. İlk yıl, 43 ocak teşkilatı açıldı.⁵ Teşkilatlanmanın tamamlanmasının ardından bucak, ilçe ve il kongreleri yapıldı. İl İdare Kurulu başkanlığına hâlihazırda müteşebbis heyet başkanlığını yürüten Mehmet Fahri Mete seçildi. 1950 seçimleri yapıldığında başkanlık koltuğunda yine Mete oturuyordu. Merkez İlçe Başkanı da Yusuf Tiryakiydi.⁶

Mehmet Fahri Mete

Kaynak: TBMM Arşivi, Zat ve Sicil Dosyası.

1950 seçimlerinde DP, en yüksek oy oranına yaklaşık % 70'le Rize'de ulaştı.⁷ Bu seçimlerde milletvekili seçilen Mete, il başkanlığı görevini yılsonuna kadar sürdürdü.⁸ Ardından görevi Mustafa Aziz Başar'a devretti.⁹ DP'nin iktidara gelmesinin ardından partinin üye sayısı hızlı bir artış gösterdi. Öyle ki 1950 seçimleri öncesinde CHP için var gücüyle çalışan kimi Rizeliler, seçimi DP'nin kazanması üzerine bu partinin kademelerine girmeye meylettiler.¹⁰ Bazen bireysel bazen de toplu olarak vatandaşlar DP'ye kaydolmaya başladılar. Rizelilerin yeni iktidardan beklentileri çoktu. Altyapı çalışmaları, özellikle de su şebekesi ve yol ta-

2011 yılında tekrar köy statüsüne düşürülmüştür. Sinan Başaran, "Cumhuriyet Dönemi Rize İdare Tarihi", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 486, 2018, s. 58, 64, 68.

5 Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 123.

6 *Zafer*, 24 Aralık 1949.

7 https://www.tbmm.gov.tr//develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu, Erişim: 6 Ekim 2019.

8 *B.C.A.*, 490.1/ 445.1836.2.

9 *Rize*, 15 Aralık 1950.

10 "12'yi Çeyrek Geçe Demokrati", *Zümrüt Rize*, 13 Aralık 1951.

lepleri bunların başında geliyordu. Yıllardır bitirilemeyen Rize-İspir yolu Rize halkı için ayrı bir öneme sahipti. Nitekim 29 Ocak 1951 DP Merkez İlçe Kongresi'nde bu konunun üzerinde önemle duruldu.¹¹ CHP döneminde ödeneksizlikten bitirilemeyen ve Rize ekonomisi için büyük önem atfedilen bu yolun, yeni iktidar döneminde bir an önce tamamlanması isteniyordu. Ancak kongrede göze çarpan asıl unsur, taleplerden ziyade delegeler arasındaki çekişme oldu. İktidarda henüz bir yılı dahi tamamlamamış partinin üyeleri, parti kademelerini ele geçirmek için kıyasıya bir yarışa giriştiler. Merkez İlçe Kongresi'ndeki bu mücadele, 5 Şubat 1951'de Muallimler Birliği lokalinde yapılan DP İl Kongresi'nde daha fazla hissedildi. İl idare kurulu oluşumunda ciddi tartışmalar çıktı. Yapılan seçimde İl İdare Kurulu başkanlığına Yusuf Köseoğlu, ikinci başkanlığa Mahmut Yanbey, kâtipliğe Fevzi Saruhan ve muhasipliğe Hüseyin Hut seçildi. Diğer üyeliklere de Mehmet Mete, Ali Mete, Musa Yetim, Mustafa Fırat, Nazmi Ökten getirildi. Ahmet Vardal, Arif Suyabatmaz, Medet Rakıcı, Naci Bilgin ve Kâzım Cengiz haysiyet divanı üyesi oldu. Kongrede ayrıca Genel Kurul'da Rize'yi temsil etmesi için 18 delege belirlendi.¹²

Böylece seçimden sonraki ilk il kongresi sonunda yeni il yönetimi çok erken başlayan çekişmelerle belirlenmiş oldu. Bir sonraki il kongresi 29 Ocak 1952 günü, 61 delegeden 53'ünün katılımıyla yapıldı. Kongrede parti il başkanlığına yeniden Yusuf K. Köseoğlu seçildi.¹³ Köseoğlu yaptığı konuşmada partinin yıkılması için bilerek veya bilmeyerek çalışanlar olduğunu söyleyerek, bu gibi kimselerin iftiracı propaganda yaptıklarını, şahsiyetlerini çürütme yoluna gittiklerini bu gibi şahsiyetlerin parti içinde bulunmasından duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Daha sonra söz alan Naci Bilgin, idare heyetine muhaliflikle partiye muhalifliğin aynı şey olmadığını, partiye ihanet eden varsa adlarının kongreye bildirilmesini, yoksa kendi fikirlerini benimsemeyenlere bazı uygulamalarının parti için zararlı olduğunu söyleyenlere muhalif demeye hakkının bulunmadığını ifade etti. Bilgin konuşmasının devamında görüş ve fikir ayrılıklarını ihanet gibi göstermenin yanlışlığını belirtti.¹⁴ Kongre sonunda yeni İdare Kurulu belirlendi. Aldıkları oy sırasına göre kurula seçilen kişiler şunlardır: Hüseyin Hut, Ali Mete, Mahmut Yanbey, Musa Yetim, Nazmi Ökten, Hamit Saroğlu, Yusuf Köseoğlu, Mustafa Fırat ve Osman Zeki Karadeniz.¹⁵

11 *Rize*, 1 Şubat 1951.

12 *Rize*, 6, 10 Şubat 1951.

13 *Zümriüt Rize*, 30 Ocak 1952.

14 *Zümriüt Rize*, 31 Ocak 1952.

15 *Rize*, 30 Ocak 1952.

Görüldüğü gibi önceki İl İdare Kurulu'ndan sadece iki kişi yeni kurulda yer almadı. Fevzi Saruhan ve Mehmet Mete'nin yerlerine Hamit Saroğlu ve Osman Zeki Karadeniz seçildi. Seçimi mevcut başkan ve ekibinin yer aldığı liste kazandı. Ancak listede en yüksek oyu alan aday 118 oy alırken en düşük oy sahibi 93 oy aldı. Liste dışı olup da muhalif adedilenlerden bazıları 68 oy almıştı. Bu durum il teşkilatındaki ayrışma ve sorunun küçümsenemeyecek bir dereceye geldiğini gösteriyordu.¹⁶

Parti kademelerinde partililerin artan tepkisi bir süre sonra berabere istifaları getirmeye başladı. 13 Mart 1952'de DP Fener Ocağı İdare Kurulu toplu olarak istifa etti. İstifa edenlerden birisi, *"Partimizin ve hükümetimizin çalışmalarını takdirle karşılıyoruz ancak il idare heyetinin keyfi ve diktatörce hareketlerine daha fazla tahammül edemedik. Biz partinin Rize'de ilk kuruluşunda saflarında yer almış kimseleriz. Mücadelesini yaptığımız zihniyeti temsil eden kimselerle çalışamayacağımız pek tabiidir."* diyerek istifa gerekçelerini belirtti.¹⁷ Aynı yılın ekim ayında bu sefer DP Hayrat Mahallesi Ocak İdare Kurulu topluca istifa etti. Kurul üyelerinden Tahir Ekşioğlu istifa nedenini *"Ocak İdare Kurulu'nun toptan istifa edişindeki amil; partili olup da birer mevki işgalden ve bu şahısların amme işlerini bir tarafa bırakarak senlik ve benlik kavgalarına düştükleri gibi bir ahenksizliğin devam etmesini müşahade etmemizdir."* diye açıkladı. Ekşioğlu, mahallelerine söz verilen bazı vaatlerin yapılmamasını da istifalarının bir diğer gerekçesi olarak belirtti.¹⁸

Partinin 1953 yılındaki Çayeli İlçe Kongresi'nde büyük olaylar çıktı. Kongrede İl İdare Kurulu'nun desteklediği grubun seçimi kaybedeceği anlaşılınca Çayeli Belediye Başkanı, İl İdare Kurulu üyeleri ve 30 kadar delege kongreyi terk ettiler. Yapılan seçim sonucunda İlçe İdare Kurulu başkanlığına Mustafa Morgül, ikinci başkanlığa Osman Sipahi, muhasipliğe Mevlût Al, kâtipliğe Mehmet Pişkin, diğer üyeliklere Naci Bilgin, İsmail Tecimer ve İsmail Aydın seçildi. Karşı grup sadece 5 oy aldı.¹⁹ Böylece mevcut yönetim birkaç kişi dışında yeniden seçildi. Daha önce yönetimde bulunan Rıza Albayrak ve Fehmi Ozan'ın yerlerine İsmail Aydın ve Naci Bilgin görev aldı.²⁰ İl İdare Kurulu, yeni seçilen Çayeli İlçe İdare Kurulu'nun feshedilmesi için DP Genel Merkezi'ne başvurdu. Ancak talep

16 "Hüsniyet Nerede", *Zümrüt Rize*, 6 Şubat 1952.

17 *Zümrüt Rize*, 14 Mart 1952.

18 *Zümrüt Rize*, 28 Ekim 1952.

19 *Rize*, 30 Ocak 1953; *Zümrüt Rize*, 28 Ocak 1953.

20 *Zümrüt Rize*, 26 Ocak 1952.

kabul edilmedi.²¹ Aynı yıl yapılan Derepazarı Bucak Kongresi'nde²² de İdare Heyetine Hızır Aydın, Sefer Tüfekçi, Mustafa Kılıç, Süleyman Kira, Mehmet Tüfekçi ve Nâzım Bekiroğlu seçildiler.²³

9 Mart 1953 günü DP Merkez İlçe Kongresi yapıldı. Gruplar arasındaki mücadele divan heyeti seçiminde bile görülmeye başlandı. Kongrede divan başkanlığına Yusuf Köseoğlu seçildi. Bazı delegeler “Biz Yusuf Köseoğlu'nun aleyhinde konuşacağız onu kongre başkanı istemiyoruz, (bir başkası) Bu seçim olmamıştır çünkü delegelerle samîîn (dinleyiciler) karışık olarak bulduklarından dışarıda olan ve parmaklarını kaldıran delegeler sayılmamıştır” sözleriyle bu duruma itiraz ettiler. Buna rağmen kongre başkanlığına Yusuf Köseoğlu, ikinci başkanlığa Fehmi Ozan ve kâtipliğe de Kâzım Cengiz ile Hasan Başaran seçildi.²⁴ Kongrede İlçe İdare Kurulu'nun faaliyet raporunun okunmasının ardından delegelerden ağır eleştiriler geldi. Bir delege, İlçe İdare Kurulu'nun köylerde yapılması gereken kongrelerin merkezdeki dükkânlarda iki üç kişinin bir araya gelmesiyle yapıldığını ve istediklerini delege olarak seçtiklerini söyledi. Bir başka delege Karadere'de yapılan belediye seçimlerinde DP İlçe İdare Kurulu üyelerinden kimsenin bucağa²⁵ gelmediğini, seçimle alâkadar olmadığını, ancak CHP il ve merkez ilçe teşkilat üyelerinin bucağa defalarca geldiğini ve bucak teşkilatını desteklediklerini belirtti. DP Karadere Bucağı Başkanı Kâzım Cengiz ise İdare Kurulu raporunun tenkit edilebilmesi için bir faaliyetleri olması gerektiğini, fakat gerçekte İdare Kurulu'nun hiçbir iş yapmadığını, bu nedenle eleştiriye değer bir husus olmadığını ifade ederek tepkisini dile getirdi.²⁶

Merkez'den sonra Pazar ve İkizdere ilçe kongreleri yapıldı. İkizdere İlçe Kongresi'nde de başkanlığa Celal Kurnaz, ikinci başkanlığa Aslan Ekşi ve üyeliklere Mustafa Köymen, Emrullah Ardal, Mustafa Ekşi, İmdat Köseoğlu ve İlyas Tavukçu seçildi.²⁷ Pazar'da 96 delegeden 83'ünün

21 *Rize*, 23 Haziran 1953.

22 Belirtilen tarihte Rize merkeze bağlı bir bucak olan Derepazarı, 1990 yılında ilçe olacaktır. *Resmî Gazete*, Sayı: 20523, 20 Mayıs 1990, s. 57; Başaran, *Rize İdare Tarihi*, s. 67.

23 *Rize*, 31 Ocak 1953.

24 *Rize*, 10 Mart 1953.

25 Belirtilen dönemde Rize merkeze bağlı bir bucak olan Karadere, 1959 yılında “Kalkandere” adıyla ilçe olacaktır. 19.6.1957 tarih ve 7033 Sayılı Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı: 9644, 27 Haziran 1957; Başaran, *Rize İdare Tarihi*, s. 65-66.

26 *Zümrüt Rize*, 10 Mart 1953.

27 *Rize*, 20 Nisan 1953.

katıldığı kongrede,²⁸ mevcut yönetimde bulunan Hüseyin Atabek, Şükürü Alpay, Fahri Vardal, Sabri Balta, Maksut Kobal, Osman Karadeniz ve Hamdi Genç yeniden İdare Heyeti üyeliklerine seçildiler.²⁹

Vilayetteki ilçe ve bucak kongreleri tamamladıktan sonra sıra il kongresine gelmişti. Kongreden birkaç hafta önce İl İdare Kurulu Üyesi Mahmut Yanbeyoğlu, idare heyetindeki anlaşmazlık nedeniyle istifa etti.³⁰ Haziran ayının sonlarına doğru Ses Sineması'nda DP İl Kongresi yapıldı. Kongreye 71 delege katıldı. İl İdare Kurulu, anlaşmazlık içinde bulunduğu Çayeli delegelerinin kongreye katılmasını istemiyordu. Bu nedenle, İl İdare Kurulu, Çayeli İdare Kurulu'nun kongre gününe kadar seçim tutanaklarını Parti İl Merkezi'ne göndermediği gerekçesiyle delegelerin kongreye kabul edilmemesini istedi.³¹ Konu, oluşturulan bir ön komisyonda görüşüldükten sonra talep, delegelerin oyuna sunuldu. Çayeli delegelerine oy kullanma hakkı verilmeyen oylama sonucu 35'e karşı 13 oyla delegelerin kongreden çıkarılması teklifi kabul edildi.³² Bunun üzerine Çayeli delegeleri salondan çıkarıldı. Durumu protesto eden Pazar delegelerinin tamamı ile Merkez ve Ardeşen delegelerinin bir kısmı da kongreyi terketti. Salonda sadece 83 delegenin 35'i kaldı.³³ Ayrıca Kongre Başkanı Osman Kavrakoğlu, milletvekillerinden Kemal Balta ile Ahmet Morgil de salondan ayrıldılar. Kongre Başkanı'nın salonu terketmesi üzerine İkinci Başkan Mehmet Mete görevi üstlendi ve hemen idare heyeti seçimlerine geçildi. Seçim sonucunda yeni heyet şu kişilerden oluştu: Asil üyeler: Hüseyin Hut, İbrahim Şerifoğlu, Yusuf Köseoğlu, Mustafa Aziz Başar, Ali Mete, Nazmi Ökten, Musa Yetim, Mustafa Fırat, Enis Naci Kepenek. Yedek üyeler: Nazım Tarakçıoğlu, Yusuf Tiryaki, Hasan Karali, Ahmet Karali.³⁴

Seçimden kısa bir süre önce kuruldaki üyeliğinden istifa eden Mahmut Yanbey ile Hamit Saroğlu ve Osman Zeki Karadeniz yeni yönetimde yer almadılar. Onların yerine İbrahim Şerifoğlu, Mustafa Aziz Başar ve Enis Naci Kepenek ilk kez Kurul'da görev aldı.

Delegelerin önemli bir kısmı kongrede bulunmadığı için seçime Ar-

28 *Zümrüt Rize*, 17 Haziran 1953. Rize gazetesi kongreye 93 delegeden 87'sinin katıldığını belirtmektedir. *Rize*, 16 Haziran 1953.

29 *Zümrüt Rize*, 26 Ocak 1952; *Rize*, 16 Haziran 1953.

30 *Zümrüt Rize*, 11 Haziran 1953; *Rize*, 11 Haziran 1953.

31 *Rize*, 25 Haziran 1953.

32 Rize gazetesi bu sayıyı 37'ye karşı 15 aleyhte olarak vermektedir. *Rize*, 21 Haziran 1953.

33 Rize gazetesi bu sayıyı 38 olarak vermektedir. *Rize*, 25 Haziran 1953.

34 *Zümrüt Rize*, 24 Haziran 1953; *Rize*, 21, 23 Haziran 1953.

deşen delegelerinin yarısı ve birkaç delege dışında merkez ve İkizdere delegeleri katılmıştı. Bu nedenle seçilen yeni İdare Kurulu'nun meşruiyetine itiraz etmek üzere Ardeşen, Çayeli ve Pazar delegeleri adına DP Genel İdare Kurulu'na, üç kişi tarafından telgraf çekildi. Telgrafta yaşanan olaylar belirtilerek müfettiş incelemesinin başlatılması istenildi. Ayrıca adı geçen üç ilçe idare kurulunun, yeni seçilen İl İdare Kurulu'nu tanımayacaklarını ve yazışmalarını doğrudan doğruya Genel İdare Kurulu ile yapacaklarını bildirdiler.³⁵

Kongreyi terk eden delegelere göre, Çayeli delegelerinin kongreye alınmak istenmeme nedeni, İl İdare Kurulu'na belli şahısların seçilmesini gerçekleştirmek içindi. Onlar, kendi yerini sağlamlaştırmak isteyen bu şahısların samimi partilileri küstürdüğünü düşünüyorlardı.³⁶ Kurula ilk kez seçilen Avukat Enis Naci Kepenek de bu fikirleri paylaşıyordu. Bu nedenle seçildiği gün yönetimden istifa etti.³⁷ Kepenek, basına verdiği yazılı açıklamada aday olmadığını, aday gösterildiğini belirterek istifa nedenlerini şu cümlelerle açıkladı:

[...] Elli bin mevcutlu bir partiyi şahsına mal ederek kendi menfaatleri uğrunda onun hayati uzuvlarının mahvına gidenlerin hüsrana uğrayacağından ve asil prensiplerle millet hizmetine atılan DP'den bu safların temizleneceğinden emin ve müsterih bulunmaktayız.

Çayeli, Pazar ve Ardeşen'in teşkilat olarak partimizin bir üst kademesi telakki etmediği bugünkü fiili kurulun meşruiyetinden şahsen ben de emin olmadığımından bu kurula mensup bir imza sahibinin şahsına dair olan bu tazvihim [açıklamam] parti teşkilatına raci değildir [dayanmamaktadır].

Demokrat Parti saflarında ayrılık ve çözülme faaliyetlerine yol açan ve partiye suikastla meşgul olan seviyesiz kimselerle muhatap olmayı zül addederim. Filhakika efkârumumiye kararını vermiştir.³⁸

İstifa haberinin ardından DP Rize İl Başkanı Yusuf Köseoğlu bir açıklama yaptı. Açıklamada Kepenek'in, Parti Nizamnamesi'nin 49. Maddesi'ndeki şartı sağlamadığı belirtildi. Bu maddeye göre partinin idare kademelerinde görev alacakların en az 6 ay önceden partiye kaydedilmiş

35 *Zümrüt Rize*, 24 Haziran 1953.

36 "DP İl Kongresinden Notlar-3", *Zümrüt Rize*, 24 Haziran 1953.

37 *Rize*, 22 Haziran 1953; *Zümrüt Rize*, 22 Haziran 1953.

38 Enis Naci Kepenek, "Z.R. Yazı İşleri Müdürlüğüne", *Zümrüt Rize*, 26 Haziran 1953.

olması gerekiyordu. Köseoğlu, durumun Kepenek'e bildirildiğini ve partiye kaydı olmayan bir kişinin istifasının mümkün olmayacağını da açıklamasına ekledi.³⁹ Kongreden birkaç gün sonra bu sefer DP Küçükköy Ocak Başkanı ve il kongresi delegesi Mustafa Yılmaz partisinden istifa etti.⁴⁰

Aynı günlerde DP İl İdare Heyeti üyelerinden bir grup Çayeli'ne gitti. Belediye binasına geçen heyet, DP İlçe İdare Heyeti İkinci Başkanı Osman Sipahi'yi çağırttı. Kendisine ilçe idare heyetinin feshedildiği, bu nedenle parti mührünü ve parti binasının anahtarlarını teslim etmesi gerektiği söylendi. Geçici bir müteşebbis heyet kurularak kongrelerin tamamlanacağı ifade edildi. Sipahi, istenilenleri teslim etmediği gibi, İl İdare Heyeti'nin gayrimeşru olduğunu söyledi ve ilçe yönetimince kendilerini tanımadıklarını ifade etti. Bunun üzerine DP İl İdare Heyeti Çayeli'de ikinci bir DP teşkilatı kurdurdu. Böylece Çayeli'de iki ayrı idare kurulu ortaya çıkmış oldu.⁴¹

Yaşanan bu olaylara tepki olarak DP Pazar teşkilatından bazı üyeler partilerinden istifa etti.⁴² Ardından DP İl Genel Meclis Üyesi Osman Deller de yanlış politikalar yürütüldüğünü belirterek partisinden ayrıldı.⁴³

DP Genel Merkezi, teşkilat içerisinde yaşanan kargaşa ve üst üste gelen istifalar üzerine Çorum Milletvekili Hakkı Yemeniciler'i olayları incelemesi için müfettiş olarak görevlendirdi. Ağustos ve eylül aylarında Rize'ye gelen Yemeniciler, incelemelerinin ardından Ankara'ya döndü.⁴⁴

Genel Merkez, Çayeli'de yapılan son ilçe kongresini meşru saymadı ve seçilen ikinci İdare Kurulu'nu tasvip etmedi. Konuyla ilgili Ankara'ya giden DP İl Başkanı da kararı değiştirtmedi. Bunun üzerine İl İdare Kurulu, topluca istifa vermek zorunda kaldı. Genel Merkez, 12 Ekim günü vilayete gönderdiği telgrafta istifaların kabul edildiğini bildirdi. Yeni bir il idare kurulu seçilinceye kadar müteşebbis bir heyet oluşturdu. Bu heyetin başkanlığına Belediye Başkanı Ethem Şevki Kepenek getirildi. Başkan yardımcılığına Yusuf Tiryaki, muhasipliğe Mustafa Murtezaoğlu ve kâtipliğe Nihat Özgen seçildi. Diğer üyeliklere de Mahmut Yanbey, Medet Rakıcı, Ali Usta, Hamdi Fırat ve Musa Güveli getirildi.⁴⁵ Müteşeb-

39 Rize, 24 Haziran 1953.

40 Zümrüt Rize, 24 Haziran 1953.

41 Zümrüt Rize, 26 Haziran 1953; Zümrüt Rize, 2 Temmuz 1953.

42 Zümrüt Rize, 27 Haziran 1953.

43 Zümrüt Rize, 6 Eylül 1953.

44 Zümrüt Rize, 17 Ağustos 1953.

45 Zümrüt Rize, 13 Ekim 1953; Rize, 13-14 Ekim 1953.

bis heyete eski İdare Heyeti'nden ya da bu heyete yakın kişilerden kimse alınmadı.⁴⁶ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Çayeli ilçesinde İl İdare Kurulu tarafından oluşturulan ikinci DP ilçe teşkilatı da istifa etmek zorunda kaldı.⁴⁷ Geçici İl İdare Kurulu CHP eski Belediye Başkanı Mehmet Kut başkanlığında ilçede müteşebbis bir heyet oluşturdu.⁴⁸ Bir süre sonra Genel Merkez, İl Haysiyet Divanı'nı feshetti.⁴⁹ Görevi devralan müteşebbis heyet, iki ay içerisinde vilayet dâhilindeki ocak, bucak kongrelerini yenileyerek il kongresini yapma kararı aldı.⁵⁰

Yılın sonuna doğru Mahmut Yanbey, heyet üyeliğinden istifa etti. Yanbey, istifasının nedenini açıklamadı. Ancak eski İdare Kurulu üyelerinden bazıları hakkında alınmak istenilen kararlara muhalif kalmasından ileri geldiği söylentileri *Rize* gazetesinde yer aldı. Öte yandan toplantılara katılmayan müteşebbis heyet üyelerinden Hamdi Fırat da müstafi kabul edildi.⁵¹ Aynı günlerde partinin gidişatını beğenmediği gerekçesiyle bu sefer DP Halatçılar Ocağı Başkanı Kazım Telci partisinden istifa etti.⁵²

Üç yıl parti başkanlığı yapmış bulunan Yusuf Köseoğlu bu zaman zarfında nüfuzunu kötüye kullanarak partiye zarar verdiği, partinin Rize'deki gelişimini engellediği ve yanlış pek çok işe adı karıştığı gerekçeleriyle Haysiyet Divanı'na verildi. Divan, Köseoğlu'dan savunmasını isteyince, Köseoğlu partisinden istifa etti.⁵³ DP Merkez Haysiyet Divanı, aldığı kararla eski İl Başkanı Yusuf Köseoğlu ile Çayeli İlçe İdare Kurulu üyelerinden Rıza Albayrak'ı Partiden ihraç etti.⁵⁴ Köseoğlu, il başkanlığını kaybettikten sonra, parti kademelerine kendisine tabi kimseleri yerleştirmeye çalıştığı, şehirli-köylü rekabeti oluşturduğu ve bu rekabeti kendi lehine istismar ettiği, partide hizipleşmeye neden olduğu, tüzük hükümlerini hiçe sayarak Pazar İlçe Kongresi'ne ait kongre zaptını tahrif ettiği, İkizdere ilçesinde hiçbir kongre yapılmadan kendi adamlarını İlçe İdare Kurulu'na getirdiği, bu haksızlıklara karşı şikâyette bulunanları dinlemediği, üst kademelere karşı saygısızlıkta bulunduğu ve parti müfettişine hakarete bulunan Rıza Albayrak'ı himaye ettiği gerekçeleriyle partiden

46 *Rize*, 13, 17 Ekim 1953.

47 *Zümriüt Rize*, 15 Ekim 1953.

48 *Zümriüt Rize*, 16 Ekim 1953.

49 *Zümriüt Rize*, 13 Kasım 1953.

50 *Rize*, 24 Ekim 1953.

51 *Rize*, 28 Aralık 1953.

52 *Rize*, 29 Aralık 1953.

53 *Zümriüt Rize*, 30 Aralık 1953.

54 *Rize*, 7 Ocak 1954.

çıkarıldı.⁵⁵ Karara tepki gösteren Köseoğlu ile birlikte Çayeli Belediye Başkanı Fehmi Ozan, Belediye İkinci Başkanı Mustafa Harman ve 11 Belediye Meclis üyesi topluca partilerinden istifa etti. Grup, istifa gerekçesini şu şekilde belirtti:

İki yıldan beri parti içindeki bozguncu ve tahakküm hareketleriyle DP program ve prensiplerini hiçe saymak suretiyle tevali eden yolsuzlukları bütün parti kademelerine kadar aksettirdiğimiz halde hiçbir ilgi gösterilmediği gibi aksine olarak bu yolsuzluklara bigâne kalınması ve hatta Genel İdare Kurulu'nun ceffelkalem [düşünüp taşınmadan] partililer aleyhinde kararlar alması ve binnetice birkaç şahsın keyfine DP'nin alet edilmesi karşısında esefle DP'den istifa ediyoruz.⁵⁶

İstifaların yaşandığı günlerde partiye yeni üye olanlar da yok değildi. Merkez ilçeye bağlı köylerden CHP üyesi olan kimi Rizeliler partilerinden istifa ederek DP'ye geçtiler. Özellikle Fındıklı ilçesinin 1953 yılı sonunda Rize'ye bağlanmasının ardından DP Rize il teşkilatı buraya yönelik çalışmalarını arttırmıştı.⁵⁷ Buna mukabil, Fındıklılılardan DP'ye geçenlerin sayısında da günden güne artış yaşanmaktaydı.⁵⁸

1954 yılı ocak ayında Çayeli İlçe Kongresi yapıldı. 127 delegeden 105'inin katıldığı kongrede yeni İdare Kurulu oluşturuldu. Seçimi Mustafa Morgül, Osman Sipahi, Naci Bilgin, Osman Ketenci, Mehmet Pişkin, Mehmet Yazıcı ve Mevlût Al kazandı.⁵⁹ Naci Bilgin ilçe başkanlığına seçildi.⁶⁰ Böylece eski yönetimden İsmail Tecimer ile İsmail Aydın yeni yönetimde yer almadılar. Onların yerine Osman Ketenci ve Mehmet Yazıcı kurulun yeni üyesi oldular. Mart ayında gerçekleştirilen Derepaşarı Kongresi'nde oluşturulan yeni yönetimde sayı bir kişi arttırıldı ve yönetim şu kişilerden oluştu: Başkan Sefer Tüfekçi, Başkan vekilli Hızır Aydın, Kâtip Şaban Civelek, Muhasip Mustafa Hilâl, üyeler Mehmet Tüfekçi,

55 *Zümrüt Rize*, 15 Ocak 1954.

56 İstifa eden Belediye Meclisi üyeleri şunlardır: Şevki Avcılar, Mustafa Ustoğlu, Mustafa Kalyoncu, Ahmet Teher, Hamit Teker, Memiş Yetim, Ahmet Sarıkaya, Halil İbrahim, Mustafa Yazıcı, Mahmut Celal Karar ve Salih Denizer. *Rizenin Sesi*, 18 Ocak 1954; *Rize*, 18 Ocak 1954.

57 Çoruh'un (Artvin) ilçesi olan Fındıklı, 1953 yılında Rize'ye bağlanmıştır. 27.11.1953 tarih ve 6190 Sayılı Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı: 8574, 4 Aralık 1953. Geniş bilgi için bk. Başaran, *Rize İdare Tarihi*, s. 63-64.

58 *Zümrüt Rize*, 24 Ocak 1954; *Zümrüt Rize*, 1 Temmuz 1954.

59 *Zümrüt Rize*, 9 Şubat 1954.

60 *Rizenin Sesi*, 27 Şubat 1954.

Mehmet Sait Yıldız ve Süleyman Ayar.⁶¹

Aynı yıl gerçekleşen bir diğer önemli olay gençlik kollarının kurulmasıdır. Şubat ayında Genç Demokratlar Rize Şubesi açıldı. Müteşebbis Heyet Başkanı İhsan Yardımcı oldu. Üyeliklere Bilâl Karali, Hamza Güveli, Şükrü Mete, Zeki Denizalp, Hüseyin Kebabcı ve Mustafa Ardal seçildi.⁶² Şube, 24 Mart 1954 tarihli *Zümriüt Rize* gazetesine verdiği ilânda kuruluş amaçlarını şu cümlelerle açıklıyordu:

Rizeli gençler arasında politika terbiyesi yaymak, fikir mücadelesi yollarını öğretmek, memleket meselelerini fikir mücadeleleriyle halletmek gayesini güden teşkilatımız demokrasi rejiminin sadık bekçisi, memleket sever gençler yetiştirmek için yılmadan fedakârane çalışmaya azmetmiş bulunuyoruz.

*Bütün fena bildiğimiz hareketlerin fikir münakaşaları ile yerlerine iyilerini koyabileceğimize kaniyiz. Parolamız: Demokrasi millete hizmet yoludur.*⁶³

Şube, 26 Mart 1954 günü il merkezinde bir de miting düzenledi.⁶⁴

1954 yılı haziran ayında DP İl Kongresi gerçekleştirildi. 77 delegenin yanı sıra halkın da yakın ilgi gösterdiği kongreye İl İdare Kurulu İkinci Başkanı Yusuf Tiryaki başkanlık etti.⁶⁵ Osman Kavrakoğlu dışındaki diğer Rize milletvekilleri kongreye katıldılar. Vekiller, delegelerin sorularını cevaplandırdılar ve Rize'ye yapılacak yatırımlar hakkında bilgi verdiler. Kongrede İl İdare Kurulu'na Yusuf Tiryaki, Mustafa Murtezaoğlu, Yakup Temizel, Fevzi Saruhan, Ali Usta, Hamdi Fırat, Kâzım Cengiz ve Hasan Karaaçoğlu seçildi. Haysiyet Divanı'na Ahmet Vardal, Nazım Tarakçıoğlu, Ali Saip Güvelioğlu, Medet Rakıcı ve İbrahim Usta getirildi.⁶⁶ Seçimden bir gün sonra heyet üyeleri aralarında görev paylaşımı yaptı. Buna göre başkanlığa Mustafa Murtezaoğlu, ikinci başkanlığa Kâzım Cengiz, kâtipliğe Hasan Karali ve muhasipliğe Yakup Temizel seçildi.⁶⁷ Daha önce 9 olan üye sayısı bu kurulda bir eksiltildi. Kurulda yer alan isimlerden Tiryaki ve Tarakçıoğlu 1953 yılında İl İdare Kurulu yedek üyeliğinde bulunuyorlardı. Fevzi Saruhan 1951 yılındaki kurulda görev

61 *Zümriüt Rize*, 8 Mart 1954.

62 *Zümriüt Rize*, 28 Şubat 1954.

63 *Zümriüt Rize*, 24 Mart 1954.

64 *Zümriüt Rize*, 24 Mart 1954.

65 *Zümriüt Rize*, 23 Haziran 1954; *Zümriüt Rize*, 22 Eylül 1953.

66 *Zümriüt Rize*, 24 Haziran 1954.

67 *Zümriüt Rize*, 24 Haziran 1954.

almıştı. Diğer üyeler ise ilk kez kurulda yer aldılar.

1955 yılında gerçekleşen İl Kongresi sonucunda oluşturulan yeni kurulda Başkan Mustafa Murtezaoğlu ile muhasiplik görevini yürüten Yakup Temizel yer almadı. Yerlerine İbrahim Şerifoğlu ile Cemal Tavukçuoğlu seçildi. Şerifoğlu, 1953 yılında İl İdare Kurulu'nda yer almıştı. Haysiyet Divanı üyesi bulunan Nazım Tarakçioğlu da yeni yönetimde yer aldı. Diğer isimlerde bir değişiklik olmadı. Böylece yeni dönemde İl İdare Kurulu'ndaki üye sayısı tekrar 9'a yükselmiş oldu. Kongrede Haysiyet Divanı üyeliklerine de Servet Birben, Osman Kâhya, Yunus Parlak, Hasan Temizkan ve Yahya Eminoğlu seçildi.⁶⁸

Ancak yeni dönemde de Rize'de DP teşkilatında sular durulmadı. Seçimden yaklaşık bir hafta sonra kurul üyelerinden Yusuf Tiryaki ile Ali Usta istifa etti.⁶⁹ Yapılacak olan belediye seçimleri için adaylık yarışında parti içinde de iki grup belirdi.⁷⁰ Bu çekişmelerin etkisiyle partide, Rize teşkilatının kuruluşundan beri bulunan ve 1955 yılı DP Merkez İlçe İdare Heyeti üyeliğini yürüten Yaşar Lik, parti içerisindeki keyfi hareketlere, tüzüğe aykırı faaliyetlere daha fazla tahammül edemeyeceği gerekçesiyle partisinden istifa etti. Lik'in istifası basında, eskilerin yenilere mağlubiyetinin en son kurbanı şeklinde yorumlandı.⁷¹

1956 yılında DP İl Başkanlığında Fevzi Saruhan bulunuyordu. 1957 yılı kongresi 11 Ocak günü Ses Sineması'nda yapıldı. Kongre sakin geçti. İl Başkanı Fevzi Saruhan faaliyet raporunu okuyarak, çalışmalar hakkında bilgi verdi. Kongre sonunda yeni İdare Kurulu'na seçilenler ve aldıkları oylar Tablo 1'de gösterilmiştir.⁷²

68 *Rizenin Sesi*, 19 Nisan 1955.

69 *Rizenin Sesi*, 25 Nisan 1955.

70 "Belediye Seçimleri", *Zümrüt Rize*, 3, 13, 24 Ekim 1955.

71 "DP'den Mühim Bir İstifa", *Zümrüt Rize*, 7 Ekim 1955.

72 *Rizenin Sesi*, 12 Ocak 1957.

Tablo 1: DP Rize İl İdare Kurulu (1957 Yılı)

Adı Soyadı	Görevi	Aldığı Oy
Fevzi Saruhan	Başkan	91
Nazım Tarakçıoğlu	İkinci Başkan	97
Kâzım Cengiz	Kâtip	94
Cemal Tavukçuoğlu	Muhasip	87
İbrahim Şerifoğlu		91
Hamdi Fırat		89
Yakup Kopuz		79
Akif Alemdar		84
Muhittin Telatar		87

Kaynak: *Rizenin Sesi*, 12, 19 Ocak 1957.

1958 yılında DP İl Başkanlığı görevini Yusuf Tiryaki devraldı. Başkan vekilliğine Nahit Özgen getirildi. Tiryaki, bu görevini 1960 Askerî Müdahalesi'ne kadar sürdürdü.⁷³

1.1.2. Cumhuriyet Halk Partisi Rize Teşkilatı

CHP Rize teşkilatı 1950 seçimlerini kendi bölgesinde kazanmak için var gücüyle çalışmıştı. Ancak DP'nin iller arasında en çok oy oranına Rize'de ulaşması, CHP il teşkilatı için tam bir hezimet oldu. Seçimlerin ardından Parti Genel Merkezi, parti kütüklerini gözden geçirip kayıtları yeniden düzenleme kararı aldı. Ayrıca her ocak kongresinde il veya ilçe idare kurullarınca tespit edilecek üst kademe idare kurulundan en az bir kişinin mutlaka katılmasını ve ocak ve bucak kongrelerinin aceleye getirilmemesini istedi. Bu nedenle kongre tarihi 1951 yılı mayıs sonuna kadar uzatıldı.⁷⁴ Tarihleri önceden kararlaştırılan ocak ve bucak kongreleri için yeniden bir program yapılması ve kongrelere bu program çerçevesinde devam edilmesi istendi. İl ve ilçe idare kurulu başkanlıklarına bu talepleri içeren bir yazı gönderildi. Yazıda her ildeki mevcut ocak ve bucak sayıları ile kaç partili kaldığının da Genel Merkeze bildirilmesi isteniyordu.⁷⁵ Alınan bu kararlar nedeniyle CHP Rize İl İdare Kurulu, 1 Kasım 1950'den itibaren yapmaya karar verdiği ve Genel Merkeze bildirdiği kongreleri⁷⁶ iptal etti.

73 *Memleket*, 22 Aralık 1959; *Memleket*, 1 Mart 1960; *Zümriit Rize*, 5 Nisan 1960.

74 Rize'deki kongreler Mayıs ayından sonra yapılacaktır.

75 *B.C.A.*, 490.1/ 11.56.3.

76 *B.C.A.*, 490.1/ 182.726.1.

Murat Arayıcı

Kaynak: B.C.A., 490.1/ 699.379.1.

1950 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Rize'deki ilçe başkanları şu kişilerden oluşuyordu: Merkez ilçede Fikri Kumbasar, Çayeli'de Mustafa Kazmaz, Pazar'da Mustafa Balta ve Güneyce'de Mustafa Albayrak. İl Başkanı Murat Arayıcı'ydı. 1949 yılından beri bu görevi yürüten Arayıcı, Genel Merkez'e gönderdiği 7 Mayıs 1951 tarihli dilekçeyle, sağlık, siyasî ve iktisadî durumunun İl İdare Kurulu başkanlığında bulunmasına müsaade etmediğinden görevi Kurul üyelerinden eski Başkan Saadettin Türüt'e devrederek kendisinin de Kurulda üye olarak kalmak istediğini belirtti. Ancak dilekçe, Genel Merkez'ce haziran ayına kadar işleme koyulmadı. Arayıcı, haziran ayına kadar görevine devam etti. İl İdare Kurulu, 12 Haziran 1951 tarihinde parti temsilcisi Kars Milletvekili Hüsamettin Tuğaç'ın katılımıyla yapılan toplantıda kendini feshetti.⁷⁷ Arayıcı'nın başkanlığı böylece düştü. Toplantıda geçici İdare Kurulu oluşturuldu.

⁷⁷ B.C.A., 490.1/ 182.728.1.

Tablo 2: CHP Rize Geçici İl İdare Kurulu (1951 Yılı)

Adı Soyadı	Görevi	Mesleği
Mehmet Ali Kumbasar	Başkan	Avukat
Mustafa Bayraktar	Muhasip	Muhasebeci
Mehmet Perili	Kâtip	Tüccar
Nusret Biber	Üye	Mühendis, müteahhit
Ali Tufan	Üye	Tüccar
Bedri Yenigün	Üye	Serbest şoför
Murat Oktay	Üye	Tüccar
Harun Usta	Üye	Tüccar
İsmail Tat	Üye	Tüccar
Rahmi Rakıcı	Üye	Çiftçi
Mahmut Sayın	Üye	Tüccar

Kaynak: B.C.A., 490.1/ 182.728.1.

İktidarın kaybedilmesinin ardından parti teşkilatlarında pek çok istifalar yaşanmıştı. Her kademe yönetimde yeniden bir yapılanmaya gidilmesi ve kapatılan ocakların yerlerine yenilerinin açılması gerekiyordu. Bu nedenle yeni seçilen heyet iş bölümü yapar yapmaz çalışmalarına başladı. İl ve ilçe kongre tarihleri tespit edildi. 26 Haziran günü Günece, 27 Haziran günü Çayeli ve 28 Haziran günü Pazar kongreleri yapıldı. CHP Rize eski milletvekilleri de bu faaliyetleri yakından takip etmekteydi. Kongrelere katılmak üzere Fuat Sirmen ve Tahsin Bekir Balta Rize'ye gelmişti.⁷⁸ 30 Haziran günü Merkez İlçe Kongresi yapıldı. Kongrede İlçe İdare Kurulu'na; Mehmet Civelek, İhsan Tatoğlu, Ahmet Cebir, Ahmet Mataracı, İsmail Ekşi, Kemal Ak, Hüsnü Kurtkaya, Hasan Yurtman ve Fuat Satır seçildi.⁷⁹

78 Rize, 29, 30 Haziran 1951; Rize, 2 Temmuz 1951.

79 Rize, 30 Haziran 1951.

CHP Rize Eski Milletvekili Fuat Sirmen, İsmet İnönü ve CHP Rize İl Başkanı Mehmet Ali Kumbasar (Soldan sağa doğru)

Kaynak: Hasan Türüt Koleksiyonu

İl Kongresi, Mustafa Turanlı başkanlığında Halkevi binasında kalabalık bir partili gurubunun katılımıyla 2 Temmuz günü gerçekleşti.⁸⁰ Sirmen ve Balta'nın kongreye katılımı kalabalığın önemli bir nedeni idi. Kongrede söz alan Balta bir saate yakın süren konuşmasında, 14 Mayıs seçimlerine değinerek bunun yankılarını ve 27 yıllık mazi hakkında muhaliflerin yaptıkları eleştirileri değerlendirdi, bu devreyi tarihin altın devri olarak yâd edeceğini söyledi. Başarılmış işler arasında eksikliklerin bulunabileceğini ve bunların telâfisi için çalıştıklarını, parti içinde yapılması gereken düzenlemelerle program ve tüzükte yapılması düşünülen değişiklikler hakkında açıklamalarda bulundu ve şunları söyledi:

*CHP'nin fikir ve siyasi akideleri mevcuttur. Teşkilat itibarıyla de demokratik bir partidir. Demokratik rejim içinde demokrat olmayan partilerde bulunmaktadır. Partiler içinde şahıslar değil fikirler hâkim olacaktır. Siyasi partinin iyi prensip sahibi olması yeterli değildir. Bunları, halkın bilmesi, kabul etmesi, dolayısıyla halka anlatılması gerekir. Demokratik rejimde halkın fikrini ima etmeye mecburuz.*⁸¹

80 B.C.A., 490.1/ 182.728.1.

81 Rize, 4 Temmuz 1951.

Tahsin Bekir Balta

Kaynak: TBMM Arşivi, Zat ve Sicil Dosyası.

Devamında, din meselesine de temasla her üç partinin aynı prensibi müdafaa ettiklerini, dinin siyasete alet olmaktan kurtarılması gerektiğini, dolayısıyla dini politik bir mevzu yapmayacaklarını, bunu siyasî ahlâk prensibi ile bağdaştıramayacaklarını söyledi. Balta, mahallî işlerle ilgili değerlendirmelerde bulundu ve Rize için yapılması gerekenleri izah etti. Bu işlerin geciktirilmeye tahammülü kalmadığını, köy yollarının yapımına iktidarın hak ettiği önemi vermediğini belirtti.⁸²

Tahsin Bekir Balta'dan sonra söz alan Fuat Sirmen, DP'nin partisine yaptığı haksız hücumlara değinerek, münakaşaların düşmanlık seviyesine çıkarılmasına taraftar olmadığını, hangi parti mensubu olursa olsun yalan söyleyenlerin mahcup olacağını ve iktidar mensuplarının da kendileri gibi konuşmaları gerektiğini söyledi. Rize'nin sorunlarına değinen Sirmen, CHP döneminde ele alınmış ve yapılmasına girişilmiş işlerin bugünkü işleyiş şekliyle mukayesesini yaparak, işlerin hızını kaybettiğini bilhassa Rize-İspir yolunun hemen yapılması gerektiğini belirtti. Daha sonra Yeni Çay Kanunu'nun iyi bir hamle olduğunu, uygulaması güzel yürütülürse tebrik edeceklerini, yalnız henüz uygulamada bir gelişme olmadığını, köylüye yapılacak maddî yardımlarda çok cimri davranıldığını, yardımın artırılması gerektiğini ve ikinci bir çay fabrikasının inşasına başlanması gerekliliğini dile getirdi.⁸³

82 *Rize*, 4 Temmuz 1951.

83 *Rize*, 5 Temmuz 1952.

Konuşmacılar kongrede ayrıca bundan sonraki süreçte İdare Kurulu'nun daha yöntemli çalışması gerektiğini ve seçilecek olan idare kurulu üyelerinin bu bakımdan değerlendirilmesinin önemli olduğunu vurguladı. Daha sonra yapılan oylama sonucu yeni İl İdare Kurulu belirlendi. Kurula, -aldıkları oy sırasına göre- Avukat Mehmet Ali Kumbasar, Basri Arayıcı, Nusret Biber, Ali Tufan, Mustafa Bayraktar, Mahmut Sayın, Murat Oktay, İsmail Tad, Harun Usta, Mehmet Perili ve Tahsin Mahmutoğlu seçildi. Kurultay'a gidecek üyeler de Tahsin Bekir Balta, Fuat Sirmen, Ali Sohtorik, Yaşar Keçeli, Muhittin Basa, Nusret ve Murat Oktay olarak belirlendi.⁸⁴ İl İdare Kurulu üyeleri bir gün sonra toplanarak⁸⁵ aralarında görev paylaşımı yaptılar. Görev dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: CHP Rize İl İdare Kurulu (1951 Yılı)

Adı Soyadı	Görevi	Mesleği
Mehmet Ali Kumbasar	Başkan	Avukat
Nusret Biber	Başkan Vekili	Mühendis, müteahhit
Mustafa Bayraktar	Muhasip	Muhasebeci
Mehmet Perili	Kâtip	Tüccar
İsmail Tatoğlu	Üye	Tüccar
Harun Usta	Üye	Tüccar
Murat Oktay	Üye	Tüccar
Tahsin Mahmutoğlu	Üye	Tüccar
Mahmut Sayın	Üye	Tüccar
Ali Tufan	Üye	Tüccar
Basri Arayıcı	Üye	Eczacı

Kaynak: B.C.A., 490.1/ 182.728.1.

Kongreden kısa bir süre sonra çok partili hayata geçişle birlikte tartışma konusu olmaya başlayan Halkevleri sorunu ciddi hâl aldı. 6 Ağustos 1951'de Halkevleri'nin kapatılmasına dair görüşmeler başladı ve 8 Ağustos'ta yapılan oylamada Mecliste hazır bulunan vekillerden 3'ünün "hayır" oyuna karşılık, 339'unun "evet" oyuyla kabul edildi.⁸⁶ Yürürlüğe giren 5830 sayılı Kanun'la Halkevleri kapandı ve kurumun pek çok binası Hazine'ye devredildi.⁸⁷ CHP Rize İl İdare Kurulu da Halkevi binasında

84 Rize, 3 Temmuz 1951.

85 Rize, 5 Temmuz 1951.

86 *TBMM Tutanak Dergisi*, D.9, C.9, 8 Ağustos 1951, s. 735; Fevzi Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması", *History Studies*, 7 (3), 2015, s. 9. <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151250846.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2019.

87 *Resmî Gazete*, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951, s. 2; Çakmak, Halkevlerinin Kapatılması, s. 9.

faaliyetlerini sürdürüyordu. Binanın Hazine'ye devredilmesinin ardından Kurul, Cumhuriyet Meydanı'nda yeni bir yer kiraladı ve 31 Ağustos 1951 günü yeni binasına taşındı.⁸⁸

1952 yılında Parti il teşkilatı faaliyetlerini daha da yoğunlaştırdı. 21 Haziran günü Karadere (Kalkandere) ve 15 Ağustos'ta Güneysu bucak kongreleri yapıldı.⁸⁹ 26 Eylül günü yapılan Derepazarı kongresinde bucak başkanlığına Fuat Satır ve üyeliklere de Selahattin Selimoğlu, Sadık Odabaş, İsmail Çelik, Yusuf Yıldırım, Ruşen Yenigün ve Mustafa Saka seçildi.⁹⁰

17 Ekim günü gerçekleşen İyidere Bucak Kongresi'ne⁹¹ ilgi yoğun oldu. Bu ilginin bir nedeni yeni parti binasının hizmete açılacak olmasıydı. Açılıştaki konuşan CHP Rize eski milletvekillerinden Tahsin Bekir Balta, 1945 senesinde başlayan demokratik gelişmenin ilk zamanlarda müspet neticeler gösterdiğini, ancak bugün iptidai sayılacak bazı meseleleri savunmak mecburiyetinde kaldıklarını, vatandaşların siyasî kanaatleri ne olursa olsun aynı muameleye mazhar olması lazım geldiğini, devlet teşkilatının hiçbir partiye dayanmaması ve vatandaşların parti tefriki yapılmaksızın iktisadî, maddî ve manevî bir baskıya maruz kalmaması gerektiğini söyledi.⁹² Aynı gün yapılan kongrede müteşebbis heyet oluşturuldu. Başkanlığa Bayram Ali Kavalcı getirildi. Kâtipliğe Haşim Yazıcı seçilirken, üyeliklere Rıza Kalkavan, Hikmet Karayel, İzzet Rakıcı, Zeki Aynacı ve Mahmut Kaval seçildi.⁹³ Heyet çalışmalarının ardından 19 Aralık günü bucak kongresini yaptı. Kongrede CHP İyidere Bucak İdare Kurulu başkanlığına mevcut Müteşebbis Heyet Başkanı Kavalcı getirildi. Diğer üyeliklere, Esat Kalkavan, Kâmil Hantal, Haşim Yazıcıoğlu, Ali Mete, Zeki Aynacı ve Mahmut Kavalcı seçildiler.⁹⁴

88 *Rize*, 1 Eylül 1951.

89 *Rize*, 22 Haziran 1952; *Zümrüt Rize*, 20 Aralık 1952.

90 *Zümrüt Rize*, 27-28 Eylül 1952.

91 Belirtilen tarihide Rize merkeze bağlı bir bucak olan İyidere, 1990 yılında ilçe olacaktır. *Resmî Gazete*, Sayı: 20523, 20 Mayıs 1990, s. 57; . İshak Güven Güvelioğlu, *İyidere Tarihi*, İyidere Kaymakamlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 130; Başaran, *Rize İdare Tarihi*, s. 67.

92 *Rize*, 18 Ekim 1952; *Zümrüt Rize*, 17-18 Ekim 1952.

93 *Zümrüt Rize*, 20 Ekim 1952.

94 *Zümrüt Rize*, 27 Aralık 1952.

1953 yılı şubat ayı sonlarına doğru CHP İkizdere İlçe İdare Kurulu oluşturuldu. Şemun Biber başkanlığında oluşan kurula Yüksek Mühendis Ekrem Orhon, Abdullah Demirhan, Dursun Baysal, Yahya Balcı, Cemal Biber, Hasan Sarıçiçek, Süleyman Yıldırım, Abdurrahman⁹⁵ Yılmaz, Temel Tavukçu ve Alaettin Biber üye olarak seçildiler. Muhasiplik görevine de Alâatin Biber getirildi.⁹⁶ Mart ayının ilk haftasında Ardeşen Bucak Kongresi⁹⁷ yapıldı. Kongrede bucak başkanlığına Niyazi Genç, ikinci başkanlığa Muhittin Başar ve Tahsin Artan seçildi.⁹⁸ 11 Mart günü gerçekleşen Çayeli İlçe Kongresi'nde çay kooperatiflerinin gelişmesi, çaycılığın memlekete daha geniş kapsamlı yerleştirilmesi, çay bankasının tesisi, köy yollarının daha muntazam yapılması ve rey yolu değil köy yolu yapılması dileklerinde bulunuldu. Bu kongreden bir gün sonra yapılan Pazar İlçe Kongresi'nde ilçe başkanlığına Muhittin Basa getirildi. Diğer asil ve yedek üyeler şu kişilerden oluştu: Niyazi Genç, Mustafa Şişman, Kâzım Özgürbüz, Galip Pupuç, Rıza Yenigün, Hüseyin Canca, Mustafa Sarı, Faik Zaman, Osman Acar, Kadir Ali Akbulat, Avni Kobal, Sami Sönmez, Osman Alpak, Halim Telatar, Hüseyin Surat, Faik Memişoğlu ve Faik Kantoğlu.⁹⁹

1953 yılı mart ayında gerçekleşen bir diğer kongre Merkez İlçe Kongresi'dir. Eski Halkevi binasında düzenlenen kongreye katılım yoğun oldu. Kongrede konuşan Başkan Mehmet Ali Kumbasar, ili yönetenlerin halka eşit davranmadıklarını, gerçekten yüksek meblağlar tahsis edilen köy, su ve kara yollarına ait paranın fennin icaplarına göre harcanmadığını ve paranın israf edildiğini, ayrıca ihtiyaca göre değil şahıslara göre yol yapıldığını ifade etti. Devamında, CHP'nin din düşmanı olmadığını, dini siyasete alet etmemek gayesinde olduklarını, bilgili hocalara ihtiyaç olduğunu ve bunun için müesseseler kurulması lâzım geldiğini, belki de geçmişte CHP'nin yegâne hatasının bu müesseseleri kurmakta geç davranmak olduğunu belirtti.¹⁰⁰ Kongre, yapılan idare kurulu seçimiyle bitirildi. Seçim sonucunda başkanlığa 144 oyla İhsan Tatoğlu seçildi. Diğer

95 Rize gazetesinde adı "Abdullah" olarak verilmiştir. Hangisinin doğru olduğu tespit edilememiştir. Bk. *Rize*, 23 Şubat 1953.

96 *Rize*, 23 Şubat 1953; *Zümriüt Rize*, 26 Şubat 1953.

97 Bahsi geçen tarihte Pazar ilçesine bağlı bir bucak olan Ardeşen, 1 Mart 1953 tarihinde ilçe olacaktır. 27.2.1953 tarih ve 6068 Sayılı Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı: 8349, 3 Mart 1953, s. 3; *B.C.A.*, 030.11.1/237.9.9, Başaran, Rize İdare Tarihi, s. 62.

98 *Rize*, 5 Mart 1953.

99 *Zümriüt Rize*, 19 Mart 1953.

100 *Rize*, 13 Mart 1953.

asil ve yedek üyeliklere seçilenler şunlardır: Tahsin Mahmutoğlu, Ahmet Mataracı, Kemal Akmeahmet, Harun Usta, Mehmet Civelek, Neşat Kurtuluş, Rauf Yıldırım, Celal Kambur, Selahattin Selimoğlu, Fuat Satır, İsmail Ekşioğlu, Sabri Özdemir, Şakir Aytaç, Reşat Kulaksız, Raşim Yazıcı, Rıza Kalkavan, Ahmet Bilgin.¹⁰¹

Kongreden kısa bir süre sonra Kendirli beldesinde CHP ocağı açıldı. Ocak Yürütme Kurulu şu kişilerden oluştu: Başkan Ziya Güçkan, üyeler Ali Yılmaz, Abazer Albayrak, Ali Öz ve Selim Erkan.¹⁰²

Rize’de 1953 yılı teşkilat kongrelerini tamamlayan CHP, 14 Mart günü İl Kongresi’ni düzenledi. Kongreye, Karadeniz Bölgesi’ni ziyarette çıkan Kasım Gülek, kalabalık bir milletvekili grubu, yerli ve yabancı basın temsilcileri katıldı.¹⁰³ Gülek’e bu ziyaretinde eski Rize milletvekillerinden Fuat Sirmen ve Tahsin Bekir Balta eşlik etti. Ayrıca Trabzon, Maçka, Sürmene ve Of teşkilatlarından heyetler de kongrede bulundu.¹⁰⁴ 110 delegenin iştirak ettiği¹⁰⁵ kongrede konuşan Başkan Kumbasar, vatandaşlarla yapılan temaslara olumlu neticelerinin günden güne kendini gösterdiğini ifade etti. Daha sonra İkizdere Delegesi Ekrem Orhon söz aldı. Rize’deki yol yatırımlarını eleştirerek, “Köy yollarına sarfedildiği bildirilen rakamların belagati karşısında hayret etmemek imkansızdır” dedi. Konuşmasının devamında, yapıldığı ve işletmeye açıldığı bildirilen köy yollarının hiçbirisinin esas itibarıyla işe yaramayacak bir durumda bulunduğunu, yapılan yolların fennin icaplarına ve teknik elemanların fikir ve mütalaalarına müracaat edilmeksizin sırf alayış ve gösteriş kabilinden inşa edildiğini, buna adeta bir israf diyebileceğini, nitekim yapıldığı bildirilen köy yollarının hiçbirisinin kabili istimal olmadığını belirtti.¹⁰⁶

Kongre sonunda il idare kurulu seçimi yapıldı. Başkan Kumbasar, hastalığını gerekçe göstererek aday gösterilmemesini rica etti. Ancak il idare kurulunda görev almayı ve eskisi gibi partisinde faal durumda kalacağını da konuşmasına ekledi. Daha sonra yapılan seçimde 107 oy alan Göz doktoru Mazhar Basa başkanlığa seçildi.¹⁰⁷ Kurula seçilen diğer üyeler ve aldıkları oylar şu şekildedir:

101 *Zümriüt Rize*, 13 Mart 1953.

102 *Rize*, 21 Mart 1953; *Zümriüt Rize*, 26 Mart 1953.

103 *Ulus*, 25 Temmuz 1953.

104 *Rize*, 14 Mart 1953.

105 *Zümriüt Rize*, 15 Mart 1953.

106 *Rize*, 14 Mart 1953.

107 *Zümriüt Rize*, 15, 19 Mart 1953.

Tablo 4. CHP Rize İl İdare Kurulu (1953 Yılı)

Adı Soyadı	Aldığı oy
Ziya Tavail	108
Hasan Tatoğlu	105
M. Ali Kumbasar	104
M. Ali Güven	104
Basri Arayıcı	103
İsmail Ömeroğlu	101
Osman Mataracı	99
Haydar Tuzcu	89
Muhittin Aytaç	87
Mustafa Bayraktar	85

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 19 Mart 1953.

Kurul oluşturulduktan sonra CHP 10. Kurultayı'na katılacak delegelerin seçimine geçildi. Buna göre Fuat Sirmen, Tahsin Bekir Balta, Ali Sohtorik, Ekrem Orhon, M. Ali Güven, Hasan Tatoğlu, Muhittin Basa, Kemal Akmeahmet, Yaşar Keçeli ve Hasan Tez kurultay delegeliklerine seçildiler.¹⁰⁸

Kongrelerin ardından teşkilatlanma faaliyetlerine tam hız devam edildi. 16 Mayıs'ta Pazar'ın Bodullu köyünde CHP ocağı kuruldu. Ocak başkanlığına Şuayıp Görücü, üyeliklere Abdullah Gencal, Hurşut İnce, Hasan Geçim, Ahmet Aksu seçildi.¹⁰⁹ Yaklaşık iki buçuk ay sonra Gündoğdu bucağına bağlı Taşpınar Ocağı Kongresi yapıldı ve Ocak İdare Heyeti Dursun Ali Alkan başkanlığında Nuri Kopuz, Ahmet Katmer, Celal Taşpınar, Ahmet Meral, İsmet Taşpınar ve İbrahim Alkan'dan oluşturuldu. Aynı gün köyde bir de CHP lokali açıldı.¹¹⁰ Ardından Ardeşen merkez teşkilatlanmasında yeniden bir yapılanmaya gidildi. Ardeşen'in 1953 yılında ilçe olması nedeniyle Partinin bucak teşkilatı lağvedildi ve ilçe teşkilatını oluşturması için yeni bir müteşebbis heyet kuruldu. Heyet şu kişilerden oluştu: Başkan Halim Akay, Sekreter Nahit Şahinler, Muhâsip Mustafa Kâhya, üyeler Hamdi Kurnaz, Mustafa Akın, Recep Alemdar,

108 *Zümrüt Rize*, 15 Mart 1953. Aynı gazete bir başka sayısında Kurultay'a katılmak üzere Rize'den ayrılan delegelerin adlarını şu şekilde vermektedir: Fuat Sirmen, Ali Sohtorik, Ekrem Orhon, Mazhar Basa, Mehmet Ali Kumbasar, İsmail Ömeroğlu, Hasan Tatoğlu, Ensar Biber, Yaşar Keçeli, Hasan Tez, Muhittin Basa, İsmail Telatar, Mustafa Şişman ve Tahsin Artan. *Zümrüt Rize*, 19 Haziran 1953.

109 *Rize*, 5 Haziran 1953.

110 *Zümrüt Rize*, 26, 28 Temmuz 1953.

Rıfat Gültekin, Osman Kalkan, Aheht Bayraktar, M. Ali Burçan, Maksut Çukur, Rıza Topçu, Ömer Kulaber, Sadık Yazıcı, Hüseyin Günday, Yusuf Gülnar, Cemal Taşkın, Mehmet Kurtoğlu.¹¹¹

Aynı günlerde CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, 30 kişilik milletvekili grubu, yerli ve yabancı basın temsilcileri ile Karadeniz Bölgesi'ni ziyarete çıkmıştı. Yanında 3-4 CHP milletvekili ile il ve bazı ilçe kongrelerine katılmak üzere Rize'ye geldi. 10 Ağustos sabahı deniz yoluyla Rize'ye geçen Gülek, 100'e yakın motor tarafından karşılandı. O gün yapılan Merkez İlçe Kongresi'nde bulundu.¹¹² Daha sonra yanındaki zevatla birlikte il merkezinde bir miting düzenledi.¹¹³ Gülek'ten 4 gün sonra Rize'ye gelen Fuat Sirmen 15 gün boyunca CHP teşkilatlarıyla alâkadar oldu. Tüm ilçe ve bucaklarda toplantılar düzenledi. Bazı köy ve mahalle ocaklarının toplantılarına katıldı.¹¹⁴

16 Ağustos 1953 günü Pazar ilçesine bağlı Cacivat köyünde CHP Ocağı açıldı. Ocak Heyeti, Mehmet Biber başkanlığında Mustafa Basa, Muharrem Biber, Muzaffer Biber, Osman Telatar, Nedim Biber, Süleyman Çayarak'tan oluştu.¹¹⁵ Bir hafta sonra merkeze bağlı Pilavdağı ve Kambursirt mahalleleri ocak kongreleri yapıldı ve bir de CHP ocak lokali açıldı. Fuat Sirmen de merasime katıldı. Toplantıda Pilavdağı ocağı müteşebbis heyeti oluşturuldu. Heyette şu kişiler yer aldı: Başkan Memiş Sönmez, üyeler Hasan Sönmez, Osman Güral, Dursun Kayıkçı, Ali Bursalı, Mustafa Kurt, İsmail Uğur.¹¹⁶

CHP il teşkilatının Rize'deki kademelerini yapılandırdığı o günlerde ülke siyasetinde önemli bir gelişme yaşandı. DP Antalya Milletvekili Akif Sarıoğlu ve 91 arkadaşının Meclise sunduğu "*Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun*" teklifi 5 ret oya karşı 341 kabul oyla kabul edildi.¹¹⁷ Kararın, Resmî Gazete'de yayımlanmasının ardından¹¹⁸ karar kapsamına giren CHP mallarına el konulmaya başlandı.

Yaşanan bu gelişme üzerine CHP Rize İl İdare Kurulu 1953 yılı sonunda *Rize* gazetesinde CHP'nin sahip olduğu mülkler hakkında bir beyanname yayımladı. Beyannamede CHP'nin ne şekilde kurulduğun-

111 *Zümriüt Rize*, 8 Ağustos 1953.

112 *Ulus*, 12 Ağustos 1953.

113 *Zümriüt Rize*, 11 Ağustos 1953.

114 Bk. *Zümriüt Rize*, 17-31 Ağustos 1953.

115 *Rize*, 18 Ağustos 1953; *Zümriüt Rize*, 19 Ağustos 1953.

116 *Zümriüt Rize*, 24 Ağustos 1953.

117 *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 26, Birleşim 17, 14 Aralık 1953, s. 160-231.

118 14.12.1953 tarih ve 6195 sayılı Kanun. *Resmî Gazete*, Sayı: 8584, 16 Aralık 1953, s. 1.

dan bahisle iktidar partisinin yaklaşan seçimlerde muhalefet partilerini seçimlerde zayıf düşürmek gayesini güttüğü belirtildi. Halk Partisi'nin kuruluşundan bugüne kadar haksız kazanç olarak nitelenen mülkün Atatürk tarafından partiye kazandırıldığı bildirilen yazıda, bu konuda örnekler verilerek *Ulus* müessesesinin Atatürk tarafından 175 bin lira ile CHP'ye satıldığından ve tapuya bu surette tescil edildiğinden bahsedildi. Eğer haksız kazanç diye bir şey mevzu bahisse konunun mahkemelere başvurmak suretiyle haksız kazanç tespiti yaptırmak gerekliliği vurgulandı. Beynamede iktidar partisinin 1954 seçimlerine rakipsiz olarak girmek emelinde olduğu, Halk Partisi'nin mallarının alınması ile partinin zayıflamayacağı, bilâkis daha da kuvvetleneceği belirtildi ve devamında şöyle denildi:

*Muhalefetin sesini boğmak için Ulus gazetesini almakla İktidar, Partinin (CHP) sesini boğamayacak, milletin sesi daima iktidara duyurulacaktır. CHP kanun çerçevesi dâhilinde milletin itimat ve teveccühüne istinat ederek vatan ve millet için çalışmalarına etkin bir iman, yıkılmaz bir azim ve sarsılmaz bir kitle halinde devam etmeyi vazife bildiğini arz etmekle şeref duyar.*¹¹⁹

Beyannamenin yayımlandığı 26 Aralık 1953 günü CHP İl İdare Kurulu ayrıca parti merkezinde bir toplantı düzenledi. Toplantının açılış konuşmasında İl Başkanı Doktor Mazhar Basa, son çıkan kanunla CHP'nin mallarının Hazine'ye intikal etmesinden bahsetti ve bu arada partili ve partisiz birçok vatandaşların partiye karşı gösterdikleri yakın alâkayı memnuniyetle karşıladıklarını bildirdi. Daha sonra sözü vilayet dâhilindeki parti çalışmalarına getirerek şunları söyledi:

*Yurdun her yerinde olduğu gibi vilayetimizde de gündün güne inkişaf (gelişme) etmekte olan partimize halk eskârının sempatisi iftihar verici olmakla kalmamış birçok tarafsız vatandaşların partimiz saflarına iltihak etmesini memnuniyetle karşılar ve yeni yeni müracaatların her gün gelmekte olduğunu bu vesile ile bir kere daha arkadaşlarıma tebşir (müjde) ederim.*¹²⁰

Daha sonra parti mallarının son çıkan kanunla Hazine'ye devredilmesi meselesine değindi:

Partimizin gündün güne kuvvetlendiğinden bahsetmiştim. Alınan mallarımızın yerine daha fazlasını koyabilmek için partili ve partisiz birçok vatandaşımız Partimize müracaat ederek teberruda

119 Rize, 26 Aralık 1953.

120 Rize, 28 Aralık 1953.

*bulunmak istemeleri söylediklerimizin bir delilidir. Gerek nakdî ve gerekse aynî yardımında bulunmak isteyen vatandaşlarımızın müra-caatları bize çalışmalarımızda ve tuttuğumuz yolun memleket men-faatlerine hadim (yarayan) bir yol olduğunu ve bunun halk efkârın-ca benimsendiğini göstermesi bakımından memnuniyet vericidir.*¹²¹

Devamında vilayet içinde parti durumunun eskisinden daha da kuvvetli olduğunu belirten Basa, bundan sonra parti kademelerince gi-rişilecek faaliyetlerden bahsetti. Parti mallarının Hazine'ye devredilmesi-ni müteâkip parti merkezi yeni mobilya ile donatılarak merasimle açıldı. Karara istinaden 29 Aralık günü CHP merkez ilçe teşkilatına ait eşya Def-terdarlığa teslim edildi.¹²²

Parti, 1954 yılında da vilayetteki kongrelerini düzenli bir şekilde gerçekleştirdi. Kongrelerde hayat pahalılığından, CHP'nin Rize'ye sağ-ladığı faydalardan bahsedildi. Bilhassa çayın, şehrin gelişmesindeki rolü dile getirilerek göçün azalmasındaki etkisine değinildi.¹²³ Bu dönem ya-pılan Merkez İlçe Kongresi'nde, İlçe İdare Kurulu'na şu kişiler seçildi: Başkan Mehmet Yılmaz, üyeler Mehmet Çelik, Cemal Kambur, Sabit Öz-türk, Faik Berber, Mahmut Havu ve Yusuf Hazavitligil.¹²⁴

Karadere'de 10 Nisan 1954 Cumartesi günü CHP İl İdare Kurulu ve eski milletvekillerinden Fuat Sirmen ve Tahsin Bekir Balta'nın katıldı-ğı bir miting yapıldı. Konuşmacılardan Abdi Aytaç, ülke sorunlarından bahsettikten sonra DP'nin partizan hareketlerde bulunduğunu söyledi. Daha sonra söz alan bir diğer İl İdare Kurulu Üyesi Rahmi Arer, Rize'nin ilk önce çözülmesi gereken sorunlarından birinin ulaşım olduğunu ve bu nedenle yol yapımlarının hızlandırılması gerektiğini belirtti. Bu meyanda Rize-İspir yolunun inşasında bir ilerleme olmadığını söyleyerek iktidarı eleştirdi.¹²⁵ Ardından konuşan Fuat Sirmen, 1950 seçimlerinde iş başına gelen şimdiki iktidarın muhalefette bulunduğu sıralarda yaptığı vaatlere temas etti:

Dünya harp içinde iken çekilen sıkıntıları ileri sürerek kötü-lemeye başladılar. Hâlbuki bu çeşit iddiaları onları kendi yaptıkları vaatleri tahakkuk safhasına intikal ettiremediklerinden ileri gelmek-tedir. Dört sene içinde vaatler ile yapmadıklarının hesabını vermek

121 Rize, 29 Aralık 1953.

122 Rize, 30 Aralık 1953.

123 Rize, 3, 9 Ocak 1954.

124 Rize, 14 Şubat 1953.

125 Rize, 11 Nisan 1954.

onlara düşen bir vazifedir, yoksa karşı tarafı kötölemek değildir. Yine şimdiki iktidar mensupları hep harp içinde yapılan ve çekilen müşküllerin mukayesesini yapmaktadırlar. CHP, bu memlekete büyük işler yapmış bir partidir. Onlar dört senenin hesabını versinler. Daima maziyi karıştıracaklarına kendi yaptıkları işleri sizlere anlat-sınlar.”¹²⁶

Devamında Rize-İspir yolunun yapılmadığını, hâlbuki bu yolun şimdiye kadar bitmesi gerektiğini ve çay fabrikalarının ancak şimdi temellerinin atıldığını, bu işe de daha önceden başlanması gerektiğini vurguladı.¹²⁷

En son kürsüye çıkan Balta da Türkiye'nin ve Rize'nin sorunlarından bahsettiği konuşmasında şu cümlelere yer verdi: “2 Mayıs'ta memleket mukadderatını idare edecek partiyi seçecek ve iş başına getireceksiniz. Bizim vazifemiz sizleri aydınlanmaktır. 1950 senesinde milletin iradesiyle iş başına gelen Demokrat Partinin icraatını sormak durumundasınız.” Devamında, vaktiyle muhalefet sıralarında bulunan şimdiki iktidar partisi mensuplarının yaptıkları vaatleri hatırlattı ve ucuzluk yapacaklarını iddia edenlerin pahalılığı getirdiklerini söyledi. Yine bu arada CHP'ye karşı girilen isnatlara işaretle kendilerinin yapamadıkları işleri kamuoyunun dikkatinden çıkarmak için iktidar mensuplarının bu gibi yollara girdiklerini ifade etti. Artık halkın bu gibi isnatları yapanlara inanmayacak kadar her şeyi bildiğini söyleyen Balta, CHP iktidara gelirse mısır fiyatlarını artıracığı ve yol vergisi kanununu tekrar getireceği yolundaki söylentilerin tamamen uydurma olduğunu belirtti.¹²⁸

1955 yılında da mutat olduğu üzere tüm kongreler yapıldı. 4 Temmuz günü yapılan İl Kongresi'ne Parti Genel Sekreteri Kasım Gülek ve bazı CHP'li milletvekilleri de katıldılar.¹²⁹ 1956 yılı kongrelerinde iktidarın bazı sınırlamalarda bulunduğu görülmektedir. Derepezarı Kongresi-ne katılan CHP Meclis Üyesi Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, burada yaptığı konuşmada DP'nin icraatlarını ve DP milletvekillerinin çeşitli yerlerde yaptığı konuşmaları eleştirdi. Daha sonra katılacağı Gündoğdu'daki toplantının Vali tarafından yasaklandığını öğrendi. Basında yer alan habere göre, Vali'ye idare amirleri bir gün önce Tepedelenlioğlu'nun ve diğer arkadaşlarının Gündoğdu'daki bir kahvede yaptıkları toplantıdan

126 Rize, 11 Nisan 1954.

127 Rize, 11 Nisan 1954.

128 Rize, 11 Nisan 1954.

129 Rizenin Sesi, 5 Temmuz 1955.

sonra halk arasında bazı nahoş hadiselerin meydana geldiğini bildirmişti. Eğer bir toplantı daha yapılırsa olaylar çıkabileceği söylenmişti.¹³⁰ 1955 yılı ağustos ayında da Rize'ye gelen Tepedelenlioğlu, burada yaptığı konuşmadan dolayı yargılanmıştı.¹³¹

Olayın ardından CHP İl Başkanı Avukat Mehmet Ali Kumbasar, Vali Hakkı Ülken ile görüşüp böyle bir durumun olmadığını anlattı. İkna olan Vali, ertesi gün kapalı spor salonunda toplantının yapılmasına izin verdi.¹³² Ancak dört ay sonra yaşanan bir diğer olay DP ile CHP arasındaki gerginliği iyice arttırdı. Karadeniz gezisine çıkan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na aykırı davrandığı gerekçesiyle Rize'de mahkemeye verildi.¹³³ Gülek, "Bazı dükkân sahiplerinin sıra ile ellerini sıkarak sureti ile bir gösteri yürüyüşü yaratmak" suçu ile altı ay hapis ve 1.000 lira para cezası aldı. Cezası tecil edildi.¹³⁴

Krizin tırmandığı o günlerde gerçekleşen 1957 seçimleri Rize'de çekişmeli geçti. Muhalefet, çok yoğun çalıştı. Ancak özellikle Menderes'in son mitingi DP'nin zaferinde belirleyici unsur oldu.¹³⁵ 1957 genel seçimlerinde ilk kez muhalefetin toplam oyu iktidar partisinin üzerine çıktı. CHP seçimden sonra faaliyetlerini daha da arttırdı. Parti, 1959 yılında ekipler oluşturarak bir program dâhilinde tüm illeri gezmeye, ocak kongrelerine daha fazla katılmaya başladı. Bu kapsamda temmuz ayı başlarında Rize'ye gelen parti ekibi kongrelerin tümüne iştirak etti. Kongrelere katılan halka özellikle iç siyasetteki gidişat hakkında bilgi verdiler.¹³⁶ Partililer, hayat pahalılığından ve partizan idareden şikâyetçi oldular.¹³⁷

CHP, o yıllarda gençler üzerine daha fazla eğilmeye başladı. 1959 yılı temmuzunda Fındıklı'da CHP Gençlik Kolu kuruldu. Sami Sarı'nın başkanlığında oluşturulan müteşebbis heyette Yakup Şişman, Cahit Şengül ve Hasan Ertan yer aldı.¹³⁸ Aynı ay içerisinde bu sefer Der pazarı'na bağlı Çukurlu köyünde CHP ocağı ve gençlik kurulu açıldı. Ali Aksoy

130 *Zümriüt Rize*, 30 Mart 1956.

131 *Zümriüt Rize*, 26 Nisan 1956.

132 *Zümriüt Rize*, 30 Mart 1956.

133 *Milliyet*, 2 Ağustos. (Yıl 1956 mı?)

134 *Milliyet*, 9 Ağustos 1956; *Cumhuriyet*, 2, 9 Ağustos 1956; Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 185; Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış*, 2 (4) Yaz 2009, s. 128.

135 Bilsel, *k.g.*

136 *Zümriüt Rize*, 8-11 Temmuz 1959.

137 *Zümriüt Rize*, 9 Temmuz 1959.

138 *Zümriüt Rize*, 8 Temmuz 1959.

başkanlığındaki ocak yönetimine Mustafa Günaydın, Alaybey Özkan, Kadir Pehlivan, Hasan Demirel, Salih oğlu Mustafa Günaydın, Adem Özdemir ve Akif Özkan seçildiler. Gençlik kolu başkanlığına Ahmet Demirel, üyeliklere de Ali Günaydın, Osman oğlu Ahmet Demirel, Ahmet Aksoy, Hilmi Günaydın, Bayram Bayar, Süleyman Günaydın, Memiş Özkan, Recep Özkan, Memiş Demirel, Hüsnü Özkan, Ömer Özdemir ve İsmail Demirel getirildi.¹³⁹ Ardından Güneysu'da da bir gençlik kurulu oluşturuldu. Mustafa Seven'in başkanlığında oluşan İdare Kurulu'na Sabit Tarakçı, Mehmet Erdoğan, Mustafa Katmer ve Mehmet Bıyık seçildi.¹⁴⁰

1957 seçimlerimde DP'nin 177, CHP'nin 33 oy aldığı Pekmezli köyünde CHP, 20 Eylül 1959 günü parti lokali açtı. Açılıшта 22 kişi partiye kaydoldu. Aynı gün Güneysu'ya bağlı Ulucami köyünde de partinin bir lokali açıldı. 1957 seçimlerine kadar 3 yerde lokali olan CHP'nin, açtığı bu iki lokalle birlikte 11 kilometrelik Güneysu yolundaki lokal sayısı 7'ye ulaştı.¹⁴¹ Aynı yıl merkeze bağlı Dağsu Mahallesi'nde ilk defa CHP ocağı açıldı.¹⁴² İkizdere'ye bağlı Dereköy köyünde de CHP ocağı kuruldu.¹⁴³

1959 yılının son ayında CHP Derepazarı Bucak Kongresi yapıldı. Fuat Satır'ın başkanlığında oluşturulan İdare Kurulu'nun üyeliklerine İsmail Demirel, Yusuf Yıldırım, Selahattin Selimoğlu, İsmail Çelik, Kasım Ömeroğlu ve Durali Erdoğan seçildi.¹⁴⁴ Yine aynı ay içerisinde İl İdare Kurulu kararı ile Camıdağı merkezli Sütlüce ve Derebaşı köylerini içeren bir itibari bucak teşkilatı¹⁴⁵ kuruldu. Teşkilatın yönetim kurulu Emrullah Duran başkanlığında İsmet Aydoğan,¹⁴⁶ Sabri Gezmiş, Kasım Arıcı, Necati¹⁴⁷ Kansız, Hüseyin Sarı ve Recep Ali Avcı'dan oluştu.¹⁴⁸

1960 yılında da partinin teşkilatlanma faaliyetleri aynı hızla devam etti. 21 Şubat günü yapılan CHP Kömürcüler itibari bucak kongresi sonucu yeni İdare Kurulu Cevahir Baş başkanlığında Cafer Mengen, Sul-

139 *Zümrüt Rize*, 9 Temmuz 1959.

140 *Zümrüt Rize*, 9 Kasım 1959.

141 *Zümrüt Rize*, 22 Eylül 1959.

142 *Zümrüt Rize*, 9 Haziran 1959.

143 *Zümrüt Rize*, 11 Temmuz 1959.

144 *Zümrüt Rize*, 7 Aralık 1959.

145 İhtiyaç halinde birkaç köyün parti teşkilatı yönünden birleştirilmesiyle oluşturulan teşkilatlara *itibari bucak* denilmektedir.

146 Aynı gazetenin bir başka sayısında bu kişi "İsmet Aydın" olarak geçmektedir. *Zümrüt Rize*, 15 Mart 1960.

147 Aynı gazetenin bir başka sayısında bu isim "Necdet" olarak geçmektedir. *Zümrüt Rize*, 15 Mart 1960.

148 *Zümrüt Rize*, 8 Aralık 1959.

tan Tüylü, Sadık Kırdal, Hüseyin Cambaz, Mehmet Sakal ve Mirza Türüt tarafından oluşturuldu. Aynı gün gerçekleştirilen CHP Tekke itibari bucağın kongresi sonrası İdare Kurulu başkanlığına İsmail Kabil, üyeliklere Fikren Kabil, İbrahim Fil, Hamza Çalışkan, Mehmet Yıldız, Sadık Kabil ve Ömer Kabil seçildi.¹⁴⁹ Yaklaşık iki hafta sonra Partinin İyidere Kongresi gerçekleştirildi. 300'e yakın partilinin katıldığı kongrede İdare Kurulu başkanlığına tekrar Ali Kavalcı seçildi. Diğer üyeliklere Zeki Aynacı, Ömer Özkan, Mehmet Demet, Ali Kavalcı, Hüseyin Mete ve Eyüp Sabri Demirel getirildi.¹⁵⁰

12 Mart 1960 günü yapılan Camıdağı Bucak Kongresi'ne delegelerin yanı sıra 150 partili daha katıldı. Kongre sonrası yapılan seçimde mevcut İdare Kurulu'na Avni Safoğlu eklendi. Eski İdare Kurulu'ndakiler bu dönemde de görevlerine devam etti.¹⁵¹ Bu kongreden üç gün sonra gerçekleşen Ardeşen Kongresi'ne 125 delegeden 119'u katıldı. 500 civarında da partili kongreye iştirak etti. Kongrede yapılan seçim sonrasında İdare Kurulu Niyazi Akay başkanlığında Hasan Kurtuluş, Ahmet Gümbay, Kâzım Çırak, Yusuf Civelek, Fevzi Kulaber, Nahit Şahinler, Mehmet Aldanmaz, Sait Atabey, Sadık Yazıcı'dan oluşturuldu.¹⁵²

Partinin 20 Mart günü gerçekleşen Çayeli Kongresi'nde İdare Kurulu başkanlığına Mustafa Kazmaz, üyeliklere Fehmi Ozan, Abdul Keçeli, Recep Ülker, Avni Sipahi, Fehmi Şerifoğlu, Hasan Şahinkaya ve Abdurrahman Genç seçildi.¹⁵³ Aynı gün yapılan Hemşin Kongresi sonrasında İdare Kurulu Başkanlığına Yakup Ferah, üyeliklere Osman Aydın, Nurettin Çorbacı, Şevki Demirciler, Ali Ferah, Ruşen Hazır, Veysel Yazıcıoğlu, Muhsin Gücey ve Abdurrezzak Tarakçı getirildi. Melyat Bucak Kongresi'nde İdare Kurulu Ahmet Aksu başkanlığında Hüsametdin Sezgin, Mustafa Akartaş, Bayram Akartaş, Ali Süslü, Tefvik Pehlivan ve Zelkif Akar tarafından kuruldu.¹⁵⁴ Partinin Fındıklı Kongresi'nde İdare Kurulu'nun mevcut üyeleri Behçet Tuzcu, İsmail Ömeroğlu ve Dursun Kazmaz yeniden seçildiler. Diğer iki üye Ali Rıza Zorluoğlu ile Mehmet Pişkin'in yerlerine Vahap Topçu ile Nizamettin Sipahi ilçe yönetime giren isimler oldu.¹⁵⁵

149 *Zümriüt Rize*, 23 Şubat 1960.

150 *Zümriüt Rize*, 7 Mart 1960.

151 *Zümriüt Rize*, 15 Mart 1960.

152 *Zümriüt Rize*, 17 Mart 1960.

153 *Zümriüt Rize*, 22 Mart 1960.

154 *Zümriüt Rize*, 23 Mart 1960.

155 *Zümriüt Rize*, 2 Nisan 1960.

CHP Merkez İlçe Kongresi, 22 Mart 1960 günü Ses Sineması'nda yapıldı. 176 delege ile 1500 civarında partili kongreye iştirak etti. Kongrede belediye başkanı seçme hürriyetinin Rizelilerden alındığı belirtilerek durum eleştirildi. Kongre sonunda yapılan oylamada 174 oyla Dr. Mehmet Güven yeniden Merkez ilçe başkanlığına getirildi. İdare Kurulu asıl ve yedek üyeliklerine Dr. Kemal Opak, Mustafa Kopuz, Mustafa Şehirli, Abdullah Soykan, Recep Ali Murat, Sefer Seven, Hüseyin Varlı, Salih Deniz, Mehmet İnanç, İhsan Eren, İlyas Eyüboğlu, Ahmet Muş, Şükrü Tat, Rıza Kalkavan, Süleyman Karakan ve Niyazı Tahtacı seçildi.¹⁵⁶

Merkez İlçe Kongresi'nden yaklaşık 10 gün sonra CHP Salarha itibari ilçe¹⁵⁷ kongresi yapıldı. 6 saat süren kongrede bölgenin sorunları tartışıldı. Bölgedeki 22 köyden sadece 10 tanesinde okul olduğu, Salarha'da DP iktidarı döneminde ancak 7 ilkokul yapıldığı, 22 köyde mevcut 27 camiinin yalnız 7 tanesinde kadrolu imam bulunduğu, bölgenin tek yolunun bakımsız ve kamyonların bile zor geçebilecek bir durumda olduğu, il merkezine olan 20 kilometrelik mesafenin iki saatte alınabildiği ve taksilerin 70 lira ücret istediği belirtildi. Partili Kemal Balcı, çay fabrikasında partizan hareketlerden ve Kömürcüler köyüne gelen su borularının ihtiyaç nispetine göre dağıtılmayıp DP Başkan'na verildiğinden şikâyet etti. Kongre sonunda yapılan seçimde mevcut Başkan Mehmet Civelek tekrar başkanlığa getirildi. Oy sırasına göre İdare Heyeti asil ve yedek üyeliklerine Rifat Akıncı, Salih Kıdal, Musa Cambaz, Mehmet Alaç, Mahmut Civelek, Salih Kulaksız, Hüseyin Yazıcı, Ali Kabil, Mithat Ocak ve Tahsin Tüylü seçildi.¹⁵⁸

1.1.3. Millet Partisi Rize Teşkilatı

Millet Partisi, Demokrat Parti'den ayrılan partililerce 20 Temmuz 1948 yılında kurulmuştur.¹⁵⁹ Partinin Rize'de teşkilatlanması 1950'li yıllarda başlamıştır. İlk olarak, 1950 yılı kasım ayında MP Çayeli teşkilatı kuruldu.¹⁶⁰ 1951 yılında haziran ayının sonlarına doğru Rize'ye gelen Millet Partisi Genel Sekreteri Ahmet Tahtakılıç, burada beş gün kaldıktan sonra Partinin Rize ve Pazar şubeleri müteşebbis heyetleri oluşturuldu. Pazar

156 *Zümrüt Rize*, 24 Mart 1960.

157 İdarî teşkilatlanmada ilçe olmadığı halde parti teşkilatı bakımından ilçe statüsünde değerlendirilen bucak yönetimleri *itibari ilçe* olarak adlandırılmaktadır.

158 *Zümrüt Rize*, 7 Nisan 1960.

159 Emniyet Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Siyasî Dernekler II*, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1950, s. 489.

160 *Rizenin Sesi*, 18 Kasım 1950.

şubesi, 2 Temmuz 1951 günü açıldı ve müteşebbis heyette şu kişiler yer aldı: Başkan Musa Telatar, İkinci Başkan İsmail Günaydın, Muhasip Hakkı Kalyoncu, Kâtip Ziya Memişoğlu, üyeler Ethem Yakıcı, Şevket Uzun, Bayram Noyan ve Nâzım Erol.¹⁶¹

Parti, 8 Ekim 1952'de Pazar'da bir miting düzenledi. İki gün sonra Rize'de büyük bir miting yaptı. Mitingde MP Trabzon İl Yürütme Kurulu Başkanı Kemal Atal,¹⁶² Genel İdare Kurulu Üyesi Avukat Ertuğrul Akça ve MP Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu birer konuşma yaptı. Konuşmalarında, DP'nin bugün başında olanların dün mesuliyet mevkiinde bulunup halkın nefretini kazanmış kimseler olduklarını, bu yüzden CHP'yi tenkit etmeye hakları bulunmadığını söyleyerek DP'yi eleştirdiler. Diğer taraftan parti mücadelelerinin kardeş kavgası hâline sokulmasından sakınılmasını dile getirdiler. Mitingde ayrıca MP Rize il idaresinin bugün teşekkül ederek faaliyete geçeceğini de belirttiler.¹⁶³ Çayeli ve Pazar teşkilatlarının ardından Rize il teşkilatının da faal olmasıyla birlikte vilâyetteki MP teşkilat sayısı üçe çıktı. 28 Ekim günü Rize il teşkilatının açılışı yapıldı.¹⁶⁴ Partililer, Tophane Mahallesi'nde yol üzerinde bulunan bir binayı parti binası olarak tuttu.¹⁶⁵ MP il başkanı, Mehmet Ekşioğlu oldu.¹⁶⁶ Diğer üyeliklere Hüseyin Tavukçuoğlu, Ömer Özgen, Temel Saka ve Yusuf Şişman seçildi.¹⁶⁷ Aynı yılın aralık ayı sonlarına doğru partinin İkizdere müteşebbis heyeti oluşturuldu. İlçe teşkilatına bazı DP'li muhtarlar ile DP İlçe İdare Kurulu İkinci Başkanı da katıldı. İlçe İdare Kurulu Firuz¹⁶⁸ Tavukçuoğlu, Ali Tavukçuoğlu, Hasan Ekşi, Maksut Ekşi, Rıza Ekşi, Vahit Kaçaran ve İlyas Biber'den oluştu.¹⁶⁹

İl teşkilatının kurulmasının ardından vilâyet genelinde teşkilatlanma faaliyetleri hızlandı. Partiye bazı DP'liler de maddî yardımda bulunmaktaydı.¹⁷⁰ 7 Ocak 1953 günü Güneysu bucak teşkilatı hizmete açıldı. Şevket Kara'nın başkanlığında kurulan yönetime seçilen diğer üyeler şunlardır: Ahmet Karslı (kasap), Mehmet Harman (bakkal), Bahaettin

161 *Rize*, 3 Temmuz 1951.

162 Zehra Aslan, *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017, s. 415.

163 *Rize*, 11 Ekim 1952; *Zümrüt Rize*, 12 Ekim 1952.

164 *Rize*, 28-29 Ekim 1952.

165 *Zümrüt Rize*, 24 Ekim 1952.

166 *Zümrüt Rize*, 11 Kasım 1952.

167 *Rize*, 11 Ekim 1952.

168 Bir başka gazetede bu isim "Feyruz" olarak belirtilmiştir. *Zümrüt Rize*, 31 Aralık 1952.

169 *Rize*, 30 Aralık 1952.

170 *Rize*, 23 Haziran 1953, s. 1.

Kaput (marangoz), Mehmet Hekim (rençper), Hüseyin Çakmak (marangoz), Emin Kara (marangoz), Mustafa Kalan (bakkal) ve Mustafa Gür (manifaturacı).¹⁷¹

Aynı yılın 18 Ocak günü MP Güneyce ocağı kuruldu. Müteşebbis heyet şu kişilerden oluştu: Başkan Hikmet Bayar, üyeler Şevki Alemdar, Mehmet Tolon, Hızır Yılmaz, Ahmet Yılmaz, Hüseyin Demirdağ, Osman Mahmutoğlu, Hasan Üstündağ ve Hasan Saruhan. Aynı günlerde Güneyce'nin Çarşı, Kızıltepe, Köprübaşı, Kurtuluş, Paşakuyu, Yeşiltepe, mahallelerine semt ocakları açıldı.¹⁷² Bu ocakların yönetimlerine şu kişiler seçildi:

Çarşı Mahallesi: Başkan Hasan Balcı, üyeler; Mehmet Balcı ve Hızır Akgül. Kızıltepe Mahallesi: Başkan Hasan Üstündağ, üyeler; Osman Mahmutoğlu ve Mehmet Günaydın. Köprübaşı Mahallesi: Başkan Ali Rakıcı, üyeler; Rıza Rakıcı ve Muhammet Dumankaya. Kurtuluş Mahallesi: Başkan Ali Şefik, üyeler; Dursunali Demirdağ ve Habib Saruhan¹⁷³ Paşakuyu Mahallesi: Başkan Şakir Paliç, üyeler; Mehmet Kansız ve Ahmet Reis.¹⁷⁴ Yeşiltepe Mahallesi: Başkan Mehmet Tank, üyeler; Mehmet Kasarcı ve Osman Çökmen.¹⁷⁵

Bir yandan İkizdere'ye bağlı bazı köylerin de ocak müteşebbis heyetleri oluşturuldu. Bu köyler ve heyetlere seçilen kişiler şunlardır:

Ilıca Köyü: Başkan Memiş Balcı. Kâtip Abbas Tekin, üyeler; Necmettin Yılmaz, Kadir Öztürk, Osman Aksu.

Kirazlı Köyü: Başkan Genç Ali Tavukçu, kâtip Hali Ekşioğlu, üyeler; Mehmet Büyük, Mehmet Ekşioğlu, Mahmut Demircan.

Çağrankaya Köyü: Başkan Niyazi Bol. Kâtip Mehmet Biber, üyeler; Emrullah Bol, Paşalı Gün, Hızır Biber.

Bakır Köyü: Başkan Murat Ekşioğlu, kâtip Talip Ekşioğlu ve üyeler; İlyas Ekşioğlu, Ahmet Çelik, Niyazi Ekşioğlu.

171 *Rize*, 8 Ocak 1953; *Zümrüt Rize*, 9 Ocak 1953.

172 *Rize*, 19 Ocak 1953.

173 *Rize*, 3 Şubat 1953.

174 *Zümrüt Rize*, 29 Ocak 1953.

175 *Rize*, 26 Ocak 1953.

Demirkapu Köyü: Başkan Celâl Ekşioğlu, kâtip Enes Azak, üyeler; Murat Turanlı, Abbas Vürgün, Mustafa Demirli.¹⁷⁶

Çamçavuş Köyü: Başkan Hasan Ekşioğlu, üyeler; Yakup Ekşioğlu, Yusuf Ekşioğlu, Kâzım Ekşioğlu ve Ali Ekşioğlu.¹⁷⁷

İlçelerde teşkilatlanma faaliyetlerinin hızlı bir şekilde gerçekleştirildiği günlerde Merkez ilçeye bağlı köy ve mahallelerde de ocak teşkilatları bir bir açılmaktaydı. 9 Ocak 1953 günü MP Hayrat ocağı müteşebbis heyeti oluşturuldu. Heyette şu kişiler yer aldı: Kâmil Kuvel, Süleyman Gemi, Şevket Ekşi, İsmail Yazıcı ve Murat Atılğan.¹⁷⁸ Birkaç gün sonra Değirmendere ocağı Hamdi Kaş'ın başkanlığında Hüseyin Ekşioğlu, Ziya Ekşi, Hızır Özçelik tarafından kuruldu.¹⁷⁹ 23 Ocak'ta Veliköy ve Pehlivan-taşı ocakları açıldı. Veliköy ocağı yönetimi Kadem Kopuz başkanlığında Ahmet Ziya Kopuz, Şakir Kopuz, İsmail Hakkı Kopuz ve Mustafa Yıldırım'dan oluştu. Pehlivantaşı ocağı yönetimine İslâm Benli başkanlığında Çakır Aslan Demirci ve Mustafa Turanlı seçildi.¹⁸⁰

25 Ocak 1953 günü bazı mahallelerin teşkilatları hizmete açıldı. Ocak yönetimi oluşturulan mahalleler şunlardır:

Fener Mahallesi: Başkan Şevket Yıldız, üyeler; Muhammet Köse, Aslan Ekşi, İsmail Akçay, Reşit Kahraman.
Piriçelebi Mahallesi: Başkan Recep Berk. Üyeler; Memiş Durmuş ve Samil Kolçak

Camıdağı: Başkan Ahmet Arıcı. Üyeler; Hasan Duman

Köprübaşı Mahallesi: Başkan Ali Rakıcı. Üyeler; Rıza Yazıcı ve Mehmet Dumankaya

Kızıltepe Mahallesi: Başkan Hasan Üstündağ. Üyeler; Osman Mahmtuoğlu ve Mehmet Günaydın

Kurtuluş Mahallesi: Başkan Ali Çevik. Üyeler; Dursunali Demirdağ ve Habib Saruhan.

176 *Zümriüt Rize*, 29 Ocak 1953.

177 *Rize*, 16 Şubat 1953.

178 *Rize*, 10 Ocak 1953; *Zümriüt Rize*, 11 Ocak 1953.

179 *Zümriüt Rize*, 14 Ocak 1953.

180 *Rize*, 24 Ocak 1953.

Çarşı Mahallesi: Başkan Hasan Balcı. Üyeler; Mehmet Balcı ve Hızır Akgül.¹⁸¹

Şubat ayının ilk haftasında Bildircin köyü MP ocağı Sefer Vatandaş başkanlığında Mustafa Temizel, Mustafa Yılmaz, Hasan Can ve Mustafa Katırcı'dan oluşan üyelerle açıldı.¹⁸² Aynı ayın son günlerinde İslâmpaşa Mahallesi ocağı açıldı. Başkanlığa Süleyman Mercan, üyeliklere de Ahmet Mercan, Hasan Alan, Abdurrahman Kara ve İsmail Ekşi getirildi. Yine aynı ay içerisinde Camiönü Mahallesi ile Salarha nahiyesinin Karayemiş köyünde birer MP ocağı kuruldu.¹⁸³

8 Haziran 1953 günü Merkez İlçe Kongresi yapıldı. Kongrede, hayat pahalılığına değinilerek DP'nin bu yöndeki politikaları ve vaatleri eleştirildi. DP'nin Rize'deki politikaları tenkit edildi ve "DP ricalinin Rize'deki tek işi Belediye başkanı istifa ettirmek" denildi.¹⁸⁴ Parti, Rize'deki ilk İl Kongresi'ni 19 Haziran 1953 günü Ses Sineması'nda yaptı. Kongre sonrasında yapılan seçim sonucu İl İdare Heyeti şu kişilerden oluştu: Mehmet Ekşi-oğlu, Dr. Kâmil Arıcı,ERCÜMENT BASA, Temel Saka, Abdullah Çemberci, Hüseyin Tavukçu, Dursun Kopuz, Ömer Özgen, Mustafa Koşar, Yusuf Şişman ve Mehmet Yazıcı.¹⁸⁵

1953 yılı ortalarına gelindiğinde MP, vilayet dâhilinde neredeyse tüm teşkilatlanmalarını tamamlamıştı.¹⁸⁶ MP'nin Rize'deki teşkilatlanma sürecinin hızla gelişmesinde DP Rize teşkilatı içerisinde yaşanan kırılganlıkların etkisi şüphesiz büyüktü. Adı geçen her iki parti aynı tabana hitap ediyordu. Bu nedenle sadece Rize'de değil ülke genelinde de MP, DP'den oy çalmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan Menderes, son dönemlerde özellikle laiklik karşıtı bazı söylem ve eylemlerinden hareketle MP'ye olan muhalefetini arttırdı. Öte yandan 27-29 Haziran 1953 tarihleri arasında yapılan MP 4. Büyük Kongresi'nde önemli bir kırılma yaşandı. Parti içerisindeki inkılâpçıların ve muhafazakârların tutumları sonucunda parti ikiye bölündü. Partiden ayrılan inkılâpçılar, MP'yi irticalikle suçladı. Artan olaylar zinciri sonucunda Savcılık inceleme başlattı.¹⁸⁷ Soruşturma

181 Rize, 26 Ocak 1953.

182 Zümürüt Rize, 8 Şubat 1953.

183 Rize, 26 Şubat 1953.

184 Zümürüt Rize, 9 Haziran 1953.

185 Zümürüt Rize, 21 Haziran 1953; Rize, 20 Haziran 1953.

186 Rize, 17 Haziran 1953.

187 Ercan Haytoğlu, *Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1948-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 142-146.

tamamlanıncaya kadar partinin bütün merkezleri ve şubeleri 8 Temmuz günü geçici olarak kapatıldı.¹⁸⁸ Daha sonra mahkeme MP ile ilgili kararını 27 Ocak 1954'te açıkladı ve partiyi feshetti.¹⁸⁹ Karar, 21 Haziran günü Yargıtay tarafından onandı.¹⁹⁰

1.1.4. Cumhuriyetçi Millet Partisi Rize Teşkilatı

MP'nin kapatılmasının ardından partililer, 20 Şubat 1954 günü Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdular.¹⁹¹ Parti, yaklaşık 2,5 ay sonra yapılacak olan genel seçimler nedeniyle ülke genelinde çalışmalarını hızlandırdı. Partinin Rize şubesi 8 Mart günü açıldı. Müteşebbis heyette şu kişiler yer aldı: Başkan Muhsin Güloğlu, Başkan Vekili Hüseyin Şeker, Kâtip Temel Saka, Muhasip Şükrü Güngör, üyeler Mustafa Koşar, Ahmet Talha, Yusuf Şişman, Dursun Kopuz, Abdullah Çenberci.¹⁹²

Partinin Merkez ilçe teşkilatı Münir Tuzcuoğlu başkanlığında kuruldu. İkizdere'de Rıza Ekşi, Pazar'da Musa Telatar, Gündoğdu'da Mustafa Kopuz ve İsmail Arslan, Güneysu'da Memiş Kenan, İslâmpaşa'da Ahmet Mercan, Çukurlu köyünde Ahmet Günay bucak ve ilçe teşkilatlarını kurmakla görevlendirildi.¹⁹³ 10 Mart 1954 günü Ardeşen, Çayeli, Fındıklı, Gare ve Pazar parti teşkilatları kuruldu.¹⁹⁴ 1955 yılı ekim ayı sonunda Murat Mete başkanlığında İyidere bucak teşkilatı açıldı.¹⁹⁵ 1956 yılı şubat ayı itibariyle Güneyce nahiye ve ocak teşkilatları oluşturuldu.¹⁹⁶ Bir ay sonra Derepazarı bucak teşkilatı kuruldu.¹⁹⁷ Aynı yıl Fındıklı ilçesi ile Çamlıca itibari ilçesinin¹⁹⁸ bütün ocakları tamamlandı. Merkez'de de ocak teşkilatlarını tamamlamak için çalışmalara hız verildi.¹⁹⁹

188 *Cumhuriyet*, 9-10 Temmuz 1953.

189 *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1954; *Rizenin Sesi*, 29 Ocak 1954.

190 *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1954.

191 *Milliyet*, 11 Şubat 1954; *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1954.

192 *Rizenin Sesi*, 9, Mart 1954.

193 *Rizenin Sesi*, 9, 11 Mart 1954.

194 *Rize*, 11 Mart 1954; *Rizenin Sesi*, 12 Mart 1954.

195 *Rizenin Sesi*, 31 Ekim 1955.

196 *Rizenin Sesi*, 7 Şubat 1956; *Zümrüt Rize*, 7 Şubat 1956.

197 *Rizenin Sesi*, 23 Mart 1956.

198 Adı, 1955 yılı sonunda "Çamlıhemşin" olarak değiştirilecek olan Çamlıca belirtilen tarihte bucak statüsündedir. Bucak, 1957 yılında ilçe olacaktır. *Resmî Gazete*, Sayı: 9173, 6 Aralık 1955. Vilayet İdare Kurulu'nun 08.09.1953 gün ve 258 sayılı, Umumi Meclisi'nin 28.12.1953 gün ve 13 sayılı kararı, *B.C.A.*, 030.11.1/254.37.20, 26 Ekim 1955; TBMM Zabıt Ceridesi, D. 10, C. 20, B. 83, 19 Haziran 1957, s.41-42. Ayrıca bk. Başaran, Rize İdare Tarihi, s. 63-64.

199 *Rizenin Sesi*, 7 Şubat 1956; *Zümrüt Rize*, 7 Şubat 1956.

25 Şubat 1956'da Karadere itibari ilçe teşkilatı merasimle açıldı. Dil-sizdağı, Yolbaşı, Cevizlik, Tatlısu, Yokuşlu, Kızıltoprak ve Kuruköy ocakları oluşturuldu. Tatlısu Mahallesi'nden Yusuf Doğan DP ocak başkanlığından; Gafur Güngör, Ali Türk, Ali Doğan ve Hüseyin Doğan da DP'den istifa ederek CMP'ye geçti. Bu kişilerden Gafur Güngör yeni kurulan CMP itibari ilçe müteşebbis heyetine başkanlık etti. Yokuşlu köyünden Hızır Öztürk de CHP'den istifa ederek CMP ocak teşkilatını köyünde kurdu.²⁰⁰

CMP Genel Başkan Vekili Fuad Arna, Genel Kurul üyeleri Kırşehir Milletvekili Mehmet Mahmudoğlu, General Sadık Aldoğan ve Hüsnü Zeki Söylemezoğlu, Karadeniz seyahati kapsamında 2 Nisan 1956 günü Rize'ye geldiler. Yaklaşık üç buçuk saat süren bir miting yaptılar.²⁰¹ Mitingde iç ve dış siyaset tenkit edildi. Basın hürriyeti ile üniversite özerkliğindeki kısıtlamalara değinildi ve hayat pahalılığı eleştirildi. Mitingde konuşan gazeteci Hüsnü Zeki Söylemezoğlu, "Ben bugünkü iktidarla dünkü arasında bir fark göremiyorum. Eskinin jandarma dipçığı yerine yeninin ocak başkanı yumruğu geçmiştir." diyerek farklı bir eleştiride bulundu.²⁰² CMP'li heyet, ertesi gün Çayeli, Pazar ve Ardeşen ilçelerinde birer miting daha yaptı. Basında yer alan habere göre Çayeli'deki mitinge yaklaşık 2.000 kişi katıldı.²⁰³

Mitinglerin ardından 9 Nisan günü Partinin Merkez İlçe Kongresi yapıldı. Belediye gazinosunda kalabalık bir partili gurubun katılımıyla yapılan kongrede yeni İdare Kurulu belirlendi. Buna göre Münir Tuzcuoğlu, Ali Perçin, Recep Berk, Faik Altıkulaç, Yusuf Kenan Murat, Sadık Temizel, Ali Kuveloğlu, Ömer Saraç ve Asım Mataracı Kurula seçildiler. Yapılan görev dağılımında başkanlığa Münir Bey, ikinci başkanlığa Yusuf Bey, kâtipliğe Ali Perçin, muhasipliğe Asım Bey seçildi.²⁰⁴ Kongrede yapılan konuşmalarda DP'nin faaliyetleri özellikle de memurların partizanlıkları eleştirildi. İl Başkanı Avukat Enis Naci Kepenek konuşmasında, Hemşin'de yapılan yolda DP'lilerin çalıştırıldığını, DP Ocak Başkanı'nun 15 lira, diğer çalışanların 10'ar lira yevmiye aldıklarını söyledi ve muhaliflere iş verilmemesinden yakındı.²⁰⁵

200 *Zümrüt Rize*, 27 Şubat 1956.

201 *Zümrüt Rize*, 31 Mart 1956; *Rizenin Sesi*, 3 Nisan 1956; *Zümrüt Rize*, 3-4 Nisan 1956.

202 *Zümrüt Rize*, 4 Nisan 1956.

203 *Zümrüt Rize*, 5 Nisan 1956.

204 *Zümrüt Rize*, 30 Mayıs 1956.

205 *Zümrüt Rize*, 10 Nisan 1956.

11 Nisan günü Çamlıhemşin ve Ardeşen kongreleri yapıldı.²⁰⁶ Mayıs ayı içerisinde de Fındıklı Kongresi gerçekleştirildi.²⁰⁷ 1956 yılında faaliyetlerini iyice yoğunlaştıran CMP'ye diğer partilerden katılımlar da arttı. DP'nin Fındıklı ilçesi Yenimahalle Ocak Başkanı ve Muhtarı Mehmet Özbeden, tüccardan Avni Ustabaş, terziler İlyas Bekâr ve Mehmet Ali Gündoğan partilerinden istifa ederek CMP'ye katıldılar. CHP Fındıklı ilçe ve Belediye Başkanı İrfan Ataç'ın kardeşi ve CHP Fındıklı İlçe İdare Kurulu Üyesi Mehmet Alkan da CMP'ye geçti.²⁰⁸

14 Haziran'da Pazar İlçe Kongresi yapıldı. Kongreye 273 delege katıldı.²⁰⁹ 10 Ağustos günü İl Kongresi yapıldı. Yoğun ilgi gören kongreye CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı da katıldı. İlk olarak CMP Rize İl Başkanı Kepenek faaliyet raporunu okudu. 6'sı idarî, 2'si itibari olmak üzere 8 kaza, 10 bucak ve 263 köyde ocak açtıklarını belirtti. Daha sonra yeni idare heyeti seçimine geçildi. Eski İdare Heyeti tekrar göreve getirildi.²¹⁰ Kurul şu kişilerden oluştu: Başkan Enis Naci Kepenek, İkinci Başkan Hüseyin Şeker, Sekreter Temel Saka, Muhasip ve veznedar Memiş Berber. Diğer üyeliklere Doktor Fethi Yıldırım, Osman Kumbasar, Sebahattin Atalay, Ali Karali, Abdullah Çemberci, Yusuf Şişman ve İsmail Arslan getirildi. Haysiyet Divanı üyeliklerine Mustafa Koşar, Muzaffer Şehirli, Yusuf Ekşi, Ahmet Yavaş ve Mehmet Cican seçildiler.²¹¹ 1956 yılı İl Kongresi haziran ayında Parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın katılımıyla gerçekleşti.²¹²

1957 yılı Merkez İlçe Kongresi'nde bu sefer Genel Başkan Vekili Fuad Arna, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ve Genel İdare Kurulu Üyesi Ahmet Tahtakılıç yer aldı.²¹³ Kongre sonrası yeni İlçe İdare Kurulu seçimi yapıldı. Buna göre, Başkan Yusuf Kenan Murat, İkinci Başkan Enis Kahraman ve Muhasip Kasım Arıcı oldu. Üyeliklere Münir Tuzcuoğlu, Ahmet Yavaş, Murat Mete, Mustafa Yılmaz, Mehmet Cinan ve Recep Berk seçildiler.²¹⁴ Görüldüğü gibi eski yönetimden Tuzcuoğlu, Berk ve Murat dışındaki diğer üyeler yeni yönetimde yer almadılar.

206 *Zümriüt Rize*, 12 Nisan 1956.

207 *Zümriüt Rize*, 20 Mayıs 1956.

208 *Zümriüt Rize*, 29 Mayıs 1956.

209 *Zümriüt Rize*, 16 Haziran 1956.

210 *Zümriüt Rize*, 12 Ağustos 1956.

211 *Zümriüt Rize*, 24 Ağustos 1956.

212 *Rizenin Sesi*, 11 Temmuz 1955.

213 *Zümriüt Rize*, 17 Temmuz 1957.

214 *Zümriüt Rize*, 22 Temmuz 1957; *Rizenin Sesi*, 22 Temmuz 1957.

Parti, Rize’de 1954 seçimlerinde aldığı %5’lik oyu, 1957 seçimlerinde %18,4’e çıkardı. Ancak Rize’de yakaladığı başarıyı ülke genelinde gösteremedi. 1954 seçimlerinde %5,3’lük oyla 5 milletvekili Meclise gönderirken, 1957 seçimlerinde %6’5’lik oya karşılık ancak 4 milletvekili ile Mecliste yer alabildi. Halktan beklediği ilgiyi göremeyen bir diğer parti de Türkiye Köylü Partisi (TKP) idi. Sonuç olarak iki parti 16 Ekim 1958’de birleştiler ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adı altında siyasî faaliyetlerine devam ettiler.²¹⁵

1.1.5. Türkiye Köylü Partisi Rize Teşkilatı

Türkiye Köylü Partisi, DP’den ayrılan bir grup tarafından 20 Mayıs 1952’de kuruldu.²¹⁶ Rize’deki teşkilatlanma faaliyetleri 1954 yılında ilk kez Çayeli ilçesinde başladı. DP Rize eski İl Başkanı Yusuf Köseoğlu’nun Genel Merkez’ce partiden ihraç edilmesine tepki göstererek partiden istifa eden Çayeli Belediye Başkanı Fehmi Ozan ve bir grup DP’li, TKP’nin kurulmasında etkili oldu.²¹⁷ Konuyla ilgili DP Haramtepe Ocak Kongresi’nde konuşan Kongre Başkanı Memiş Tüylü, Köylü Partisi’ni kurmak isteyenlerin şahsî menfaatleri tatmin olunmadığı için partiden ayrılan kimseler olduğunu belirtti.²¹⁸ Gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından TKP Çayeli teşkilatı 8 Şubat 1954 günü açıldı.²¹⁹ İlçe İdare Kurulu şu kişiler oluştu:

Tablo 5: TKP Çayeli İlçe İdare Kurulu (1954 Yılı)

Adı Soyadı	Mesleği
Fehmi Ozan	Belediye Başkanı
Muzaffer Albayrak	Tüccar
İbrahim Ketenci	Tüccar
Mehmet Okuyan	Dava Vekili
Mustafa Sarıcı	Çiftçi (Sabuncular köyünden)
Ahmet Ayar	Çiftçi (Demirhisar köyünden)
Hilmi Aydın	Şoför
İbrahim Taşdelen	(bilinmiyor)
Ahmet Sarıkaya	Manifaturacı

Kaynak: *Rizenin Sesi*, 9 Şubat 1954.

215 *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1958; *Milliyet*, 17 Ekim 1958.

216 *Milliyet*, 21 Mayıs 1952.

217 *Rizenin Sesi*, 12 Ocak 1954; *Rize*, 18 Ocak 1954; *Zümrüt Rize*, 20 Şubat 1954.

218 *Zümrüt Rize*, 21 Ocak 1954.

219 *Zümrüt Rize*, 20 Şubat 1954.

Partinin kurulmasıyla birlikte DP'den istifa edenler çoğaldı. İlçede hızlı bir teşkilatlanma süreci başladı. Basında yer alan bir haberde Çayeli'ne bağlı Sırköy'de DP'ye kayıtlı 97 kişinin partisinden istifa ederek TKP'ye geçtiği bildirilmektedir.²²⁰ Aynı gazete yaklaşık 20 günlük süre zarfında Çayeli'de 22 köyde TKP ocak teşkilatı kurulduğunu ve bin civarında da üye kaydedildiğini yazmaktadır.²²¹ Nisan ayının başında Ardeşen teşkilatının açılması için hazırlıklar yapıldı.²²² Çayeli TKP teşkilatı 7 Nisan günü ilçede bir miting düzenledi.²²³

Parti, Çayeli ilçesinde gördüğü ilgiyi vilayetin diğer bölgelerinde yakalayamadı. Eldeki verilerden Çayeli dışında Rize'de örgüt kuramadığı, kurulmuşsa da köy ya da mahalle ocak teşkilatlarının üzerine çıkamadığı anlaşılmaktadır. TKP, 1954 genel seçimlerinde sadece 19 ilçe seçimine girdi.²²⁴ Bu iller arasında Rize bulunmamaktadır. Bu seçimde oyların sadece % 5,6'sını alabildi.²²⁵ 1957 genel seçimlerine katılmayan parti 16 Ekim 1958'de CMP ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adı altında birleşecektir.²²⁶

1.1.6. Hürriyet Partisi Rize Teşkilatı

Demokrat Parti içerisindeki anlaşmazlıktan doğan bir diğer parti Hürriyet Partisi'dir (HP). DP'den ayrılan bir grup milletvekili 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'ni kurdu.²²⁷ 1956 yılı nisan ayı başında Rize'de, HP'nin oluşturulmuş bir müteşebbis heyeti bulunuyordu.²²⁸ Ancak heyet kuruluş beyannamesini 15 Temmuz 1957 günü Rize Valiliğine verdi. Partinin Rize müteşebbis heyeti şu kişilerden oluşuyordu:

220 *Rizenin Sesi*, 24 Şubat 1954.

221 *Rizenin Sesi*, 27 Şubat 1954.

222 *Rizenin Sesi*, 6 Nisan 1954.

223 *Rizenin Sesi*, 9 Nisan 1954.

224 Binark, *a.g.e.*, s. 129.

225 TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK Yayınları, Ankara 2012, s. 25; *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1957.

226 *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1958; *Milliyet*, 17 Ekim 1958.

227 *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1955; *Milliyet*, 20, 21 Aralık 1955.

228 *Zümriüt Rize*, 4 Nisan 1956.

Tablo 6: Hürriyet Partisi Rize Müteşebbis Heyeti (1957 Yılı)

Adı Soyadı	Görevi	Mesleği
İhsan Oktay	İl Başkanı	Avukat
Hüseyin Hut	İkinci Başkan	Manifaturacı, tüccar
Mustafa Ardal	Kâtip	Belediye Başkanı, Zümrüt Rize gazetesi sahibi
Halim Aydın	Muhasip	Belediye meclis üyesi
Hasan Bıyık	Üye	Yıldız Oteli sahibi
Hasan Metin	Üye	Yeni Dünya Oteli sahibi
Hızır Akgül	Üye	İkizdere Oteli sahibi
Mehmet Kılıç	Üye	Manifaturacı, tüccar
Ahmet Beyaz	Üye	Hırdavatçı
Raif Kopuz	Üye	İnşaat müteahhidi
Hüseyin Sağır	Üye	Toptancı, bakkal

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 17 Temmuz 1957.

Heyette yer alan İhsan Oktay dışındaki diğer tüm üyeler, kurulduğu günden 1954 yılına kadar DP üyesi olan kişilerdi.²²⁹ Partinin Rize’de teşkilatlanmaya başlamasıyla birlikte diğer partilerden istifalar da gelmeye başladı. DP’den istifa eden Karadere eski Belediye Başkanı Ali Yılmaz, HP’ye katıldı.²³⁰ Yine 1946’dan beri DP saflarında mücadele eden Sinekli köyü DP ocağı üyelerinden Davut Sarıhasan partisinden istifa ederek HP’ye geçti.²³¹

1957 yılı temmuz ayının sonlarına doğru partinin İkizdere müteşebbis heyeti oluşturuldu. Ömer Çilo’nun (tüccar) başkanlığında oluşturulan yönetim kurulunda Murat Ardal (eski Belediye Başkanı), Mehmet Bol, Haşim Mengen, Hüseyin Ekşi, Mahmut Sözüer ve Yusuf Köseoğlu yer aldı. Takip eden günlerde İkizdere hükümet doktoru ve sağlık evi baştabibi Doktor İsmet Pişkin görevinden istifa ederek HP’ye katıldı. Aynı günlerde yapılan görev dağılımında başkan değişmezken, başkan vekilliğine Murat Ardal, kâtipliğe Dr. İsmet Pişkin ve muhasipliğe de Mehmet Bol seçildi. Başkan Çilo, DP kuruluşundan beri bu parti için çalışmış bir kişiydi. Yıllardır işlettiği petrol ofisi bayiliğinin elinden alınıp DP İlçe Başkanı’na verilmesi, partisinden ayrılmasında önemli bir neden oldu.²³² 1957 yılı eylül ayında DP İkizdere Belediye Meclis Üyesi Mevlüt

229 *Zümrüt Rize*, 18 Temmuz 1957.

230 *Zümrüt Rize*, 28 Temmuz 1957.

231 *Zümrüt Rize*, 3 Ağustos 1957.

232 *Zümrüt Rize*, 12 Ağustos 1957.

Sözer, partisinden istifa ederek HP'ye geçti. Partiye daha çok DP'den istifa edip gelenler katılıyordu.²³³

30 Temmuz günü partinin Ardeşen müteşebbis heyeti oluşturuldu. Heyete şu kişiler seçildi: Başkan İbrahim Kaptan (DP eski İlçe Başkanı), üyeler Ali Oral, Ahmet Kocabaş, Osman Ergün, Rıza Akay, Bahri Kahveci ve Fevzi Sevim.²³⁴ Eylül ayında Ardeşen'de nahiye teşkilatları kurulmaya başlandı. 20 Eylül 1957 günü Gare itibari nahiye teşkilatı hizmete açıldı. Teşkilatın müteşebbis heyeti Rifat Gültekin'in başkanlığında Niya-zî Yeniay, Faik Çankaya, Murat Yeniay ve Mehmet Sevinç'ten oluştu.²³⁵ 1957 yılı ağustosunun ilk haftası partinin merkez ilçe müteşebbis heyeti oluşturuldu. Heyette şu kişiler yer aldı:

Tablo 7: HP. Rize Merkez İlçe Müteşebbis Heyeti (1957 Yılı)

Adı Soyadı	Mesleği
Halim Aydın	Eski Belediye Başkan Vekili
İsmail Türk	Belediye Meclis Üyesi
İbrahim Güler	Belediye Meclis Üyesi
Muhittin Yazıcı	Tüccar
Osman Karabrahimoğlu	Tesviyeci
Hüseyin Birinci	Marangoz
Yaşar Lik	Terzi

Kaynak: *Zümriüt Rize*, 8 Ağustos 1957.

Parti, ilk ocağını Merkez ilçeye bağlı Düzköy'de açtı. Ocak müteşebbis heyeti şu kişilerden oluştu: Davut Sarıhasan, Kâzım Bıçakçı, Hızır Köse, Mehmet Cengiz Yamakoğlu, İsmail Köse.²³⁶ 22 Eylül günü Salarha itibari nahiye teşkilatının açılışı yapıldı. Müteşebbis heyeti Ali Ketenci'nin başkanlığında Ahmet Yılmaz, Sadık İpekoğlu, Hüseyin Yılmaz ve Mehmet Uzun'dan oluştu.²³⁷ Yaklaşık bir ay sonra Pazar ilçe teşkilatı kuruldu. Müteşebbis heyette şu kişiler yer aldı:

233 *Zümriüt Rize*, 16 Eylül 1957.

234 *Zümriüt Rize*, 1 Ağustos 1957.

235 *Zümriüt Rize*, 24 Eylül 1957.

236 *Zümriüt Rize*, 14 Ağustos 1957.

237 *Zümriüt Rize*, 24 Eylül 1957.

Tablo 8: Hürriyet Partisi Pazar İlçe Müteşebbis Heyeti (1957 Yılı)

Adı Soyadı	Mesleği
Bahattin Kanberoğlu	Emekli başkâtip
Hüseyin Kılıç	Esnaf
İsmail Halıcı	Çiftçi
Kemal Yangın	Manifaturacı, tüccar
Mustafa Naiboğlu	Çiftçi
Mehmet Durmuş	Tüccar
Ömer Eyüboğlu	Bakkal

Kaynak: Zümrüt Rize, 15 Ekim 1957.

Hürriyet Partisi, Rize’de beklenen ilgiyi görmedi. 1957 genel seçimlerinde Rize’den aday göstermedi. Parti, 24 Kasım 1958 günü düzenlediği Olağanüstü Kongre’de CHP ile birleşme kararı aldı.²³⁸

1.2. PARTİ LİDERLERİNİN RİZE ZİYARETLERİ

1.2.1. Adnan Menderes’in Rize Ziyaretleri

1950 seçimlerinden sonra Adnan Menderes’in Rize’ye ilk ziyareti 21 Nisan 1954 günü gerçekleşti.²³⁹ Sabahın erken saatlerinden itibaren civar kazalar ve köylerdeki vatandaşlar bayrak ve DP flama süslü kamyonlarla şehre gelmeye başladı. 140 taksi ve kamyon Rize il sınırında Menderes ve maiyetini karşıladı. Saat 10.20’de postane önünde araçtan inen misafirler için iki kurban kesildi. Ardından Belediye Gazinosu’nun balkonunda Refik Koraltan, Nafia Bakanı Kemal Zeytinoğlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan birer konuşma yaptı. Son olarak Adnan Menderes söz aldı ve şu hususlara değindi:

Muhterem Rizeliler, Sevgili Kardeşlerim. Muhabbetinize il-tica ederek beni mazur görmenizi rica ederim. Sevgili Rizeliler göstermiş olduğunuz muhabbetten dolayı sizlere nasıl teşekkür edeceğimi tariften acizim. Bizi adeta bağrınıza bastınız. Rizeliler, sizin bu muhabbetli istikballerinizi hayatımızın en büyük iftiharını olarak kalbimizde hararetle muhafaza edeceğiz.

Tekrar vazife başına gelirse sizin dertlerinize en yakından kardeşleriniz gibi meşgul olmanın yolunu büyük aşkı sevgiyle bakmaya çalışacağız. Dört senelik hizmetten sonra yeni seçimlere gider-

238 Cumhuriyet, 25 Kasım 1958.

239 Zümrüt Rize, 22 Nisan 1954.

ken karşınızda huzuru kalple konuşuyoruz. Dört sene durmadan, dört sene pazar demeden, dört sene bayram seyran bilmeden hizmetinizde çalışmanın gururuyla ve milletin acil ihtiyaçlarını temin huzuruyla yeni seçimleri büyük bir sevinç içinde karşılamaktayız. Tanrıdan niyazımız DP hizmette kalacaksa tekrar iktidarı nasip etsin. Biz geçmiş devirlerde olduğu gibi iktidarı bir hâkimiyet bir saltanat iddia edenlerden değiliz. Biz, siz ve asil milletin hizmetinde koşmayı hayatın en mukaddes vazifesi telakki ederek çalışan insanlarız. Sevgili vatandaşlarımız 4 senede az işler yapmadık. Hatta sizin ve bizim güzel Rizemiz için yaptıklarımız dahi gözlerimizin önündedir. Dört sene millet hayatında çok kısa bir müddettir.

İstanbul'da başarılan büyük bir otelin 4 senede çatısı bile örtülmedi. İktidara geldikten sonra uzun bir zaman yolumuzun üzerindeki molozları temizlemekle uğraştık. Yapacağımız işlerin toprak temizlemesini, temel hafriyatını yaptık. Henüz iki seneden beri çalışmalarımız başlamıştır. Asıl işlerimiz son altı ay içinde görülmeye başlanmıştır. Son haftalarda görüyorsunuz ki fabrika temelleri atılıyor, dev barajlar ihale ediliyor.

Biz bu seçimlerde rey arzu ederken partimize itimat isterken bu yaptıklarımızı değil, asil Türk milletine önümüzde yapmak istediklerimizi belirterek itimadınızı istemekteyiz. Biz hiçbir zümre hiçbir kitle ve hiçbir vatandaş tefrik etmeden milli bünyemizi takviye edecek millet olarak bizi yepyeni bir hayat seviyesine erdirtirecek tedbirlerin peşindeyiz. Bundan dört sene evvel bu mikrofondan tarafına size 1954'te bütçe 3 milyona yükselecek, bankalar istikrazi dört milyar olacak deseydim bana Başbakan afyon mu yuttu derdiniz. Şimdi bu hakikat olmuştur. Size, vaatlerini tutmadı diyenlere yalan söylüyorsunuz deyiniz. Şimdi millet iradesi haki olduğu için onun hükümetinin daha çok hizmetler gördüğünü kabul etmek lazımdır. Millet hayatında yalan söylemek doğru değildir...²⁴⁰

Daha sonra CHP dönemindeki yanlışlıklarından bahseden Menderes, sözü Rize'ye getirerek şu vaatlerde bulundu:

Evvvela çay yaprağı fiyatlarını artıracamız. İskeleleriniz ve yollarınız yapılacaktır. 1956'ya kadar, bütün köy yollarını mutlaka bitirmiş olacağız. İki kilometrelik, tek köye kadar dahi gidilecek yolumuz yoktu, karılarınız, çocuklarınız yükleriyle 8-10 saat iki büküm giderlerdi. 1955 sonunda susuz tek köyünüz kalmayacaktır. Vazife

240 Zümriüt Rize, 24-26 Nisan 1954.

*başına tekrar gelir gelmez, bizi İkizdere Elektrik santrali işine başla-
mış göreceksiniz. Karadenizli, bir daha mısır yokluğu tanımayacak.
Kahraman Karadenizlilerin hastalıklarını giderecek ve bünyelerini
takviye için buğdayı 30 kuruşa alacağız ve 20 kuruştan vereceğiz.*

*Bir şerit halinde önü Karadeniz arkası dağlık kesif nüfuslu
Karadeniz Bölgesi'ni değiştireceğiz. Civar elektrik santrali ile yeni
sanayi şubeleri kuracağız. Senelerden beri, gurbette sıkıntı çektiniz,
iskân işini unutmamakla beraber gurbet sıkıntısından Karadenizliyi
kurtaracağız. Buralarda sanayi şubeleri açmakla bunu sağlayacağız.
Bunları pervasız çekinmeden korkmadan acaba yerine getirebilir mi-
yim diye zerre kadar tereddüt etmeden söylemekteyim. Bunlar birer
hakikat olacaktır. Karşınıza on senede bir eser vermeyen insanlar,
size ne söyler ne yapacağız derler hangi Anayasayı tanırlar elinize
reyi verip bunları atm diyen onlar. Muhtarı ve belediye başkanını
seçemezsiniz...²⁴¹*

Sık sık alkışlarla kesilen konuşmanın ardından Menderes ve ya-
nındakiler belediye lokantasında öğle yemeği yediler. Ardından 12.30'da
Trabzon'a gitmek üzere yola çıktı.²⁴²

Başbakan Adnan Menderes, Rize'ye ikinci ziyaretini 14 Ekim 1957
tarihinde gerçekleştirdi. Bu gezide kendisine Eğitim Bakanı Tevfik İleri,
Maliye Bakanı Hasan Polatkan eski İktisat Bakanı Sıtkı Yırcalı ve gazeteci-
ler eşlik etti. Otomobille Trabzon'dan Rize'ye gelen Menderes ve maiyeti-
ni 30-40 araçlık partili bir konvoy il sınırında karşıladı. Aynı gün Belediye
önünde 10 binden fazla vatandaşın katıldığı bir miting düzenlendi. Men-
deres buradaki konuşmasında çok çalıştıklarını belirterek, 7 yılda yapılan
işlerle Osmanlı devrinden beri olan işleri karşılaştırdı. Konuyla ilgili şu
yorumlarda bulundu:

*Bunları kimse görmek istemiyor. Bunları nasıl yaptığımız
merak etmiyorlar. Çünkü işlerine gelmiyor. Sayın Halk Partili ar-
kadaşlarım bu yapılanları kabul etmekle dünya da bizi tanımış olur
ve bize yardım fazlalaşır. Halkçı veya Demokrat kim olursak olalım
bunları görmeli ve iftihar etmeliyiz. Vatandaşları refaha kavuştur-
mak için çok çalışmamız lazım. Yaptıklarımızın çoğu henüz hizmete
girmemiştir. Bunların hizmetlerinden henüz faydalanmış değiliz.*

241 Zümrüt Rize, 24-26 Nisan 1954; İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. DÖNEM (1954-1957)*, C. I, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 137, Ankara 2010, s. 113.

242 Zümrüt Rize, 23 Nisan 1954.

Yeni buçuk senenin ilk gününde işe girişmek imkânı yoktu. Bütçenin yarısı orduya gidiyordu. Yatırımlara bir şey kalmıyordu. Bugün ise yeni bütçe 5 milyara varacaktır.

Konuşmasında Kıbrıs meselesine de değinen Başbakan, "Halk Partili arkadaşların da merakını tatmin için haber vereyim ki Bursa'da söylediğim nutukta vaziyet ne ise gene odur. Türk milletinin kararı katidir. Kıbrıslı ırkdaşlarımızı bayrağımızın altına almak ve Anadolu'nun müdafaaası için esasen zaruri olan bu karar üzerinde ısrarla durmak azmindeyiz."²⁴³ dedi.

Daha sonra Rize'ye temas eden Başbakan, Şeyh Camii'ni göstererek, kubbesi için gerekli kurşunun sağlanacağını ve caminin diğer tüm eksikliklerinin bir an önce giderileceğini belirtti.²⁴⁴ Ayrıca Rize Limanı'nın inşaa planlarının hazırlandığını söyleyerek çay fiyatının da 250 kuruşa yükseltildiğini müjdeledi. 1957 sonuna kadar vilayetin Erzurum'a bir yolla bağlanacağını da bildirdi.²⁴⁵

1.2.2. İsmet İnönü'nün Rize Ziyareti

İsmet İnönü, çıktığı yurt gezisi kapsamında 19 Mayıs 1952 günü Rize'ye ziyarette bulundu. Kalabalık bir halk grubu kendisini Rize'nin girişi olan İyidere sınırları içerisindeki köprü mevkiinde karşıladı. Karşılama kurban kesildi. İnönü'ye Rize'ye kadar 100'e yakın araç konvoy hâlinde eşlik etti. Yolda, İyidere ve Derepazarı bucaklarında durarak partililerle görüştü. Saat 14.00'te Rize'ye gelen İnönü, halkı selamlayarak parti binasına çıktı. Ardından parti binası balkonunda meydana birikmiş bulunan halka hitaben bir konuşma yaptı. Konuşmasında, 19 Mayıs olması sebebiyle iç ve dış politikaya değinmeyeceğini, Atatürk'ün 33 sene önce bugün Samsun'a ayak basmasının yıldönümü olduğunu söyleyerek, 19 Mayıs gününün önemine değindi. Akşam Park Otel salonunda şerefine bir ziyafet verildi. Ziyafete şehrin önde gelenleri ile DP Başkanı da katıldı.²⁴⁶

243 *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1957.

244 1957 seçimlerinde Cumhuriyetçi Millet Partisi listesinden Rize milletvekili adayı olan Muhittin Bilsel, milletvekili seçilirse alacağı tüm maaşları Şeyh Camii'ne bağışlayacağı vaadinde bulunmuştu. Muhittin Bilsel, *Kişisel Görüşme*, (1917 doğumlu), 19 Aralık 2015. Tesadüf o ki Menderes'te aynı camiye yardım sözü verdi.

245 *Rizenin Sesi*, 15-16 Ekim 1957.

246 *Rize*, 20 Mayıs 1952; *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1952.

İsmet İnönü Rize Ziyareti (20 Mayıs 1952).

Kaynak: *Hasan Türüt Koleksiyonu*

Ertesi gün saat 09.00'da İnönü beraberindeki kalabalık heyetle birlikte Gündoğdu, Çayeli ve Pazar merkezlerini ziyaret etti. Gündoğdu'da kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılandı. Burada parti binasına giden İnönü, partililere hitaben yarım saat süren bir konuşma yaptı. Saat 10.00'da buradan hareketle Çayeli'ye gitti. Çayeli'de de kalabalık bir grup kendisini karşıladı. Daha sonra Parti binası balkonunda meydana toplanmış bulunan halka hitaben bir konuşma yaptı. "*Çayeli'nde konuşmak benim bir için bir fırsattır. Günlerden beri yaptığım seyahatin maksadını hülasa etmek isterim*" diyerek söze başlayan İnönü şunları söyledi:

*Demokratik rejimde vatandaşların huzur içinde bulunmalarını, memleket işlerinde hür fikir münakaşalarının yüksek vatan menfaatlerinden olduğunu, seçim zamanlarında vatandaş hangi siyasi partinin programına ve hangi siyasi partiye memleket mukadderatını mal edecekse o partinin iktidara geleceğini ve bu şekilde iktidara gelecek partinin programını tatbik edeceğini diğer partililerin mürakabe vazifelerini ifa edeceklerini...*²⁴⁷

Zaman Zaman millet iktidarı değiştirecek ve başka mesul ellere tevdi edecektir. İktidarda kalmanın tek çaresi ele geçen iktidar zamanında millet hizmetinde çalışmaktır. Ama bir defa iktidara

247 Rize, 21 Mayıs 1952.

geldim ve her şeyi yaparım zihniyeti ile hareket ederse programını tatbikte fırsat bulamaz. İş başında bulunanların değişmesiyle vatandaşların huzurları niçin bozulsun? İktidarın değişmesiyle vatandaşın emniyeti katiyetten bozulmamalıdır.²⁴⁸

İsmet İnönü halka hitap ederken

Kaynak: *Hasan Türüt Koleksiyonu*

Siyasî partilerin faaliyetlerinde asılsız, haksız irşatların ve iftiraların hoş görülmemesini, kendisinin seyahatleri sırasında yaptığı bazı konuşmalarının yanlış aksettirildiğini, nitekim Samsun konuşmasının binlerce vatandaşın önünde yapıldığını ve sözlerinin tahrif edildiğini fade eden İnönü, "Partiler arasındaki münakaşaların ahlâk dışına çıkmaması lâzımdır. Aleyhimizde yapılan propagandalar memleketin her tarafında anlaşılmuş mahiyettedir."²⁴⁹ dedi. İnönü, şiddetli alkışlarla sözlerini şöyle bitirdi:

İktidara mensup politikacılar din propagandası yapmaktadırlar. Biz dinin siyasete alet edilmemesini istiyoruz. Milli Mücadele'yi karşı duranlar, Anadolu'da vatani müdafaa edenlerin küffar olduklarını söyleyerek fetva çıkarmak suretiyle idam ilânlarının çıkardılar. İnsanların mukaddeslerini, muhterem kanaatlerini politikaya alet etmeleri adaletsizlik ve insafsızlıktır. Demokratik rejim yüz seneden beri bu memlekette heves edilen bir neticedir. Yedi seneden beri bu rejimi tekâmül ettirme (geliştirme) yolundayız: Her vatandaş arasında münakaşa olacak ve itimat sarsılmayacaktır. Umumi hayatın nazımı olan siz vatandaşlar ancak

248 Rize, 21 Mayıs 1952.

249 Rize, 21 Mayıs 1952.

*bunu temin edebilirsiniz. Siyasi emniyetin bütün vatandaşlar için emniyette olmasını candan temenni ederim.*²⁵⁰

İnönü ve beraberindeki heyet, daha sonra Pazar'a geçti ve orada da kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılandı. İnönü burada halka hitaben yaptığı konuşmada şu sözleri söyledi:

Nezakatinizin, asaletinizin işaretlerini, benim hakkımda izhar ederek gösteriyorsunuz. Hepinizi muhabbetle selamlarım. Bu seyahatimde başlıca gaye edindiğim bir maksat vardır. O da demokratik rejimde, içinde bulunduğumuz yeni hayat tarzında vatandaşlar arasında hür fikir münakaşası yapacak ve bu yüzden vatandaşlar arasında ayrılık ve nifak girmeyecektir. Bunu temin etmeye çalışıyoruz. İktidarda iken demokratik rejimi kurarak bu noktaya ehemmiyet verdik.

İsmet İnönü, miting meydanında halkı selamlarken

Kaynak: Hasan Türüt Koleksiyonu

İnönü ayrıca bu işlerin tahakkuku için başlıca vazifenin iktidarda bulunanların durumuna ve idaresine bağlı olduğunu, iktidara gelen siyasî bir partinin ilânihaye iktidarda kalmak mecburiyetinde olmadığını, serbest rey ile iktidara gelen partinin iktidarın eline geçmesini fırsat bilecek rahat ederim zihniyetiyle hareket ederse ciddi işlere girişemeyeceğini söyledi ve idarenin partizan olmasına şu cümlelerle temas etti:

Vatandaş huzuru için idarenin partizan olmaması lâzımdır. Cumhuriyet Hükümeti olarak bu vasıfları bütün vatandaşların hayatında eşit bir surette tatbik etmek lazımdır. Her işinde hususi ve muhterem olan, siyasi kanaatinden dolayı vatandaş eşit muamele-

250 Rize, 21 Mayıs 1952.

den mahrum edilemez. Siyasi kanaatler arkasında her türlü isnatlar ve iftiralar vatan huzurunu bozar.²⁵¹

Basın hürriyetine de değinen İnönü, "Basın hürriyetini memleket hakkı olarak muhterem tutmak lâzımdır. Satın almak suretiyle ceza tertibi suretiyle gazetelerin hür basın olarak mevcudiyeti tehlike altındadır." Radyo yayınlarına da temas ederek; "Partizan idarenin en büyük misali radyodur. Radyonun muhalefet partilerini kötülemek için alet olarak kullanılması muhalefete doğrudan doğruya meydan okumaktır. Söylenenleri tahrif edilerek memlekete yaymak vatandaşların haklarına tecavüzdür. Bu hususun giderilmesi için kanun teklifleri yapıyoruz."²⁵² dedi.

Demokratik rejimin, vatan müdafaasında için ehemmiyetini belirten İnönü bu konuda da şunları belirtti:

Demokrat hürriyet rejiminin salim bir tarzda işlemesi için memleket müdafaası bakımında da büyük önemi taşımaktadır. Muhtelif siyasi kanaatlerde bulunan vatandaşlar memleketi müdafaa edeceklerdir. Birbirini kardeş gözüyle, birbirini siyanet (koruma) edeceklerinden emin olmalıdırlar." Muhtelif kanaatlerde bulunan vatandaşların işleri, kanat ayrılığından dolayı kanun karşısında müsavi muameleden alıkonamaz. Diğer meseleler bundan sonra gelir. İlk evvela vatandaşın siyasi emniyetinin teessüsü lazımdır. Bütün siyasi partiler bir elmanın muhtelif dilimleridir. Aynı meziyetleri ve kusurları taşırlar. Memleketin daha iyi idare edilebilmesi için bütün fikirlerin birbiriyle münakaşa halinde olması, siyasi emniyet ve siyasi huzurun temini için çalışıyoruz. Ve bunu yapabilirsem kendimi bahtiyar addedeceğim. Vatandaşlar arasında eşit muamele olmasını istiyorum. Ve herkesin dikkat nazarını bu mevzu üzerine çekiniyorum."²⁵³

251 Rize, 22 Mayıs 1952.

252 Rize, 22 Mayıs 1952.

253 Rize, 22 Mayıs 1952.

Miting meydanında toplanan halk

Kaynak: Hasan Türüt Koleksiyonu

Mitingden sonra saat 16.30'da İnönü ve beraberindekiler Pazarlıların coşkun tezahüratı arasında Rize'ye geçtiler.²⁵⁴ Oradan da Tarı vapuru ile İstanbul'a hareket ettiler.²⁵⁵

İnönü'nün bir diğer Rize ziyareti 12 Ekim 1957 günü gerçekleşti. Geceyi CHP Rize İl Başkanı'nın evinde geçiren İnönü, ertesi gün parti merkezinde partililerde bir araya geldi. Daha sonra Hürriyet Partisi'ne iadeyi ziyarette bulundu.²⁵⁶ Aynı gün bir miting yaptı. Mitinde şunları söyledi:

Bugün seçimlere pek mühim iki mevzu ile giriyoruz:

- 1. Demokratik nizam üzerinde münakaşalar*
- 2. İktisadi buhranlar*

Bu iki meseleyi kısaca anlatacağım. Cumhuriyetin kuruluşundan beri yapılagelen büyük ıslahatların sonuncusu ve en kıymetlisi demokrasidir. Bu bir tekâmül eseridir. Millet iradesinde tek hedeftir. Cumhuriyetten beri ıslahatın hiçbirinde geri gitmedik. Daima ileri. Bu başlıca vasıftır. Bunun şunun için söylüyorum. Rize heybetli bir medeniyet köşesidir. Rizeliler idealist olarak çok sağlam vasıflara maliktirler.

²⁵⁴ Rize, 22 Mayıs 1952.

²⁵⁵ Rize, 20 Mayıs 1952; Cumhuriyet, 21 Mayıs 1952.

²⁵⁶ Cumhuriyet, 13 Ekim 1957.

Demokratik rejimde geriye gitmek teşebbüsünde hiç kimse asla muvaffak olamayacaktır. Bu yoldaki bütün teşebbüsler akamete uğramaya mahkûmdur. Demokratik rejim yaşayacaktır. Eksiklikler ne kadar ıstırap verecek olursa olsun, mutlaka düzelecektir. Bu mü-talaanın aksini düşünen ve söyleyenler bulunabilir. -Demokratik ni-zam bu memleketin bünyesine uymuyor. Tek parti devrine dönmek daha iyidir.- diyenler bulunabilecektir. Fakat bunlar şiddetle söylen-miş geçici sözler olarak kalmaya mahkûmdur. Bu millet demokratik rejimin zevkine varmıştır ve vazgeçmeyecektir.”²⁵⁷

Mitingden sonra Trabzon’a hareket eden İnönü’ye, Rize il sınırına kadar partililer eşlik etti.²⁵⁸

1.3. RİZE’DE SEÇİMLER

1.3.1. 1950 Genel Seçimleri

1946 genel seçimlerinde Demokrat Parti 16 ilde seçime girmemişti. Bu vilâyetlerden biri de Rize’ydi. Bu nedenle 1950 genel seçimleri Rize’de çok partili seçimlerin ilki olmuştur. CHP, 9 Nisan 1950 günü Rize’de milletvekili aday yoklaması yapmış ve sonuçlar şu şekilde belirmiştir: Fuat Sirmen (114 oy), Fahri Kurtuluş (107 oy), Tahsin Bekir Balta (106 oy), Mazhar Basa (94 oy), Muhsin Güloğlu (35 oy), Ali Zırh (2 oy), Süleyman Kazmaz (2 oy), Sabri Karaer (1 oy). Oylama sonucu en çok oy alan dört aday listeye girdi. Geriye kalan iki aday Genel Merkez tarafından belirlendi. Bu adaylar Necati Topçuoğlu ile Hasan Fehmi Biber oldu. DP’nin Rize milletvekili adayları Kemal Balta, Mehmet Fahri Mete, Zeki Rıza Sporel, Ahmet Morgil ve 1946’da CHP’den adaylık başvuruları kabul edilmeyen Osman Kavrakoğlu ve İzzet Akçal’dır.²⁵⁹ Seçim 14 Mayıs günü gerçekleşti. Rize’den 71.483 seçmenden 60.255’inin katıldığı²⁶⁰ seçimin sonuçları şu şekildedir:

²⁵⁷ *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1957.

²⁵⁸ *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1957.

²⁵⁹ *B.C.A.*, 490.1/ 376.1589.1.

²⁶⁰ *TBMM Arşivi*, IX. Dönem Rize Milletvekili Seçim Tutanakları. TÜİK verilerinde kayıtlı seçmen sayısı 71.295, oy kullanan seçmen sayısı 59.974 olarak verilmektedir. TÜİK, *a.g.e.*, s. 78.

Tablo 9: 1950 Genel Seçimleri Rize İli Sonuçları

	Adı Soyadı	Merkez İlçe	Pazar	Çayeli	Güneyce	Toplam
DP	Kemal Balta	15.875	9.649	13.799	3.622	42.945
	Yusuf İzzet Akçal	16.000	9.953	13.291	3.647	42.891
	Osman Kavrakoğlu	16.065	9.663	13.451	3.653	42.832
	Zeki Rıza Sporel	15.720	9.567	12.595	3.607	41.3891
	Ahmet Morgil	15.414	9.555	12.753	3.585	41.307
	Mehmet Fahri Mete	15.481	9.120	12.698	3.562	40.6802
CHP	Tahsin Bekir Balta	7.742	3.082	6.360	2.083	19.267
	Fuat Sirmen	7.569	3.018	5.916	2.067	18.570
	Fahri Kurtuluş	7.446	3.008	5.943	2.073	18.470
	Mazhar Basa	7.135	2.842	6.458	2.001	18.436
	Necati Topçuoğlu	6.662	3.251	5.111	1.978	17.002
	Hasan Fehmi Biber	6.843	2.475	5.241	1.870	16.429
BAĞIMSIZLAR	Faik Günday					1.597
	Ahmet Seymenoğlu					683
	Rıfat Sami Ertekin					542
	Zihni Derin					355
	Cemil Kalça					318
	Muharrem Almak					14
	Şahin Şahinler					1

Kaynak: TBMM Arşivi, IX. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası; B.C.A., 490.1/376.1589.1.

Ülke genelinde ise seçim sonuçları şu şekilde belirdi:

Tablo 10 1950 Genel Seçim Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	Kazandığı Milletvekili Sayısı
DP	4.391.694	55,2	416
CHP	3.148.626	39,6	69
MP	368.537	4,6	1
BAĞIMSIZ	44.537	0,6	1

Kaynak: TÜİK, a.g.e., s. 9.

Ülke genelinde seçime katılım %89,3 oranında gerçekleşti.²⁶¹ DP, oyların %55,68'ini alarak iktidar oldu. Rize, %83,90 katılım oranı ile ülke ortalamasının altında kaldı. Rize'de oyların yaklaşık %70, 'ini DP, %30'unu CHP aldı. Bağımsızların oy oranı, %1'in altında kaldı.²⁶² Görüldüğü üzere DP, Rize'de ezici bir çoğunluk sağladı. DP, 1950 seçimlerinde vilayetler arasında en yüksek oy oranına Rize'de ulaştı. Seçimler *liste usulü çoğunluk sistemine*²⁶³ göre yapıldığı için DP, Rize'den 6 milletvekili çıkardı.

1.3.2. 1950 Yerel Seçimleri

1950 belediye seçimleri, 3 Eylül günü gerçekleşti. %78'lik iştirakin olduğu seçimin sonucunda DP, belediye meclis üyeliklerinin Rize ve Çayeli'de tamamını, Pazar ilçesinde ise bir kişi dışında hepsini kazandı.²⁶⁴ DP'nin seçime girmediği Güneyce ilçesinde seçimi CHP kazandı.²⁶⁵ CHP, Pazar ve Çayeli ilçelerinde kazanacağından çok emindi. Ancak DP milletvekillerinin bölgede haftalarca çalışması neticesinde az bir oy farkıyla iktidar partisi bu ilçelerdeki seçimleri kazandı.²⁶⁶ Seçim sonucunda Rize Belediye Meclis üyeliklerine seçilen kişiler şunlardır:

Tablo 11: Rize Belediye Meclis Üyeliğine Seçilen Asil Üyeler (1950 Seçimleri)

Sıra No	Adı-Soyadı	Aldığı Oy	Sıra No	Adı-Soyadı	Aldığı Oy
1	Ahmet Vardal	3.438	14	Fevzi Saruhan	3.320
2	İbrahim Şerifoğlu	3.425	15	Mahmut Taşçı	3.318
3	M. Aziz Başar	3.404	16	Temel Kopuz	3.317
4	Süleyman Kuveloğlu	3.396	17	Mustafa Kuleli	3.308
5	Ali Mete	3.372	18	İshak Akmehtmet	3.308
6	Hasan Şehirli	3.369	19	Arif Suyabatmaz	3.303

261 TÜİK, *a.g.e.*, s.5.

262 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=53, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019.

263 1946–1960 arası uygulanan bu sisteme göre seçimdeki adaylar tek tek oylanıyor ve en yüksek oyu alanlar milletvekili seçilmekteydi. Hikmet Sami Türk, “Seçim, Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 23, 2006, s.78-79, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2016; Kenan Olgun, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVII, Sayı: 79, 2011, s. 23.

264 Bahsin geçen dönemde Rize'nin ilçeleri; Çayeli, Güneyce ve Pazar'dır.

265 *Zümriüt Rize*, 30 Eylül 1950; *B.C.A.*, 30.1/51.309.6.

266 *Zümriüt Rize*, 28 Ekim 1950.

7	Ali Saip Güveli	3.343	20	Dursun Ali Arslan	3.287
8	Nahit Özgen	3.338	21	Şaban Emir	3.282
9	Mahmut Karakar	3.337	22	Ahmet Karali	3.280
10	Yusuf Tiryaki	3.334	23	Osman Varlı	3.278
11	Yakup Temizel	3.331	24	Hamdi Gürdal	3.278
12	Ali İnce	3.323	25	Yahya Er	3.276
13	Celâl Memişoğlu	3.328			

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 30 Eylül 1950.

Seçim Kanunu'na göre belediye başkanı, belediye meclis üyelerince seçilmekteydi. Üyelerin seçtiği başkanın ataması en son Cumhurbaşkanlığı tarafından onanmaktaydı. Seçimden iki gün sonra toplanan belediye meclis üyeleri, Rize Belediye başkanlığına Kadıköy DP İlçe İdare Kurulu üyelerinden Mucip Kemalyeri'yi seçti. Belediye daimi üyeliklerine Arif Suyabatmaz ile Yusuf Tiryaki getirildi.²⁶⁷ Mucip Bey'in başkanlık kararnameyi de 2 Ocak 1951'de Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylandı.²⁶⁸ Diğer ilçelerdeki belediye meclis üyeliklerini kazananlar ve aldıkları oylar Tablo 12,13 ve 14'de gösterilmiştir:

Tablo 12: Çayeli Belediye Meclis Üyeliğine Seçilen Asil Üyeler (1950 Seçimleri)

Sıra No	Adı-Soyadı	Aldığı Oy	Sıra No	Adı-Soyadı	Aldığı Oy
1	Ahmet Toker	1.619	11	Şevki Avcı	1.237
2	Hamit Saroğlu	1.611	12	Hüseyin Mert	1.237
3	D. Ali Sargin	1.578	13	Mahmut Cemal Kara	1.233
4	Mehmet Pişkin	1.574	14	Mustafa Ustaoglu	1.224
5	İbrahim Kakşi	1.571	15	Mustafa Kalyoncu	1.212
6	Salih Denizer	1.571	16	Mustafa Morgül	1.211
7	Osman Sipahi	1.314	17	Osman Karahan	1.211
8	Fehmi Ozan	1.278	18	Mustafa Yazıcı	1.207
9	Rıza Albayrak	1.258	19	Memiş Yetim	1.190
10	Mustafa Harman	1.247	20	Ahmet Tüysüz	1.169

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 30 Eylül 1950.

267 *Zümrüt Rize*, 30 Eylül 1950.

268 *B.C.A.*, 30.11.1/ 218.38.8.

Tablo 13: Günece Belediye Meclis Üyeliğine Seçilen Asil Üyeler (1950 Seçimleri)

Sıra No	Adı-Soyadı	Aldığı Oy	Sıra No	Adı-Soyadı	Aldığı Oy
1	Veysel Köseoğlu	312	7	Hızır Yılmaz	290
2	Rasim Alemdar	307	8	Mustafa Güneş	288
3	Şevki Alemdar	307	9	Mehmet Günaydın	287
4	Ahmet Atay	306	10	İsmail Erdem	286
5	Mustafa Albayrak	296	11	Yusuf Köseoğlu	279
6	Hasan Saruhan	295	12	Hızır Akgüneş	277

Kaynak: *Zümriüt Rize*, 30 Eylül 1950.

Tablo 14: Pazar Belediye Meclis Üyeliğine Seçilen Asil Üyeler (1950 Seçimleri)

Sıra No	Adı-Soyadı	Sıra No	Adı-Soyadı
1	Necmettin Turan	7	Kadem Vardal
2	Abdullah Tufanoğlu	8	İsmail Taşçı
3	Nâzım Denizer	9	Şevket Yangın
4	Hasan Kalaycı	10	Hasan Bayraktar
5	Nidai Gümüş	11	Sabri Bul
6	Ahmet Genç	12	Mustafa Bayraktar

Kaynak: *Zümriüt Rize*, 30 Eylül 1950.

Pazar Belediye Meclis üyelerinden sadece Mustafa Bayraktar CHP üyesidir. Üyelerden Necmettin Turan Belediye Başkanlığına ve Nâzım Denizer başkan yardımcılığına seçilmiştir.²⁶⁹

Genel ve yerel seçimleri Rize’de kaybeden CHP, ekim ayında yapılacak olan il genel meclis seçimlerini kazanmak için yoğun bir çalışma temposuna girdi.²⁷⁰ Parti Genel Merkezi, seçim için tüm il başkanlıklarından oy pusulaları bastırmasını istemişti. Rize il başkanlığına 30 bin pusula bastırılması söylenmişti. Ancak İl İdare Kurulu, Genel Merkeze parası ve kâğıdı bulunmadığı için bu talebi yerine getiremeyeceğini, bu nedenle pusulaların Ankara’da bastırılmasının uygun olacağını bildirdi. Genel Merkez’den, Merkez ilçe için 55 bin, Çayeli için 30 bin ve Pazar için 45 bin oy pusulasının bastırılması istendi. Ayrıca seçim için il başkanlığına 1.000 lira para gönderilmesi talebinde bulunuldu. Bunun yanında

269 *Zümriüt Rize*, 30 Eylül 1950.

270 *Zümriüt Rize*, 14 Ekim 1950.

belediye seçimlerinde DP milletvekillerinin haftalarca Rize ve ilçelerinde çalıştığını belirtilen İl İdare Kurulu Başkanı Murat Arayıcı, eski veya yeni milletvekillerinden bir kaçının Rize'ye seçim çalışmaları kapsamında görevlendirilmesini de taleplerine ekledi. Durumu değerlendiren Genel Merkez oy pusulalarını bastırıp Rize'ye gönderdi.²⁷¹ Seçim çalışmalarına da eski vekillerden bazıları katıldı.²⁷²

Her iki parti seçim öncesi yoğun bir kampanya yürüttü. Köy köy gezerek partilerinin propagandalarını yaptılar. Sonuçta seçimler Rize'de yine DP'nin zaferiyle sonuçlandı.²⁷³ Rize merkez ve ilçelerde seçim sonuçları şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 15: Rize Merkez İlçe İl Genel Meclis Seçim Sonuçları (1950 Seçimleri)

Merkez İlçe			
CHP		DP	
Adayın Adı Soyadı	Aldığı Oy	Adayın Adı Soyadı	Aldığı Oy
Hüsnü Kurtkaya	-	Mustafa Aziz Başar	8.350
Remzi Bayraktar	2.806	Mustafa Fırat	9.168
Mehmet Tuzcu	3.493	Muharrem Güneşdoğdu	6.810
Maksut Rakıcı	2.974	Hüseyin Hut	10.048
Şükrü Zırh	2.702	Ahmet Kanbur	3.309
Ahmet Kanbur	-	Hüsnü Kurtkaya	4.654
Harun Usta	3.052	İbrahim Şerifoğlu	8.182
Mehmet Civelek	3.635	Ahmet Vardal	8.890
		Kâzım Yamakoğlu	9.610
		Musa Yetinim	9.312
Toplam Oy	11.975	Toplam Oy	42.339

Kaynak: B.C.A., 490.1/ 260.1037.1.

271 B.C.A., 490.1/ 260.1037.1.

272 *Zümrüt Rize*, 14 Ekim 1950.

273 Her iki partinin Rize ve Pazar adayları şu kişilerden oluşuyordu:

DP Merkez adayları: Ahmet Vardal, Mustafa Azizbaşar, İbrahim Şerifoğlu, Kâzım Cengiz, Hüseyin Hut, Mustafa Fırat, Muharrem Güneşdoğdu ve Musa Yetim.

CHP Merkez adayları: Hüsnü Kurtkaya, Remzi Bayraktar, Mehmet Tuzcu, Maksut Rakıcı, Şükrü Zırh, Ahmet Kambur, Harun Usta ve Mehmet Civelek.

DP Pazar adayları: Servet Birben, Osman Delier, Cemal Kulaber, Nazmi Kobal, Nusret Gizay, Hakkı Karadeniz, Nazım Telâtar ve Nazım Tarakçı.

CHP Pazar adayları: Rıfat Alemdar, Tevfik Çelik, Rıza Topçu, Mustafa Atabey, Osman Kulaber, Ziya Albay, Arif Sayın ve Mehmet Uğursal. *Zümrüt Rize*, 14 Ekim 1950.

Tablo 16: Çayeli İl Genel Meclis Seçim Sonuçları (1950 Seçimleri)

Çayeli			
CHP		DP	
Adayın Adı Soyadı	Aldığı Oy	Adayın Adı Soyadı	Aldığı Oy
Fuat Karal	2.394	Fevzi Saruhan	5.091
Ahmet Caymaz	2.305	Necati Bilgin	5.033
Neşet Kurtuluş	2.075	Mehmet Okuyan	4.518
Mahmut Hacıoğlu	1.973	Mehmet Pişkin	4.322
Mustafa Kazmaz	1.894	Ahmet Ayar	3.864
Ömer Kandemir	1.458	Mevlut Aloğlu	3.820
Toplam Oy	12.099	Toplam Oy	26.648

Kaynak: B.C.A., 490.1/ 260.1037.1.

Tablo 17: Güneyce İl Genel Meclis Seçim Sonuçları (1950 Seçimleri)

Güneyce					
CHP		DP		BAĞIMSIZ	
Adayın Adı Soyadı	Aldığı Oy	Adayın Adı Soyadı	Aldığı Oy	Adayın Adı Soyadı	Aldığı Oy
Fikri Kumbasar	473	Yusuf Kösoğlu	2.450	Hulusi Alemdar	1.053
Tevfik Köymen			943		

Kaynak: B.C.A., 490.1/ 260.1037.1.

Seçim sonrası İl Genel Meclisi şu isimlerden oluştu:

Merkez İlçe: Hüseyin Hut, Kâzım Cengiz, Musa Yetim, Mustafa Fırat.

Pazar İlçesi: Osman Delier, Nâzım Tarakçı, Nâzım Telatar, Servet Birben.

Çayeli İlçesi: Fevzi Saruhan, Naci Bilgin, Mehmet Okuyan.

Güneyce İlçesi: Yusuf Köseoğlu.²⁷⁴

274 Zümriüt Rize, 14, 28 Ekim 1950.

İl Genel Meclisi ilk toplantısını 14 Aralık 1950 günü gerçekleştirdi. Toplantıda Meclis başkan vekilliğine Nazım Tarakçıoğlu, kâtipliklere de Yusuf Köseoğlu ve Kâzım Cengiz seçildiler.²⁷⁵

CHP Çayeli İlçe Başkanı Mustafa Kazmaz, Genel Merkeze gönderdiği raporda İl Genel Meclis seçimleri için şu yorumu yapıyordu:

[...] Milletvekilleri seçiminde karşı parti (DP) faal uzuvlarının yapmış olduğu asilsiz propagandaları ve yapılmasına imkân olmayan aşırı vaatleri hala kulaklarda izlerini devam ettirmekte olmakla beraber iktidarın yapılan vaatleri yapamaması ve efkârı umumiyeye üzerine aksi tesir edecek yanlış hareketleri az çok bir bocalama göstermektedir. Bu bocalamayı milletvekilleri seçiminde almış olduğumuz yüzde yirmi beş oyun il genel meclisi seçiminde yüzde kırk sekize çıkmasından anlıyoruz.

Raporun devamında CHP'nin il genel meclis adaylarının vilâyet genelinde DP adaylarından mevkii olarak daha yüksek ve daha fazla sevilen insanlar oldukları, ancak halkın nazarında CHP'nin "dîn karşıtı" parti olarak algılandığı vurgulanmakta ve DP milletvekilleri ile teşkilat üyelerinin bu yöndeki vaatlerinin halk nezdinde "belki olur" diye umut edilmesinin etkili olduğu belirtilmektedir.²⁷⁶

Genel seçimlerden yaklaşık üç ay sonra muhtarlık seçimleri yapıldı. 13 Ağustos günü gerçekleşen seçimlerin sonucunda 314 muhtarlığın 175'ini DP, 129'unu CHP ve 10'unu bağımsız adaylar kazandı.²⁷⁷ Her ne kadar DP daha çok muhtarlık kazanmışsa da genel seçimlerdeki başarı oranını bu seçimde yakalayamadı. Oyların dağılım oranı % 55,7 DP, %41,1 CHP ve %3,2 bağımsızlar şeklinde oldu.

1.3.3. Ara Seçimler

İkizdere'nin 28 Haziran 1952 tarihinde ilçe olması nedeniyle,²⁷⁸ 15 Kasım 1952 günü belediye seçimi yapılmasına karar verildi.²⁷⁹ Sakin ve ihtilâfsız geçen seçim sonucunda asil üyeliklere Kemal Biliş, İlyas Sözüer, Mehmet Köy, Hüseyin Çiçek, İlyas Biber, Murat Bul, Murat Ardal, Ömer

275 Rize, 16 Aralık 1950.

276 B.C.A., 490.1/ 182.727.1.

277 B.C.A., 30.1/51.309.6.

278 19.6.1952 tarih ve 5967 Sayılı Rize İline Tabi Güneyce İlçe Merkezinin Nakledilmesi ve Adının Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı: 8144, 28 Haziran 1952; B.C.A., 030.11.1/232.18.16, 17.

Temmuz 1952. Başaran, Rize İdare Tarihi, s. 61.

279 Rize, 15 Ekim 1952.

Yiğit, Hüseyin Sunar, Yusuf Ural, Mevlüt Sözüer ve Mustafa Yılmaz seçildiler. Yedek üyeliklere Dursun Ardal, Ahmet Biber, A. Osman Ardal, Celâl Kurnaz, Hasan Azak, Kâzım Çifte, D. Ali Gül, Mahmut Sözüer, İlyas Mamati, Kasım Bul, İlyas Çilu ve Paşalı Sözüer seçildi.²⁸⁰ Daha sonra yapılan gizli oylamayla belediye başkanlığına Murat Ardal, başkan yardımcılığına Hüseyin Sunar seçildi. Belediye daimi meclis başkanlığına Yusuf Ural, encümen üyeliklerine Murat Bul ile Mehmet Kuy, kâtipliklere Ömer Yiğit ve Mevlut Sözüer getirildi.²⁸¹

İyidere'de belediye teşkilatı 24 Kasım 1952 tarihinde kuruldu²⁸² Belediye seçimleri 22 Mart 1953 günü gerçekleşti. Olaysız geçen seçimleri DP kazandı.²⁸³ Ancak oy kullanan dört mahallede 1950 genel seçimlerinde 46 oy alan CHP bu seçimde oyunu 200'ün üzerine çıkardı.²⁸⁴

Kalkandere'de belediye teşkilatı, 13 Ocak 1953 tarihinde kurulmuştur.²⁸⁵ Belediyenin kurulmasının ardından DP ve CHP yapılacak olan belediye seçimleri için yoğun bir çalışma temposuna girdiler. 14 Şubat günü saat 10.00'da düzenlenen DP mitinginde konuşan Bucak Başkanı Kâzım Cengiz, iktidarın iki buçuk yıllık zaman zarfında başardığı işlerden bahsetmiş ve belediyenin temiz ellere verilmesini vatandaşlardan istemiştir. Aynı gün saat 13.00'te başlayan CHP mitinginde Göz Hastalıkları Uzmanı Dr. Mazhar Basa, Merkez İlçe İdare Kurulu Başkanı İhsan Tatoğlu, Dr. Mehmet Ali Güven ve İl İdare Kurulu Başkanı Mehmet Ali Kumbasar birer konuşma yaptılar. Konuşmalarında belediye teşkilatının öneminden bahsetmişler ve seçmenlere, seçecekleri üyelerin kabiliyetli ve dürüst kimseler olmasında dikkatli bulunmalarının kendi menfaatleri icabı olduğu ikazında bulunmuşlardır.²⁸⁶

DP'nin belediye seçimindeki 24 adayı ve listedeki sıralaması şu şekildeydi: Kazım Cengiz, Ali Yılmaz, Hüseyin Başaran, Hasan Turan, Gafur Güngör, Yahya Türkyılmaz, Süleyman Özdemir, Ali Özdemir,

280 *Rize*, 17 Kasım 1952.

281 *Rize*, 26 Kasım 1952.

282 Danıştay Genel Kurulunun 24.11.1952 tarih ve 52/261, 52/282 sayılı kararı, *Resmî Gazete*, Sayı: 8345, 26 Şubat 1953, s. 5605-5606; *Zümrüt Rize*, 5 Şubat 1953, s.1; Sinan Başaran, *Rize'de Kurulan Belediye Teşkilatlarının Tarihçesine Genel Bir Bakış*, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, 2018, s. 216. (209-231).

283 *Rize*, 23 Mart 1953.

284 *Zümrüt Rize*, 23 Mart 1953.

285 Danıştay Genel Kurulunun 29.09.1952 tarih ve 52/208, 52/218 sayılı kararı, *Resmî Gazete*, S. 8307, 13 Ocak 1953, 5281; *Zümrüt Rize*, 22 Şubat 1953; Başaran, *Rize'de Kurulan Belediye Teşkilatları*, s. 216.

286 *Rize*, 17 Şubat 1953.

Mehmet Köksal, İbrahim Gündoğdu, Hasan Kayacı, Dursunali Çaylak, Mehmet Yılmaz, Ali Yılmaz, İsmail Yılmaz, Tevfik Çalar, Mehmet Kuletaş, Şaban Akyıldız, Mustafa Velioğlu, Sultan Demirci, Yusuf Doğan, Dursunali Adıgüzel, Tahir Çolak, Dursunali Çelik.²⁸⁷

CHP'nin belediye seçimindeki 24 adayı ve listedeki sıralaması şu şekildeydi: Mahmut Öztürk, Reşat Sekban, Yakup Güner, Harun Kavrakoğlu, Mehmet Altıntaş, Süleyman Yılmaz, Ali Osman Uzun, Mustafa Bilgin, Sabri Özdemir, Rauf Yıldırım, Mehmet Yıldırım, Mehmet Bilir, İsmail Tosun, Hasan Yılmaz, İdris Çolak, Maksut Çolak, Ömer Korkmaz, Ahmet Köksal, Şevki Uzun, Kâzım Kabaklıç, Ali Osman Kolçak, Şevki Demirci, Tahsin Yılmaz, İbrahim Şişman.²⁸⁸

Seçim 22 Şubat günü yapıldı. Seçime, Merkez'e bağlı olan Medrese, Tatlısu, Taşçılar, Dağaltı, Kuruköy ve Kızıltoprak mahalleleri katıldı.²⁸⁹ Seçimi az bir farkla DP kazandı. Ancak DP Bucak Başkanı Kâzım Cengiz yeterli oy alamadı. Başkanlığa ikinci sırada yer alan Ali Yılmaz seçildi. CHP, seçimde yaşanan olayları ve bazı kanuna aykırı durumları gerekçe göstererek seçimin iptali için İl Seçim Kurulu'na başvuruda bulundu. İtirazı inceleyen İl Seçim Kurulu, Tatlısu köyünde 30 kişinin ilân edilen ilk listede adları olmasına rağmen oy günü sandık listesinde bu kişilerin adlarının bulunmaması ve bu vatandaşların oylamaya katılması durumunda seçim sonucunun değişebileceği gerekçesiyle seçimi iptal etti. Karar, oy çokluğu ile alındı.²⁹⁰ Bunun üzerine DP mensupları İl Seçim Kurulu'nun kararını iptal için Yüksek Seçim Kurulu'na başvuruda buldular. YSK, verdiği kararlar İl seçim Kurulu'nun aldığı kararı bozdu ve seçimleri geçerli saydı.²⁹¹

Ardeşen'in 1953 yılında ilçe olmasıyla kurulan belediye teşkilatı için 28 Haziran 1953 günü belediye seçimi yapıldı. DP 12 kişilik, MP 7 kişilik bir liste ile seçime girdi. CHP seçime katılmadı. Kayıtlı seçmen 479 kişiydi. Bunun 300 kadarı seçime katıldı.²⁹² Seçimi DP, 50'ye karşı 250 oyla kazandı.²⁹³

287 *Zümrüt Rize*, 10 Şubat 1953.

288 *Zümrüt Rize*, 10 Şubat 1953.

289 *Zümrüt Rize*, 22 Şubat 1953.

290 *Zümrüt Rize*, 8 Haziran 1953.

291 *Zümrüt Rize*, 24 Kasım 1953.

292 *Rize*, 29 Haziran 1953.

293 *Rize*, 30 Haziran 1953.

Büyükköy Belediyesi, 18 Ağustos 1953 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan kararın ardından kuruldu.²⁹⁴ Belediye seçimi, 14 Şubat 1954 günü yapıldı. 1.100 seçmenin katıldığı seçim sonucunda 12 meclis üyesi seçildi. Üyelerin birini CHP, altısını DP ve beşini bağımsız adaylar kazandı. En fazla oyu DP’den Mehmet Aslankaya aldı.²⁹⁵

1.3.4. 1954 Genel Seçimleri

1954 genel seçimlerine Rize’den DP, CHP, CMP ve bağımsız adaylar katıldı. Partiler, adaylarının önemli bir kısmını parti içi yoklamalarla belirliyorlardı. 28 Mart 1954 günü Şehir Kulübü’nde DP aday yoklaması yapıldı. DP’den Rize milletvekili adayı olan İl Başkanı Ethem Şevki Kepenek, parti içi yoklamaya girmeyerek son gün adaylıktan çekildi.²⁹⁶ Adaylıktan çekilen bir diğer isim, ikinci dönem CHP Rize Milletvekili Ekrem Rize oldu.²⁹⁷ Yoklama sonucunda İzzet Akçal, Hüseyin Agun, Osman Kavrakoğlu, Kemal Balta ve Mehmet Mete milletvekilliği adaylığı için seçildiler.²⁹⁸ Aday yoklaması sonucu beş milletvekilli adayını belirlemiş oldu. Son aday, Parti Genel Merkezi mevcut Rize Milletvekili Ahmet Morgil olarak belirlendi.²⁹⁹ Böylece mevcut Rize milletvekillerinden Zeki Rıza Sporel haricindeki diğerleri yeniden Rize milletvekili adayları oldu. Sporel, bu dönem İstanbul’dan milletvekili adayını gösterildi. Onun yerine Rize’de listeye giren isim Hüseyin Agun oldu. Bu seçimde DP’nin mevcut milletvekillerinden sadece 260’ı yeni listede yer aldı. 281’i yeni adaydı.³⁰⁰ Görüldüğü üzere Rize milletvekillerinin hepsi bu seçimde yeniden listede yer almayı başardı.

294 Devlet Şûrası Umumi Heyetince kabul edilen 13.07.1953 gün ve 53/203-197 sayılı karar. *Resmî Gazete*, S. 8487, 18 Ağustos 1953, s. 7010. Başaran, *Rize’de Kurulan Belediye Teşkilatları*, s. 221.

295 *Rize*, 17 Şubat 1954; *Zümrüt Rize*, 15 Şubat 1954.

296 *Zümrüt Rize*, 3 Nisan 1954; *Zümrüt Rize*, 6 Nisan 1954.

297 *Rizenin Sesi*, 17 Mart 1954.

298 *Zümrüt Rize*, 29 Mart 1954.

299 *Zümrüt Rize*, 15 Nisan 1954.

300 Binark, *a.g.e.*, s. 129

DP parti içi yoklamada yeterli oy alamayıp aday olma şansını yitiren bazı kişiler, CMP'ye geçti.³⁰¹ Yoklamayı kazanamayan Avni Onat ile Yakup Akalın da bağımsız olarak adaylıklarını açıkladılar.³⁰² Her iki isim seçime kadar aktif çalıştılar. İl çapında mitingler düzenlediler.³⁰³

CHP'nin adayları Tahsin Bekir Balta, Fuat Sirmen, Mazhar Basa, Ekrem Orhon, Rahmi Arer ve Abdi Aytaç olarak belirlendi. Bu adaylardan 1950 genel seçimlerinde CHP Rize listesinde Tahsin Bekir Balta, Fuat Sirmen ve Mazhar Basa vardı. Balta daha önce Rize'den 7'nci ve 8'inci dönem milletvekilliği yapmıştı. Sirmen ise Balta'dan fazla olarak 6'ncı dönem de Rize milletvekili idi. Orhon, Arer ve Aytaç ilk kez aday gösterildiler.³⁰⁴

CMP, 1954 seçimlerinde Rize'nin de aralarında bulunduğu 40 ilde seçime girme kararı aldı.³⁰⁵ Rize adaylarını belirlemek için 4 Nisan günü vilayette parti içi yoklama yapıldı. Yoklama sonucunda Ali Kalaycı 50 oy, Enis N. Kepenek 48 oy, Kudret Kantoğlu 42 oy ve Muhsin Güloğlu 39 oy olarak listeye girdiler.³⁰⁶ Diğer iki adayı Parti Genel Merkezi belirledi. Bu adaylar Kâmil Arıcı ve Namık Koray oldu.³⁰⁷

2 Mayıs günü yapılan seçimler Rize'de olaysız geçti. DP, tam liste hâlinde seçimleri kazandı.³⁰⁸ 91.581 seçmenden 78.117'sinin katıldığı seçim şu şekilde sonuçlandı:³⁰⁹

301 *Zümrüt Rize*, 3 Nisan 1954; *Zümrüt Rize*, 6 Nisan 1954.

302 *Zümrüt Rize*, 14 Nisan 1954; *Rizenin Sesi*, 10 Nisan 1954.

303 *Zümrüt Rize*, 16 Nisan 1954.

304 *Zümrüt Rize*, 4 Mayıs 1954. Geniş bilgi için bkz. Sinan Başaran, *Rize Siyasi Tarihi (1923-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017, s. 264-271, 277.

305 Binark, *a.g.e.*, s. 137.

306 *Zümrüt Rize*, 5 Nisan 1954.

307 *Zümrüt Rize*, 4 Mayıs 1954.

308 *Zümrüt Rize*, 3 Mayıs 1954.

309 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevreleri?p_secim_yili=1954, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019.

DP adaylarının, milletvekili seçim tutanaklarında yazılı olan oy toplamı şu şekildedir: İzzet Akçal 55.742, Hüseyin Agun 55.229, Osman Kavrakoğlu 51.623, Kemal Balta 52.493, Mehmet F. Mete 51.103, Ahmet Morgil 51.472. *TBMM Arşivi*, X. Dönem Rize Milletvekilleri Seçim Tutanakları.

Tablo 18: 1954 Genel Seçimleri Rize İli Sonuçları

Partiler	Adaylar	Toplam	Merkez	Ardeşen	Çayeli	Fındıklı	İkizdere	Pazar
DP	Yusuf İzzet Akçal	55.630	23.170	6.663	9.676	3.390	4.179	8.552
	Hüseyin Agun	55.133	23.200	6.566	9.527	3.311	4.213	8.316
	Osman Kavrakoğlu	51.518	22.090	6.333	7.919	3.204	4.077	7.895
	Kemal Balta	50.405	22.113	6.488	6.295	3.255	4.178	8.076
	Mehmet Fahri Mete	50.786	22.135	5.888	7.794	3.147	4.073	7.749
	Ahmet Morgil	51.289	21.886	6.094	8.116	3.216	3.978	7.999
CHP	Fuat Sirmen	20.418	8.764	3.369	2.579	1.556	1.105	3.045
	Tahsin Bekir Balta	21.184	8.890	3.596	2.549	1.589	1.226	3.334
	Mazhar Basa	19.695	8.086	3.856	1.311	1.520	1.141	3.781
	Ekrem Orhon	20.488	8.735	4.339	1.325	1.417	1.696	2.976
	Rahmi Arer	17.531	8.011	3.225	1.394	1.300	959	2.642
	Abdi Aytaç	16.734	7.678	3.301	999	1.233	1.023	2.500
CMP	E. Naci Kepenek	4.123	1.521		692	414	396	1.100
	Kâmil Arıcı	3.002	2.157			88	253	504
	Muhsin Güloğlu	3.724	1.912		645	110	486	571
	Kudret Kantoğlu	3.096	1.202		608	90	293	903
	Ali Kalaycıoğlu	5.181	1.581		1.953	268	329	1.050
	Namık Koray	2.026	1.089		269	74	233	361
Bağımsız	Avni Onat	3.395	666		1.225	73	590	841
	Yakup Akalın	2.104	792		276	71	593	372

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 4 Mayıs 1954.

Rize merkeze bağlı mahalle ve köylerde oy dağılımı şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 19: 1954 Genel Seçimleri Rize Merkeze Bağlı Mahalle ve Köylerin Sonuçları

Yer Adı	Partilerin Aldıkları Oy Sayısı			Yer Adı	Partilerin Aldıkları Oy Sayısı		
	DP	CHP	MP		DP	CHP	MP
Adacami	220	147	22	İnci	122	58	9
Alipaşa	107	61	1	İslampaşa	239	101	61
Aşıklar	140	40	0	Kabakköy	87	22	0
Atmeydanı	59	102	9	Kale	72	76	9
Azaklıhoca	205	61	23	Kambursirt	131	55	6
Bağdatlı	52	17	14	Kızıltoprak	104	3	0
Bağdatlı	52	16	12	Kiremit	130	26	23
Bahattinpaşa	94	46	8	Küçükköy	719	60	0
Balsu	72	47	11	Lazkos	43	7	5
Beştepe	104	74	6	Lazkoz	43	7	0
Camiönü	97	41	6	Maltepe	142	46	6
Cevizlik	83	0	0	Mermerdelen	46	30	4
Çakmakçılar	141	23	1	Muradiye	428	29	4
Çamlıbel	76	55	52	Müderisler	114	41	0
Çanakçeşme	124	26	4	Müftü (1)	113	89	15
Çarşı (1)	76	153	9	Müftü (2)	177	82	4
Çarşı (2)	122	124	8	Paşakuyu	140	67	10
Çeşme	92	61	0	Pazarköy	192	65	4
Çiftlik	358	8	0	Pehlivantaş	158	15	6
Çorapçılar	86	72	7	Pekmezli	290	35	18
Çukurlu	158	67	3	Pilavdağı	71	46	3
Dağsu	149	24	20	Sarıyer	84	7	2
Değirmendere	50	77	12	Selimiye	244	29	10
Derebaşı	145	42	2	Sinekli	86	0	51
Derepazarı	72	70	5	Soğukçeşme	94	8	3

Dumankaya	237	0	8	Sütlüce	198	14	45
Ekmekçiler	102	99	0	Taşköprü	166	10	0
Elmalı	207	5	5	Taşköprü	338	16	27
Eminettin	67	83	7	Taşpınar	211	34	41
Fener	305	56	18	Tersane	32	81	6
Fıçıcılar	306	14	0	Tuğlalı	130	3	1
Fıçıtışı	214	43	5	Uzunkaya	72	74	0
Fındıklı	167	59	0	Üçkaya	130	2	18
Flazgoz	192	4	20	Üzümlü	79	6	0
Gölgeli	117	23	3	Yağlıtaş	68	71	0
Gülbahar	194	102	8	Yağlıtaş	68	70	3
Güneşli	155	7	0	Yeniköy	187	167	16
Gürgen	390	4	5	Yolbaşı	180	4	0
Güzelköy	248	4	1	Yolbaşı (2)	201	24	5
Halatçılar	50	55	2	Zincirliköprü	98	50	18
Hayrat	74	61	14				

Kaynak: Zümrüt Rize, 3-5 Mayıs 1954.

Ülke genelindeki seçim sonuçları ise şu şekilde belirdi:

Tablo 20: 1954 Genel Seçim Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	Kazandığı Milletvekili Sayısı
DP	5.313.659	58,4	503
CHP	3.193.471	35,1	31
CMP	480.249	5,3	5
BAĞIMSIZ	56.393	0,6	2

Kaynak: TÜİK, *a.g.e.*, s. 10.

Ülke genelinde seçime katılım oranı %88,6 olarak gerçekleşti.³¹⁰ DP, oyların %57,61'ini alarak iktidarını korudu. Rize, %85,30 katılım oranı ile ülke ortalamasının altında kaldı. Vilayette oyların ortalama % 68'ini DP, %25'ini CHP, %5'ini CMP ve %2'sini bağımsız adaylar aldı.³¹¹ Bir önceki seçimle kıyaslandığında Rize'de DP ve CHP'nin oylarını koruyamadığı

310 TÜİK, *a.g.e.*, s. 5.

311 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=53, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019; TÜİK, *a.g.e.*, s. 78.

görülür. Her iki parti 1954 seçimlerinde ülke genelinde aldıkları oyun altında bir oyu Rize’de aldılar. Sadece CMP, Rize’de ülke genelindeki ortalamanın üzerine çıkmayı başarabildi.

1.3.5. 1955 Yerel Seçimleri (Belediye ve İl Genel Meclisi)

1955’te yapılan belediye seçimlerine Rize’den DP ve bağımsız adaylar katıldı. Muhalif partiler Rize’de seçime girmeme kararı aldı. Muhaliflerin seçime girmemesi pek çok kişinin bağımsız olarak Belediye Meclis üyeliğine adaylık başvurusu yapmasına neden oldu. DP’den belediye meclis üyeliği için 53 kişi adaylık başvurusunda bulundu.³¹² 25 kişi de bağımsız aday oldu. Bağımsızlar seçim sürecinde birlikte hareket ettiler.³¹³

13 Kasım 1955 günü yapılan belediye seçimlerini Rize’de bağımsız adaylar kazandı. Böylece, son bir ayda seçim çalışmalarını iyice yoğunlaştıran bağımsızlar, bu çabalarının karşılığını almış oldular.³¹⁴ Seçime katılım ortalama %51 civarında oldu. Bağımsızların 24 adayı toplam 53.753 oy aldılar. DP’nin 25 adayının toplam oyu ise 52.068’de kaldı. Seçimi, Merkez, Fındıklı, Pazar ve Çayeli ilçeleri ile Derepazarı nahiyesinde bağımsız adaylar; diğer ilçe ve nahiyelerde ise DP kazandı. İkizdere ilçesinde DP’nin kazandığı seçimde hile yapıldığı iddiasıyla soruşturma başlatıldı.³¹⁵

Her iki grup arasında başa baş giden seçimde en fazla oyu DP adayı Eczacı Bahaettin Coşkun aldı. Diğer tüm üyeler bağımsızlardan oluştu. DP’den en fazla oy alan ikinci kişi Esat Tuzcuoğlu oldu. Tuzcuoğlu, bağımsız adaylardan en az oy alanından 12 oy eksik aldı.³¹⁶

Seçim sonrası Belediye Meclisine seçilen kişiler şunlardır: Ali Sait Karagöz, Sıtkı Kumbasar, Mustafa Ardal, Ziya Çalışır, Muzaffer Şehirli, Sabri Mandev, Mehmet Trabzonluoğlu, Recep Ali Murat, Hakkı Kazmaz, Mustafa Semiz, Dursunali Sağır, İlyas Eyüboğlu, Mehmet Kaspar, Tahsin Suyabatmaz, Murat Köseoğlu, Hasan Düzyol, İbrahim Güler, Ramiz Demircioğlu, Halim Aydın, İsmail Türk, Salih Deniz, Osman Güney, Arif Çemberci, Mehmet Yüksektepe ve DP adayı Bahaettin Çavuş.³¹⁷

312 *Zümrüt Rize*, 6 Ekim 1955.

313 *Zümrüt Rize*, 24 Ekim 1955.

314 *Zümrüt Rize*, 14 Kasım 1955.

315 *Zümrüt Rize*, 16 Kasım 1955.

316 *Zümrüt Rize*, 14 Kasım 1955.

317 *Zümrüt Rize*, 14 Kasım 1955.

Yeni Meclis üyeleri, 17 Kasım günü İl Seçim Kurulu'ndan mazbatalarını aldılar.³¹⁸ 19 Kasım günü en yaşlı üye Ali Sait Karagöz başkanlığında toplanan Meclis, Belediye başkanlığına bir beyaz oy dışında ittifakla *Zümrüt Rize* gazetesinin sahibi Mustafa Ardal'ı seçti.³¹⁹ DP'nin Rize Belediye seçimini kaybetmesinde parti içi anlaşmazlıklar ve iyi bir belediyeçilik anlayışı ortaya koyamaması etkili oldu.³²⁰

1955 il genel meclis seçimleri, 25 Eylül günü yapıldı. Rize'de seçime katılımı ilgili bilgiler Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21. 1955 Seçimleri Rize İl Genel Meclis Seçim Sonuçları

İlçe Adı	Sandık Sayısı	Seçmen Sayısı	Seçime Katılan Sayısı	Katılım Oranı %
Merkez	115	27.300	7.894	28,9
Ardeşen	17	4.725	1.300	27,5
Çayeli	41	11.955	2.564	21,4
Fındıklı	16	5.040	634	12,6
İkizdere	38	8.501	3.076	36,2
Pazar	38	9.132	2.843	31,1
Toplam	265	66.653	18.311	27,5

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 26 Eylül 1955.

Seçimi, DP adayları kazandı. Ancak Tablo 21'de görüldüğü gibi katılım %27,5 civarında oldu. Muhalefetin seçime iştirak etmemesi ve bu nedenle oy kullanmanın seçimi değiştirmeyeceğini düşünen pek çok DP seçmenin de sandığa gitmemesi, katılımın düşük olmasının başlıca sebepleridir.³²¹

318 *Zümrüt Rize*, 18 Kasım 1955.

319 *Zümrüt Rize*, 20 Kasım 1955.

320 *Zümrüt Rize*, 13 Ekim 1955.

321 "Seçim Neticeleri Hakkında Görüşlerimiz", *Zümrüt Rize*, 28 Eylül 1955.

1.3.6. 1957 Genel Seçimleri

1957 genel seçimlerine Rize'den DP, CHP ve CMP katıldı. CHP'nin adayları Fuat Sirmen, Mazhar Basa, Rahmi Arer, Mehmet Ali Kumbasar ve Mehmet Ali Güven oldu.³²² CMP'de adaylık için yarışan 13 isimden yoklamada en yüksek oyu alan Muhittin Bilsel, Kâmil Arıcı, Ali Kalaycıoğlu ve Hakkı Şuşoğlu listeye girdi. Diğer iki adayı Genel Merkez belirledi. Bu adaylar, Parti İl Başkanı Enis Naci Kepenek ile CMP Genel Kurul Üyesi ve IX. Dönem Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller'dir.³²³

DP'de adaylık yarışına pek çok kişi katıldı. Parti İl Başkanı Fevzi Saruhan ve İl İdare Kurulu Üyesi Av. Nazım Tarakçıoğlu, milletvekilliği için aday adaylıklarını açıkladılar. Daha sonra peş peşe İstanbul'da gümrük müdürlüğü yapmış olan hukuk mezunu Fevzi Tevetoğlu,³²⁴ bir önceki seçimde DP'den adaylık başvurusunda bulunan Başvekâlet Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü başmüfettişlerinden Şahap Denizer,³²⁵ Çamlıhemşin Belediye Başkanı Osman Kurtuluş, Ankara Yükseköğretmen Okulu öğretmenlerinden Rıfat Sami, Ardeşen Hâkimi Cevat Yılmaz ve Partinin İstanbul İl Genel Meclis üyeliği görevinde bulunan eski müfettişlerden olup ticaretle uğraşan Arif Hikmet Güner adaylıklarını açıkladı.³²⁶ DP'den toplam 17 kişi milletvekilliği aday adaylığı başvurusunda bulundu.³²⁷ 2 Ekim 1957 günü Parti içerisinde aday yoklaması yapıldı. Sonuçlar şu şekilde gerçekleşti: Osman Kavrakoğlu (335 oy), Hüseyin Agun (316 oy), İzzet Akçal (270 oy), Ahmet Morgil (230 oy), Mehmet F. Mete (204 oy).³²⁸ İlk beş aday bu şekilde belirlendi. Böylece mevcut vekillerden beşi tekrar listede yer aldı. Diğer Rize milletvekili Kemal Balta bu seçimlerde Artvin'den aday gösterilirken, onun yerine DP Artvin milletvekili Rizeli Muzaffer Ünal Rize'den listeye girdi.³²⁹

322 *Zümrüt Rize*, 1 Ekim 1957.

323 *Zümrüt Rize*, 1 Ekim 1957; *Rizenin Sesi*, 1 Ekim 1957.

324 *Rizenin Sesi*, 19 Eylül 1957.

325 *Rizenin Sesi*, 16 Eylül 1957.

326 *Rizenin Sesi*, 21 Eylül 1957.

327 *Rizenin Sesi*, 20 Eylül 1957.

328 *Rizenin Sesi*, 7-8 Ekim 1957.

329 *Rizenin Sesi*, 9 Ekim 1957.

Seçim, 27 Ekim günü yapıldı. Rize'den 113.771 seçmenden 86.976'sının katıldığı³³⁰ seçimin sonuçları şu şekildedir:³³¹

Tablo 22: 1957 Genel Seçimleri Rize İli Sonuçları

Partiler	Adaylar	Toplam	Merkez	Ardeşen	Çayeli	Fındıklı	İkizdere	Pazar
DP	İzzet Akçal	41.156	18.522	4.086	7.523	2.714	2.491	5.820
	Hüseyin Agun	41.153	18.745	4.065	7.388	2.683	2.491	5.781
	Osman Kavrakoğlu	41.125	18.693	4.045	7.386	2.709	2.490	5.802
	Ahmet Morgil	40.882	18.625	3.867	7.455	2.659	2.488	5.788
	Mehmet F. Mete	40.798	18.559	3.895	7.397	2.696	2.488	5.763
	Muzaffer Önal	40.785	18.608	3.861	7.392	2.675	2.486	5.763
	CHP	Rahmi Arer	24.880	10.674	4.712	1.916	1.617	1.913
Mazhar Basa		25.181	10.652	4.864	1.936	1.631	1.913	4.185
M. Ali Güven		24.678	10.737	4.644	1.864	1.569	1.910	3.954
M. Ali Kumbasar		25.215	10.711	4.917	1.945	1.641	1.914	4.087
Fuat Sirmen		25.276	10.785	4.822	1.981	1.653	1.917	4.118
Fevzi Tugay		24.560	10.559	4.662	1.850	1.538	1.907	4.044
CMP		Kâmil Arıcı	14.820	5.000	1.778	3.117	873	1.366
	Muhittin Bilsel	14.964	5.048	1.789	3.170	878	1.370	2.709
	Abdurrahman Boyacıgiller	14.777	4.922	1.784	3.150	878	1.368	2.675
	Ali Kalaycıoğlu	15.065	4.925	1.877	3.198	957	1.368	2.740
	Enis Naci Kepenek	15.246	4.992	1.932	3.170	1.030	1.372	2.750
	Hakkı Şuşoğlu	14.861	4.873	1.795	3.257	871	1.375	2.690

Kaynak: *Zümriit Rize*, 31 Ekim 1957.

330 *TBMM Arşivi*, XI. Dönem Rize Milletvekili Seçim Tutanakları. TBMM internet sitesinde ve TÜİK verilerinde Rize'den seçime katılan kişi sayısı 82.217 olarak verilmiştir. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cvreleri?p_secim_yili=1957, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019; TÜİK, *a.g.e.*, s. 78.

331 DP adaylarının, milletvekili seçim tutanaklarında yazılı olan oy toplamı şu şekildedir: İzzet Akçal 41.156, Hüseyin Agun 41.153, Osman Kavrakoğlu 41.125, Muzaffer Önal 40.785, Mehmet F. Mete 40.799, Ahmet Morgil 40.881. *TBMM Arşivi*, XI. Dönem Rize Milletvekilleri Seçim Tutanakları.

Merkeze bağlı nahiyeelerin oy dağılımı, tabloda gösterilmiştir.

Tablo 23: 1957 Genel Seçimleri Rize Merkeze Bağlı Nahiye Sonuçları

Bölge	Parti			Toplam
	DP	CHP	CMP	
Merkez	2.409	3.035	1.124	6.568
Derepaşarı	1.595	1.284	190	3.069
İyidere	1.745	752	332	2.829
Karadere	2.179	1.575	552	4.306
Gündoğdu	2.183	1.312	514	4.009
Merkez köyler	2.220	902	725	3.847
Salarha (Merkez köyü)	3.305	888	959	5.152
Güneysu	2.832	904	644	4.380
Toplam	18.468	10.652	5.040	34.160

Kaynak: Zümrüt Rize, 1 Kasım 1957.

Tablo 24: 1957 Genel Seçimleri Rize Merkeze Bağlı Mahalle Sonuçları

Yer Adı	Partilerin Aldıkları Oy Sayısı			Yer Adı	Partilerin Aldıkları Oy Sayısı		
	DP	CMP	CHP		DP	CHP	MP
Mermerdelen	36	24	46	Hamzabey	116	33	140
Halatçılar	38	6	52	Çarşı (2)	51	23	150
Portakallık	37	41	54	Müftü	66	48	95
Reşadiye	36	27	38	Bağdatlı	49	17	34
Paşakuyu	79	25	91	Piriçelebi	80	12	84
Hayrat	62	20	59	Yeniköy	31	15	122
Yağlıtaş	40	17	78	Pehlivantaşı	60	15	92
Tophane	55	35	119	Balsu	55	5	68
Eminettin	58	36	119	Gülbahar	125	62	73
Atmeydanı	17	41	118	Pilavdağı	43	15	63
Azaklı	31	45	158	Kambursırt	100	14	85
Çarşı	50	40	170	Fener	197	65	85
Değirmendere	36	28	90	Dağsu	139	46	35
Yeniköy	49	22	98	Kaplıca	81	40	144
Çamlıbel	52	74	68	Ekmekçiler	71	11	125
Kale	48	36	96	İslampaşa	167	105	85
Müftü	165	35	77	Camiönü	71	9	60

Kaynak: Zümrüt Rize, 28 Ekim 1957.

Ülke genelinde seçim sonuçları şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 25.1957 Genel Seçim Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	Kazandığı Milletvekili Sayısı
DP	4.497.811	48,6	424
CHP	3.825.267	41,4	178
CMP	604.087	6,5	4
HP	321.471	3,5	4

Kaynak: TÜİK, *a.g.e.*, s. 11.

Ülke genelinde seçime katılım oranı %76,6 dolayında gerçekleşti.³³² DP, oyların %48,6'sını alarak üçüncü kez iktidar oldu. Rize, %86,7 katılım oranı ile ülke ortalamasının üzerine çıktı. Vilâyette oyların % 50,6'sını DP, %30,8'ini CHP ve %18,4'ünü CMP aldı. Seçime Rize'den girmeyen HP'ye de sandıktan 148 oy çıktı.³³³ DP, iktidarının üçüncü seçiminde Rize'de oy kaybını engelleyemedi. 1954 seçimlerinde bir öncekine kıyasla %2'lik olan oy kaybı, bu seçimde %17'inin üzerinde gerçekleşti. CHP bir önceki seçim göre oylarını %5 arttırırken en büyük çıkışı %13'ün üzerinde oy artışıyla CMP yakaladı.

1.4. RİZE BELEDİYESİ'NDEKİ OLUMSUZLUKLAR

1950 yılında yapılan belediye seçimlerinde Rize Belediyesini DP kazandı ve başkanlığa Mucip Kemalyeri³³⁴ seçildi. 1952 yılı temmuz ayında yıllık izni kapsamında İstanbul'a giden Kemalyeri, 1,5 aylık izninin bitiminde 1,5 aylık rapor aldı ve bu sürenin sonunda da Vilayete ve Belediyeye birer telgraf göndererek görevinden istifa ettiğini bildirdi. Gittiği günden beri istifa edeceği dedikoduları yapıldığı için Kemalyeri'nin istifası sürpriz olmadı.³³⁵ Belediye Başkanı'nın istifası üzerine başkanvekilliğini Ahmet Vardal yürüttü. Kemalyeri, görevde bulunduğu iki yıl boyunca pek de iyi bir performans sergileyememiş, hatta hangi nedenlerden ötürü onun bu göreve getirildiği meselesi bir süre sonra vatandaşlar arasında tartışılmaya başlanmıştır.³³⁶

332 TÜİK, *a.g.e.*, s. 5.

333 TÜİK, *a.g.e.*, s. 78; https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=53, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019.

334 Kemalyeri, aynı görevi 1935-1938 yılları arasında CHP'den yapmıştır. Başaran, *Rize Siyasi Tarihi*, s. 21.

335 *Rize*, 29 Eylül 1952.

336 "Bir İstifa", *Rize*, 3-4 Ekim 1952.

Kemalyeri'nin istifasının İçişleri Bakanlığınca onaylanmasından sonra Belediye Meclisi yaptığı toplantıda, başkanın meclis üyeleri arasından seçilmesi noktasında prensip kararı aldı.³³⁷ DP'liler aday olarak, Belediye Başkan Vekili Ahmet Vardal'ı belirlediler. 5 Kasım günü Ali Saip Güvelioğlu başkanlığında yapılan olağanüstü toplantıda 21 meclis üyesinin tamamının oylarını alan Vardal, başkan seçildi. Vardal'ın teşekkür konuşmasının ardından söz alan Hüseyin Hut, Ahmet Vardal'ın başkanlık vazifesini lâıykıyla yapamayacağı kanaatinde olduğunu, kendisine parti disiplin ve ilkelerine sadık kalmak nedeniyle oy verdiğini, birçok vaatler yapıldığı hâlde bunların hâlâ gerçekleştirilemediğini, dolayısıyla yapılan vaatlerin yerine getirilmesinin gerekli olduğunu söyledi. Tekrar söz alan Vardal, görevinin ağırlığının farkında olduğunu meclis üyelerinin yardımıyla verilen görevi başarmaya çalışacağını söyleyerek, gösterilen ilgiye teşekkür etti.³³⁸ 18 Aralık günü Vardal'ın başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı tarafından onandı.³³⁹ Ancak geçen zamanda Vardal da beklenen performansı gösteremedi. Belediye iyi çalışmıyordu. Üyeler arasında ciddi bir çekişme vardı. Basında konuyla ilgili şu yorum yapılıyordu:

Belediye Başkanı da dâhil olmak üzere Belediye üyeleri birbiriyle yarışmaları bırakarak, bu şehrin ana davalarıyla uğraşmalarını bekliyorum. Bunca didişmemeler sonunda riyaset makamını işgal edenlerin, bu gayelerine vardıktan sonra daha ne beklediklerini anlayamıyoruz.

*Bizi teselli eden tek iş, bu gibi kimselerin kısa bir zaman sonra derin uykularından uyandıracak şamarın, çoğu gitti azı kalmasıdır.*³⁴⁰

Yine belediyedeki başıbozukluğa dair basında yer alan bir diğer haberde şöyle deniliyordu:

[...] Kimi encümen üyeliğine sokalım, kimi idare heyetinden düşürelim, kime komplo kuralım ve bu işlerin yolları nasıldır? Bunu pekâlâ becerebilmekte ve bu hususta pek mahir olduklarını ispat etmektedirler. Fakat hiçbir zaman halkın ihtiyaçlarını kim daha iyi takdir edebilir bu kimse kimdir onu bulalım diye bir düşünce kendilerinde yok.

337 Rize, 30 Ekim 1952.

338 Rize, 6 Kasım 1952.

339 B.C.A., 30.11.1/ 255.35.18.

340 "Belediye Nerdesin", *Zümrüt Rize*, 10 Şubat 1953.

Her şeyin zamanı gelecektir, fakat şunu şimdiden belirtmek lazımdır ki bu kimseler değil bir beldenin idaresini, (tabiri af buyrun) bir merkebi dahi idareden acizdirler.³⁴¹

1953 yılında Belediye encümen üyelerinden Yusuf Tiryaki, encümen üyeliğinden istifa etti.³⁴² Yapılacak olan ilk Belediye Meclisi toplantısında kimi üyeler Başkan Vardal'a *güvensizlik* oyu vererek onu düşürmeyi tasarlıyordu. Hatta bazı partililer, DP il teşkilatından bir grubun Vardal'a giderek istifasının istendiğini söylüyordu.³⁴³ Kimi Belediye meclis üyeleri, başarısızlığı Vardal'a bağlamaktaydılar.

Diğer taraftan kamuoyunda başarısızlığın sadece Başkan'dan kaynaklanmadığını, üyelerin herhangi bir konuda ona destek olmamalarının da payı olduğunu düşünenler de vardı.³⁴⁴ Gelen baskılar üzerine Belediye Başkanı Ahmet Vardal, 1 Haziran günü yapılan Belediye Meclis toplantısında faaliyet raporunu okumasının ardından istifasını açıkladı ve salonu terketti. Ardından toplantıya üyelerden Avukat Ali Saip Güveli başkanlık etti. Belediye Başkanı'nın istifası oylamaya sunuldu ve istifa, oy birliğiyle kabul edildi.³⁴⁵ Birkaç gün sonra Meclis üyelerinden Mahmut Karakan, Hasan Şehirli ve Mustafa Aziz Başar istifalarını açıkladı.³⁴⁶ İstifa edenlerin yerini yedek üyeler doldurdu. Bu üyelerden biri de Millet Partisi mensubu idi. Birkaç gün sonra bir diğer üye daha istifa ederek görevinden ayrıldı.³⁴⁷

341 *Zümriüt Rize*, 2 Mayıs 1953.

342 *Zümriüt Rize*, 18 Nisan 1953; *Rize*, 18 Nisan 1953.

343 *Zümriüt Rize*, 30 Mayıs 1953.

344 "Belediye Meclisi Toplanırken", *Zümriüt Rize*, 1 Haziran 1953.

345 *Zümriüt Rize*, 2 Haziran 1953.

346 *Zümriüt Rize*, 4, 9 Haziran 1953; *Rize*, 11 Haziran 1953.

347 *Zümriüt Rize*, 6 Haziran 1953.

Mustafa Ardal (solda) ve Rize Valisi Adil Aktan (1960)

Kaynak: Fatih Sultan Kar, *Evvel Zaman İçinde Rize*, s.357.

Ardal'ın istifasının ardından boşalan Belediye başkanlığı görevine DP İstanbul teşkilatı üyesi olup İstanbul'da ikamet eden Ethem Şevki Kepenek seçildi. Kepenek, 25 Haziran günü gizli yapılan oylamada bir *ret* oya karşı 18 *kabul* oyu aldı.³⁴⁸ Kararnamesi, 30 Temmuz 1953'te Cumhurbaşkanı tarafından onandı.³⁴⁹

Rize Belediyesinin o güne kadar halkı memnun edecek pek az çalışması olduğu için³⁵⁰ yeni Başkan'dan çok şey bekleniyordu. Ancak o da iyi bir performans sergileyemedi. 1954 seçimlerinde milletvekilliği adaylığı için 2 Mart 1954 günü görevinden istifa etti.³⁵¹ Yerine 10 Nisan günü

348 *Zümrüt Rize*, 2 Temmuz 1953; *Zümrüt Rize*, 28 Aralık 1953; *Rize*, 26 Haziran 1953.

349 *B.C.A.*, 30.11.1/ 239.22.11.

350 *Rize*, 29 Temmuz 1952.

351 K. Karadeniz, "Yüzüstü Belediyemiz", *Rizenin Sesi*, 8 Ocak 1954; *Rizenin Sesi*, 3 Mart 1954; *Zümrüt Rize*, 3 Mart 1954.

İbrahim Şerifoğlu başkan olarak seçildi.³⁵² Şerifoğlu 1955 yerel seçimlerine kadar bu görevi yürüttü.

1955 yılı belediye seçimlerinde muhalefet partilerinin aday çıkarmadığı Rize merkezdeki seçimi, DP'de Merkez ilçe kurulu başkanlığı yapmış olan bağımsız aday Mustafa Ardal kazandı.³⁵³ Parti il teşkilatındaki çekişmeler ve DP yönetimindeki Rize Belediyesinin iyi yönetilememesi seçimin kaybedilmesinin temel nedenleridir. Bağımsız adaylara, seçime girmeyen muhalif parti mensuplarının yanı sıra bazı DP teşkilat üyeleri de destek verdi.³⁵⁴ Öte yandan bu başarısızlıkta az da olsa partinin genel politikalarının etkisi vardı. Bu duruma örnek olarak, DP'li bazı milletvekillerinin basına "*ispat hakkı*" için verdikleri mücadele sonrası gördükleri muameleye tepki olarak 1 Kasım 1955 günü bazı partililerin istifa etmesi verilebilir.³⁵⁵

Bağımsız Belediye Başkanı Mustafa Ardal, 1956 yılında görevi sui-istimal ve veterinerin görevine haksız yere son vermek suçlamalarından Vali tarafından görevden alındı. Ardal, olaya dair verdiği ifadede başkan seçildikten sonra DP'nin kendisini partiye ısrarla davet ettiğini, bu daveti kabul etmediği için görevden el çektirildiğini belirtmektedir.³⁵⁶ 1957 yılında hakkındaki suçlamalardan beraat eden Ardal, yeniden görevine döndü.³⁵⁷ Ancak bir süre sonra tekrar görevden alındı.³⁵⁸ DP döneminin 10 yıllık sürecinde Rize Belediyesi daha çok parti yöneticileri arasındaki anlaşmazlık nedeniyle iyi bir performans sergileyemedi.

352 *Rizenin Sesi*, 12 Nisan 1954. Kararnamesi 14 Mayıs 1954 günü Cumhurbaşkanı tarafından onandı. *B.C.A.*, 30.11.1/ 245.19.4.

353 Geniş bilgi için bu bölümde bk. "1955 Yerel Seçimleri".

354 H. K. "Beklenen Netice", *Zümrüt Rize*, 16 Kasım 1955.

355 İstifa eden partililer şunlardır: Değirmendere Ocak Başkanı Halim Aydın, Balsu Ocak Başkanı Hasan Düzyol, Çarşı Ocağı üyelerinden İsmail Türk, Müftü Ocağı üyelerinden Sabri Mandev, Kavaklı Ocağı üyelerinden İbrahim Güler, Pehlivan Ocağı üyelerinden Tahsin Suyabatmaz, Yeniköy Ocağı üyelerinden Dursun Ali Sağır, Fener Ocağı üyelerinden Salih Deniz, Yeniköy Ocağı üyelerinden Ahmet Sarıbaş. *Zümrüt Rize*, 4 Kasım 1955.

356 İçişleri Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkanlığı, *Soruşturma Evrakı*, 17 Temmuz 1956.

357 *Zümrüt Rize*, 13, 29 Temmuz 1957.

358 *Memleket*, 1 Şubat 1960.

1.5. RİZE'DE SİYASÎ PARTİLER ARASI İLİŞKİLER

Türkiye Cumhuriyeti siyasî tarihinde üçüncü kez çok partili sistem bilindiği üzere 1945 yılında Millî Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla başladı. Ardından 1946 yılında DP kuruldu. Bu iki partiden Rize'de örgütü kurulan DP oldu. 10 Mart 1946'da Partinin Rize şubesi açıldı.³⁵⁹ Müteşebbis heyette yer alan yedi kişiden altısı CHP'den istifa edip gelen kişilerdi. Daha sonra il çapındaki teşkilatlanmalarda pek çok CHP'li DP kademelerinde görev aldı. DP'nin vilâyette teşkilatlandığı ilk yıllarda CHP il teşkilatı bu faaliyetleri engellemek ya da yavaşlatmak için pek çok girişimlerde bulunmuştu. DP saflarına geçen kişilerin iş imkânları kısıtlanmaya çalışılmıştı. Bu sıkıntılar 1950 genel seçimlerine kadar sürmüştür. 1950'de iktidarın el değiştirmesiyle Rize'de DP'liler rahatladı. Ardından iktidarın gücünü bu sefer DP'liler CHP'lilere karşı kullanmaya başladı.³⁶⁰ Dönemin Rize Çay Fabrikası Müdürü Asım Zihnioğlu, hatıralarında CHP'lilerin, "Fabrikada neden DP'liler çalışıyor." diye kendisine baskı yaptıklarını, isteklerini yerine getirmeyince Ankara'ya şikâyet edildiğini ve sürgünden zor bela kurtulduğunu anlatır. İktidar el değiştirdikten sonra aynı baskıyı DP'lilerden gördüğünü de ekler.³⁶¹

DP iktidarının ilk döneminde Rize'de pek çok yatırım yapıldı. Pek çok köy yolu, içme suları, hastane, sağlık evleri, hükümet konakları ve okullar hizmete girdi.³⁶² CHP döneminde Rizelilerin yıllardır hükümetten talep ettiği isteklerin başında vilâyette bir lise açılması, Rize-İspir yolunun yapılması, hastanenin yatak sayısının artırılması, yeni ilçe ve nahiyeler kurulması ve vilâyete öğretmen gönderilmesi³⁶³ geliyordu. Bu taleplerin neredeyse tamamı DP döneminde gerçekleştirildi. İktidarın il genelindeki kalkınma hareketleri memnuniyetle karşılanmaktaydı.³⁶⁴ Ancak Partinin il kademelerinde başlayan çekişmeler bu memnuniyeti gölgelemekte gecikmedi.

Daha iktidarın ilk günlerinden itibaren başta DP il teşkilatı olmak üzere alt kademelerde gruplaşmalar ve getiri yarışı başladı. Bazı partililer kılıfına uydurarak mal-mülk ediniyor ve servetlerini artırıyordu. Nüfuzla-

359 Albayrak, *a.g.e.*, s. 76.

360 *Zümrüt Rize*, 16 Eylül 1952.

361 Asım Zihnioğlu, *Bir Yeşilin Peşinde*, 6. Basım, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2008, s. 93-97, 111-112.

362 *Zümrüt Rize*, 19 Aralık 1953; *Rizenin Sesi*, 12 Nisan 1957.

363 Taleplerle ilgili bkz. Başaran, *Rize Siyasi Tarihi*, s. 77-79.

364 *Rizenin Sesi*, 2 Ocak 1954.

rını devlet ve millet menfaatindense şahsî çıkarları için kullanıyorlardı.³⁶⁵ Rize Belediyesi iyi hizmet vermiyor, Parti İl İdare Kurulu ile sorunlar yaşıyordu.³⁶⁶ Her kademe parti teşkilatı kongrelerinde İdare Kurulu üyelerinin “şunu yaptık, bunu yaptık...” demesi de münakaşa konusu olmaktadır. Hükümetin ve valiliğin yaptığı çalışmaları teşkilat yönetiminde bulunanların kendilerine mal etmesi eleştirilmekteydi.³⁶⁷ Özellikle DP Rize il teşkilatındaki ikilik bir süre sonra iyice gün yüzüne çıktı.³⁶⁸ Öte yandan parti içerisindeki gruplaşmada milletvekilinin parmağı olduğunu belirtenler de vardı. 1954 genel seçiminde yeniden seçilmek isteyen bazı milletvekillerinin, mevcut idare heyetinin kendilerini desteklemeyeceğini anlayınca yerlerine destekleyecek kişileri geçirmeye çalıştıkları iddia edildi.³⁶⁹

1952 yılında Kendirli köyünde yapılan muhtarlık seçimini CHP kazandı. Hükümetin icraatlarından memnun olduğunu belirten köyde CHP'nin kazanması, bazılarınca DP il teşkilatına bir tepki olarak yorumlandı. Basında yer alan habere göre 1950 seçimlerinden bu yana DP il yöneticileri köye uğramamış ve halk bu duruma tepki göstermişti.³⁷⁰ 24 Ağustos 1952'de Kırklartepe köyünde yapılan muhtarlık seçimini, oyların %80'ini alan CHP adayı Mustafa Aksoy kazandı. DP adayı Osman Bıçakçı %20 oy seviyesinde kaldı.³⁷¹ 1953 yılı Ekim ayı sonunda Ardeşen'in 6 köyünde yapılan muhtarlık seçimlerinden sadece Yukarızugam köyü muhtarlığını DP kazanırken, diğerlerini CHP aldı.³⁷²

DP Rize teşkilatında yaşanan gerginlikler daha çok Millet Partisi'ne yaradı. İlk yıllar istifa eden üyelerin önemli bir kısmı MP kademelerinde görev aldı. Tüm sıkıntılara rağmen halk, Başbakan Adnan Menderes'i seviyordu. Daha önce de ifade edildiği gibi halk yatırımlardan memnundu. 1954 seçimlerinde Rize'de DP'nin bir önceki seçime nazaran çok az bir oy kaybıyla yeniden birinci parti çıkması bunun bir göstergesiydi. Ancak halk yerel teşkilat yöneticilerine olan tepkisini 1955 yılında yapılan bele-

365 Kemal Karadeniz, “Bura Demokrat Partisinde İrtica Meydana Getirenler”, *Rizenin Sesi*, 5 Ocak 1953; Kemal Karadeniz, “İmanlı ve Hakiki Demokratlar, Kaleyî Sahte Demokratlara Teslim Etmeyeceklerdir”, *Rizenin Sesi*, 6 Ocak 1953; *Zümrüt Rize*, 2 Aralık 1953; *Zümrüt Rize*, 2 Aralık 1953.

366 *Rize*, 17 Haziran 1953.

367 Mustafa Ardal, “Memlekete Hizmet”, *Zümrüt Rize*, 5 Şubat 1952.

368 Mustafa Ardal, “Milletvekillerimiz Hakem Olmalı”, *Zümrüt Rize*, 12 Mart 1952.

369 Kemal Karadeniz, “Buradaki Demokrat Partiyi İkiye Bölenler Ne Yazık ki Mebuslarımızdan Bir İkisidir”, *Rizenin Sesi*, 4 Ocak 1954.

370 “Kendirli Köyünde Muhtar Seçimi”, *Zümrüt Rize*, 13 Mart 1953.

371 *Zümrüt Rize*, 27 Ağustos 1952.

372 *Rize*, 29 Ekim 1953; *Zümrüt Rize*, 30 Ekim 1953.

diye seçimlerinde gösterdi ve DP Rize merkez dâhil, ilçe ve nahiyelerde seçimi kaybetti.

1950 seçimlerinden sonra CHP Rize teşkilatında ciddi bir çöküş yaşanmıştı. Partililerin bir kısmı dağılmış ve bir kısmı üzgün olarak çekilmişti. Daha sonra bir kısım CHP'li genç, partinin ilde yeniden canlanması için yoğun bir faaliyet içerisine giriştiler. Bir yandan ilde parti teşkilatını yeniden yapılandırmaya bir yandan da halka ücretsiz hizmetler sunmaya başladılar.³⁷³ 1952 yılında başlayan bu hizmetlerden birisi Parti il binasında her cuma günü avukat Mehmet Ali Kumbasar tarafından hukukî meseleler hakkında talep eden vatandaşlara bilgilendirme yapılmasıdır. Bir diğeri aynı yerde çarşamba günleri Doktor Mehmet Ali Güven'in verdiği ücretsiz muayene hizmetidir.³⁷⁴ Üyeler, iki yıl içerisinde partiyi Rize'de topladılar. 1954 genel seçimleri mağlubiyetinden sonra da çalışmalarına ara vermeden devam ettiler.

Bu dönemde eski CHP Rize milletvekillerinin sık sık vilâyete geldikleri, kongrelere katıldıkları ve halkla buluştukları görülür.³⁷⁵ Aynı harekette DP Rize milletvekilleri de bulunmaktadır.³⁷⁶ Özellikle her iki partinin üst düzey yöneticileri il ve merkez ilçe kongrelerine sık sık katılmışlardır.³⁷⁷ Partiler, zaman zaman birbirlerinin kongrelerine iştirak etmişler, karşılıklı ziyarette bulunmuşlardır. Örneğin 1951 yılı haziran ayında CHP İl Geçici İdare Kurulu, DP Rize şubesini ziyarete gitmişti.³⁷⁸ MP'nin 28 Ekim 1952 günü yapılan açılış töreninde DP ve CHP'nin İdare Kurulu başkanlarıyla üyeleri hazır bulunmuştu.³⁷⁹ 12 Mart 1953 günü yapılan CHP Merkez İlçe Kongresi'ne DP ve MP İdare Kurulu üyeleri de katılmıştı.³⁸⁰ Aynı yılın 29 Ekim günü DP, Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle CHP'yi ziyaret etmişti.³⁸¹ 1957 yılı ekim ayında İsmet İnönü'nün Rize'ye gelmesi üzerine CHP'ye giden HP üyelerine İnönü de iadeyi ziyarette bulunmuştu.³⁸²

373 *Rize*, 17 Haziran 1953.

374 *Zümrüt Rize*, 30 Ocak 1952.

375 Bk. *Rize*, 20, 26 Mart 1952.

376 *Zümrüt Rize*, 15 Mart 1952; *Zümrüt Rize*, 30 Eylül 1952.

377 Bk. *Rize*, 20 Haziran 1951.

378 *Rize*, 20 Haziran 1951.

379 *Rize*, 28-29 Ekim 1952.

380 *Zümrüt Rize*, 13 Mart 1953.

381 *Rize*, 30 Ekim 1953.

382 *Zümrüt Rize*, 15 Ekim 1957.

1953 yılı ocak ayına ait bir gazete haberinde vilâyetteki siyasî faaliyetlerle ilgili şu bilgiler kaydedilmektedir:

Vilayet merkezinde müteşebbis heyeti yeni oluşturulmuş olan Millet Partisi Merkez ve İkizdere ilçelerinde yeni ocak ve bucak teşkilatlarının kurulumuyla uğraşmaktadır. Her köyde ocak teşkilatının kurulması ciddi bir zamana ve adama ihtiyaç gösterdiğinden sıkı bir çalışma programı uyguladıkları anlaşılmaktadır.

CHP ise, ocak ve bucak kongrelerini hemen hemen tamamlamış, kaza kongrelerini yapmaya hazırlanmıştır. DP'nin faaliyeti adeta süt liman bir deniz gibi sessiz, çok yaşlı ve yatağını bulmuş eski bir nehir gibi şelale ve sükût sedalarına mahal vermeden akıp gitmektedir." Haberin devamında ise şöyle bir tespit yapılmaktadır: "Gönül isterdi ki üç partinin de İstanbul, Ankara ve diğer merkezlerde olduğu gibi en küçük kademededen en büyük kademeye kadar faaliyetleri, kongrelerinin zaman ve yerleri, gazetecilere ve efkârı umumiyeye bildirilsin. Memleketimizde rejim olarak hep birlikte yerleştirdiğimiz ve kökleşmesini arzu ettiğimiz demokrasi açıklık ve alenilik demek değil midir? 1950 senesinden evvelki Halk Partisinin o zamanki zihniyetine doğru geriye dönüş mü var? Eğer varsa bu dönüş, doğrusu imrenilecek ve taklide değer olmasa gerek. Acaba partilerin programlarını izah, hele iktidarda olanın faaliyet ve icraatının propagandasını yapmak için en büyük fırsat bu kongreler değil midir? Acaba, partiler, kendilerini bu fırsatlardan istifadeden müstağni kılabilmek için ne mazeret bulabilirler.³⁸³

Haberde, DP il teşkilatını eleştiren gazete, bir başka sayısında konuya dair şu yorumu yapmaktadır:

Biz bize yeteriz başka kimseye ihtiyacımız yok nazariyesini güden parti kademelerinin adam harcaya, harcaya, adeta mirasyedi gibi hareketi birçok kimselerin kalplerinin ateşini soğuttuğu gibi sızıltıya sebebiyet verilmediğini güya ispat için parti faaliyetlerini amme efkârından saklayarak gizlilik perdesi arkasında bürünme gayreti göstererek serbest münakaşa sahasından uzaklaştıranların, bu işte vebal hisseleri yok mudur?³⁸⁴

383 "Vilayetimizde Siyasi Faaliyetler", *Rize*, 28 Ocak 1953.

384 "Rize'de Siyasi Partilerin Durumu -2-", *Rize*, 18 Haziran 1953.

Başta DP'den ayrılarak kurulan MP (sonrasında CMP) olmak üzere, HP ve TKP, Rize'de teşkilatlanmakta pek zorluk çekmediler. DP il teşkilatındaki hatalar bu partilerin güçlenmesinde başlıca etken oldu. Partinin zamanla genel politikalarından sapması da DP'den yaşanan ayrılmalarda bir başka sebep olarak görülmekteydi.

DP döneminin ilk yıllarında, partiler arasındaki ilişkilerde kavgaya dönüşecek münakaşalar pek yaşanmadı. Genelde seçim zamanlarında partililer arasında ciddi çekişmeler olmaktaydı.³⁸⁵ Bu çekişmelerden birinde silahlı bir olay da meydana gelmişti. 1953 yılında yapılan Karadere belediye seçimlerinde Tatlısu Mahallesi'nde sandık başında çıkan olaylar büyümüş ve DP'li muhtar silahla bir genci yaralamıştı.³⁸⁶ Ancak zaman ilerledikçe sıkıntılar daha da arttı. Başta Mecliste olmak üzere partiler arasında yaşanan gerginlikler il teşkilatlarını etkiledi. 1 Ağustos 1956 günü CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Rize'de tutuklanması ve sonrasında yargılanması olayı, her ne kadar basına yansımaya da ildeki parti teşkilatlarındaki gerginliği arttırmıştır. Her geçen gün iktidar ile muhalefet arasındaki kriz daha da büyüdü. 1958 yılında DP, muhalefetin güç birliğine karşı Vatan Cephesi ocaklarını kurmaya başladı. Bu girişimden sonra partili partisiz pek çok kişi DP'nin bu ocaklarına kaydolmaya başladılar.³⁸⁷ Her gün radyolardan Vatan Cephesi'ne katılanların adları okunuyordu. Gazeteler kasıtlı/kasıtsız kalabalık partili grupların istifalarını ve saf değiştirmelerini yazıyorlardı. Haberlerin bazıları yalandı ya da sayılar abartılıydı. Bu nedenle bazı haberler daha sonra ilgili kişi ya da partililer tarafından tekzip ettiriliyordu.³⁸⁸ Ancak bu uygulama toplumdaki kutuplaşmayı arttırdı ve halk daha fazla politize oldu. Bunun bir sonucu olarak 10 Şubat 1960 günü Çayeli Musadağı köyünde CHP lokalinin bulunduğu binaya gece 02.00 civarında üç bomba atıldı. Olayda ölen olmadı ancak binanın lokal kısmı tahrip oldu.³⁸⁹ Toplumda gün geçtikçe artan bu kutuplaşma 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinin ardından bir süreliğine son buldu.

385 "Rize'de Parti Münasebetleri", *Zümrüt Rize*, 24 Mayıs 1952.

386 *Zümrüt Rize*, 24, 26 Şubat 1953; *Rize*, 13 Mart 1953.

387 İstifa ve yeni partiye kayıt olanlara dair ilgili yılların *Zümrüt Rize* ve *Rizenin Sesi* gazetelerinde pek çok haber bulunmaktadır.

388 Böyle bir haber için bk. *Rizenin Sesi*, 23, 26 Ekim 1957; *Rizenin Sesi*, 2 Kasım 1957.

389 *Zümrüt Rize*, 22 Şubat 1960.

İKİNCİ BÖLÜM

ARA DÖNEM/MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ DÖNEMİ **(27 MAYIS 1960-25 EKİM 1961)¹**

27 Mayıs 1960 darbesi, Cumhuriyet döneminde askerın siyasete ilk müdahalesidir. Gerçekleştirenlerin ilk açıklamaları, müdahalenin hiçbir zümreyi hedef almadığı yönünde olsa da bu hareket, doğrudan hükümeti hedef almış ve seçilmiş, on yıl ülkeyi yönetmiş bir iktidar, zor kullanılarak görevinden uzaklaştırılmıştır.

Müdahale, 60 civarında örgüt mensubu subay ve 150 civarında harekâta destek veren subay tarafından gerçekleştirildi. 27 Mayıs sabahı, ordunun tümü harekete destek oldu. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın istifa etmemesi meşruiyet sorununu ortaya çıkarttı. Sorunun aşılması için üniversite devreye sokuldu. Tarık Zafer Tunaya, Sıddık Sami Onar, İsmet Giritli, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı gibi profesörler Ankara'ya getirildiler. Profesörlerin, bir ihtilâl komitesi kurulmasını önermeleri ile 1924 Anayasası dönemi kapandı ve 25 Ekim 1961 günü yeni Meclisin açılmasına kadar sürecek olan bir "Ara Dönem" başladı.²

Ara dönemde anayasa hukukçusu profesörlerin hazırladığı Geçici Anayasa ile TBMM'ye ait tüm görev ve yetkiler Millî Birlik Komitesine (MBK) devredildi. Bu komitenin başkanı, devlet başkanı olarak görev yaptı. 13 Aralık 1960 tarihinde yeni anayasanın bir kurucu meclis tarafından hazırlanması kabul edildi. Meclisin hazırladığı tasarı, 9 Temmuz 1961 günü halkoylamasına sunuldu. %61,5 oranında evet oyu ile yeni anayasa halk tarafından onaylandı. 15 Ekim 1961 tarihinde seçimlerin yapılması ve 25 Ekim 1961'de yeni Meclisin toplanması ile bu dönem sona erdi.³

1 Bu bölüm, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Zehra Aslan tarafından kaleme alınmıştır.

2 Zehra Aslan, *Yassıda'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri I*, 2. Baskı (2018), Libra Kitap, İstanbul 2017, s. 26.

3 Zehra Arslan, "27 Mayıs Darbesi'nin Trabzon'da Yansımaları ve DP Trabzon Milletve-

2.1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN RİZE'YE YANSIMALARI

XI. Dönemde (1957-1960) iyice gerginleşen siyasî ilişkiler ve bunun ortaya çıkarttığı krizler ülkenin her köşesinde ilgi ile takip edilmiştir. İzzet Akçal ve Osman Kavrakoğlu gibi Demokrat Parti'nin önde gelen isimlerinin seçim bölgesi olan Rize, ilginin yoğunlaştığı illerin başındadır.

2.1.1. Askerî Müdahale

Henüz müdahale gerçekleşmeden, başta Başbakan Adnan Menderes ve Ana Muhalefet Lideri İsmet İnönü arasındaki sözlü sataşmalar olmak üzere, siyasetin ve siyasetçilerin gerginliği Rize'ye yansımıştır.⁴ Bu süreçte siyasî çatışmalar ve buna dair haberler, adeta gündelik hayatın bir parçası hâline gelir. Belki de temelde bu sebeple Rize kamuoyu, ilgisini ildeki sosyo-ekonomik gelişmelere odaklamayı tercih eder. 27 Mayıs 1960 öncesinde Rize'nin valisi ve Belediye başkanı, Ertuğrul Ünlüer'dir. Bilhassa Ünlüer'in ilin, sorunları ve sosyo-kültürel-ekonomik durumu ile ilgili yaptığı açıklamalar, ilgiyle takip edilir.

Rize Valisi ve Belediye Başkanı Ertuğrul Ünlüer, Rize halkına seslenirken

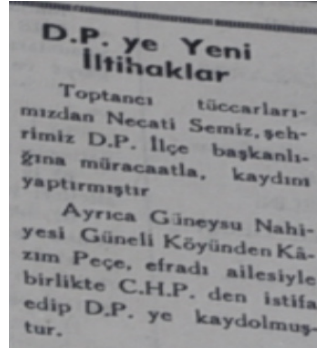

Kaynak: *Memleket*, 7 Ocak 1960

killерinin İfadeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 192, Haziran 2011, s. 146.

4 *Memleket*, 23 Ocak 1960.

İktidar partisinden yana tutum takınan Rize basınında,⁵ 27 Mayıs'a kadar Demokrat Parti döneminde ülke ekonomisindeki kazanımların vurgulandığı ve 1950 yılından itibaren yapılan yatırımların artışına dikkat çekilen "DP İktidarı Vatandaşlarına Hesap Veriyor" başlıklı propaganda amaçlı makaleler neşredilir.⁶ Yine Demokrat Parti'nin bir yan kuruluşu olan Vatan Cephesi'ne⁷ Rize'den katılımlarla ilgili haberler de dikkat çekmektedir.⁸

Kaynak: *Memleket*, 26 Ocak 1960

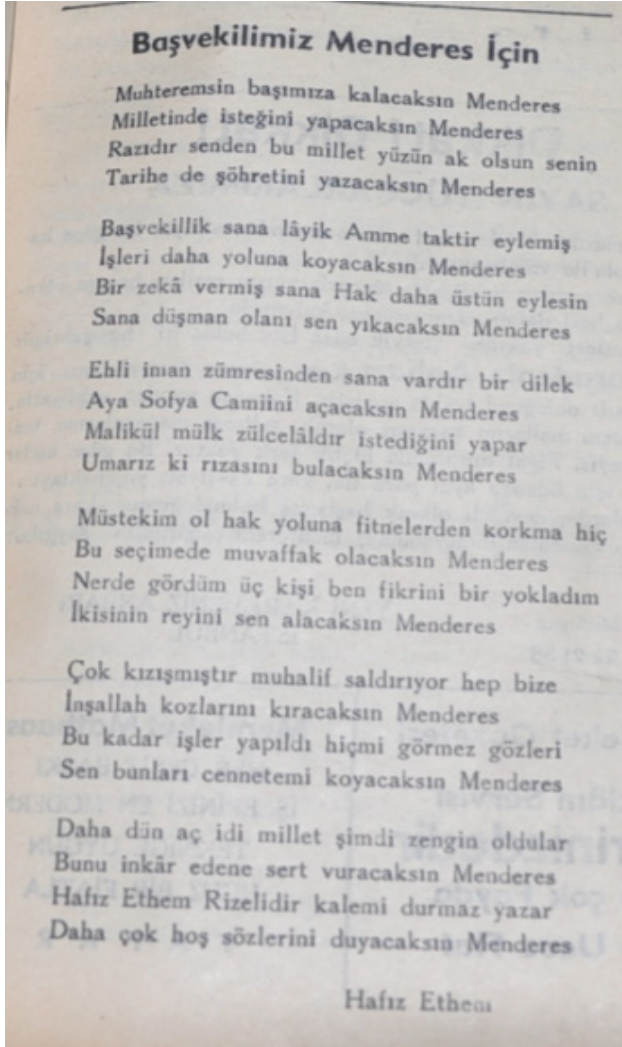
5 27 Mayıs'a sayılı günler kala 21 Şubat günü ülkenin muhtelif vilayetlerine bağlı 83 köyde yapılan muhtar seçiminin 63'ünü DP'li, 20'sini ise CHP'li adaylar kazanmıştı. *Memleket*, 25 Şubat 1960 Bu durum, sadece Rize'de değil ülke genelinde hâlen DP'ye ciddi bir desteğin olduğu anlamına gelebilir.

6 *Memleket*, 22 Şubat 1960.

7 İktidara karşı etkili bir propaganda yürüten CHP, 27 Ekim 1957 seçimlerinde oy oranını yükseltmesine rağmen Demokrat Parti yine iktidarda kalmayı başarmıştır. 23 Eylül 1958 tarihinde Başbakan Adnan Menderes Aydın DP İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada, muhalefetin eleştirilerine karşı daha ciddi önlemler alınacağını işaretlerini vermiş ve muhalefetin yıkıcı diye nitelendirdiği faaliyetlere karşı yayınladığı bir tamimle il teşkilatlarının harekete geçmesini istemiştir. Adnan Menderes'in, 7 Ekim 1958 tarihli bu tamiminde partiler arası mücadelenin ülkeyi kardeş kavgasına getirebilecek tehlikeli bir yola saptığına vurgu yapılmıştır. 12 Ekim 1958 tarihinde de Manisa konuşmasında vatandaşları millî birliğe davet ederek, bir "Vatan Cephesi" oluşturulmasını gündeme getirmiştir. DP içinde Vatan Cephesi'nin ilk toplantısı ise 6 Ocak 1959 tarihinde İstanbul il teşkilatında yapılmıştır. Zehra Arslan, "Trabzon'da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM)*, Sayı: 36, 2013, s. 130-131. 27 Mayıs Darbesi'nin ardından DP mensupları hakkında, Vatan Cephesi faaliyetleri ile ilgili olarak dava açılmış ve ciddi suçlamalar yöneltilmiştir. Adnan Menderes dâhil 22 sanık hakkında tahkikat açılması uygun görülmüş, 10 sanığın ise Vatan Cephesi Davasında yargılanmaları reddedilmiştir. Zehra Arslan, "Vatan Cephesi Davası (Kararname, Savunmalar ve Karar)", *History Studies*, 4/2, 2012, s. 2.

8 *Memleket*, 26 Ocak 1960.

Rizelilerin, Adnan Menderes'e karşı duyguları, bazen gazete haberlerine konu olmuş ve Başbakan'a ithaf edilen şiirler yazılmıştır. Bunlardan Hafız Ethem tarafından kaleme alınan bir şiirde, milletin kendisinden razı olduğu belirtilen Başbakan Menderes'e sesleniliyordu. Ona cesaret, muhaliflerine ise "Çok kızışmıştır muhalif saldırıyor hep bize. İnşallah kozlarını kıracaksın Menderes... Daha dün aç idi millet şimdi zengin oldular. Bunu inkâr edene sert vuracaksın Menderes..." gibi sözlerle gözdağı veriliyordu.⁹

Kaynak: *Memleket*, 15 Nisan 1960

9 *Memleket*, 15 Nisan 1960.

Öte yandan Rize’de olağanüstü bir sürece doğru gidildiğinin işaretleri, ilk olarak 21 Mart 1960 günü yapılması planlanan Rize DP İl Kongresi’nin ertelenmesi ile verilmeye başlandı. Bu kongreye katılmak için Rize milletvekillerinden Hüseyin Agun, Mehmet Mete, Ahmet Morgil ve Muzaffer Önal, 11 Mart günü Akdeniz Vapuru ile Rize’ye geldiler.¹⁰ 15 Mart gecesi de Osman Kavrakoğlu, bir taksi ile Rize’ye ulaştı. Fakat gelir gelmez Başbakan Adnan Menderes tarafından arandı ve acil olarak Ankara’ya dönmesi istendi. Kongrenin de Ramazan Bayramı sonrasında ileri bir tarihe ertelendiği duyuruldu.¹¹ Bu gelişmeden sonra DP Rize İl Kongresi’nin 25 Nisan günü yapılması kararlaştırıldı. Kavrakoğlu dışındaki milletvekilleri ise Rize’deki temaslarına bir süre daha devam ettiler.¹²

27 Mayıs’a giden süreçte önemli bir mihenk taşı olan öğrenci hareketlerinin, Osman Çalışkan adı etrafında Rize ile bağlantısı vardı. Osman Çalışkan, Tekke köyündendi ve bir süre Rize’de öğretmenlik yapmıştı. Sonra öğretmenlikten istifa edip İstanbul Üniversitesinde hukuk tahsiline başlamıştı. Çalışkan’ı bu meselede öne çıkartan 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesi Rektörü Ordinaryüs Profesör Sıddık Sami Onar’a polis müdahalesinden sonra, ilk konuşmayı yapan kişi olmasıydı. Bu sebeple polis tarafından aranmıştı. 27 Mayıs sonrası hayatıyla ilgili endişe duyulmuş fakat çok geçmeden sağlığının yerinde olduğu duyurulmuştu.¹³

27 Mayıs’a yakın günlerde ülke gündeminde en çok dikkatleri çelip eden gelişmelerin başında Adnan Menderes’in Rusya’yı ziyaret edeceği haberi gelmekteydi. 27 Mayıs sonrası DP’lilerin getirildikleri Harp Okulunda subayların, tutuklu milletvekillerine tepki gösterecekleri bu gelişme, “Başvekilimiz A. Menderes Davet Üzerine Temmuz’da Rusya’ya Gidecek” başlığıyla *Memleket* gazetesine yansımıştı.¹⁴ Sonra 26 Mayıs günü yayınlanan Rize gazetelerinde Başbakan Adnan Menderes’in Eskişehir’de olduğu bilgisi yer almıştır.¹⁵

27 Mayıs günü ise henüz müdahalenin Rize gazetelerine yansımadığı görülüyor. Sanki olağandışı bir durum yok gibidir. Sadece Tahkikat

10 *Memleket*, 12 Mart 1960.

11 *Memleket*, 16 Mart 1960.

12 Hüseyin Agun, Fındıklı’ya giderek burada temaslarda bulundu. *Memleket*, 28 Mart 1960. Mehmet Mete ile Hüseyin Agun da DP İyidere Gençlik Kolunun açılışına katıldılar. *Memleket*, 1 Nisan 1960.

13 *Zümriüt Rize*, 30 Mayıs 1960.

14 *Memleket*, 13 Nisan 1960.

15 *Memleket*, 26 Mayıs 1960.

Komisyonunun¹⁶ faaliyetlerini tamamladığına dair bir haber göze çarpmaktadır.¹⁷

Kaynak: *Memleket*, 27 Mayıs 1960

27 Mayıs müdahalesi, Rize basınında 28 Mayıs 1960 Cumartesi günü yayımlanan gazetelerde yer almaya başlamıştır. Konuyla ilgili ilk haberlerde ordunun 27 Mayıs Cuma sabahı idareyi kan dökmeden eline aldığı, sokağa çıkma yasağı konulduğu, TBMM'nin feshedildiği, yeni bir anayasa hazırlanması için çalışmalara başlandığı, en kısa zamanda seçime gidilerek iktidarın sivil idareye devredileceği bilgileri verilmektedir. Bunların yanında başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes olmak üzere DP milletvekillerinin emniyet altında tutuldukları, İnönü ve arkadaşlarının iyi oldukları ve hapishanelerdeki tüm gazeteci, subay ve öğrencilerin serbest bırakıldığı bilgileri de eklenmişti. Tabii bunlar tüm ülkeyi kapsayan haberlerdi.¹⁸

16 Tahkikat Komisyonunun kurulması için Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit tarafından 14 Nisan 1960 tarihinde DP Grubuna taktir verilmiştir. Amaç, CHP'nin kanun dışı olarak nitelenen yıkıcı faaliyetlerinin araştırılması olarak belirtilmiştir. Kanun, 13 madde ve üç bölümden oluşuyordu. Yayımlanması, yayım toplama, dilediği toplantı ve gösteriyi engelleme, her türlü tedbir alma yetkisi, bu encüme verilmekteydi. Aslan, *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri I*, s. 19-20.

17 *Memleket*, 27 Mayıs 1960.

18 *Memleket*, 28 Mayıs 1960.

Kaynak: *Memleket*, 28 Mayıs 1960

Millî Birlik Komitesi Başkanı ve TSK Komutanı Cemal Gürsel'in radyoda yayınlanan beyannamesinde söylediği "*Devletin bütün idaresini ve TSK'nın emri kumandasını deruhte ettim. Arkadaşlarımdan ve vatandaşlarımdan yardım ve müzaheret beklerim.*" sözleri vurgulanırken onun diktatör bir idare kurmaya niyetli olmadığına, en kısa sürede seçime gidileceğine ve iktidarın millî iradeye devredileceğine dair açıklamaları öne çıkartılan satırbaşları olmuştur.¹⁹

Memleket, 30 Mayıs 1960

Mayısın sonuna gelindiğinde Dâhiliye Vekâletine Tümgeneral Muharrem Kızıoğlu getirilmiş, yeni bir anayasa için hazırlıklar başlamış yeni kabine kurulmuştu. Ülkedeki bu ani değişim elbette Rize'de de hissedilmiştir.

¹⁹ *Zümrüt Rize*, 30 Mayıs 1960.

2.1.2. Mülkî İdarenin Durumu

Örfî idare rejiminin kurulduğu bu olağanüstü dönemde, ilk akla gelenlerden birisi yerel idarelerin durumunun ne olacağı sorusu idi. Çünkü belediye meclisleri ve daimî encümenler feshedilmiş,²⁰ belediye başkanları görevden alınmıştı.²¹ Bu soru, çok geçmeden cevabını buldu. Ülke genelindeki garnizon kumandanları, buldukları yerin mahallî ve mülkî idaresini ele aldılar. İstanbul ve Ankara'daki garnizon kumandanları, aynı zamanda örfî idarenin de başında olacaklardı. 29 Mayıs 1960 tarihli *Memleket* gazetesinde "Ordu İdareyi Eline Aldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Fesih Oldu" başlıklı haberde bu bilgiler verildikten sonra, her şeyin yolunda olduğuna ve normal düzene dönüldüğüne dair bir değerlendirme yapılmıştır.²²

Böylece müdahale sonrası yani 27 Mayıs sabahından itibaren tüm vilayetlerde idare, o yerin en büyük askerî ve mülkî amiri olarak garnizon kumandanlarına verildi. İlk saatlerde tüm vilayetlerde sokağa çıkma yasağı konuldu. Rize'de de gece 20.30'dan sabah 05.00'a kadar bu yasak uygulandı. Gazetelerden edinilen bilgiye göre şehirdeki günlük hayatta pek aksama olmadı. Hatta çay fabrikaları mesailerine aynen devam ettiler. İlde örfî idareyi ise Garnizon Komutanı Piyade Albay Nevzat Gürle devraldı.²³ İlk icraatı da yayınlanmasını istediği bir metni, gazetelere göndermek oldu. Üç maddelik metinde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin tümünün 27 Mayıs harekâtına katıldığı ve emre aykırı hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacakları bildirilmişti.²⁴

20 Seçimlere kadar valinin başkanlığında maarif, nafia ve özel idare müdürlerinden oluşturulacak heyet, daimî encümen görevini görecek. *Zümrüt Rize*, 28 Haziran 1960.

21 Kalkandere Belediye Reisi Kazım Cengiz'in müdahale sonrası ilçeyi terk ettiği ve bulunamadığı şeklinde bir haber basında yer almıştır. *Zümrüt Rize*, 18 Haziran 1960.

22 *Memleket*, 29 Mayıs 1960.

23 *Zümrüt Rize*, 1 Haziran 1960.

24 *Zümrüt Rize*, 30 Mayıs 1960; *Memleket*, 31 Mayıs 1960.

Kaynak: *Memleket*, 31 Mayıs 1960.

Doğu 1. Bölge Askerî Valisi Tümgeneral Muhittin Nur da vatandaşlara hitaben bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde ülke idaresinin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından devralındığı belirtilmiş ve “*Silahlı Kuvvetleri, senin baban, kardeşin, hısım ve akrabaları meydana getirmiştir. Senin bir parçandır*” denilerek, TSK’nın hiçbir partiyle ilgisi bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Sonra da TSK’nın görev ve sorumlulukları hatırlatılmış ve vatandaşın tek yapması gereken şeyin, ordusuna güvenmek olduğuna şöyle vurgu yapılmıştır: “*Türk Silahlı Kuvvetlerine güven, onun sözünü ve nasihatlerini dinle. Kardeşkanı dökülmesine sebebiyet verecek kadar ileri giden menfaat düşkünlerinin milleti ayırıcı tahriklerine, dinsizlik iddialarına, kanunsuz ve haksız hareketler yapılacağı yolundaki iftiralara alet olma, inanma.*”²⁵

25 *Zümrüt Rize*, 17 Haziran 1960; *Memleket*, 17 Haziran 1960.

Kaynak: Zümrüt Rize, 31 Mayıs 1960

1 Haziran günü Askerî Valî'nin tayin ettiği bir heyet, DP Rize İl İdare Kurulu binasına giderek, binadaki tüm evraklara ve eşyalara el koydu. Valî'nin 10 numaralı tebliği ile de halka, ellerindeki silahları teslim etmeleri talimatı verildi. Silahlar 3 Haziran Cuma günü saat 17:00'a kadar Rize Garnizonu adına askerlik şubesinde açılan büroya teslim edilecekti. Teslim, şubeden verilen bir makbuzla yapılacak ve ileride bu makbuzlarla birlikte silahlar, sahiplerine iade edilecekti.²⁶

15 Haziran'da Millî Birlik Komitesinin 32 numaralı tebliği yayınlandı. Tebliğde, "Bazı şahuslar harekâtımızı kendi partileri adına yapılmış gibi göstermeye ve propaganda etmeye yeltenmektedir." denilerek, 27 Mayıs hareketinin Türk milletinin refahı için yapıldığı vurgulandı. Hareketin hiçbir zümreye ait veya karşı olmadığı yinelenmiş ve vatandaşların günlük hayatlarına normal olarak devam edebilecekleri, fakat partiler adına propaganda yapanların cezalandırılacakları bildirilmiştir.²⁷

Gürsel'in de ilk açıklamalarında belirttiği gibi mülkî idareyi bir an önce sivillere bırakma taraftarı olan Millî Birlik Komitesi, 27 Mayıs harekâtından önce valilik yapanları, Ankara'ya davet etmiştir. Komite Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında yapılan toplantıda alınan karar, partizan hareketleriyle tanınan birkaç vali hariç, diğerlerinin görev yerlerine dönmesi yönünde olmuştur. Bu bağlamda DP döneminin son Rize valisi olan Ertuğrul Ünlüer'in, yeniden Rize'ye görevlendirileceği

26 Zümrüt Rize, 2 Haziran 1960.

27 Memleket, 16 Haziran 1960. Zümrüt Rize, 18 Haziran 1960.

yönünde basında haberler yer almıştır.²⁸ Fakat 10 Haziran 1960 tarihli gazetelerde Rize Valiliğine birinci sınıf Mülkiye Müfettişi Adil Aktan'ın görevlendirildiği duyurulmuştur.²⁹

Ayrıca MBK kararıyla tüm mahalle muhtarları ve heyetleri değiştirilmiştir. Karar gereğince bunların yerine getirilecekler için hiçbir partiye mensup olmamaları ve halk tarafından sevlmeleri şartı konuldu. Rize vilayet merkezinde kurulan bir komisyonun kararı ile Rize genelinde görev yapan muhtarlar değiştirildi. Komisyon tarafından seçilen muhtarların, partizan olmamalarına dikkat edilerek belirlenmişlerdir.³⁰

Bir süre ikameti için Merkez Çay Fabrikaları Müdürlüğü misafirhanesinde adına yer ayrıtılan Vali,³¹ 14 Haziran 1960 Salı günü Rize'ye gelmiştir. İyidere sınırında, yol kenarında toplanan vatandaşlar, daire müdürleri, siyasî partilerin temsilcileri tarafından karşılanan Vali'ye, yol boyunca tezahüratlar yapılmıştı. Derepazarı'nda da halkın ilgisiyle karşılaşan Vali, Fener Çay Fabrikasına ulaşınca etrafın kalabalık bir topluluk tarafından çevrildiğini görmüş ve vatandaşları selamlayarak kendisine gösterilen ilgiye karşılık vermiştir. Daha sonra Cumhuriyet Meydanı'na gelen Vali, burada toplanan halka hitap etmiştir. Konuşmasında seçimle iş başına gelmediklerini hatırlatan Adil Aktan, bununla birlikte milletin arzusuyla gerçekleşen *Millî İnkılap* hareketi sonucunda idareyi devr aldıklarını, tek dayanaklarının kanunlar olduğunu ve siyasî tercihlerine bakılmaksızın vatandaşlar arasında ayırım yapılmayacağını söylemiştir.

*Muhterem Rizeliler! Zahmet ettiniz. Toplandınız. Naçiz şahsında inkılâp hükümetine gösterdiğiniz çok yakın alâkaya teşekkür ederim. Arkadaşlarım, hepimizi hürmetle, muhabbetle selamlarım. Yardıma ihtiyacım vardır. Vatandaşlar arasında hiçbir fark yoktur. Bütün işlerimizi hürriyet ve eşitlik prensipleri arasında göreceğiz... Yüzde doksanın ne istiyorsa onu yapacağız. Tek dayanağımız kanundur... Husumete asla yer vermeyeceğiz. Hürriyeti son damlasına kadar teneffüs edeceğiz... Size şeref sözü veriyorum, vatandaşların siyasî kanaatleri ne olursa olsun, devlet kapısında aynı muameleyi göreceklersiniz.*³²

28 *Memleket*, 9 Haziran 1960.

29 *Zümrüt Rize*, 9 Haziran 1960; *Memleket*, 10 Haziran 1960.

30 *Zümrüt Rize*, 9 Haziran 1960

31 *Memleket*, 11 Haziran 1960.

32 *Zümrüt Rize*, 15 Haziran 196; *Memleket*, 15 Haziran 1960.

Kaynak: *Memleket*, 15 Haziran 1960

Adil Aktan, vilayet makamına geldiği gün vazifesini devralmış ve saat 17:00'dan sonra Garnizon Kumandanı ile birlikte şehri dolaşmıştır. Göreve başladıktan birkaç gün sonra da *Memleket* gazetesinin yazarlarından Cevdet Akgül, Aktan ile bir söyleşi yapmıştır. "İki fakülte mezunu hukukçu ve mülkiyeci Valimiz Adil Aktan, sorduğumuz on beş soruya nasıl cevap verdi" başlığı ile yayınlanan haberde önce Aktan'ın Rize'ye gelişi ile birlikte şehirde yaşanan heyecan anlatılmıştır.

Denizcilik Bankası önünde duran, sayıları 20-30 kadar olan arabaların içinden şahısların çıkmakta olduğu görüldü. En öndeki taksi hiç de yabancı değildi. Rize 001 plakalıydı. Bütün gözler ona çevrilmişti. İlk çıkan şahıs Rizelilerin yeni gördüğü bir kimseydi. Fakat ondaki hâl ve hareketler hiç de yabancılık, acemilik hissettirmiyordu... Bu Rizelilerin gönül arzusuyla beklediği yeni valileri Sayın Adil Aktan'dı...

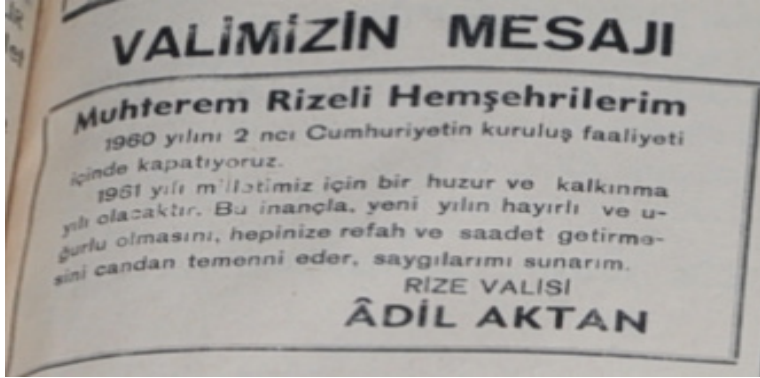
Sorulara verdiği cevaptan Vali'nin 42 yaşında, Gaziantep'li, evli ve üç çocuk babası olduğunu öğreniyoruz. Rize ve Rizeliler hakkında pek bildiği bir şey yokmuş. Fakat dışarıda Rizelilerin geçimsiz, çabuk kızan insanlar olduklarına dair duyuları olmuştu. Rize'ye gelince bunun aksi bir insan topluluğuyla karşılaşmış. Bir de tabiatının yeşil ve çok güzel olduğunu biliyormuş. Aktan ayrıca eski Rize Valisi Ertuğrul Ünlüer'den övgüyle söz etmiş, ekonomik imkânlar dâhilinde yatırımların süreceği sözünü vermiştir.³³

Vali, göreve gelir gelmez çalışmalara başlamış, sık sık Rize halkı ile buluşmaya onların sorunlarını ve taleplerini dinlemeye özen göstermiştir. Sorunları yerinde görmek ve tespit etmek için de ilçelere ziyaretler yapmıştır. Örneğin 5 Temmuz 1960 günü İyidere ilçesini ziyaret etmiş,

33 *Memleket*, 21 Haziran 1960.

burada halkla buluştuktan sonra İyidere kereste ve çay fabrikalarında, ortaokulda ve Belediyede temaslarda bulunmuştur.³⁴

Aynı zamanda belediye başkanı da olan Adil Aktan, 27 Temmuz 1960 Çarşamba günü Rize basını ile bir toplantı düzenleyerek, göreve geldiği günden itibaren yaptıklarını ve günlük olaylarla ilgili fikirlerini gazetecilerle paylaşmıştır. "Asayiş hususunda büyük bir ferahlık hissetmekteyiz. Halk arasında sûret-i katiyetle husumet havası esmemektedir. Millî İnkılâptan bu yana günlük vukuatlarda, zabıta olaylarında hissedilir derecede bir azalma vardır..." sözleriyle inkılâbın üçüncü ayında, husumetten azade büyük bir ferahlık hissettiklerini söylemiştir. Vali'ye göre vatandaş, idareden memnundu. Buğday meselesi çözüme kavuşturulmuştu. Kurtuluş İlkokulunun tamiri ele alınmıştı, pansiyon, kitaplık gibi sosyal ve kültürel tesislerin inşaatları devam ediyordu.³⁵ Yani mahallî işlerde her şey yolundaydı.

Kaynak: *Memleket*, 31 Aralık 1960

1960 yılının haziran ayının sonunda Rize Emniyet Teşkilatında da düzenlemeler yapıldı. Rize Emniyet Müdürü Kemal Çelik, Ankara Emniyeti 3. Şube Müdürlüğüne, Kütahya Emniyet Müdürü Vahdet Erdal da Rize Emniyet Müdürlüğüne tayin edildi.³⁶ 10 Kasım 1961 tarihli ve 136720 numaralı bir kararla, Emniyet Teşkilatına yapılacak tayinlerde yeniden düzenleme yapıldı. Yeni atamalarla Kayseri Polis Okulu Müdür Muavini olarak istihdam edilmekte olan 2. Sınıf Emniyet Müdürü Hüseyin Özcan, Rize Emniyet Müdürlüğüne tayin edildi.³⁷ Ayrıca adli teşkilatta kısa sürede değişiklikler oldu. Rize Savcısı Galip Açar, 1960 yılının ağustos

34 *Memleket*, 6 Temmuz 1960.

35 *Memleket*, 29 Temmuz 1960.

36 *Memleket*, 23 Haziran 1960.

37 B.C.A., 030.11.1/288.30.16.

ayı başında Eskişehir Cumhuriyet Savcılığı görevine getirildi.³⁸ Son olarak Rize İl Özel İdaresinde de düzenlemeye gidildi. Niğde İli Özel İdare Şefi Mehmet Tevfik Aktan, Rize Özel İdare Müdürlüğüne atandı. Aktan, ekim ayı başında Rize'ye gelerek görevine başlamıştır.³⁹

2.1.3. 27 Mayıs Müdahalesine Tepkiler

27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi sonrasında gelişmeler hızlı ilerledi. İlk anda yaşanan şaşkınlığın ardından birkaç gün içinde normalleşme süreci başladı. 28 Mayıs ilâ 1 Haziran günleri arasında Rize basınındaki yayınların neredeyse tamamı müdahaleye ayrılmıştır. Cemal Gürsel ve Millî Birlik Komitesinin faaliyetleri, tebliğler ve yeni anayasa hazırlıkları öne çıkan başlıklar olmuştur. Bunların yanında Namık Gedik'in intiharı, devlet başkanına bağlılık telgrafları, Hürriyet Şehitleri ve Anıtı gibi dikkat çeken haberlere de rastlanmaktaydı.

Bu süreçte yurt genelinde olduğu gibi Rize basınında da ilginç iddiaların olduğu haberlerin başında, şüphesiz Hürriyet Şehitleri hâdisesi gelmektedir. Kendisini CHP'nin Rize'deki yayın organı olarak tanımlayan *Zümrüt Rize* gazetesinde⁴⁰ 1 Haziran günü yayınlanan bir haberde, bir ülkü uğruna öldükleri belirtilen Türk gençleri, "*Hürriyet Meşalesini*" körpe varlıklarıyla tutuşturan kıvılcımlara benzetilmiş ve Hürriyet Şehitleri hadisesi şöyle anlatılmıştır:

*Üzerinden tam bir ay geçiyor, 28 Nisan günü Beyazıt Meydanı'nda hürriyet diye çırpınan Türk çocuklarının kanı aktı. Kız, erkek, içlerinde can verenler, yaralananlar sakatlananlar oldu. Bunların kimliklerini ve sayılarını hâlâ iyice bilemiyoruz... Fakat kimler ve kaç kişi olurlarsa olsunlar, bu hürriyet kurbanlarının hatırasını daima saygı ile anmayı biz unutmayacağız.*⁴¹

38 *Memleket*, 4 Ağustos 1960.

39 *Memleket*, 6 Ekim 1960.

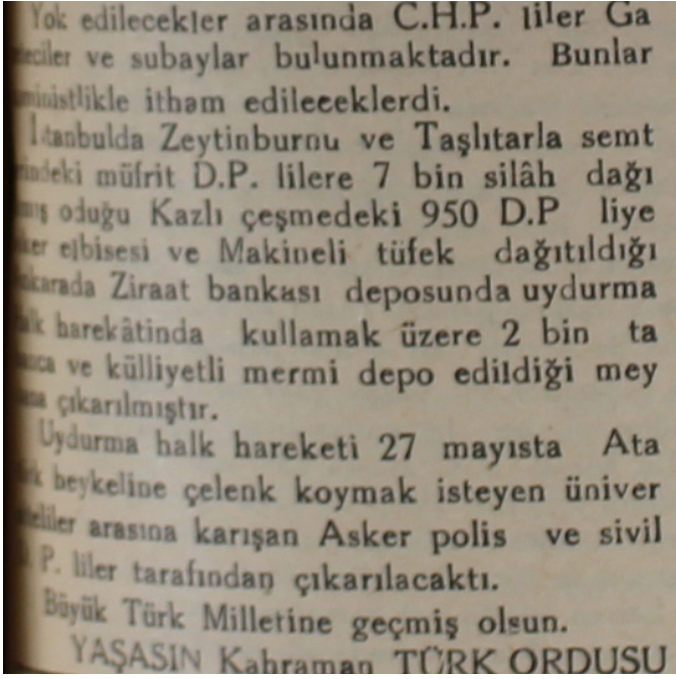
40 *Zümrüt Rize*, 20 Haziran 1960.

41 *Zümrüt Rize*, 1 Haziran 1960.

Kaynak: Zümrüt Rize, 9 Haziran 1960

4 Haziran 1960 tarihli Zümrüt Rize gazetesi, "Hepimize Geçmiş Olsun. Geçirdiğimiz korkunç günlerin planları peyderpey açıklanıyor." yazılı bir manifestle okuyucularına seslenmişti. Alt başlıkta da "Uydurma bir halk hareketi ile birçok kimse insafsızca öldürülecekti." ifadelerine yer verilmiştir. Haber, eski rejim temsilcileri ile ilgili ileri boyutta iddiaları barındırıyordu. Buna göre DP idarecileri, bazı kimseleri ortadan kaldırmak için bir komplo hazırlamışlardı. Hatta bunun için gizli bir teşkilat kurulmuştu. Belli noktalara da yayılmıştı. DP yöneticilerinin var olduğu ileri sürülen planlarına göre önce Tahkikat Komisyonu, birtakım suçlu kimseler tespit edecekti. Ardından polis ve asker kıyafeti giydirilen bazı DP'liler, sözde bir halk hareketi yaratıp suçlu bulunan kişileri komünistlikle itham ederek ortadan kaldıracaklardı. Bunlar arasında CHP'liler, gazeteciler ve subaylar bulunmaktaydı. Neyse ki Silahlı Kuvvetler vaktinde müdahale edince planlarını gerçekleştirememişlerdi.

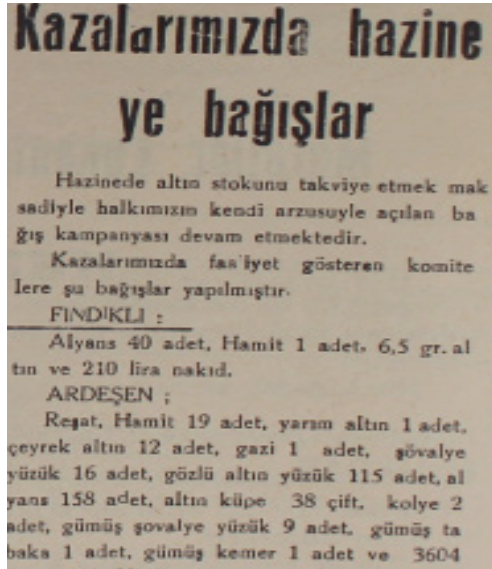
Kaynak: Zümrüt Rize, 4 Haziran 1960

Görüldüğü gibi devrin ruhuna uygun olarak DP'liler üzerinde yapılan karalama kampanyaları, Rize'de de oldukça etkili olmuştur. Bu süreçten, DP İl İdare Kurulu üyeleri de nasiplerini aldılar. DP İl İdare Kurulu üyesi olan Denizcilik Bankası T.A. Ortaklığı Rize Acentesi Nahit Özgen'in işine son verildiğine dair gazetelerde bir haber yayınlandı. İddiaya göre Acentelik, Denizcilik Bankası Rize Şubesi Müdürü tarafından devralınmıştı.⁴² Fakat Özgen, bu haberi tekzip ettirdi. Görevine son verilmediğini sadece Rize Denizcilik Bankası Şubesi emrine verildiğini belirtti.⁴³ Nahit Özgen aynı zamanda Beden Terbiyesi Rize Bölge Başkanı olarak görev yapmaktaydı. Bu görevinden de haziran ayının ortalarında uzaklaştırılmış ve yerine Jandarma Kumandanı Yarbay Zühtü Gökçeerer getirilmiştir.⁴⁴

42 Zümrüt Rize, 4 Haziran 1960

43 Zümrüt Rize, 9 Haziran 1960

44 Zümrüt Rize, 17 Haziran 1960.

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 2 Temmuz 1960.

Öte yandan hem dönemin ruhu hem de propagandaların etkisi sonucunda Rize’de DP levhaları günden güne azalmış⁴⁵ ve bu partiden istifalar artmıştır.⁴⁶ 27 Mayıs harekâtına destek vermek üzere Hazine’ye bağışlar yapıldı. Bunun için Rize maliyesinde “*Hazine’ye Bağış*” adı altında bir komite kuruldu. İlk bağış teşebbüsü de çay üreticilerinden geldi. Üreticiler çay paralarını alırken, makbuz mukabilinde bağışlarını yaptılar.⁴⁷ 26 Haziran 1960 tarihine kadar Rize genelinden Hazine’ye yapılan yardımlarda 106 adet alyans, 6 adet şövalye yüzük, bir adet maşallah, 4

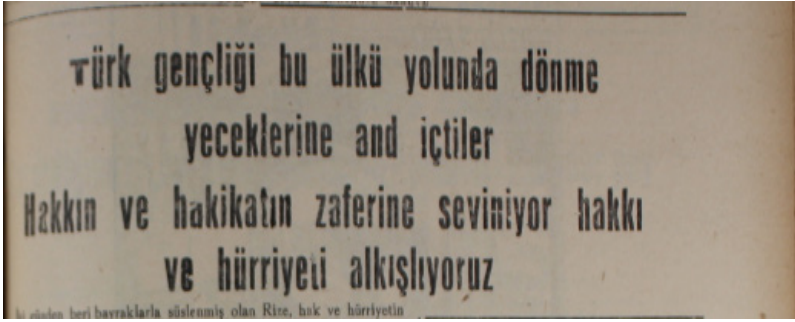
45 *Zümrüt Rize*, 14 Haziran 1960

46 Örneğin Derepazarı nahiyesi Maltepe köyü Muhtarı Mustafa Saka, gazeteye ilan vererek DP’den ayrıldığını ve CHP’ye kayıt yaptırıldığını duyurmuştur. *Zümrüt Rize*, 15 Haziran 1960. Yine Turgutlu Çirkıkçı köyünde DP Ocak Başkanı Durmuş Kılıç ile arkadaşları, DP’den toptan istifa ederek ocak tabelasını indirmişler ve yerine Cemal Gürsel’in resmini asmışlardır. *Zümrüt Rize*, 21 Haziran 1960.

47 *Zümrüt Rize*, 16 Haziran 1960; *Zümrüt Rize*, 18 Haziran 1960. Haziran sonuna gelindiğinde çay üreticilerinden toplanan para dışında Rize merkezden Hazine’ye yapılan bağışların yekünü şöyleydi: Cezaevi memur ve mahkûmlarından 2 yüzük ve 566,50 TL nakit para. Bunun dışında 2416,50 TL toplam nakit para, 5 adet şövalye yüzük, 2 adet altın yüzük, 2 adet bilezik, 4 adet Hamit altını, 4 Cumhuriyet altını, 1 çeyrek ve 4 Rus altını. Park Otel ve yazlık sinemanın dörder günlük hasılatları. *Zümrüt Rize*, 21 Haziran 1960. 13-23 Haziran günleri arasında sadece Pazar kasabasından Hazine’ye yapılan yardımlar şöyledir: 126 alyans, 37 adet taşlı yüzük, 4 adet şövalye yüzük, 4 çift altın küpe, 2 adet altın bilezik, 14 adet Reşat altını, 3 adet Gazi altını, 1 adet altın saat, 1 adet altın madalya, 400 gr gümüş, 2150 lira nakit para. *Zümrüt Rize*, 29 Haziran 1960.

adet küpe, 10 adet altın bilezik, 12 adet Reşat, 17 adet Hamit, 18 Adet Cumhuriyet, 3'er adet Rus ve Aziz altınları gibi menkuller bulunmaktaydı. Bunların arasında en ilginç olan bağış, 9 adet altın dişti.⁴⁸ Bağışlar, ilerleyen günlerde de hız kesmeden devam etmiştir.

Günün şartları düşünüldüğünde bu desteğin, ne kadarının gönüllülük esası üzerine verildiği tartışmalıdır. Rize'deki dükkânların ve evlerin bayraklarla süslenmesine dair haberler basına yansımıştır.⁴⁹ Eylem odaklı değerlendirildiğinde ise Rize merkez ve ilçelerinde yapılan "Hürriyet Mitingleri" ön plana çıkmaktadır.

Kaynak: Zümriüt Rize, 3 Haziran 1960.

İlk olarak 2 Haziran 1960 Perşembe günü Rize'de müdahale lehinde Cumhuriyet Meydanı'nda bir miting düzenlenmiştir. Miting, "Asil Rize Gençliğinin Mitingi" başlığı ile Rize basınında geniş yankı bulmuştur. Haberin içeriğinde Askerî Vali Nevzat Gürle'ye Rize halkının yoğun tezahüratları olduğu belirtilmiş ve 27 Mayıs'ın hiç kan dökülmeden gerçekleşmiş olmasından dolayı duyulan mutluluk dile getirilmiştir. Verilen bilgiye göre Rizeli gençler meydana kurulmuş olan kürsünün etrafını doldurmuşlardı. Programı Öğretmen İsmail Karasüleymanoğlu yönetmişti. İlk olarak üniversitede okuyan Rizeli Sami Kumbasar'a söz verilmiş, sonra Kız Enstitüsü öğrencilerinden Özden Tatoğlu, "Vatan Destanı" adlı şiiri okumuştur. Ardından Akşam Tekniker Okulundan Ahmet Karaman, kürsüye çıkıp günün olayları ile ilgili değerlendirmeler yapmıştı. Hep bir ağızdan söylenen "Plevne Marşı", okunan şiirler, yapılan konuşmalardan sonra Öğretmenler Birliği Başkanı Cafer Tayyar Tuzcu, topluluğa hitap etmiştir.⁵⁰ Tuzcu, konuşmada "Dikkat hazır ol! Türk ordusunun zaferine selam", "Bugün sevinçliyiz. Başlar yukarı omuzlar dik...", "Günlerden

48 Zümriüt Rize, 29 Haziran 1960.

49 Zümriüt Rize, 2 Haziran 1960.

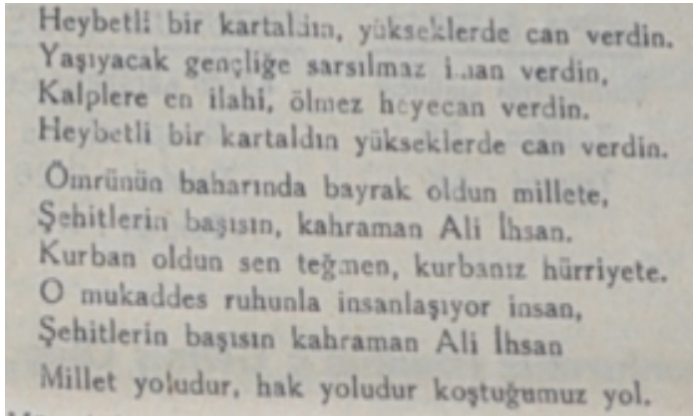
50 Memleket, 3 Haziran 1960; Zümriüt Rize, 3 Haziran 1960.

beri gözlerden sevinç gözyaşları akıyor”, “Hakkı ve hürriyeti alkışlıyoruz” gibi ifadelerle 27 Mayıs hareketine ve bu hareketi gerçekleştirenlere övgüler dizmiştir.⁵¹

Sevgili Kardeşlerim! Aziz Hemşerilerim!

Şu anda bu meydanda yükselen ses, hak ve hürriyetlerimize kavuşmanın sesidir. Haysiyetimiz ve saadetimiz uğruna ömürlerinin baharında canlarını feda eden sevgili kardeşlerimizin manevi huzurunda hürmetle eğiliyoruz... Biz bu memleketin hakkın ve halkın zaferine seviniyoruz. Yürekllerimiz bu sevincin mutluluğuyla çarpıyor... Milli namus ve hürriyetimizin teminatı olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin kahraman mensuplarını, candan tebrik ederiz... Hürriyet payidar olsun... Karanlık düşünceler artık silinmiştir...

Tuzcu, konuşmasını şiirlerle süslemeyi de ihmal etmemiştir. İlk şiiri ordu mensupları içindi: “Allaha dayanır gibi, dayanır dipçiğine, Güvenir milletim yine aslan Mehmetçiğine”. İkincisi de 27 Mayıs harekâtı sırasında ölen Harbiyeli Teğmen Ali İhsan için yazdığı ve “Heybetli bir kartaldın, yükseklerde can verdin. Yaşayacak gençliğe sarsılmaz iman verdin” dizeleriyle başlayan şiirdi.

Heybetli bir kartaldın, yükseklerde can verdin.
Yaşayacak gençliğe sarsılmaz iman verdin,
Kalplere en ilahî, ölmez heyecan verdin.
Heybetli bir kartaldın yükseklerde can verdin.
Ömrünün baharında bayrak oldun millete,
Şehitlerin başısın, kahraman Ali İhsan.
Kurban oldun sen teğmen, kurbanız hürriyete.
O mukaddes ruhunla insanlaşıyor insan,
Şehitlerin başısın kahraman Ali İhsan
Millet yoludur, hak yoludur koştuğumuz yol.

Kaynak: Memleket, 4 Haziran 1960.

Cafer Tayyar Tuzcu'dan sonra kürsüye gelen hatipler, yine 27 Mayıs'ı öven konuşmalar yapmışlardır. Son olarak omuzlarda kürsüye getirildiği belirtilen Askerî Vali söz almıştır. Vali, gençliğin bağlılığından ve 27 Mayıs hareketine karşı duruşundan memnuniyetini ifade etmiş ve

⁵¹ Memleket, 4 Haziran 1960.

kendilerine gösterilen sevgi ve yakınlığa, ordu adına teşekkürlerini ilemiştir.

Silahlı Kuvvetlerimizin başarısı, sizlerin iman bütünlüğünüzün ve orduya bağlılığınızın bir sembolüdür. İşte bu iman ve kudret sayesinde ki bütün dünyayı hayrete bırakan büyük ve kansız ihtilâl kazanılmıştır... Hürriyet ve istiklâl için bütün dünyada neler yapılabileceğini bir kere daha ispat eden gençliğe teşekkürlerimi sunar, onun ve ordunun aziz şehitlerini takdis eder hepimizi saygı ve sevgi ile selamlarım, demiştir.⁵²

11 Haziran Cumartesi günü, Rize'ye bağlı Kalkandere'de *Hürriyet Mitingi* düzenlenmiştir. Sabahın erken saatlerinden itibaren kasabadaki dükkân ve evler bayraklarla donatılmış ve halk, Hükümet Meydanı'nda toplanmıştır. *Zümrüt Rize'nin* haberine göre yaklaşık üç bin kişinin katıldığı miting, Rize'den gelen Şehir Bandosunun çaldığı "*İstiklâl Marşı*" ile başlamıştı. Halk kürsüsü kurulmuş ve 15'in üzerinde hatip burada konuşma yapmıştı. Marşlar çalınmış, şiirler okunmuş ve Türk ordusuna minnettarlık duyguları dile getirilmişti. Kalkandere Kaymakamı Binbaşı Memduh Ergül, omuzlara alınarak tüm kasaba bu şekilde dolaşmıştı. Tören sonunda da yeni idareye bağlılık ve şükran telgrafları çekilmişti.⁵³

12 Haziran Pazar günü Çamlıhemşin'de *Hürriyet Mitingi* yapılmıştır. Rutin olduğu üzere tüm binalar, bayraklarla donatılmıştı. İş mevsimi olmasına rağmen kasaba meydanını dolduran gençler, ellerinde dövizlerle hükümet binası önüne gelmişler ve yine hatipler kürsüden halka seslenmişlerdi. Hürriyet Bayramı'nın önemi vurgulanmış ve Garnizon Komutanı Binbaşı Cahit Koray'a ordu adına teşekkür edilmişti. Askerî Vali Nevzat Gürler'in Çamlıhemşinlilere gönderdiği mesajın okunması ile kutlama sona ermiştir.⁵⁴

Basına yansıyan haberlerden anlaşıldığı kadarıyla Hürriyet Bayramı'nın Rize'de en renkli ve coşkulu kutlandığı yer, Fındıklı ilçesi olmuştur. Konuyla ilgili *Zümrüt Rize'nin* haberinde, burada yapılan kutlamaların "*Eşine rastlanmayan bir heyecanla*" gerçekleştiği belirtilmişti. Verilen bilgiye göre sabahın erken saatlerinden itibaren civar köylerden ve kazalardan gelen halk, ellerinde dövizlerle veya arabalarla şehirde dolaşmışlar, davullar ve zurnalar çalınmış, horonlar oynanmıştı. Spor sahasında

52 *Memleket*, 4 Haziran 1960.

53 *Zümrüt Rize*, 13 Haziran 1960.

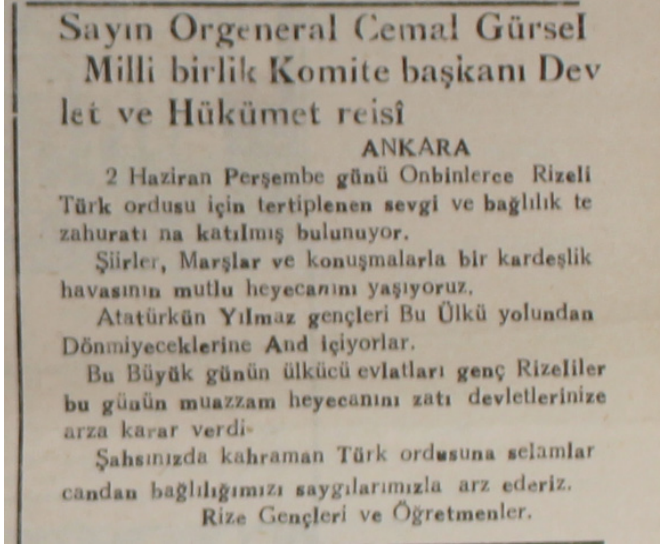
54 *Zümrüt Rize*, 14 Haziran 1960.

toplanan gençler, hep bir ağızdan marşlar söylemişler ve “Yaşasın Türk Ordusu ve Gençlik” nidalarıyla Cumhuriyet Meydanı’na gelmişlerdi. Hükümet Konağı’nda Hopa, Arhavi, Ardeşen, Pazar ve Fındıklı garnizon komutanları ve kaymakamları hazır bulunuyorlardı. Gençler komutanları omuzlarına alarak alana götürmüşlerdi. Fındıklı Askerî Kaymakamı Kemal Sağır, açılış konuşması yapmış ve şehitler için halkı beş dakikalık sessizliğe davet etmişti. Yirminin üzerinde hatip konuşma yapmış, gece fener alayı düzenlenmiş ve halka bedava film gösterimi yapılması ile kutlamalar sona ermiştir.⁵⁵

Rize’de 27 Mayıs hareketiyle ilgili bir başka miting, Rize’de görevli emniyet mensupları ile misafir üniversiteli öğrencilerin ortaklaşa düzenledikleri organizasyondur. Rize’de misafir olarak bulunan Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencileri ile Rize Emniyet mensupları 25 Temmuz 1960 Pazartesi günü saat 16.00’da ortak bir miting yaptılar. Rize Belediye Bاندosu ve kız öğrencilerinin taşıdığı çelenk eşliğinde polisler, Atatürk Caddesi’nden yürüyerek Cumhuriyet Meydanı’na geldiler. Rize halkı da bu organizasyonu ilgi ile takip etti. Vali Adil Aktan ve diğer görevlilerin de hazır bulunduğu mitingde, bando eşliğinde İstiklâl Marşı söylendi. İlk konuşma Trafik Polisi Nazım Köse tarafından yapıldı. Köse, 27 Mayıs İnkılâbı sonrasında vatani kalkındırma hamlelerinin yapıldığını ve kendilerinin de buna bir katkı sunma çabası içerisinde olduklarını söyledi. Köse’nin konuşmasına göre emniyet mensupları içine de ayrılıklar, fitneler sokulmuştu. Şimdi bunlar temizleniyordu: “Sayın Devlet ve Hükümet Başkanımız Cemal Gürsel’in de milletimize bildirdikleri gibi... Türk polisine milletçe duyulan güvenden bir nebze olsun bir şey eksilmediğine inanıyoruz...” Rize’ye gelen üniversite öğrencilerinden Sabahattin Türkoğlu da konuşmasında haksız yere öğrencilerin coplandığını hatırlattı ama bunu yapanların asıl polisler olmadığını, polis kılığına girmiş kötü niyetli kimseler olduklarını söyledi. Konuşmalardan sonra “Osman Paşa” marşı okundu ve gençlerle emniyet mensuplarının, halkın alkışları arasında kucaklaşması ile miting sona erdi.⁵⁶ Miting, “Rizeli gençler ve öğretmenler” adına çekilen bir telgrafla MBK ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel’e bildirilmiştir.

55 Zümürüt Rize, 14 Haziran 1960.

56 Memleket, 27 Temmuz 1960.

Kaynak: *Zümrüt Rize*, 3 Haziran 1960.

Anlaşılaacağı üzere 27 Mayıs hareketi, tüm yurttaki olduğu gibi Rize’de de kutlandı. Yıldönümlerinde törenler yapıldı.⁵⁷ Basında 27 Mayıs hareketine övgüler ve “*Hürriyet*” başlığı altında yazılan yazılar, şiirler yayınlandı. Bunlardan birisi, altında O. A. Yolpazoğlu imzası bulunan “*Hürriyet*” şiiridir. Aslında 27 Mayıs’la ilgili bir içeriğin geçmediği şiir, “*Değildir değildir yalnız kemik et. En büyük, en yüce, en kutlu niyet. Hürriyet, hürriyet, eşsiz hürriyet. Üstüne bindiğim al at benimdir*” gibi ifadelerle devrin ruhuna uygun kavramları barındırmaktaydı.⁵⁸ Yine Sabri Hackeleşoğlu tarafından “*İsterim*” başlığı ile yazılan başka bir şiirde “*Hürriyet kapısı yosun bağlasa. Dikeni kesip geçmek isterim. Zalimin şerrinden mazlum ağlasa. Kahpenin kanını içmek isterim*” sözleriyle, özgürlüğün önemine dikkat çekilmekteydi.⁵⁹ Askerî müdahalenin ilk günlerinde Yüksek Mühendis Mehmet Salihoglu imzasıyla “*27 Mayıs, Büyük Türk Ordusuna*” başlığıyla gazetelerde yayınlanan ve “*Bu gece hürriyet rüyası gördüm*” dizesiyle başlayan ve teması “*hürriyet*” olan bir başka şiir dikkat çekiciydi.⁶⁰

57 *Memleket*, 29 Mayıs 1961.

58 *Memleket*, 13 Temmuz 1960.

59 *Memleket*, 18 Temmuz 1960.

60 *Zümrüt Rize*, 4 Haziran 1960.

Bu gece hürriyet rüyası gördüm.
 Hürriyetin nazlı sesini duydum bu sabah.
 Hürriyet kokladım gül yerine, kırılmış saksılarda
 Bu sabah hürriyet kalktım, hürriyet oturdum
 Hürriyet ağladım, hürriyet güldüm
 Hürriyet içtim çay yerine
 Hürriyet tıraşı oldum hürriyet selamı verdim
 Keyif bu ya
 Deli gibi koştuk, durduk sokaklarda
 Hürriyet can cana kucak kucağa
 Rüzgâr olmuş esiyordu hürriyet
 Hürriyet diye titreşiyordu yapraklar
 Durdum yaprakları öptüm ağaçlarda
 Hürriyet içtim su yerine
 Çilek yedim, hürriyet çileği
 Hürriyet ırmağında yüzdüm
 Bir değil bin parıltı vardı yüzlerinde
 İnsan kardeşlerimin...
 Kadınlı, erkekli, ağaçlı, topraklı
 Hürriyet olmuştuk hep
 Yıllar süren bir geceydi buna sebep
 Ahmet, Mehmet, Ayşe, Fatma değiliz artık
 Hürriyetsiz, hürriyet
 Bitti karanlık
 27 Mayıs unutulmaz büyük gün
 Oldu bize en güzel düğün...

Rize basınında eski devir mensuplarını yeren haberler, yazılar ve şiirler bir süre devam etti. Mehmet Erkan tarafından kaleme alınan ve 16 Haziran 1960 tarihli *Memleket* gazetesinde "Ayrılık Yok" başlıklı bir yazıda, eski DP mensupları işaret edilerek, vatandaşlar arasında ayrıma sebep olacak türden duyguların yanlışlığına vurgu yapılıyor ve 27 Mayıs'ın Türk milletine mâl olduğu belirtildikten sonra orduya herkesin destek olması gerektiğinin altı çiziliyordu. Makalede "Şanlı ordumuzun imdadımıza yetişerek bizi diktatörlerin elinden kurtarması ona olan inancımızın bir sonucudur." ve "Bundan böyle hangi iktidar, hakkı ve adaleti çiğnerse düşeceği akıbet elbette budur." şeklindeki değerlendirmeler dikkat çekicidir. Yazara göre ülkenin selâmeti için tek yol orduya güvenmekten geçiyordu. Yapılan iyi hareketler karşısında ortak sevinç duyulmalıydı. Bu bağlamda da eski

iktidar mensuplarının veya destekçilerinin hareketsiz kalmaları eleştirilmişti. Ve zamanı geldiğinde “Her Türk kanı taşıyan Türk, bu millî harekâtı kendinden bilmeli ve onu alkışlamalıdır. Bunun aksini yapanlar bizden değildir.” sözleriyle iktidara yapılan hükümet darbesinin ne kadar yerinde bir hareket olduğunun herkes tarafından anlaşılacağı ileri sürülerek bu harekete karşı gelenlere veyahut desteklemeyenlere adeta ateş püskürtülüyordu.

Makaleye göre bu millî bir hareketti. Millî şeyler karşısında partili partisiz bütün vatandaşlar, topyekûn birdi. Dünkü iktidarı alkışlayanlar, onların kötü hareketlerinden haberdar değillerdi. Yoksa bu kadar temiz bir milletin evlatları, hiçbir zaman zulmü alkışlayamazdı. Onları seçenler de yaşananlardan mesul tutulamazlardı. Seçmenler Demokratlara, dü-rüst çalışacakları, programlarına sadık kalacakları için rey vermişti. Oysa vaatler tutulmamıştı. Ve tam yerinde bir harekâtle, kimsenin burnu kanamadan büyük bir iş başarılmıştı. Öte yandan hangi partiden olursa olsun ön saflarda koşanları, döneklikle itham etmek de haksızlıktı. Her Türk kanı taşıyan Türk, bu millî harekâtı kendinden bilmeli onu alkışlamalıydı.⁶¹

Zümriüt Rize'nin 15 Haziran 1960 tarihli yayınında “Uyan Millet” başlığı altında neşredilen bir başka makale, DP iktidarına karşı belki de Rize'den yükselen en sert sesi barındırıyordu. Öncelikle bir milletin şerefinin ve namusunun bağlandığı iddia edilen kimselerin, saltanatlarının 27 Mayıs günü sona erdiğinin vurgulandığı makalede, “Allaha şükürler olsun ki gemi kazıktan kayarken kurtulabilmiştir. Yoksa memleketin batması, yok olması ve kan gövdeyi götürmesi pek uzak değildi” şeklinde değerlendirmeler yapılmıştı. Bu kişilerin maskelerinin 27 Mayıs sabahı düştüğü ileri sürülen yazıdaki ifadeler, öfkeyle karışık bir üsluba bürünmüş ve gittikçe sertleşmiştir. Yazıya göre aldatılmış asil milletimiz kimlere rey verdiğini ve kimler için kardeşin kardeşi öldürdüğünü anlamış bulunuyordu. Bu manzara o kadar tüyler ürperticiydi ki memleketin namusu, malı ve canı lekelenmiş, kör olası ihtiraslarının kurbanı olmuşlardı.

Onlara emanet edilen şereften ne kalmış? Genç körpe müdafasız insanlara, satılmış uşak (...) tarafından kurşun sıkılmış... Hayvan zevklerini tatmin için (...) nice temiz ve masum aile yıkılmamış mı? Kendi şehvet arzuları tatmin olması yetmiyormuş gibi (...) memleketin namus ve şerefini yabancı misafir ve siyasilere peşkeş çekmemişler mi (...) maneviyata asla ehemmiyet vermeyen bu kimseler, huzuru mahşerde hesap vermeyi asla düşünmediler...⁶²

61 Memleket, 16 Haziran 1960.

62 Zümriüt Rize, 15 Haziran 1960.

Aynı gazetenin 16 Haziran tarihli nüshasında “*Şimdi Ne Yapacağız?*” başlıklı makalede yine DP’liler aleyhinde ağır ithamlarda bulunulmuştu. Burada savunulan düşünceye göre Millî İnkılâp Hareketi olarak tanımlanan 27 Mayıs askerî müdahalesi, memleketi uçurumdan kurtarmak için yapılmıştı.⁶³

Erzurum 9. Kolordu Kumandanlığı tarafından basına servis edilip, Rize basınında “*Siyasî Hasbihâl*” başlığı ile yayınlanan bir yazıda ise, 27 Mayıs’tan itibaren yaşanan gelişmelere dair ilginç değerlendirmeler dikkat çekmektedir. On yıl ülkeyi kötü yöneten bir iktidar devrilmişti. O iktidar ki verdiği vaatleri tutmamıştı: “*Sizlere sigarayı 5 kuruşa içireceğini, yollarınızı yaptıracağını, mektepler açacağını... vaat ederek sizlerden oy topladı. Ama sigarayı 70 ila 150 kuruşa içmektesiniz... Sizin çocuklarınızın 100 senede bile ödeyemeyeceği şekilde... büyük bir borca soktu...*”. Hırsızlık yapan kendi adamlarını mahkemelerden kurtaran bu iktidar, dini siyasete alet etmişti. Son olarak da Harp Okulu talebelerini, subaylarını birbirine kırdırarak öldürmeye karar vermişti. Vatandaşlara ellerindeki silahları teslim etmesini de bildiren yazı, tamamen propaganda amaçlıydı ve “*aba altından sopa gösteren*” türdendi.

*Bir taraftan Moskof ve arkadaşları memleketimizi istilaya çalışırken diğer taraftan içimizdeki bu hainlerin memleketi mahvetmek üzere maksatlarını haber alınca bu hükümet devrilmesini yapmağa mecbur olduk. Şimdi herkesin anası, babası, karısı ve çocukları ile Allah’tan başka korkusu olmadan yaşayabilmesi için bilgin adamlardan müteşekkil bir komisyon bir topluluk ile yeni bir kanun yapılıyor... Yalan söyleyenlere inanmayın. Yeni hükümeti siz seçeceksiniz. Tarladaki gibi ne ekerseniz onu biçersiniz. En iyi tanıdığınız adamları seçin, aklınızı başınıza toplayın. Çok iyi düşünün. Bilmediklerinizi iyi ve namuslu adamlara sorun öğrenin, seçimi ona göre yapın. Yanınızdaki silahlara ne lüzum var. Bunları en kısa bir zamanda götürüp vilayetlere, kazalara ve nahiye müdürlüklerine, askerlik şube başkanlıklarına teslim edin veya şimdi bize teslim edin. Aksi takdirde ceza göreceğinizi de bilin.*⁶⁴

Eski rejim mensuplarını yeren haberler arasında 15 Ağustos 1960 tarihli *Memleket* gazetesinde Cemal Rıza tarafından yazılan “*Müstakbel İktidar*” başlıklı bir makale dikkat çekmektedir. Makalede, sadece Demokrat Parti’nin değil 27 Mayıs öncesi tüm iktidarların, kendilerine menfaat

63 *Zümrüt Rize*, 16 Haziran 1960.

64 *Memleket*, 23 Haziran 1960. *Zümrüt Rize*, 23 Haziran 1960.

sağlamak amacı ile hareket ettikleri iddia ediliyordu. Rüşvet ve yolsuzluk memleketi kuşatmıştı. Bu sistemle başa çıkmak için partiler ciddiyetle çalışmamışlardı. Baskılar, buhranlar arttıkça tereddütlü ve vehimli bir nesil ortaya çıkmıştı. Yazıda ülkeyi kurtaracak yolun ise bir anayasa mahkemesi ile ayan meclisi kurmaktan geçtiği savunulmuştur.⁶⁵

Kaynak: Zümrüt Rize, 10 Eylül 1960

Rize basınında “*İnkılâbın Dış Akisleri*” başlığı altında yayınlanan ve dış basından yararlanarak hazırlanan yazı dizilerinde 27 Mayıs hareke-

65 Makalede, anayasanın dışına çıkamayacak olan iktidarın, anayasa olduğu belirtilmiştir. Eşit hakların yok edilmesi keyfi kanunların çıkartılması durumunda da ayan meclisinin müsaade etmeyeceği düşüncesi ileri sürülmüştü. *Memleket*, 15 Ağustos 1960.

tine ülke dışından gelen tepkilere yer verilmiştir. Bu kısımda özellikle Amerika'nın müdahaleyi büyük bir memnuniyetle karşıladığına dair makaleler dikkat çekicidir. Askerin CENTO ve NATO gibi organizasyonlara sadık kalınacağını açıklamış olmasının önemi vurgulanıyor ve yeni idarenin diktatörce bir tutum takınmayacağına dair güven dile getiriliyordu.⁶⁶ Makalelerde, Menderes rejiminin infiratçı (yalnızcı) politikasıyla, Atatürk rejiminin getirdiği mucizenin yok edildiği ileri sürülüyordu. Ordu sadece kardeş kavgasına son vermek için idareyi ele almıştı. En yakın zamanda seçime gidilecekti. Türk ordusu, Atlantik ittifakı sahasında olduğu gibi Türk hudutları içinde kendisini hürriyetin bir vasıtası olarak telakki etmişti ve bunu ispatlayacak bir ruha da sahipti.⁶⁷ Dahası disiplinli Türk ordusunun, siyaset adamlarına karşı bile hürriyeti ve kendisini muhafaza etmek için özel nedenlerinin mevcudiyetinden söz ediliyordu. Bu özel nedenlerden birisinde, iç karışıklıklar yaşayan Türkiye'de Sovyetlerin sızma hareketinin başarıya ulaşma olasılığı tartışılmıştı. Halkın orduya karşı duyduğu saygınlığa da vurgu yapılan makalelerde, bir diktatör olarak tanımlanan Menderes'in devrilmesinin demokrasinin icaplarından olduğu ileri sürülmüştür.⁶⁸

Öte yandan eski iktidara ve mensuplarına karşı ülke genelinde başlatılan karalama kampanyası, gittikçe halk nazarında aksi tesir yapmaya başlamıştır. Bu durumun anlaşılması üzerine başta Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel olmak üzere komite üyeleri inisiyatifleri ellerine almaya çalıştılar. Cemal Gürsel'in 5 Temmuz 1960 tarihli gazetelerde yayınlanan ve hareketin, tüm vatandaşların huzuru için yapıldığının belirtildiği radyo konuşmasında, herhangi bir partinin veya zümrenin hedef olmadığı vurgulanmıştır. Gürsel, ülkenin bazı bölgelerinde Demokrat Partililere karşı "nahış" olarak değerlendirilebilecek "mütecaviz" tavırlar takınıldığına dikkat çektikten sonra kimseye bir yararı olmayacağını belirttiği bu türden davranışları kınamıştır. Devlet ve Komite Başkanı'nun konuşmasından bazı satır başları şöyleydi: Demokrat Partililer de en az kendileri ve diğer partilere mensup vatandaşlar kadar masum ve vatanperverlerdi. Onlar, hükümetin hatalarından mesul tutulamazdı. Hareket, Demokrat Partililerin de yolunu açmak için yapılmıştı. Vatandaşları birbirine düşman eden havanın yeniden ihyasına asla müsamaha gösterilmeyecekti.⁶⁹

66 *Memleket*, 10 Haziran 1960.

67 *Memleket*, 11 Haziran 1960.

68 *Memleket*, 13 Haziran 1960.

69 *Memleket*, 5 Temmuz 1960.

Bu açıklamayla aynı gün (4 Temmuz 1960) tüm siyasî partilerin ocak ve bucak teşkilatları lağvedildi. 4 Temmuz'da kabul edilip 6 Temmuz 1960 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanan 8 Numaralı "3512 Sayılı Cemiyetler Kanununa Ek Geçici Kanun" ile siyasî partilerin il ve ilçe merkezleri dışında teşkilat kurmaları yasaklandı.⁷⁰ Basında konu ile ilgili verilen haberde, bu kararın çok iyi karşılandığı belirtildi.⁷¹ DP'nin mahkeme kararı ile kapatılmasından sonra da DP Rize şubasının tüm malları, 30 Eylül 1960 günü Hazine'ye devredilmiştir.⁷²

MBK mensupları, bir taraftan radyo ve basın yolu ile açıklamalar yaparken diğer taraftan fırsat buldukça yurt içinde seyahatlere çıkıp halkla buluştular. Temmuz ayı ortalarında 3. Ordu Komutanı Danyal Yurdatapın, bir günlük ziyaret için Rize'ye gelmiş ve bazı temaslarda bulunmuştur. Türk donanmasının bir parçası da 17 Temmuz günü Rize Limanı'na demirlemiştir.⁷³ Bir gün önceden liman, defne dalları ve Türk bayraklarıyla süslenmişti.⁷⁴ Aslında donanmanın limanları ziyareti, 2 yılda bir tekrarlanan bir durum olsa da 1960 yılında gerçekleştirilenin diğerlerinden ayrı bir önemi vardı. Eylül ayı sonunda ise Millî Birlik Komitesinin ağır toplarından Kurmay Yarbay Ahmet Yıldız'ın Rize'yi ziyaret edeceği haberi, ilde heyecan yaratmıştı.⁷⁵

Kaynak: *Memleket*, 24 Eylül 1960

70 T.C. *Resmî Gazete*, Sayı: 10544, 6 Temmuz 1960, s. 1.

71 *Memleket*, 9 Temmuz 1960.

72 *Zümrüt Rize*, 27 Haziran 1960; *Memleket*, 1 Ekim 1960.

73 *Memleket*, 16 Temmuz 1960.

74 *Memleket*, 18 Temmuz 1960.

75 Ahmet Yıldız, aslen Sürmenelidir. 21 Eylül 1960 günü Trabzon'a gelmiştir. *Memleket*, 22 Eylül 1960; *Zümrüt Rize*, 22 Eylül 1960.

Ahmet Yıldız'ın 24 Eylül günü Rize'ye gelmesi, Komitenin en yetkili üyelerinden birisi ile şehrin buluşması bağlamında il için ayrı bir önem taşıyordu. Yıldız, geldiği gün saat 15:00'da Hükümet Konağı balkonundan halka hitap etti. Dikkat çekici mesajlar verdi. Partizanlığın ülkeyi getirdiği duruma dikkat çeken ve DP'nin kalkınma hamlelerinin bir kamuflemandan ibaret olduğunu ileri süren Yıldız, şeffaflığa vurgu yaptı ve kendilerinin de bir hata yapması durumunda halkın tepki göstermesini istedi.⁷⁶ Tarafsız bir idare kurulacağını, parti ve şahıs menfaatlerine itibar edilmeyeceğini söyledi. Sonra asıl mevzuya geldi ve *"Yıllarca ve yıllarca hepimizi bıktıran yalan, yanlış ifadelerden kurtulacağız."* sözleriyle tüm olanların tek sorumlusu olarak eski rejimi ve idarecilerini görmeyi ihmal etmedi. Sözlerini giderek sertleştirdi ve biraz da üslup dışına kayd: *"Şu veya bu sebeple eski idareye mensup olanlar, aramızda vardır. Fakat onların ne mal olduğunu bilmeyip de saflarında kalanlara bir sözümüz yoktur... Eski iktidar o kadar fena hareket etmiştir ki her müessesese, her daire kötü duruma düşmüştür..."*. Fakat asıl hedefinde Adnan Menderes vardı. Onunla ilgili Rize'de, Rizelilere hitaben söyledikleri adeta bir öfke patlaması gibidir:

Dini istismar eden mübarek insan şimdi nerede? Hani Yasıada'dan uçacaktı ya? Göstersin bakalım kerametini! Eviya mertebesine çıkmak hastalığına tutulan bu adam için, yabancılar dâhil hayretlerini gizleyemiyordu. Oysa bizler kendi kendimize utanç duyuyorduk... Londra kazasında Allah onu korumuş, ölmemiş diyorlardı. Evet, doğru, ölmemiş. Çünkü göreceği, hesap vereceği çok şeyler vardı da ondan...

Ahmet Yıldız, 27 Mayıs'a giden süreci anlatırken eski iktidara yüklenmeye devam etti. Sivillerden kurulu seyyar bölükler tespit ettiklerini, DP'nin silah zoruyla vatandaşları baskı altına almaya çalıştığını, Meclisi istediği gibi kullanamayınca *"Kravatlı, Kadınlı çete teşkilatı"* benzetmesiyle 15 kişilik bir Tahkikat Encümeni kurduklarını söyledi. Matbuatın susturulduğunu, gençliğin ve ordunun protestolarının görmezden gelindiğini hatırlattıktan sonra *"Son çare ne idi?"* diye sordu. Cevabı da yine kendisi verdi: *"Kötek"*.

Kötek, bizde işte onu yaptık. Muvaffak olamasaydık, ertesi gün komünist vatan haini ilan edilecektik. Asılacaktık. Ama imanımız kuvvetliydi. Türk milletine güvenimiz tamdı. Şimdi memnun oluyorum. Zira Rizeli olarak sizler de beni bağrınıza bastınız.

76 Memleket, 26 Eylül 1960.

12 milyar lira borç teslim aldık. Altınlarımız rehine gitmiştir... 2048 senesine kadar çocuklarımızı borç altına soktular. Ama korkmuyoruz. İlmî etütlerle tasarruf politikası güdeceğiz... Faziletli bir idare kurulacaktır. Şahıslara, parti menfaatlerine itibar edilmeyecektir.⁷⁷

Başta Cemal Gürsel olmak üzere Millî Birlik Komitesi mensuplarının yaptıkları açıklamalar, ilerleyen günlerde de ilgi ile takip edilmiştir. Verilen mesajlar, gazetelerin manşetlerinde yer almış, bu mesajlardan bir takım anlamlar çıkartılmaya çalışılmıştır. Rize basınına yansıyan kısmını değerlendirdiğimizde "birlik", "beraberlik", "Türk gençliği", "Türk ordusu", "din" vurgusu olanların daha çok öne çıktığını söyleyebiliriz. Örneğin Devlet Bakanı Amil Artus, bir radyo konuşmasında, din konusunda menfi propaganda yapıldığını ve 27 Mayıs İnkılâbının düşmanları olan kimselerin bulunabileceğini söylemiş ve şu satırbaşlarını vurgulamıştır: 27 Mayıs'ı yapanlar din düşmanı değillerdir. Dine saygılıdır. Kur'an'ın kaldırılacağına dair iddialar yersizdir. Aksine radyodan Kur'an ve Mevlit okunacaktır. Fakat din istismarına asla göz yumulmayacaktır.⁷⁸

Altus'un sözleri paralelinde Rize basınında ağustos ayının ortalarından itibaren propaganda amaçlı üst üste yayınlanan "Vatandaş! Millî Birlik Hükümetine Güven ve İnan. Fesatçılara Aldanma" şeklindeki uyarı amaçlı yazılar dikkat çekmektedir.

Kaynak: Memleket, 18-22 Ağustos 1960

Rize bir başka önemli ziyaretçisini 1961'in ocak ayında ağırladı. 27 Mayıs hareketinin planlayıcılarından ve MBK'nin ağır toplarından (aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi) Albay Osman Köksal,

77 Memleket, 27 Eylül 1960; Zümriüt Rize, 26 Eylül 1960; Zümriüt Rize, 27 Eylül 1960.

78 Memleket, 10 Ağustos 1960.

bir günlük ziyaret için 23 Ocak günü Rize'ye geldi.⁷⁹ Vilayette Vali Yardımcısı'nın odasındaki mikrofon aracılığı ile halka hitap etti. Köksal, 27 Mayıs'ın dünyadaki hiçbir ihtilâlle benzerlik taşımadığını söyledi. Tüm arkadaşlarının Rizelilere selamını ilettiler. Daha sonra *Memleket* gazetesi ile bir mülâkat gerçekleştirdi. Özetle Rize'ye ilk defa geldiğini, Rizelilerin mert insanlar olduklarını ve inkılâp hareketinin burada çok iyi kavrandığını gözlemlediğini söyledi. Son olarak gazete aracılığı ile 27 Mayıs'a ve kendisine gösterdikleri ilgiden ötürü Rizelilere teşekkür etti.⁸⁰ 1961 yılı içerisinde CMKP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve tekrardan MBK Üyesi Ahmet Yıldız Rize'nin konukları olmuşlardır.

Rize'de 27 Mayıs hareketine verilen desteği, propaganda ve eylemlerden kurumsallaşmaya dönüştüren hareket, Eylül ayı sonlarında bir komitenin oluşturulmasıyla gerçekleşmiştir. Rize'nin Fındıklı ilçesinde "*Millî İnkılâbı Yayma ve Köyleri Kalkındırma*" adında Kaymakam Kemal Doğrusöz başkanlığında bir Komite kurulmuştur. İlk toplantıda her köyde başöğretmenlerin başkanlığında birer komite kurulmasına ve çalışma programları yapılmasına karar verilmiştir.⁸¹

27 Mayıs hareketini desteklemeyenler elbette vardı. Fakat bunu cesaretle dile getirmenin bir bedeli oluyordu. Çayeli'ne bağlı Maden köyünde Hidayet Gemici adlı bir vatandaş, bu hassas dönemde düşüncelerini açıklamakta bir sakınca görmeyen küçük bir azınlık arasında yer alınca bedelini tutuklanarak ödemiştir. İddiaya göre Rize Sarı Palas Oteli kahvehanesinde otururlarken Hidayet Gemici, Horasan'da bir Yüzbaşı'yı linç ettiklerini, Üçüncü Ordunun ayaklandığını, yeni hükümeti istemediklerini ve Menderes ile Bayar'ın idam edilmeleri durumunda dünyanın batacağını söylemişti.⁸²

Öte yandan ağustos ayında Yassıada'dan gelen haberler, Rize'de yeni bir gündem oluşturmaya başlamıştır. 22 Ağustos tarihli gazetelerde Yüksek Soruşturma Kurulu üye sayısının 31'den 43'e çıkartıldığı, DP'li eski milletvekillerinden Necmi İnan'ın⁸³ İstanbul'da tevkif edildiği ve DP

79 *Memleket*, 24 Ocak 1961; *Zümrüt Rize*, 24 Ocak 1961.

80 *Memleket*, 25 Ocak 1961; *Zümrüt Rize*, 25 Ocak 1961.

81 Komite üyeleri şunlardır: Garnizon Komutanı Kemal Sağıroğlu, Ortaokul Müdürü Mehmet Erkan, İlk Tedrisat Müfettişi Tevfik Velioğlu, Millî Eğitim Memuru Nuri Hazaroğlu, Müftü İsmail Akkaya. *Memleket*, 29 Eylül 1960.

82 *Memleket*, 3 Eylül 1960.

83 Gazetede "Necmi İnan" olarak geçmektedir. DP Bitlis Milletvekili Selahattin İnan veya İstanbul Milletvekili Necmi Nuri Yücel olmalıdır. Çünkü XI. Dönemde Necmi adında veya İnan soyadında başka bir milletvekili DP'den yoktur. İki de Yassıada'da

döneminde kurulmuş olan 15 kişilik Tahkikat Komisyonu üyelerinin soruşturmasına hafta içi Yassıada'da başlanacağı haberlerine yer verilmiştir.⁸⁴

Sonraki günlerde gündem yavaş yavaş Yassıada'ya yoğunlaşmaya başlar. Ön hazırlık da denilebilir. DP'lilerin yargılanmasının yapılma şeklini belirlemek üzere Ceza Hukuku Ordinaryüs Profesörü Tahir Taner başkanlığında bir komisyon kurulduğu,⁸⁵ 28 Nisan öğrenci olayları nedeniyle 27 polisin tutuklandığı, profesörlerin vekâlet emrine alınmasının yasaklandığı, Milli Korunma Kanunu'nun kaldırıldığı, Celal Bayar'ın eşi ve kızının mahkemeleri görebilmek için davetiye talebinde buldukları, Ali Fuat Başgil'in ifadesinin Soruşturma Kurulu tarafından İstanbul'da alındığı gibi haberler dikkat çeker. 25 Ağustos tarihli gazetelerde 27 Mayıs'tan itibaren toplam 58 polisin tutuklandığı ve 60 polisin de meslekten çıkarıldığı bilgisi yer alır.⁸⁶ 15-17 Eylül 1960 tarihli gazetelerde de 62 numaralı "*İnkılâp Mahkemeleri Hakkında Kanun*" yayınlanmıştır.⁸⁷

Mahkemelerin başlamasına kısa bir süre kala, cezaların karardan hemen sonra infaz edileceğine dair bilgiler verilir.⁸⁸ Bu süreçte Rize başınında 6-7 Eylül olayları nedeniyle Fuat Köprülü ile Fahrettin Kerim Gökay'ın tutuklandıkları, Yüksek Adalet Divanı üyelerinin 4 Ekim gecesi açıklandığı, 12 eski iktidar mensubu milletvekili hakkında ademi takip kararı (tahliye) verileceği, 1 Numaralı Tebliğ'le yargulamaların 14 Ekim 1960 günü sabah 08.30'da başlayacağı,⁸⁹ Yassıada saatinin uzatılacağı, sanıkların aileleriyle görüşebilecekleri, duruşmaların 1961'in mart ayında sona erebileceği gibi başlıklar, dikkat çekmektedir.

Ara dönem, yeni anayasanın halkoylamasına sunulması ve daha sonra yapılan seçimlerle sona ermiştir. Halk oylaması sonucunda anayasa Rize genelinde 45.920 kişi "*Evet*", 29.379 kişi de "*Hayır*" oyu vermişti. Merkezde ise 15.533 "*Evet*" oyuna karşılık 14.186 "*Hayır*" oyu çıkmıştır.⁹⁰ 15 Ekim 1961 günü yapılan seçimler sonucunda ise Rize'den CHP 1, DP'nin mirasına sahip çıkan AP ise 3 mebusluk ve 1 senatörlük kazanmıştır.⁹¹

yargılanmışlardır. X. Dönemde DP Ankara Milletvekili Necmi İnanç vardır. Fakat o Yassıada davalarında yargılanmamıştır.

84 *Memleket*, 22 Ağustos 1960.

85 *Zümrüt Rize*, 4 Haziran 1960.

86 *Memleket*, 24-25 Ağustos 1960.

87 *Memleket*, 15-17 Eylül 1960.

88 *Memleket*, 4 Ekim 1960.

89 *Memleket*, 10 Ekim 1960.

90 *Memleket*, 11 Temmuz 1961.

91 *Memleket*, 16 Ekim 1961

2.2. RİZE MİLLETVEKİLLERİNİN YASSIADA'DA YARGILANMALARI

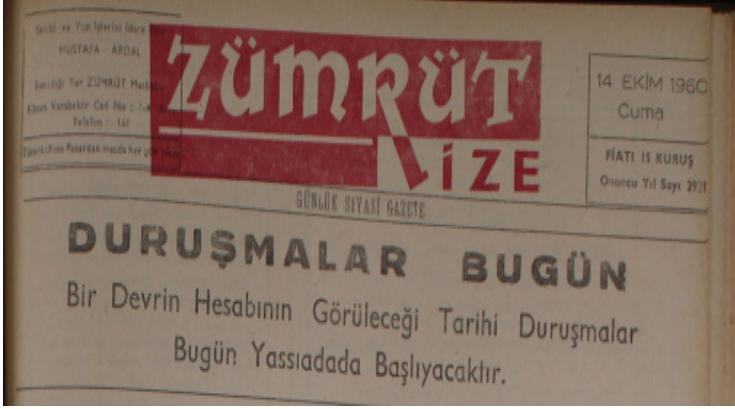
27 Mayıs'la birlikte Cumhurbaşkanı ve Başbakan başta olmak üzere DP mensupları tutuklandılar. DP'liler hakkında yargılama kararı verildikten sonra MBK tarafından Yüksek Adalet Divanı oluşturuldu. Kararları kesin olup, itiraz ve temyiz hakkı yoktu. Sadece idam kararlarının, MBK tarafından onaylaması şartı getirilmişti. MBK'nın seçtiği ve 15 hâkim ve 9 savcıdan oluşturulan mahkeme heyetinin başkanlığına Yargıtay 1. Ceza Dairesi Başkanı Salim Başol getirilmiştir. Başsavcı, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi Altay Ömer Egesel'dir. Ön soruşturmalar 30 kişilik MBK tarafından seçilen ve başkanlığına Hayrettin Şakir Berk adında bir hukukçunun getirildiği kurul tarafından yapılmıştır. Karar verildikten sonra tutuklu milletvekilleri, yargılanmak üzere kafieler hâlinde Yassıada'ya nakledilmişlerdir. Menderes ve Bayar, 1 Haziran 1960 günü Yassıada'ya getirilerek diğer mahkûmlardan ayrılmışlar ve tek kişilik koşullara yerleştirilmişlerdir. Nakil işlemleri tamamlandıktan sonra DP'lilerin ifadeleri alınmıştır.⁹²

Yassıada'daki şartlar, tutukluları oldukça zorlamıştır. Mahkûmlar gelmeden önce koşullarına dinleme cihazı yerleştirilmiş, aylarca buradaki tutuklulara gazete verilmemiş ve radyo dinletilmemiştir. Mahkûmların, aileleri veya kimle olursa olsun mal beyanı dışındaki yazışmaları, 50 kelime ile sınırlı tutulmuştur. Yine de mektuplar açılmış, incelenmiş ve riskli bulunan kelime veya cümleler çıkartılmıştır.⁹³

Yassıada'daki tutuklu sanıklar hakkında ana davalar dışında "*Gayrimeşru Servet İktisabı*" adı altında davalar açılmıştır. Sanıkların on yıllık gelir ve giderleri sorgulanmıştır. Ranzalar üzerinde doldurulan beyannamelerde hata yapma payı elbette ki çok yüksekti. Çünkü hesabı sorulan faturalarla tespit edilebilecek gayrimenkul veya menkuller değildi sadece. İğneden ipliğe on yılın muhasebesiydi.

92 Aslan, *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri I*, s. 27.

93 Nilüfer Gürsoy, *27 Mayıs Darbesi ve Bizler*, İstanbul 2014, s. 72-110.

Kaynak: Zümrüt Rize, 14 Ekim 1960

Bu ortamda Yassıada'da davalar, 14 Ekim 1960 günü 19 ayrı dava hâlinde başlamıştır. İlk görülen, Celal Bayar'ın yargılanıp 4 yıl 2 ay hapse mahkûm edildiği Köpek Davası olmuştur. Adnan Menderes'in yargılandığı ilk ve aklandığı tek dava ise Bebek Davasıdır. Yassıada davaları, sonradan 17'sinin birleştirilmesi ile Anayasa Davası çatısı altında sürdürülmüştür. Ceza tevkif namelerinde sanıklara isnat edilen suç, Türk Ceza Kanunu'nun vatan aleyhinde işlenen cürümleri içeren 141⁹⁴ ve anayasayı ihlal kapsamındaki 146/3⁹⁵ maddeleridir.

94 TCK'nın yürürlüğe girdiği 1926 tarihinde 141. ve 142. maddeler "Vatan Aleyhinde Cürümler" başlığında yer alıyordu. Bu iki maddenin, zararlı ve yıkıcı akımları suç sayması 11.06.1936'da yapıлып, 23 Haziran 1936 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan değişiklikle oldu. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 3337, s. 6713. Bu maddeler üzerinde 1938 yılında değişiklik yapıldı. "Şiddet" unsuru çıkartılarak, hükümlerin kapsamına giren fiiller, bu unsur olmasa bile cezalandırılabilir hâle getirildi. Uğur Alacakaptan, "Demokratik Anayasa ve Ceza Kanununun 141'nci ve 142'nci Maddeleri", *AUHF Dergisi*, Cilt:22, Sayı:1, Ocak 1966, s. 5-6. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 7979, 11.12.1951.

95 146. Madde anayasayı ihlâl suçudur. Sanıkların anayasayı ihlâl suçunu işledikleri yönündeki iddia temel olarak milletvekili oldukları dönemde yapılan ve Yassıada Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı olarak kabul edilen kanunların yapımında Mecliste olumlu oy kullanmış olmaları gerekçesine dayandırılmıştır. Mahkeme, Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesini ihlâl eden 8 suç saymıştır: 1951 ve 1953 yıllarında CHP'nin mallarına el konulması, CKMP'ye oy veren Kırşehir'in 1954 yılında ilçe hâline getirilmesi, hükümetin 1953 yılında 25 yıllık hizmet süresini dolduran hâkimleri emekliye ayırma hakkını veren kanunun çıkartılması, 1954 ve 1957 yıllarında Seçim Kanunu'nun demokrasiye aykırı olarak değiştirildiğinin iddia edilmesi, 1956 yılında toplantı ve gösterileri kısıtlayıcı kanunların çıkartılması, 1960 yılında Tahkikat Komisyonunun kurulması, Tahkikat Komisyonuna olağanüstü yetkiler verilerek anayasanın fesih ve ilga edilmek istenmesi.

Başsavcı Altay Ömer Egesel'in, Yassıada'da tutuklu sanıklar hakkındaki iddianamesi 14 Temmuz 1961 tarihinde yapılan duruşmada tamamlandı. 500 sayfalık iddianamede, Menderes'i ıskat etmedikleri için milletvekillerinin suçlu olduğu belirtilmiş, 107 sanık için idam, 281 sanığın 5 ila 15 yıl arasında hapsi ve 8 sanığın da beraatı istenmiştir.⁹⁶

15 Ekim 1961 tarihinde Cumhuriyet'in en büyük siyasî davası sona ermiş ve beklenen kararlar verilmiştir. Bir devir, 10 yıllık iktidar, toplam 592 sanık yargılanmış, 202 duruşma yapılmış ve 1000 civarında da tanık dinlenmiştir.⁹⁷ 15 idam kararı verilmiş bunlardan üçü uygulanmıştır. İdam dışında 31 sanığa müebbet hapis, 418 sanığa 6 ay ilâ 20 yıl arasında değişen hapis cezaları, 123 beraat ve Yassıada'da tutukluluk döneminde vefat ettikleri için 6 sanık⁹⁸ hakkındaki davaların düşmesine karar verilmiştir. Dört kişinin ölüm cezası oy birliği, diğerleri ise oy çokluğu ile verilmiştir.

Bundan sonraki süreçte 16 Ekim 1962 tarihinde, 258 DP'li mahkûmun yararlandırıldığı 78 Sayılı Af Kanunu çıkartılmıştır.⁹⁹ Bu dönemde 6 mahkûm ölmüş, 18 mahkûm da hastalıkları nedeniyle serbest bırakılmıştır. 1964 yılında hasta oldukları için cezaevinde kalmaları sakıncalı görülen bazı DP'liler de Gürsel Affı ile serbest bırakıldılar. 3 Ağustos 1966'da çıkartılan 780 Sayılı Af Kanunu¹⁰⁰ ile DP'lilerin mesleklerini yapabilmelerine ve memuriyete dönmelerine imkân sağlandı ve müebbet hapse mahkûm edilenler, affedilerek tahliye edildiler. Daha sonra 26 Aralık 1967 tarihli ve 977 Numaralı Af Kanunu çıkartılmıştır.¹⁰¹ 15 Mayıs 1974 tarihli 1803 Numaralı Kanun ile de 78, 218 ve 780 Numaralı Af Kanunlarının kapsamı dışında bırakılanların cezaları kaldırılmıştır.¹⁰²

XI. Dönemde tümü Demokrat Parti listesinden olmak üzere Rize'yi 6 milletvekili parlamentoda temsil etmiştir. Bunlardan özellikle Anayasa Davasının 401 sanığı içinde Celal Bayar, Adnan Menderes ve Medeni Berk'ten sonra gelen "4" numaralı sanığı İzzet Akçal, siyasî

96 *Milliyet*, 11.7.1961 Beraatı talep edilen milletvekilleri şunlardır: Kemal Özçoban, Kasım Küfrevi, Abdülkadir Eryurt, Şevki Erker, Rüştü Güneri, Naci Berkman, Sabri Dilek ve Mahmut Goloğlu. *Milliyet*, 15.7.1961.

97 *Ses*, 16.9.1961.

98 Tutukluluk döneminde vefat eden sanıklar şunlardır: Yusuf Salman, Lütfü Kırdar, Gazi Yiğitbaşı, Yümni Üresin, Nuri Yamut ve Kenan Yılmaz.

99 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı:11235, 18 Ekim 1962.

100 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı:12370, 9 Ağustos 1966.

101 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı:12788, 28 Aralık 1967.

102 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı:14890, 18 Mayıs 1974.

hayatı boyunca önemli görevler üstlenmiş ve son Menderes kabinesinde Devlet vekili olarak görev yapmıştı. İzzet Akçal'ın oğlu Nejat Akçal'ın da ifadesi, İstanbul Dolmabahçe'deki Soruşturma Kurulu tarafından eylül ayı sonunda alınmıştır.¹⁰³ Tahkikat Encümeni üyesi olan Muzaffer Önal ile yine Başsavcı'nın idamını talep ettiği ve idam cezası alıp bu cezası müebbede çevrilen Osman Kavrakoğlu, yargılamalarda Rize milletvekilleri arasında öne çıkan isimlerdi. Bir diğer dikkat çekici olan, altı Rize milletvekili arasında beraat eden olmamasıydı.

Yassıada'da 19 dava içinde en kapsamlısı olan ve sonradan tüm davaların çatısı altında birleştirildiği Anayasayı İhlal Davasınının 14 Ekim 1960 Cuma günü saat 09:55'de açılan ilk oturumunda 4 numaralı Sanık İzzet Akçal ve Tahkikat Komisyonu üyesi 41 numaralı Sanık Muzaffer Önal dışındaki Rize milletvekilleri 337 numaralı Sanık Hüseyin Agun, 338 numaralı Sanık Osman Kavrakoğlu, 339 numaralı Sanık Mehmet Fahri Mete ve 340 numaralı Sanık Ahmet Morgil hazır bulundular.¹⁰⁴

2.2.1. İzzet Akçal

Başsavcı'nın idam talebi ile yargılanmasını istediği İzzet Akçal, hem tüm davaların bağlandığı "*Anayasa*" hem de "*İstanbul-Ankara Olayları*" gibi Yassıada'daki en kapsamlı davaların ilk on sanığı arasındaydı. Bir başka ifadeyle en çok tepki duyulan "*Lider Kadro*" içindeydi. Haberlerde, Yassıada'da Ordu Film Merkezinin çekip basına servis ettiği fotoğraflarda ve hatta karikatürlerde Akçal, Bayar, Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Medeni Berk gibi hedefteki isimlerle birlikte anılmış ve gösterilmişti.

103 *Memleket*, 22 Eylül 1960.

104 *Anayasayı İhlal Davası Tutanakları*, TBMM Arşivi, Cilt: 1, Yer: 1985-4501, s. 3, 8.

Kaynak: *Milliyet*, 16 Ekim 1960, s.6.

İzzet Akçal, 27 Mayıs askerî müdahalesi olduğunda ailesiyle birlikte Ankara'daki evinde (Dikmen Yapı Kooperatifi, bir diğer adıyla İsrail Evleri'nde) bulunuyordu. Önce evi sarıldı, ardından askerî araca bindirilerek Harp Okuluna götürüldü.¹⁰⁵ Müdahalenin ilk günlerinde İzzet Akçal'la ilgili basına yansıyan bazı iddialar dikkat çekiyor. Bunlardan birisi Ankara'da tutuklanan 7 Nurcu'nun, İzzet Akçal'dan himaye gördüklerini açıklamalarıydı.¹⁰⁶

105 *Milliyet*, 29 Mayıs 1960.

106 *Milliyet*, 20 Haziran 1960.

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Örnek : 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme ve dairesinin adı : Yüksek Soruşturma 4. Bölge Kurulu
 Esas kayıt numarası : _____
 Tarihi : _____
 1 — Sanığın : _____
 Adı ve soyadı : İzzet Akçal
 İşi : Rize eski millet vekili
 Doğum tarihi : _____
 Hangi yaşta gözüktüğü : _____
 İkametgâh ve meskeni : _____
 Bulunduğu yer : Yassıada
 2 — Eşkâli : _____
 Cüssesi : _____
 Boyu : _____
 Sakal : _____ Bıyık : _____ Saçları : _____
 Alâmeti farikası : _____
 Yüz : _____ Göz : _____
 Alın : _____ Burun : _____
 Ağız : _____ Diş : _____
 3 — Aleyhine isnat olunan suç : T.C.K.nun 141/3, 146. maddeler
 4 — Tevkifin sebebi : C.M.M.K.nun 104. maddesi
 Müzekkereyi inzaa memur makamın adresi : Yassıada Garnizon Komutanlığına
 Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne tevkiyan yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş olan _____ in tevkif için müzekkeredir.

Kâtip

/ /195

Mühür ve İmza

Kaynak: B.C.A, 10.09/5.15.1.53

Tutuklandıktan sonra Akçal'ın evinde yapılan aramada, ağzı mühürlü bir torba içinde bazı evraklar ile iki adet tabanca bulundu.¹⁰⁷ Bunlar, 12 Temmuz 1960 tarihinde Yüksek Soruşturma Kuruluna teslim edildiler.¹⁰⁸ Evinde bulunan iki tabanca Akçal'ın "Halkı Silahlandırma Davası" adı altında yargılanmasına neden oldu. Silahlarla ilgili ifadesi, Yassıada'ya getirildikten sonra 13 Eylül 1960 günü alındı. 4 çocuk babası, sabıkasız olduğu belirtilen Akçal, Millî Müdafaa Vekâletinden başında bulunduğu Devlet Vekâletine, arabada kullanılmak üzere bir tabanca gönderildiğini söyledi. Ama arabada bulunmasını uygun görmeyerek bu silahı evine götürmüştü. Hiçbir zaman kullanmamış. Diğer tabanca da hatıra olarak bir kutu içinde kendisine verilmiş. O da kullanılmamış. Harbiye'de tutuklu iken durumdan Komutanı haberdar ettiğini ve teslim edilmesi

107 B.C.A, 10.09/302.925.1.

108 B.C.A, 10.09/302.925.1.7.

için de evine mektup yazdığını söyledi. Millî Müdafaa Vekâletinden gelen tabancanın vesikası olmadığını da sözlerine ekledi.¹⁰⁹

İzzet Akçal hakkında açılan bir diğer dava “Görevi Kötüye Kullanma”dır. Buna göre İzzet Akçal’ın tasarrufu sonucunda İktisadî Devlet Teşekkülleri, Yüksek Okullar Talebe Birliği hesabına para yatırmaya zorlanmış ve Sadık Erdem adlı bir kişiye 8.000 lira tutarında ödeme yapılmıştı.¹¹⁰ İddialar kapsamında 12 numaralı Yüksek Soruşturma Kurulu, 29 Ağustos 1960 tarihinde kararını açıkladı. Kararda, Demokrat Parti’nin vilayetlerdeki durumunu tetkik için hazırlanmış ve başka raporlardan oluşan bir kısım belgelerin tetkik edilmekte olan meselelerle ilgilerinin bulunmadığı belirtildi.¹¹¹ 99 esas numaralı dosya, 26 Ekim 1960 tarihli karar ile Merkez Soruşturma Kurulu tarafından 4 Numaralı Soruşturma Kuruluna tevdi edilmiş¹¹² ve 16 Ocak 1961 tarihli kararla da 47 sayılı dosya ile birleştirilmiştir.¹¹³ Akçal, görevini kötüye kullandığı ithamları ile ilgili olarak mahkemede söz aldı. Öncelikle Başvekâlette “Gençlik Teşekkülü” adı altında bir oluşumun olmadığını belirtti. Sonra da birkaç öğrenciye ucuz yemek, borç para verilme suretiyle, üniversiteye de danışılarak bir teşekkül oluşturulduğu ve bu sayede yardımlar yapıldığı bilgisini paylaştı. Bu amaçla İstanbul ve Ankara’da bir aşevi açıldığını da sözlerine ekledi.¹¹⁴

109 B.C.A, 10.09/302.925.1.11.

110 Naskali, *Anayasa Davası 2*, Cilt: 2, s. 1055.

111 B.C.A, 10.09/325.1004.4.5.

112 B.C.A, 10.09/325.1004.4.1.

113 B.C.A, 10.09/325.1004.4.2.

114 Naskali, *Anayasa Davası 2*, Cilt: 2, s. 1058.

SÂKITLAR, SALONA başları eğik girdiler

Konuşulmamasından şikâyet eden Menderes, notlarını Bayar'dan sakladı

DÜŞÜKLER KERVANI Menderes, Berk, Akçal, Yardımcı ve Zorlu derunsa salona sâkîl muhafızların koruması altında gidiyor. Şikâyet Başbakan Menderes'in yâri İhsâdi ve İzzetinden kaçınan emîretinin hesap gıvânlığı İhsâdi ortaya koyuyor. Kervanım İhsâdi şikâyet Başbakan yürüyor.

YASFİYE ÖZKOÇAK

SAAAT 9.10 - Tarihî duruşmaya tâkip edecek olan Millî Bülk Komitesi üyeleri, yâri ve salona İhsâdi muhafızlar, Ünîversite temsilcileri, 29 Nisan gazeteleri ile dışkâterin aileleri ve avukâtları ile dinleyicileri getiren Delimabâğı vapuru Yassıada salonesine yâriği. Bütün yıl boyunca "Delimabâğı"yi (2. 13) rimüdü bir avşotâ tâkip etti, emîyete aldı.

Yassıada, derunsa salona İhsâdi muhafızlar, Ünîversite temsilcileri, 29 Nisan gazeteleri ile dışkâterin aileleri ve avukâtları ile dinleyicileri getiren Delimabâğı vapuru Yassıada salonesine yâriği. Bütün yıl boyunca "Delimabâğı"yi (2. 13) rimüdü bir avşotâ tâkip etti, emîyete aldı.

SANIKLAR GELİYOR
Saat 9.20 - Gazeteciler, derunsa salona girdiler. Millî Bülk Komitesi üyeleri, yâri ve salona İhsâdi muhafızlar, Ünîversite temsilcileri, 29 Nisan gazeteleri ile dışkâterin aileleri ve avukâtları ile dinleyicileri getiren Delimabâğı vapuru Yassıada salonesine yâriği. Bütün yıl boyunca "Delimabâğı"yi (2. 13) rimüdü bir avşotâ tâkip etti, emîyete aldı.

lanamandı. Saat 9.30'ta derunsa salona giren Salim Başol derunsa salona girdi.
"Yâri muhafızlar derunsa salona girdiler. Derunsa salona giren Salim Başol derunsa salona girdi. Derunsa salona giren Salim Başol derunsa salona girdi."

Saat 9.35 - Yâri muhafızlar, derunsa salona girdiler. Derunsa salona giren Salim Başol derunsa salona girdi. Derunsa salona giren Salim Başol derunsa salona girdi.

MENDERESİN AVUKATI
Kâzım Özalp derunsa salona girdi. Derunsa salona giren Salim Başol derunsa salona girdi. Derunsa salona giren Salim Başol derunsa salona girdi.

Saat 9.40 - Celal Bayar, Adnan Menderes, İzzet Akçal, İhsâdi muhafızlar, Ünîversite temsilcileri, 29 Nisan gazeteleri ile dışkâterin aileleri ve avukâtları ile dinleyicileri getiren Delimabâğı vapuru Yassıada salonesine yâriği. Bütün yıl boyunca "Delimabâğı"yi (2. 13) rimüdü bir avşotâ tâkip etti, emîyete aldı.

Kaynak: Milliyet, 15 Ekim 1960

İzzet Akçal, Yassıada'da 1960/1 Anayasa Davasında "4" numaralı ve 1960/4 İstanbul-Ankara Olayları Davasında "5" numaralı sanık olarak yargılanmıştır. Anayasa Davasında Sakıp Güran, İzzet Akçal'ın kızı Saime Kutman,¹¹⁵ Muhittin Göklü,¹¹⁶ Meserret Sükûti Göklü olmak üzere dört müdafisi vardır. 117 sanığın yargılandığı ve 27 Temmuz 1961 tarihinde Anayasa Davası ile birleştirilmesine karar verilen İstanbul-Ankara Olayları Davasının¹¹⁷ ilk oturumunda Tahsin Okur, Ekrem Korkut, Sakıp Güran, Saime Kutman ve Muhittin Göklü olmak üzere beş müdafisi gözükmektedir.¹¹⁸

115 *Milliyet*, 16 Haziran 1961.

116 Muhittin Göklü, aynı zamanda Şemi Ergin ve Celal Yardımcı'nın da müdafaalarını üstlenmiştir.

117 İstanbul ve Ankara Olayları Davası Duruşma Tutanağı, Cilt: 4, TBMM Arşivi, Yer: 1985-4504, s. 2833.

118 İstanbul ve Ankara Olayları Davası Duruşma Tutanağı, Cilt: 1, TBMM Arşivi, Yer: 1985-4504, s. 5.

İzzet Akçal, İstanbul-Ankara Olayları Davasında hakkında idam istemiyle yargılanan sanıklar arasındaydı. Duruşmalarda olaylar sırasında Örfî İdare Kumandanı olan Namık Argüç, İzzet Akçal'ın öğrencilere şiddet uygulanması yönünde talimatlar verdiğini ileri sürmüştür.¹¹⁹ Aleyhinde şahitler tarafından verilen bu ve benzeri ifadeler, Akçal'ın durumunu zorlaştırmıştır. Nihayetinde 20 Mayıs 1961 tarihli oturumda Başsavcı Egesel, 9 kişinin beraatını isterken Akçal'ın da içlerinde bulunduğu 44 kişinin ise idamını talep etmiştir.¹²⁰

Kaynak: *Milliyet*, 21 Mayıs 1961

Yassıada'da tüm davaların birleştirildiği Anayasa Davasında da idam talebi ile yargılanan İzzet Akçal, duruşmalarda ilk sözünü 15 Mayıs 1961 tarihli oturumda Tahkikat Komisyonunun kurulması ile ilgili sanıkların sorgusu sırasında aldı. Kanun'la ilgili kendisine yöneltilen soruya Ankara'da olduğunu, müzakerelere iştirak ettiğini, fakat sona doğru Meclisten ayrıldığını söyleyerek cevap verdi. Lehte veya aleyhte bir konuşma yapmadığını da sözlerine ekledi.¹²¹

119 *Milliyet*, 1 Temmuz 1961.

120 *Milliyet*, 21 Mayıs 1961, s. 1.

121 Naskali, *Anayasa Davası I*, Cilt: 1, s. 331.

23 Mayıs 1961 Salı günü saat 09:15'de açılan 8. Oturumda da 7468 Sayılı Salahiyet Kanunu'yla ilgili sorgulanan İzzet Akçal, hukukî kısımlar üzerinde son müdafaasında mütalaasını arz edeceğini belirtmiş, 1954 seçimlerinden sonra getirilen ve anayasaya aykırılığı ileri sürülen kanunlar bahsini hatırlatmıştır. Bunların ne Meclise intikallerinde ne de kabullerinde bir dahli olmadığını, hatta bazıları için olumsuz oy kullandığını belirtmiştir. Bununla birlikte kanunların anayasaya aykırılığının söz konusu olmadığını savunmuştur. Komisyon kurma fikrinin de kendisine intikal etmediğini söylemiştir. Grup üyesi mebusların teklifi ve Başbakan'ın daveti ile konunun görüşüldüğünü hatırlattıktan sonra Adnan Menderes'e sözü getirmiştir: "*Adnan Menderes'in gruptaki konuşmalarının arz ettiğim gibi Başvekil sıfatıyla ve hükümet adına olduğuna kani değilim. Hükümeti ilzam edecek, dikta rejimine yöneltecek, Anayasa'yı tebdil ve tağyir edici sözler sarfettiğine ve açık olarak beyanda bulunduğu da ben kani değilim...*"¹²² Fakat hem Tahkikat Encümeninin kurulması hem de Salahiyet Kanunu'nun kabulü ile ilgili İzzet Akçal'ın yaptığı savunmalar, mahkeme heyetini tatmin etmeyecektir.

Mahkemedeki sözlü savunmalarının birinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun kaldırılması için Şemi Ergin'in¹²³ yapmak istediği çalışmalara, bir nevi destek olduğunu söylemiş, Ergin de muhteviyatını tam olarak hatırlamadığını belirtmekle birlikte İzzet Akçal'la birkaç defa mevzu üzerinde görüştiklerini doğrulamıştır.¹²⁴

İzzet Akçal, örfî idare ilanına karar verilmesinin de günün şartlarına göre zaruri olduğunu savunmasında belirtirken Başkan Salim Başol'un tepkisi ile karşılaşmıştır: "*Geçti efendim. Örfî idarede bunları söylediniz. İstanbul-Ankara olaylarında geçti. Sıkıyönetim meselesi geçti. İlave edeceğim dediğiniz şeyleri söylediniz...*". Akçal'ın yine de ilave etmek istediği bir husus vardı. O da Örfî İdarenin de bir anayasa müessesesi olduğuydu. Dikta rejimine böyle bir idare kurularak gidilemeyeceğini savunan İzzet Akçal, bu minvalde konuşmasını sürdürürken Başsavcı Altay Ömer Egesel araya girdi ve Mahkeme Başkanı'na hitaben "*Sayın Başkanım, zannedirim bi-*

122 Naskali, *Anayasa Davası I*, Cilt: 1, s. 619.

123 Şem'i Ergin, DP döneminde DP Grubunda muhaliflerin (Yaylacıların. Yaylacılarla ilgili bilgi için bkz. Aslan, *Yassıda'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri I'*) başını çekmekteydi. Harp Okuluna tutukluların getirildiği andan itibaren askerin en çok iltifat ettiği isimlerin başında geliyordu. Onun savunmaları büyük bir dikkatle dinlenmiş, önemsenmişti. Sanıkların birçoğu savunmalarını Şem'i Ergin'le birlikte hareket ettiklerine dayandırmışlardır.

124 Naskali, *Anayasa Davası I*, Cilt: 1, s. 720-721.

raz güçlük çekiyor, sonra devam etsin." ikazında bulundu. Başkan da bir süre dinlenmek isteyip istemediğini Akçal'a sordu. İzzet Akçal, konuşmasına devam etmek istedi ve kanunların meşru olduğuna, dikta rejiminin mevzubahis olmadığına dair açıklamalarını sürdürdü.¹²⁵

Gerçekten de Yassıada şartları, mahkeme heyetinin de dikkatini çektiği üzere İzzet Akçal'ı çok zorlamıştı. Sonlara doğru gelindiğinde artık mahkemede savunma yapacak gücü dahi kendisinde bulamıyordu. Durumunu, el yazısı ile kaleme aldığı 28 Temmuz 1961 tarihli 16 sayfadan oluşan yazılı savunmasında şöyle belirtmişti: "Ağırlaşan şahsi hastalığım dolayısı ile şifahen müdafaamı tamamlamak için konuşabilmek takatini kendimde bulamadığım için müdafaamı yazılı olarak veriyorum."¹²⁶

38. ve 39. oturumlarda avukatları tarafından hazırlanan 25 Temmuz 1961 tarihli yazılı müdafaası, kızı ve avukatı Saim Kutman tarafından mahkemede okundu. Savunmada, İzzet Akçal'a atfedilen menfaat suçlaması ile ilgili bir delile ulaşılamadığı belirtildi. Yine aynı duruşmada bir diğer avukatı Sakıp Güran tarafından hazırlanan 9 sayfalık ve 41. oturumda da 15 sayfadan oluşan yazılı müdafaalar ekleriyle birlikte mahkemeye sunuldu.¹²⁷

4. Düzce hukuk meşamı içinde meşri kanunlara göre meşriyetleri tayin edeceği ilan edilmiş bu meşriyetler 4. Düzce meşriyet veren kanununda bu meşriyetler olmamıştır. Çağdaş meşriyetten kanunlar hahiniyeti pürüzsüzlüğü bu inancınla meşriyetlerin müdafaasına aklamam ciddi meşriyet soru ile yastılar bende, bu inancınla meşriyet için müdafa yapmam, meşriyet zorlukları yapıyorum.

Kaynak: B.C.A., 010.09/33.100.3.1.

İzzet Akçal'ın 28.07.1961 tarihli kendi el yazısı ile hazırladığı savunmasından.

İzzet Akçal, yazılı ve sözlü savunmalarını "Devlet Vekili" olması hasebiyle sadece görevini yerine getirdiği savı üzerine temellendirmişti. Başsavcı'nın iddianamesinde ise bu düşünceye iştirak edilmemiştir. İddianamede İzzet Akçal, milletvekilliği döneminde muhalefete karşı tedbir alması için Adnan Menderes'i takviye ederek bu yönde faaliyette bulunmakla, anayasayı tebdil ve tağyir edici bir tarzda yani partizanca hareket

125 Naskali, *Anayasa Davası I*, Cilt: 1, s. 622.

126 B.C.A., 010.09/33.100.3.1.

127 Naskali, *Anayasa Davası 4*, Cilt: 4, s. 3109-3110, 3140.

etmekle, grupta arkadaşlarını sürükleyici konuşmalar yapmakla, üniversiteli gençlerin şiddetle cezalandırılması yönündeki tutumuyla, Tahkikat Encümeni ve Salahiyet Kanunu gibi uygulamaları benimsemek vb. faaliyetleri nedeniyle suçlanıyordu. Hatta zaman zaman Adnan Menderes'ten daha sert hareket tarzı benimsediği ileri sürülüyordu. Bu düşüncüyü destekleyici deliller olarak grup ve Meclis konuşmaları ile milletvekilliği döneminde benimsediği hareket tarzı gösterilmişti. Örneğin İstanbul ve Ankara'da cereyan eden öğrenci hareketlerine karşı şiddet tedbirlerine başvurulmasından yana olmuştur. Hatta Örfî İdare kumandanları ve hâkimlerini, olayların birer isyan olduğu noktasında ikna etmeye çalışarak anayasayı ihlal etmişti. Uşak ve diğer olaylarda Başbakan'ın mutedil hareket ettiğini, daha sert önlemler alınması lazım geldiğini DP Grubundaki konuşmasında söylemişti. Aflara, karşı çıkmıştı. Halkevlerinin lağvı ve Halk Partisi'nin mallarının Hazine'ye devri kanunlarına oy vermişti. Tahkikat Encümeninin tüm faaliyetlerini desteklemişti. Kısacası Başsavcı'ya göre tüm bunlar, dikta zihniyetinin birer tezahürüydü. Yazılı savunmasında adaletin mülkün temeli olduğu sözüne vurgu yapan ve eylemlerinde hukuk dışına çıkmadığını belirten Akçal için Başsavcı'nın talep ettiği ceza, Türk Ceza Kanunu'nun 146/1 maddesi, yani "*idam*"dı.¹²⁸

Yüksek Adalet Divanı, İzzet Akçal hakkında 1960/4 sayılı İstanbul-Ankara Olaylarındaki tutumu ile anayasayı ihlalin maddî vakasını teşkil ettiğine kanaat getirmiştir.¹²⁹ Divanın kararı, iddianamede talep edilen cezadan daha insaflıydı. Müebbet hapis ile cezalandırıldı. Ömür boyu tüm amme hizmetlerinden mahrum edildi. 200 lira maktu harcı ödeyecekti. Akçal hakkındaki karar, oy çokluğu ile verilmiştir. Divan üyelerinden Abdullah Üner, 146/3'le tecziyesi yönünde oy kullanmıştır.¹³⁰

128 Naskali, *Anayasa Davası 4*, Cilt: 4, s. 3038.

129 *Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları*, TBMM Arşivi, Yer: 1985-4520, s. 483.

130 *Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada (14 Ekim 1960-15 Eylül 1961)*, Kabalcı Yayınevi, s. 343.

MÜEBBED

Medeni Berk, İzzet Akçal, Celâl Yardımcı, Tevfik İleri, Vacit Asena, Kemal Biberoğlu, Hilmi Dura, Himmet Ölçmen, Kemal Ozer, Necmettin Gâder, Selâmi Dinçer, Ekrem Anıt, Hüseyin Ortakçioğlu, Reşat Akşemsettinioğlu, Necati Çelim, Sadık Erdem, Nuri Togay, Mazlum Kayalar, Selâhattin İnan, Murat Ali Ülgen, Selim Yatağan, Muhlis Erdener, Enver Kaya, Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Hadi Tan, Cemal Tüzün, Samet Ağaoğlu, Sezal Akdağ, Ethem Yetkiner, Kemal Aygün.

Kaynak: *Milliyet*, 16 Eylül 1961

Böylece müebbet hapse çarptırılan İzzet Akçal, cezasını çekmek üzere Kayseri Cezaevine gönderilmiştir. 1962 affından yararlandırılmayan Akçal, hapisanede kalmasının riskli olduğuna dair Sıhî Kurul kararı ile 11 Mart 1963 tarihinde 6 ay için tahliye edildi.¹³¹ 16 Ekim günü firar ettiğine dair bir haber, gündeme bomba gibi düştü. İstanbul Emniyeti alarm verdi. Sonra da İzzet Akçal'ın, firarının söz konusu olmadığı sadece tahliye süresi sona erdiği hâlde Savcılığa başvurmadığı anlaşıldı.¹³² Talimat gereği beklediğini açıklayan Akçal, 17 Ekim 1963 tarihinde tekrar cezaevine gönderildi.

131 *Milliyet*, 12 Mart 1963.

132 *Milliyet*, 17 Ekim 1963.

Kaynak: *Milliyet*, 18 Ekim 1963

23 Şubat 1962 tarihinde 218 Sayılı Af Kanunu yürürlüğe girmiştir. İzzet Akçal'ın görevi kötüye kullanmak suçundan yargılandığı dava, Anayasa Mahkemesine götürüldü. İddiaya göre öğrencilere ucuz yemek verilmesini sağlamak için para toplanmış ve bu paralar Akçal'ın tasarrufu ile DP Gençlik kollarına aktarılmıştı. Yüksek Adalet Divanı, Akçal'ı bu mevzuda suçlu bulmuş ve son soruşturmanın açılması için dosyayı, 27 Nisan 1962 tarih ve 962/20 sayılı karar ile Anayasa Mahkemesine göndermişti. 962/84 numaralı dosyanın karar numarası 963/63 olup karar tarihi 18 Mart 1963'tür. Suçun işlendiği tarih ve sanığın eylemi göz önüne alınarak, Cumhuriyet Savcısı'nın da isteği doğrultusunda, 218 Sayılı Af Kanunu kapsamında değerlendirilmesine, yani Akçal hakkındaki kamu davasının kaldırılmasına karar verildi.¹³³

133 B.C.A, 10.09/311.967.1.

Anayasa Mahkemesince Yüce Divan
Sıfatıyla verilen karar

DEVLET ANAYASASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİLİK VE ARŞİN

Esas No : 962/84
Karar No: ~~18.3.1963~~ 963/63
Karar tarihi : 18.3.1963
Davacı : Koca hakları
Sanık : İzzet Akçal, 1322 Doğumlu Ayçe'den doğan Ahmet oğlu, Sakat Devlet
Bakanı.

Suç : Görevi kötüye kullanmak
Suç tarihi : 14.12.1959
Tutuklama karar tarihi : 6.11.1961
Tutuklanmasını geri alınmasına
karar verildiği tarih : 16.10.1962

Sanık : İzzet Akçal'ın Talebelere ucuş yemek verilmesini sağlamak için
toplamaş paraları D.P. gençlik koluna verdirmek suretiyle

Kaynak: B.C.A, 10.09/311.967.1

İzzet Akçal ağır diyabet, göz dibi kanaması, takatsizlik gibi birçok hastalıktan mustarip bulunuyordu. Ankara Numune Hastanesinin onunla ilgili teşhisinde “Hayatî tehlike vardır.” ibaresi konulmuştu. Sağlık durumu nedeniyle cezasını İstanbul’da çekmek istediğini bildiren Akçal, Toptaş Cezaevine nakledildi.¹³⁴ Sağlık durumları kötüye gitmekte olan eski DP mensupları için 1963 yılından itibaren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, af yetkisini kullanmıştır. İzzet Akçal’ın Gürsel affından yararlanması için yaklaşık bir yıl daha beklemesi gerekecekti. Nihayet 7 Ekim 1964 tarihinde bu yetki, Akçal için kullanılmıştır.¹³⁵

Diğer davalar yanında İzzet Akçal hakkında açılan Gayrimesru Servet İktisap Davasını, 1 numaralı Soruşturma Kurulu yürütmüştü. 278 numaralı dosya bilirkişilere gönderildi ve 203.74 lira kaynağı belirlenemeyen servet tespit edildi. İzzet Akçal’ın bilirkişi raporlarına itirazları oldu. Dosya, nihaî karar için Yüksek Adalet Divanına sevk edildi.¹³⁶ Fakat 25 Nisan 1962 tarihli *Resmî Gazete*’de yayınlanarak yürürlüğe giren “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki” Kanun’la birlikte

¹³⁴ *Milliyet*, 18 Ekim 1963.

¹³⁵ *Milliyet*, 8 Ekim 1964.

¹³⁶ B.C.A, 10.09/262.801.4.

Yüksek Adalet Divanının görevi sona ermişti. Yüksek Adalet Divanında devam etmekte olup neticelendirilmeyen iktisap türünden davalar ağır ceza mahkemelerine sevk edildiler.¹³⁷ Akçal'ın dosyası ile ilgili Divan tarafından ittifakla verilen 28 Nisan 1962 tarihli 962/94 numaralı karar da bu doğrultuda oldu.¹³⁸ Bu davalar, kısa bir süre sonra Af Kanunu kapsamına alınarak düşmüşlerdir.¹³⁹

2.2.2. Osman Kavrakoğlu

İdam talebi ile yargılanan bir diğer isim olan Osman Kavrakoğlu, mahkemeler sonucunda Rize milletvekilleri içerisinde oy çokluğu ile idama mahkûm edilen tek kişidir. Kavrakoğlu 27 Mayıs günü tutuklanmış ve Yassıada'ya getirildikten sonra ilk ifadesi 31 Temmuz 1960 günü alınmıştır.

İfadesinde kimlik bilgilerinden sonra "*Ben anayasa hükümlerinin taşıyıcı edildiğini ve memleketin tek parti rejimine sürüklendiğini katiben kabul etmiyorum.*" diyerek sözlerine başladı. TBMM içinde iddia edilen bu tür faaliyetlerin olamayacağını, mebus olarak Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 17. maddesinin himayesinde olduğunu belirtti. Rize'den rekor oy olarak milletvekili seçildiğini vurguladı. Kavrakoğlu'nun değindiği diğer hususlar şöyleydi: Meclisten anayasaya aykırı kanunların çıkması gibi bir durum söz konusu olamazdı. Bunu tespit edecek bir oluşum da mevcut değildi. Tecrübesizlikten kaynaklı hatalar yapılmıştı. Matbuat, Polis Vazife ve Salahiyet gibi kanunları demokratik esaslara bağlamak istemişler ve tecrübeli bir hukukçu olan Halil Özyörük'ün¹⁴⁰ uyarılarını yeterince dikkate almamışlardı. Menderes, dikta rejimine gitmemişti. Zaten öyle bir karaktere de sahip değildi. Kavrakoğlu, Tahkikat Encümeninin kuruluşu hakkındaki Kanuna oy verdiğini söyleyerek iki sayfadan oluşan ifadesini tamamlamıştır.¹⁴¹

137 Zehra Aslan; Işıl Tuna, *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri II*, Libra Kitap, İstanbul 2019, s. 134.

138 B.C.A, 10.09/262.801.4.

139 Aslan; Tuna, *a.g.e.*, s. 135.

140 1950 seçimlerinde DP'den İzmir milletvekili olarak parlamentoya girdi. Adalet Bakanlığı yapmıştır.

141 B.C.A, 10.09/1.2.1.27-28.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Örnek : 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme: Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kararlı
ve dairesinin adı : _____
Esas kayıt numarası : _____
Tarihi : _____
1 — Sanığın : _____
Adı ve soyadı : Osman Kavrakoğlu
İşi : Rize saki millet vekili
Doğum tarihi : _____
Hangi yaşta görüldüğü : _____
İkametgâh ve meskeni : _____
Bulunduğu yer : Yassıada
2 — Eşkâli : _____
Cüsesi : _____
Boyu : _____
Sakal : _____
Biyik : _____
Saçları : _____
Ağmeî farkası : _____
Yüz : _____
Göz : _____
Ain : _____
Burun : _____
Ağız : _____
Diş : _____
3 — Aleyhine inen suçları : T.C.K.nun 141/3, 146. maddeleri
4 — Tevkifin sebebi : C.M.U.K.nun 104. maddesi
Müzekkeresi infaza memur : Yassıada Garnizon Komutanlığına
makamın adresi : _____
Cezâ Muhakemeleî Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne
tevkifin yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş olan
in tevkif için müzekkeredir.

Mühür

/195

Mühür ve İmza

5151

Yassıada'da Anayasa Davasının başladığı 14 Ekim 1960 günü açılan ilk celsede Osman Kavrakoğlu'nun sanık numarası 338'dir.¹⁴² Fakat vefatlar ve başka nedenlerle sanık numaraları değişecektir. Kavrakoğlu'nun da sonraki duruşmalarda "335", "333" olan sanık numarası, davaların sonuna gelindiğinde "332" olacaktır. İkinci duruşmada avukatı olarak Şevket Karadeniz görev yapmaktadır. Fakat diğer duruşmalarda yanında bir müdafisi yoktur. Ayrıca yaptığı iki yazılı savunma da kendisi tarafından hazırlanmıştır. Mahkemede altıncı, on ikinci, yirmi üçüncü, yirmi dördüncü oturumlarda ve 16:35'te açılan yirminci oturumun üçüncü celsesinde kısa sözlü savunmalar yapmıştır. Asıl sözlü savunmasını ise 16 Haziran 1961 tarihli yirminci oturumun saat 13:30'da açılan ikinci celsesinde yapmıştır.¹⁴³

Osman Kavrakoğlu, 26 Temmuz 1961 tarihli iki sayfadan oluşan yazılı savunmasında yoklama usulü ile milletvekili seçildiğini, kanunlara vicdanî kanaatle oy verdiğini ve anayasayı ihlâl ile diktaya gidişi destek-

142 Anayasayı İhlal Davası Tutanakları, Cilt: 1, s. 8.

143 Sözlü savunmasında dikkat çektiği tüm hususlara yazılı savunmalarında yer vermiştir. İçerikle ilgili bilgi yazılı savunmalarda verilmiştir.

lemek gibi bir gayeyle hareket etmediğini vurgulamıştır. Kavrakoğlu'nun savunmasında verdiği bazı bilgiler dikkat çekicidir. Buna göre Atatürk'ün heykellerine karşı yapılan saldırılar, Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılmasına zemin hazırlamıştı. Kavrakoğlu Atatürk inkılâplarına gölge düşürecek söylemlerden kaçınılmasını savunmuş, hatta bu hususta Başbakan Adnan Menderes'i dahi ikaz etmişti. Gayrimeşru bir iktisabı olmadığını ve bu hususta yapılan soruşturmanın sonucunu beklediğini belirterek savunmasını sonlandırmıştır.¹⁴⁴

Fakat Osman Kavrakoğlu'nun Gayrimeşru Servet İktisabı Davasındaki soruşturma sonucu alınan karar, beklediği gibi olmamıştır. Kaynağı tespit edilemeyen 258.706 lira tutarında bir servet belirlenmiştir. Yüksek Soruşturma Kurulu, dosyayı Yüksek Adalet Divanına tevdi etmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ile bu oluşumun görevi sona erdiğinden Kavrakoğlu'nun dosyası 30 Nisan 1962 tarihli kararlar Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmiştir.¹⁴⁵

Kaynak: *Milliyet*, 28 Temmuz 1963

144 B.C.A., 010.09/56.165.5.9-10

145 B.C.A., 010.09/263.805.6. Kavrakoğlu'nun davası İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde görülmüştür. *Milliyet*, 3 Haziran 1962, s. 2. İlk duruşma 16 Temmuz 1962 günü olmuştur. Kavrakoğlu, duruşmada kendisine yönelik ithamları reddetmiş ve raporların yanlış hazırlandığını ileri sürmüştür. *Milliyet*, 17 Temmuz 1962.

İddianamede idamı talep edilen Osman Kavrakoğlu'na yönelik 15 ayrı suçlama vardır. 1950 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilen Kavrakoğlu, her Őeyden önce tecrübeli bir siyasetçiydi. Demokrat Parti'nin antidemokratik olarak nitelendirilen uygulamalarının savunucularındandı. 11 Aralık 1953 tarihli Halk Partisi'nin mallarına el koyan yasa teklifini imzalamıŐtı. Halk Partisi'ne oy verdiği için Abana ilçesini Bozkurt'a nakleden tasarıya, Bütçe Encümeninde üye olarak imza koymuştu. Yine Anayasa Davasındaki temel suçlardan biri olarak gösterilen Kırşehir'in ilçe hâline getirilmesinde olduğu gibi bu vesileyle Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını da desteklemişti. 39. maddenin tadili hakkındaki müzakerenin kifayetine dair ve Seçim Kanunu'nda partilerin ittifakını önleyici hükümleri koyan önergeler vermişti. 5 Aralık 1957 tarihli DP Grup ve 27 Aralık 1957 tarihli Meclis konuşmalarında antidemokratik uygulamaları destekleyici ifadeler kullanmıştı. Siyasal Bilgiler Fakültesinin okula çevrilmesine dair önergeyi imzalamıŐtı. 15 Şubat 1960 tarihli Meclis oturumunda UŞak olayları vesilesiyle, Tahkikat Encümeninin kuruluşunda, Salahiyet Kanunu'nun görüşmelerinde yaptığı konuşmalar, Osman Kavrakoğlu'na yönelik belli başlı suçlamalar olarak iddianameye yansımıştır.¹⁴⁶

Kavrakoğlu, iddianameye cevap amacıyla 10 Ağustos 1961 tarihli yedi sayfadan oluşan bir savunma kaleme almıştır. Aynı zamanda duruşmada da okuduğu 10 Ağustos 1961 tarihli savunma, ilk paragrafta belirtildiği gibi, Başsavcı'nın mütalaasına karşı Şahsî cevap niteliğindedir. Kavrakoğlu, kendisine yöneltilen suçlamalara neden olan kanunların çoğunluğunun 9. ve 10. Devrelerde çıkartıldığını ve 11. Devrede de bu kanunlara rağmen millî iradenin kendilerini iktidara taşıdığını hatırlattı. Son devredeki suçlamalara neden olan uygulama ve kanunların ise dikta zihniyeti ile ilgili olmadıklarını savundu. Başsavcı'nın, kendisini diktaya yönelmekle suçlama amacıyla dört yıl önce grupta yaptığı ve *"İnce demokratlığı bir tarafa bırakarak milletin menfaatlerini korumak yoluna gitmek lazımdır... Müsamaha istikametinde gidersek, kürsünün masuniyeti ortadan kalkacak..."* Şeklinde ifadeler kullandığı bir konuşmayı delil olarak göstermesine ise anlam verememiŐti. Çünkü seçimlerden hemen sonra yapılan bu samimi konuşmanın amacı, maruz kaldıkları saldırılara karşı bir refleksti.

146 Yüksek Adalet Divanı Kararları, 276-278.

Kavrakoğlu'na göre Başsavcı, suç ithaf etmek amacıyla hareket etmekte, bunun için de milletvekilliği döneminde sadece görevini yaptığı ve samimi duygularını ifade ettiği eylemlerinde kasıt aramaktaydı.¹⁴⁷

*Bu derece tabii ve zaruri bir hadisede Kasıt arayan iddia makamına neman
Orz edeyimki; zannettikleri gibi meclis murakabesini güçleştirmek maksadım
olsaydı, bu tadilatı hazırlayan ihzari encümine girer, gurup müzakerelerine ka-
tılır ve tadilata bizzat müessir olmağa çalışırdım. Görülüyorki; böyle bir dav-
ranışım olmamıştır.*

Kaynak: B.C.A., 010.09/56.165.5

Osman Kavrakoğlu'nun 10.08.1961 tarihli savunmasından

Kavrakoğlu için Başsavcı'nın talep ettiği ceza yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk Ceza Kanunu'nun 146/1 maddesi yani "idam"dı.¹⁴⁸ O ise savunmasında talep edilen cezadan ziyade, ölümü hak edecek fiillere itiraz ve isyan ediyordu: "İddia Makamı, teşriî faaliyetlerin teferruatını inceleyerek, grup ve Meclis zabıtlarından rey ve mütalaalarımızı çıkarmış ve DİKTA iddiasını bunların üzerine oturtarak hakkımızda çok şiddetli taleplerde bulunmuştur."

Kavrakoğlu'na göre iddianamede DP Merkez Haysiyet Divanındaki üyeliğinden, konuşmalarından kelimelerin çekip çıkartılmasına kadar suç isnat çabası içinde hareket edilmişti. Gazetelerdeki uydurma sözler, delil sayılmıştı. Başsavcı'nın temellendiremediği bu tutumundaki amacı ise Yassıada'da yüzlerce sehpa kurmaktan başka bir şey değildi: "Yassıada'da yüzlerce sehpa kurmak hevesine kapılan Sayın Egesel'in bu derece ağır cezaları, ileri sürdüğü hafif delillerin kaldıramayacağını takdir etmemiş olmasına hayret ediyorum."¹⁴⁹

Osman Kavrakoğlu, yazılı savunmasını, parti çekişmelerinin tepe noktasına ulaştığı bir dönemde muhalefetin ithamlarına verdiği cevabı içeren 18 Nisan 1960 tarihli Meclis oturumunda yaptığı konuşmadan bir bölümle sonlandırmıştır.¹⁵⁰

147 B.C.A., 010.09/56.165.5.

148 Naskali, *Anayasa Davası 4*, Cilt: 4, s. 3038.

149 B.C.A., 010.09/56.165.5.

150 B.C.A., 010.09/56.165.5.

"Rey çalmak, seçimlere fesat ve hile karıştırmak kârimiz değildir. hele seçimleri reddetmek, seçilmeden iktidarda kalmak, bunlar insafsız iddialardır. Biz milletin reğine kaderini bağlamış ve hürriyete gönül vermiş insanlarız. Hürriyet ve Milli irade mefhumları benliğimize o derece yerleşmiş hayatımıza o derece temel prensip olarak girmiştirki; Allah göstermesin bunlara arka çevirecek olsak bizi aile muhitimiz bile kabul etmez. Biz Millet'in güvenine kavuşmanın bir anlık zevkini bir ömre bedel sayan insanlarız."

*Enderin hürmetleriyle
Eski Rize Millet vekili
(Osman Kavrakoğlu)*

Yassıada'da bir müdafisi olmayan Osman Kavrakoğlu savunmasını kendi yapmış, duruşmalarda gerek gördükçe veya verildikçe söz almıştı. Başsavcı'nın onunla ilgili talebi çok ağırdı. Yüksek Adalet Divanınının 332 numaralı sanık Kavrakoğlu hakkındaki kararı, anayasayı ihlal suçunu işlediği yönünde oldu. 146/1 hükmünce ölüm cezasına çarptırıldı. Ama bu karara Hıfzı Tüz, Abdullah Üner ve Selman Yörük muhalefet etmişlerdir.¹⁵¹

KOMİTE 12 İDAMI

hapse çevirdi

İDAM → Haklarındaki idam kararı MBK tarafından onaylanan sanıklar: **MENDERES, ZORLU, POLATKAN**

Bayar, Koraltan, Kalalal, Erozan, Sancar, Dülger, Aksit, Kirazoğlu, Kirişioğlu, Zeki Erataman, Osman Kavrakoğlu ve Erdelhan ebedi hapis yatacaklar

Nihai bilanço:
464 mahkûmiyet
120 beraet

Allı İpar 2 yıl hapis ve 26 milyon 790 bin lira para cezasına mahkûm

▲▲▲ Milli Birlik Komitesi

Kaynak: Milliyet, 16 Eylül 1961

151 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 384.

Yassıada'da yargılanan Rize milletvekilleri içerisinde idam cezasına çarptırılan tek kişi Osman Kavrakoğlu'dur. O, aynı zamanda hakkındaki karar oy çokluğu ile verildiği için Millî Birlik Komitesi tarafından cezası müebbet hapse çevrilen 12 kişi arasındadır.

Ölümün eşliğinden dönenlerin aileleri

Bayar'ın kızı "Ne diyeyim,, derken, Kavrakoğlu'nun eşi "Verilen karar yerinde,, diyor

«Herhangi bir partide girip, aday olmam bahis konusu değildir.»
Bayar'ın levriç'de bulunan oğlu Turgut Bayar, sevdiği evde Ciftah-yuzur'daki eve telefon ederek «Ba-ham istana mahkûm edildim, doğu-mu?» diye sormuş. Sinaha karşı ge-zetmigen «İdam» in «Müebbet hapse» tahviri edildiğini öğrenen Ciftah-yuzur «İki», «Doğru», «Zürin» telefon ederek müjdeyi vermiştir.

ADALETE İNANIYORUZ
Osman Kavrakoğlu'nun vefatı kızı Komutanıor. Kocasının ölümünden kur-

bulmasına inenman. Hükümet böyle belirtiyor.
«Adalete inanıyoruz. Verilen ka-rar yerindedir. Başka ne söylenebilir.»
BABAMIZIN NEFESİ KAFI
Ölüm verince, cezaevinin sonuna kadar cezaevinde kalarak olan Ba-bamızı Düşüncelerimizle tesellile-rini yavaşlıkla ifade ediyorlar.
«Ölüm nefes aldığımız bilinemiz bi-çim için saat, bir tesellidir.»

28 MİLYON NASH ÖDENECEK?
«...» diye mahkûm edilen

Bayar'ların evinin üç odası müebbetli. Bu odalarındaki gümbüş, halı gibi kıymetli eşyalar üzerinde tedbir ka-rarı kesilmiş. Tahkikatın sonunda odalar açılarak, Aile-tavandan su stajığı için eşyaların bozulmasından kork-tuğunu söylüyor. Tamiir için müsaade istenmiştir.

Kaynak: Milliyet, 16 Eylül 1961

Karardan sonra Kayseri Cezaevine gönderilen Osman Kavrakoğlu, Gayrimeşru Servet İktisap Davası İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde görüldüğü için Toptaşı Cezaevine nakledilmiştir. Kavrakoğlu ayrıca 4 bin liralık kereste yolsuzluğundan da suçlu bulunmuştu. Bu dava da Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesinde görülmüş ve 27 Temmuz 1963 günü yapılan duruşmada, bu davayla ilgili tutukluluk hâlinin kaldırılmasına karar verilmiştir.¹⁵²

1964 yılının eylül ayına gelindiğinde Toptaşı Cezaevinde halen tutuklu bulunan 10 mahkûm arasında Osman Kavrakoğlu da vardı. Ekim ayına girildiğinde Cumhurbaşkanı Gürsel'in sıhhi durumları nedeniyle 7 mahkûmu daha affedeceği duyuruldu.¹⁵³ Nihayet 7 Ekim 1964 günü saat 13:00'da Osman Kavrakoğlu tahliye edilerek özgürlüğüne kavuşmuş-tur.¹⁵⁴

152 *Milliyet*, 28 Temmuz 1963.

153 *Milliyet*, 2 Ekim 1964.

154 *Milliyet*, 8 Ekim 1964.

Kaynak: *Milliyet*, 8 Ekim 1964

2.2.3. Muzaffer Önal

14 Mayıs 1950 seçimleri ile parlamentoya giren ve üç dönem aralıksız yasama faaliyetlerini sürdüren Muzaffer Önal, 27 Mayıs 1960 müdahalesiyle birlikte tutuklanmıştır. Yassıada'ya getirildikten sonra ilk ifadesi 29 Ağustos günü alınan Önal, kendisine isnat edilen *"Anayasayı ihlal ederek devlet idaresini bir zümre eline toplanmasına neden olan grup çalışmalarında bulunmak ve oy vermek suretiyle destek olmak"* suçlamasına cevap verdi. Net bir ifadeyle *"Ben ne şahsen ne de mensup olduğum zümre tarafından böyle bir ihlâlin yapılmış olduğunu kabul edemem."* diyen Önal, on yıl boyunca muntazam bir işleyiş olduğunu belirttiği komisyonlarda çalıştığını hatırlattı. Komisyonlara gelen bir tasarının önce iç tüzüğe sonra da anayasaya uygunluğu tetkik edilirdi. O da Anayasa Mahkemesi gibi bir kurumun yokluğu nedeniyle kanunların anayasaya uygunluğunun sadece Mecliste denetlenebileceğini savundu. Anayasaya aykırı görmediğini belirtse de lehte oy verdiği Kırşehir Kanunu, amme vicdanında yer bulmamıştı. Bu sebeple Kırşehir'in kaza statüsünün kaldırılmasına dair Kanun'a da oy vermişti. Hem Tahkikat Encümeninin kurulması hem de Salahiyet Kanunu üzerinde yapılan görüşmeler sırasında Mecliste bulunup, oy kullandığını da söyleyen Önal'a göre, bunların anayasaya aykırılığı söz konusu değildi.¹⁵⁵

155 B.C.A., 010.09/1.4.1.218-219.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİDEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kurulu
ve dairesinin adı : _____
Esas kayıt numarası : _____
Tarihi : _____
1 — Sanığın : _____
Adı ve soyadı : Muzaffer Önal
İşi : Rize eski millet vekili
Doğum tarihi : _____
Hangi yaşta görüldüğü : _____
İkametgâh ve meskeni : _____
Bulunduğu yer : Yassıada
2 — Eşkâli : _____
Cüssesi : _____
Boyu : _____
Sakal : _____ Biyik : _____ Sağları : _____
Aldımeti farıkası : _____
Yüz : _____ Gör : _____
Alın : _____ Burun : _____
Ağız : _____ Diş : _____
3 — Aleyhine isnat olunan suç : T.C.K.nun 141/3, 146.maddeleri.
4 — Tevkifin sebebi : C.M.U.K.nun 104.maddesi.

Müzekkereyi infaza memur
makamın adresi : Yassıada Garnizon Komutanlığına
Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne
tevfikan yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş olan
~~olduğundan gereği XXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ için müzekkeredir: **XXX**

Kâtip

/195

Mühür ve imza

010 09 5 15 11

11 Mayıs 1961 günü toplanan Anayasa Davasının ikinci oturumunda 40 numaralı sanık olarak mahkeme huzuruna çıkan Muzaffer Önal'ın da avukatı olarak Şevket Karadeniz gözükmektedir.¹⁵⁶ Fakat duruşmalarda Önal'ın yanında bulunmamıştır. Zaten kendisi de bir hukukçu olan Muzaffer Önal, belli ki bir müdafiyeye ihtiyaç duymamış, savunmasını kendisi yapmıştır.

Yüksek Soruşturma Kurulu Muzaffer Önal'ın serveti üzerinde yapılan soruşturmada, gayrimeşru veya kaynağı tespit edilemeyen bir servet olmadığına 4 Aralık 1960 tarihinde karar vermiş ve son tahkikatın açılması için dosya, Yüksek Adalet Divanına gönderilmiştir. Divanın 1 Nisan

¹⁵⁶ Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 33. Şevket Karadeniz, Osman Kavrakoğlu'nun da ikinci toplantıda avukatı olarak gözükmekte idi.

1961 tarihinde oy birliği ile aldığı kararla, Önal'ın serveti üzerine konulmuş olan haciz ve tedbir kaldırılmıştır.¹⁵⁷ Karar, 11 Nisan 1961 tarihinde Muzaffer Önal'a tebliğ edilmiştir.

Sıra No.	Kayıt No.	Karar No.	Karar tarihi	Adı ve Soyadı	İ m z a s ı
192	961/88	1-4-961	Muzaffer Önal		122

DEVLET ARSIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARSIVI

Haksız mal iktisabı sebebiyle Yüksek Soruşturma Kurulunca mallarına konulan tedbir ve haczinkaldırılmasına dair Yüksek Adalet Divanından verilen karar yukarıda adı yazılı sanığa imzası alınmak suretiyle tarafımızdan tebliğ edilmiştir. 11/4/1961

Tebliğ eden	Tebliğ eden	Tebliğ eden
<i>O. N. N. N.</i> askatip	<i>Divan Me.</i>	<i>Kara İstefin</i> <i>Hacıy. Hulucba. ay.</i>
		010 09 1

Başsavcı'nın iddianamesinde Muzaffer Önal'ın da aralarında bulunduğu Tahkikat Encümenine yetki veren Salahiyet Kanunu'nun tasarisını hazırlayanların, bu tasarımı hazırlamakla dikta anayasası benzeri bir oluşum ortaya çıkarttıkları ileri sürülmüştür.¹⁵⁸ Ayrıca Seçim Kanunu'nun müzakeresi için kurulan muvakkat encümende de Önal'ın görev aldığı belirtilmiştir.¹⁵⁹ İddianamede Salahiyet Kanunu ile ilgili suçlamada Muzaffer Önal'ın durumu, diğer üç teklifçi olan Hüseyin Ortakçioğlu, Reşat Akşemsettinioğlu ve Sefer Eronat'la birlikte değerlendirilmiştir. Kanun'un Meclise gelmesine ve kabul edilmesine vesile olan 4 kişi, anayasayı ihlal ederek memlekette kurmak istedikleri dikta idaresine zemin hazırlamışlardı. Başsavcı, dördünün de hukukçu olmasına dikkat çekmiş ve eylemlerinin sonuçlarını bilerek hareket etmekle onları suçlamıştır.¹⁶⁰

Muzaffer Önal'ın diğer eylemlerine gelince Emekli Sandığı ve Halkevlerinin kapatılması dışındaki tüm anayasayı ihlal ettikleri iddia edilen kanunlara oy vermişti. İç tüzüğün tadilini desteklemiş, basın suçlarının

157 B.C.A., 010.09/240.740.1.

158 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 4, s. 2838.

159 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 4, s. 2886.

160 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 4, s. 3000.

affi hakkında Kemal Sarıbrahimoğlu'nun DP Grubuna verdiği teklifin reddi için mücadele etmişti. Yani Önal, fiilin aslî sanığı olarak değerlendirilmeliydi.¹⁶¹ Bunun cezası da Başsavcı'ya göre 146/1, yani "ölüm"dü.¹⁶²

Aynı zamanda görevi kötüye kullanma davasından da yargılanan Muzaffer Önal, mahkemedeki ilk sözlü savunmasını 25 Mayıs 1961 Perşembe günü açılan onuncu oturumun üçüncü celsesinde yapmıştır. Kararnamede kanun teklifçilerinin, taktir verenlerden daha ağır bir kategoriye sokulmasını eleştirdi. Hukukçu olduğu için komisyonlara seçilmek dışında bir kastı olmadığını söyledi. Önal'ın buradaki sözlerinden Başsavcı'nın suçlamalarının mesnetsiz olduğunu ve hedef şaşırttığını ima eden bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır.¹⁶³ 17 sayfadan oluşan 1 Ağustos 1961 tarihli yazılı savunmasını ise aynı tarihte yapılan 44. oturumda mahkemeye sunmuştur.¹⁶⁴

Yüksek Adalet Divanının Muzaffer Önal'la ilgili kararı, 146/3 hükmünce 5 yıl ağır hapis ve amme hizmetlerinden mahrumiyet olmuştur. Ayrıca 1 yıl 8 ay Ankara'da umumî nezaret altında bulundurulacak ve 182 lira 50 kuruş maktu harcı ödeyecekti.¹⁶⁵ Kararın gerekçesinde Salahiyet Kanunu'nun teklifçilerinden biri olması, Kırşehir, Seçim ve İçtüzük tadili kanunlarına oy vermesinden dolayı suçun aslî faili olarak değerlendirilmiştir. Fakat Hüseyin Ortakçıoğlu ve Reşat Akşemsettinioğlu gibi sert bir tutum izlememesi, hem Tahkikat Encümeninin kurulması hem de Salahiyet Kanunu'na Mecliste bulunmadığından oy vermemiş olmasından dolayı suçun teşekkülünde tesirinin bulunmadığına kanaat getirilmiştir.¹⁶⁶

Muzaffer Önal, böylece 5 yıl hapis cezasını çekmek üzere Kayseri Cezaevine gönderildi. 1962'deki ilk aftan yararlananlar arasında yer aldı.¹⁶⁷

2.2.4. Hüseyin Agun

Hüseyin Agun, 2 Mayıs 1954 seçimleri ile Meclise girmiş ve aralıksız iki dönem Rize milletvekili olarak teşriî faaliyetlerini sürdürmüştür. 27 Mayıs 1960 müdahalesi ile tutuklanıp, o akşam serbest bırakılmış sonra 1 Haziran günü tekrar tutuklanmıştır.

161 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 4, s. 3002.

162 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 4, s. 3037.

163 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 774.

164 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 4, s. 3182.

165 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 351.

166 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 172.

167 *Milliyet*, 14 Ekim 1962.

Yassıada'ya getirildikten sonra ilk ifadesini 29 Ağustos 1960 günü veren Agun, tek sayfadan oluşan ifadesinde kendisine yönelik suçlamalara; Mecliste bulunduğu süre içinde anayasaya aykırı kanun çıkartılmadığını, encümenlerden ve Meclisten geçen hiçbir yasanın anayasaya aykırı olamayacağını, parti grubunun hükümete hâkim olduğunu ve serbest çalıştığını, Tahkikat Encümeni kurulmasına ve Salahiyet Kanunu'na oy verdiğini söyleyerek cevap vermiştir.¹⁶⁸

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
SİMAĞIYEV ARŞİVİ
Oran: 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme ve dairesinin adı : Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kurulu

Esas kayıtlı numarası :

Tarihi :

1 — Sanığın :

Adı ve soyadı : Hüseyin Agun

İşi : Rize eski millet vekili

Doğum tarihi :

Hangi yaşta gözüküğü :

İkametgâh ve meskeni :

Bulunduğu yer : Yassıada

2 — Eşkalı :

Cüssesi :

Boyu :

Sakal :

Bıyık :

Saçları :

Alâmeti farikası :

Yüz :

Göz :

Alın :

Burun :

Ağız :

Diş :

3 — Aleyhine isnat olunan suç : T.C.K.nun 141/3, 146. maddeleri.

4 — Tevkifin sebebi : C.M.U.K.nun 104. maddesi.

Müzekkereyi infaza memur makamın adresi : Yassıada Garnison Komutanlığına

Coza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne tevfikan yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş ~~XXX~~ olduğundan gereği ~~XXXXXX~~ için müzekkeredir.

Katip
M.

/ 195

Mühür ve İmza

010 09 5 15 11

Anayasa Davasının ilk duruşmasında 337 numaralı sanık olarak hazır bulunan Hüseyin Agun, sonraki duruşmalarda "334", "332" ve "331" numaralı sanık olarak mahkeme huzuruna çıkmıştır. Agun'un avukatı Osman Mecdi Agun,¹⁶⁹ duruşmalarda ilk defa 5 Haziran 1961 günü yapı-

¹⁶⁸ B.C.A., 010.09/1.4.1.222.

¹⁶⁹ Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 15,44. Gülşah Kurt Güveloğlu, "Demokrat Parti

lan 14. oturumda müvekkilinin yanında hazır bulunmuştur.¹⁷⁰ Sadece iki veya üç oturumda müvekkili ile duruşmalara iştirak eden Osman Mecdi Agun, 52. oturumda söz aldı ve 12 sayfadan oluşan bir müdafaa hazırladıklarını söyleyerek mahkemede beş sayfasını okudu. Sonra da 27 Temmuz 1961 tarihli bu müdafaayı mahkemeye sundu.¹⁷¹

Duruşmaların çoğunda müdafisi olmadan hazır bulunan Hüseyin Agun ise mahkemede ilk sözünü, 11 Mayıs 1961 günü toplanan ikinci oturumun üçüncü celsesinde Kırşehir Kanunu münasebeti ile aldı. Bu dönemde Bütçe Encümeni üyesi olduğunu fakat Kanunu onaylayanlar ve imzalayanlar arasında bulunmadığını söyledi.¹⁷²

Mahkemedeki asıl sözlü savunmasını 15 Haziran 1961 günü toplanan 20. oturumun ilk celsesinde yapan Agun, 1954 yılından itibaren milletvekili olduğunu, altı yıl boyunca Bütçe Encümeninde görev yapmak suretiyle murakabe vazifesi yaptığını söyleyerek savunmasına başladı. Konuşmasındaki satırbaşları şunlardı: Demokrat Parti içinde bir dikta ruhu gözlemlememişti. Mebus olmasını seçim ve çok partili sisteme borçluydu. Milletvekilliği döneminde menfaat temin etmemişti. Gayrimeşru bir iktisabı olmadığı Yüksek Soruşturma Kurulunca karara bağlanmıştı.¹⁷³

Başkan Salim Başol'un sorusu üzerine Tahkikat Encümeninin kuruluşunu desteklediğini ve Salahiyet Kanunu'nun anayasaya aykırı olmadığını söyledi. Uşak ve Topkapı olaylarına gelince Agun'a göre bunlar iki parti arasında bir güç gösterisinden başka bir şey değildi. Son dönemde Kızılay'da, üniversitelerde meydana gelen olaylar bir hükümet buhranı yaratmıştı. DP Grubunun toplanması için verilen 90'lık tavrında imzası yoktu, fakat bazı arkadaşlarıyla yönetime karşı mukavemet etmişlerdi. Son olarak teşriî vazifesinden başka bir amaçla hareket etmediğini ve 6 yıl boyunca encümenlerde çalıştığını söyleyerek sözlerini noktaladı.¹⁷⁴

Hüseyin Agun Anayasa Davasında ayrıca 15 Haziran 1961 tarihli üç sayfalık,¹⁷⁵ 16 Haziran 1961 tarihli bir sayfalık,¹⁷⁶ 10 Ağustos 1961 tarih-

Rize Milletvekili Hüseyin Agun'un TBMM'deki Faaliyetleri ve Yassıada Mahkemele-
rindeki Savunması (1950-1961)", Prof. Dr. Feda Şamil Arık'a Armağan, Türk Tarihine Dair
Yazılar III, Editör: Alparslan Demir, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 795.

170 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 2, s. 1108.

171 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 4, s. 3361.

172 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 106.

173 B.C.A., 010.09/267.816.2.3.

174 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 3, s. 1174-1176.

175 B.C.A., 010.09/56.165.6.61; Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 3, s. 1843.

176 B.C.A., 010.09/56.165.6.62-64.

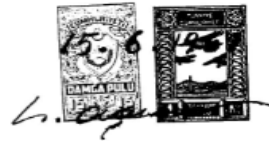
li 10 sayfalık¹⁷⁷ ve avukatı tarafından hazırlanan 25 Temmuz 1961 tarihli 12 sayfalık yazılı savunmalar yapmıştır.

İddianamede 1954 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilen Hüseyin Agun'a yönelik suçlamalara gelince, 39. maddenin tadili hariç diğer tüm suç teşkil ettiği ileri sürülen kanunlara oy vermişti. Murakabe görevini yaptığına dair bir faaliyeti yoktu ve ferî iştirak hâlindeydi.¹⁷⁸

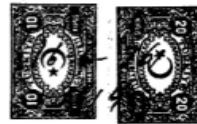
Hüseyin Agun'un iddianameye de cevap niteliğinde olan yazılı savunmalarında, Tahkikat Encümeni kurulmasına dair karara ve Salahiyet Kanunu'na rey vermek ve murakabe vazifesini yapmamakla suçlanmasının sağlam temellere dayandırılmadığı savunulmuştur. Oysa Agun, diktaya gidiş sezmemiş ve böyle bir eyleme iştirak etmemişti. Mebusluğu süresince anayasayı ihlal edecek bir eylemde bulunmamış ve Orman Kanunu'nun Mecliste görüşülmesi sırasında olduğu örneğinden hareketle murakabe vazifesini layıkıyla yapmıştı.

Nedice : Kendi tutum ve jihinizetini, meclis ve grup zabıtları Bütçe Encümeni zabıtları ile ishad ederim ki, tevkifatlarında ihtisasım dahilinde olan hususatta müessir oldum ve istikamet verdim. ferkalade hallerde mukavemetçi grup içinde benim fikri arkadaşlarımdan Semi ve Naci beyleri Şehadetile de arz ederim ki İtidal unsurum oldum. teorisî vazifemden başka bir işe karışmadım. hiç bir surette maksatla bir niyetini vazatır etmemiş ki. arz ederim.

*yasamaadada mevkuf
saluk Rize malınu
Hüseyin Agun*

*H.
16.6.1961*

Kaynak: B.C.A., 010.09/56.165.6.

Hüseyin Agun'un 16.6.1961 tarihli yazılı savunmasından

177 B.C.A., 010.09/56.165.6.1-10.

178 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.276.

Yüksek Adalet Divanının Hüseyin Agun ile ilgili kararı, iddianame ile paralel olmuştur. Anayasayı ihlal suçundan 5 yıl ağır hapis ile cezalandırılmıştır. Ayrıca diğer sanıklar gibi tüm amme hizmetlerinden mahrum edilerek, 1 yıl 8 ay Rize’de umumî nezaret altında bulundurulmasına karar verilmiştir.¹⁷⁹ Kararın ardından hapse mahkûm edilen milletvekili arkadaşlarıyla birlikte Kayseri Cezaevine gönderilen Hüseyin Agun, 16 Ekim 1962’de çıkarılan Af Kanunu ile serbest bırakılmıştır.¹⁸⁰

2.2.5. Mehmet Fahri Mete

1950 yılından itibaren milletvekili olarak parlamentoda görev yapan Mehmet Fahri Mete, 13 Haziran 1960 günü tutuklanmış ve Yassıada’ya nakledilmiştir.

ADI SOYADI	Mehmet Fahri Mete
BABA ADI	Ali
MEMLEKETİ VE DOĞUMU	Rize. 1899
MESLEK VE MEMURİYETİ	Emelâ Memuru ve Eski Rize Memuru
ADRESİ	Ankara Bahçelievler 72 nci sokak N:54
TEVKİF YERİ VE TARİHİ	Ankara 13.6.60
SORUŞTURMAYA ÇIKTIĞI GÜNLER	
HAKKINDA YAPILAN İŞLEM	
MAHKEMEYE ÇIKTIĞI GÜNLER	
HAKKINDA VERİLEN KARAR	
İNFAZ TARİHİ	
TAHLİYE TARİHİ	

10.8.1960 Eski Rize Memuru
M. Emelâ
Mehmet Fahri Mete

010 10/12/60

4

İlk ifadesi 29 Ağustos 1960 günü alınan Fahri Mete, yedek subay olarak İstiklâl Harbi’ne katılan ve 30 yıl devlete memur olarak hizmet eden

179 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 384.

180 Güveloğlu, a.g.m., s. 792. Milliyet, 14 Ekim 1962.

bir vatandaş olarak kendisine yönelik suçlamalardan ötürü müteessir olduğunu belirtmiştir. On yıllık mebusluk hayatında bir kanunun anayasa-ya aykırı olarak çıkabileceğini düşünmediğini söylemiş ve “Biz devlet olarak vazife görürken aynı zamanda aleyhimizde suç işlemiş olamayız” sözleriyle bir mebusun teşriî faaliyetlerinden ötürü sorumlu tutulamayacağını hatırlatmıştır. Son olarak Tahkikat Encümeni ve Salahiyet Kanunu’na sözü getirmiştir. Bunların çıkartılması sırasında Mecliste bulunmuş, kararın alınmasında oyunu kullanmıştı. Fakat kanunların oylanması sırasında salondan çıktığı için oyunu kullanamamıştı. Fahri Mete yine de anayasa-ya aykırılıklarının bulunmadığını vurgulayarak her iki kanunu da onayladığını belirtmiştir.¹⁸¹

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Örnek : 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kurul
ve dairenin adı : _____
Esas kayıt numarası : _____
Tarihi : _____
1 — Samiğin : _____
Adı ve soyadı : Mehmet Fahri Mete
İşi : Bize saki millet vekili
Doğum tarihi : _____
Hangi yaşta gözüktüğü : _____
İkametgâh ve meskeni : _____
Bulunduğu yer : Yassıada
2 — Eşkıli : _____
Cüssesi : _____
Boyu : _____
Sakal : _____ Bıyık : _____ Saçları : _____
Alâmeti farikası : _____
Yüz : _____ Göz : _____
Alın : _____ Burun : _____
Ağız : _____ Diş : _____
3 — Aleyhine isnat olunan suç : T.C.K.mn 141/3, 146 maddeleri.
4 — Tevkifin sebebi : C.M.U.K.mn 104 maddesi.
Müzekkerye infaza memur
makamın adresi : Yassıada Garnizon Komutanlığına
Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükümüne
tevkifin yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş
olduğundan gereği _____ için müzekkeredir.

Kâtip

/ / 195

Mühür ve İmza

010 00 5151

14 Ekim 1961 tarihinde açılan tarihî Yassıada yargılamalarının ilk duruşmasında “339” numaralı sanık olarak yer alan Mehmet Fahri Mete, sonraki duruşmalarda “336”, “334” ve “333” sanık numaralarıyla duruşmalarda hazır bulundu. Bir müdafisi bulunmayan Fahri Mete, müşterek savunma haricinde sözlü ve yazılı savunmalarını kendisi yaptı.

Mahkemede ilk sözünü, 16 Mayıs 1961 günü toplanan 5. oturumun ikinci celsesinde 27 Nisan 1960 günü, Meclisteki tutumuna dair soruların üzerine aldı. Mecliste bulunduğunu fakat gürültülerden dolayı salondan çıktığını söyledi.¹⁸² Asıl sözlü savunmasını ise 16 Haziran 1961 tarihli 20. oturumun saat 13:30’da açılan ikinci celsesinde Osman Kavrakoğlu’nun hemen ardından yaptı. Avukatı olmadığını söyledi ve kendisine yöneltilen sorulara içtenlikle cevaplar verdi. Seçimlerin serbestliğinin önemine değinmek istedi, fakat Başkan araya girerek esas konuya girmesi için onu yönlendirdi. Uşak, Topkapı olaylarının kendisi ile bir ilgisi olmadığını belirtti ve ne kendisine ne de yakınlarına bir menfaat temin etmediğini vurguladı. Görevli olarak seyahatlere gitmemiş, Mecliste idare azası olmamıştı. Üstelik 1960’ın mayıs ayında yurt dışına çıkmıştı. Olaylarla ilgisi olmadığını belirten Mete’ye Başsavcı’nın burada bir suali oldu ve “Memleketin o kadar nazik devrinde yurtdışına çıkmasının elbette bir sebebi olması lazımdır” diyerek yurtdışına çıkışının sebebini açıklamasını istedi. Sağlık problemlerini sebep gösteren Mete,¹⁸³ 15 Haziran 1961 tarihli Salahiyet Kanunu’na oy vermeyenler arasında isminin tespit edildiğini bildiren dilekçesini mahkemeye sunarak sözlü müdafaasını tamamladı.¹⁸⁴

Salahiyet Kanununa rey vermemeler arasında ismim tespit edilmiştir.

Bu Kanununun tatbik sahasında bulunduğu günlerde yani Mayıs ilk haftasında İstanbul’a ve buradan da yurt dışına gidecek imkânlardan sonra averted ettiğim ilerde olarak sunulan Pasaportum tetkikinden anlaşılacağına saygılarımla arz ederim.

*Eski Rize Mebusu
Mehmet Fahri Mete*

EK: 2 Pasaport

Mehmet Fahri Mete’nin Salahiyet Kanunu’na oy vermediğine dair dilekçesi

182 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 343.

183 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 3, s. 1783.

184 B.C.A., 010.09/56.165.4.5.

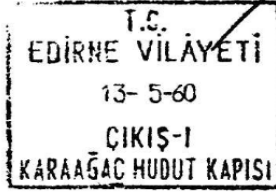
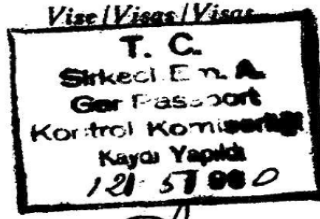
Anayasa Davasında 11 Ağustos 1961 tarihli 3 sayfalık yazılı savunma yapan Fahri Mete, sözlü ve müşterek müdafaasını yeterli buluyordu. Fakat kendisine yönelik ithamlar karşısında bazı noktaların açıklanmasını gerekli görmüştür. Çünkü iddianamede, murakabe görevini yapmamakla, antidemokratik olarak nitelenen kanunları desteklemekle, hatta bunlardan İç Tüzüğü'nün 187. Maddesine ağırlaştırıcı kayıt konulması için teklif vermekle, kısacası ferî iştirak hâlinde olmakla suçlanmıştı. Başsavcı'ya göre Salahiyet Kanunu'nun müzakereleri sırasında yurt dışında olmasının bir önemi yoktu, çünkü bu, neticeye tesir eden bir durum oluşturmamıştı.¹⁸⁵

Fahri Mete, savunmasında ilk ifadesinden itibaren vurguladığı geçmiş görevlerini ve vatana hizmetlerini hatırlattı. Teşriî hayatı boyunca yanlış bir yola sapmamış, aşırılıkları olmamıştı. Muzaffer Önal'ın da müdafaasında değindiği bazı hususlara dikkat çekti. 11 Ağustos 1959 tarihinde yapılan kongrenin başkanı olarak CHP milletvekillerine karşı sergilediği tutumun dönem basınındaki yansımalarını hatırlattı. Bunlar Önal'ın savunmasının eklerinde mevcut olan delillerdi. Ne Kırşehir'i ilçe hâline getiren teklife ne de Tahkikat Komisyonuna yetki veren Kanun'a oy vermemişti. On yıllık teşriî hayatında sadece vicdanî kanaatle hareket etmişti ve hiçbir menfaat elde etmeden vazifesini yapmıştı. Çatışmalardan uzak kalmıştı. Gayrimeşru bir iktisabı yoktu.¹⁸⁶ 1960'ın mayıs ayında yurt dışına çıkmış ve 27 Mayıs hareketinden bir gün sonra da yurda dönüş yapmıştı. Bu durumdaki bir sanığın da mahkemeden talebi, beraatına karar verilmesiydi.¹⁸⁷

185 *Yüksek Adalet Divanı Kararları*, s. 278-279.

186 Yüksek Soruşturma Kurulunun 11.1.1961 tarihli kararı. B.C.A., 010.09/269.824.4.3.

187 B.C.A., 010.09/56.165.4.3.

Mehmet Fahri Mete'nin 13.5.1960 tarihinde yurt dışına çıkışını ve 28.5.1960 tarihinde yurda girişini gösteren pasaport örneği

Yüksek Adalet Divanının 333 numaralı sanık Mehmet Fahri Mete için kararı ise cezalandırılması yönünde olmuştur. Anayasayı ihlal suçundan 1946/3, 173. Maddeler hükmünce suçlu bulunan ve tüm amme hizmetlerinden mahrum edilen Mete, 5 yıl ağır hapis cezası çekecek, bir sene 8 ay Rize'de umumî emniyet altında bulundurulacak ve 182 lira 50 kuruş maktu harç ödeyecekti.¹⁸⁸ Kararın ardından Kayseri Cezaevine gönderilen Mehmet Fahri Mete, 1962 yılındaki ilk aftan faydalandırılan isimler arasında yer almıştır.¹⁸⁹

2.2.6. Ahmet Morgil

1950 yılından itibaren milletvekili olarak parlamentoda görev yapan bir diğer isim Ahmet Morgil'dir. 2 Haziran 1960 günü tutuklanan Morgil, Yassıada'ya nakledildikten sonra 6. koğuşa konulmuş¹⁹⁰ ve onun

¹⁸⁸ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 328.

¹⁸⁹ Milliyet, 17 Ekim 1962.

¹⁹⁰ B.C.A., 010.09/56.165.32.

da ilk ifadesi 29 Ağustos günü alınmıştır. Atfedilen suç anlatıldıktan sonra ilk sözleri "Ben Cumhuriyet devrinde yetişmiş cumhuriyetin ve demokrasinin ne demek olduğunu anlamış ve yetiştirdiğimiz çocuklara bunu aşlamaya çalışmış bir insanım." olmuştur. Mensubu olduğu Demokrat Parti, kendinden önceki idareden memnun olamayan halkın oyu ile iktidara gelmiş ve on yıl boyunca da ülkeyi yönetmişti. Bu dönemde çıkartılan hiçbir kanun anayasaya aykırı değildi. Morgil, Demokrat Parti'nin idarecilerinin, bilhassa da yaradılışı icabı Adnan Menderes'in, diktatörlük gibi bir zihniyete sahip olamayacaklarını özellikle vurguladığı ifadesini, Tahkikat Encümeninin kurulmasına oy verdiğini, fakat Salahiyet Kanunu görüşmeleri sırasında Mecliste bulunmadığını söyleyerek tamamlamıştır.¹⁹¹

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Örnek : 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme ve dairesinin adı : Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kurul

Esas kayıt numarası : _____

Tarihi : _____

1 — Sanığın : _____

Adı ve soyadı : Ahmet Morgil

İşi : Rize Mâki Millet vekili

Doğum tarihi : _____

Hangi yaşta gözüktüğü : _____

İkametgâh ve meskeni : _____

Bulunduğu yer : Yassıada

2 — Eşkâli : _____

Cüssesi : _____

Boyu : _____

Sakal : _____ Bryk : _____ Saçları : _____

Alâmeti farikası : _____

Yüz : _____ Göz : _____

Alın : _____ Burun : _____

Ağız : _____ Diş : _____

3 — Aleyhine isnat olunan suç : T.C.K.mn 141/3, 146. maddeleri.

4 — Tevkifin sebebi : C.Ş.U.K.mn 104. maddesi.

Müzekkereyi infaza memur makamın adresi : Yassıada Garnizon Komutanlığına

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne tevfikân yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş ~~olmuş~~ **olduğundan garaği** ~~çıkartılmak~~ için müzekkeredir.

Kâtip
M.V.

/195

Mühür ve İmza

010 09 5151

Anayasa Davasında 14 Ekim 1961 günü açılan tarihî duruşmada “340” sanık numarası ile hazır bulunan Ahmet Morgil’in,¹⁹² sonraki duruşmalarda sanık numarası “337”, “335” ve “334” olarak değişmiştir. Avukatı olarak 11 Mayıs 1961 günü toplanan ikinci oturumda Tuğrul Önder’in adı gözükmekteyse de Morgil’in duruşmalar süresince yanında bulunmadığı gibi yazılı savunmasını da yapmamıştır. Kısacası, Ahmet Morgil de Yassıada’da avukatı olmayan Rize milletvekilleri arasındadır.

Anayasa Davasının 2. Oturumunda Morgil’in adı, anayasayı ihlâl kapsamındaki suçlardan birisi olarak gösterilen Halk Partisi’nin mallarının Hazine’ye devri için hazırlanan kanunu teklif eden 36 milletvekili arasında sayılmıştır.¹⁹³ 16 Mayıs 1961 günü toplanan 5. Oturumda, Salahiyet Kanunu’nun kabul edildiği 27 Nisan 1960 tarihli Meclis oturumunda sanıkların bulunup bulunmadıkları ve oy verip vermedikleri sorgulandı. Ahmet Morgil, daha önce konuyla ilgili bir dilekçeyi Yüksek Adalet Divanına vermişti. Mahkemede o gün rahatsızlığı nedeniyle evinde istirahatte olduğu için oy kullanmadığını söyledi.¹⁹⁴

23 Mayıs günü toplanan oturumda Siyasal Bilgiler Fakültesinin okula çevrilmesi ile ilgili Kanun üzerine sanıklar sorgulandı. Ahmet Morgil, bu Kanun’un kabul edildiği dönemde Maarif Encümeni reisi idi. Bu vesileyle söyleyecekleri vardı. Encümene konuyla ilgili iki ayrı teklif gelmişti, önlerinde seçimler de olduğu için teklifleri müzakereye almama yönünde bir tutum benimsemişti. Bu, grup arkadaşlarınca olumlu karşılanmıştı. Hükümetin de tekliflerin müzakereye alınması yönünde kendisine tesir edecek bir girişimi olmamıştı. Morgil son olarak dönemin Maarif Vekili Atıf Benderlioğlu’nun tekliflerin müzakereye alınmamasına taraftar olduğunu söyleyerek bahsi kapatmıştır.¹⁹⁵

Mahkemede asıl sözlü savunmasını ise 16 Haziran 1961 tarihli 20. oturumun saat 13:30’da açılan ikinci celsesinde, Mehmet Fahri Mete’nin hemen ardından yapmıştır. Morgil, önce şahsî tutumunu anlatmak istedi. Fakat Başkan Başol, sadece iddialara cevap vermesi hususunda onu uyardı. Morgil avukatı olmadığını söyleyerek şansını bir defa daha denediyse de bu küçük ricası kabul görmedi. Sonra on yıl boyunca Maarif Encümeninde çalıştığını ve 5 yıl da bu encümenin başkanlığını yaptığını söyleyerek müdafaasına başladı. Encümenin beşte birini muhalefet men-

192 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 15.

193 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 44,61.

194 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 343.

195 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 1, s. 595.

suplarının teşkil ettiğini hatırlattı. Partizanlık yapmadığı için muhalefet mensubu milletvekillerinin oylarını da alarak başkan seçildiğini belirtti. Onlara şükranlarını iletip, başlangıçta değinmek istediği, fakat kendisine izin verilmeyen konuya ustaca giriş yaptı.

15 Mayıs 1959 günü Meclis koridorlarında maalesef büyük bir kavga olmuştu. Bu kavgada bendeniz ayırıcılık yaptım. Bilhas-sa muhalefet partili mebusları korudum. Bu hususta matbuata be-yanda bulunan CHP Kars Mebusu Turgut Göle, benim hakkımda sitayişkâr bir dil kullanmıştır. Bir cümlesini okumama müsaadenizi rica ediyorum...

Diktaya gidişle ilgili iddialara girmeden önce on yıllık milletvekil-liği dönemindeki tutumunu anlattı. Muhalefet mebuslarıyla ilişkilerini iyi tutmuştu, çatışmalardan uzak kalmıştı ve asla saldırgan bir tutum benimsememişti. Devrin şartları içinde bir ihtiyaç olarak gördüğü Tahkikat Encümenine oy vermişti. Fakat onaylamadığını belirttiği Kırşehir Kanu-nu'na ve Mecliste bulunmadığından ötürü de Salahiyet Kanunu'na oy vermemişti. Maddî ve manevî bir tazyik altında kalmadığını da özellikle vurgulayan Morgil'in, diktaya gidiş iddialarına yanıtı çok netti:

"Diktaya gidişi müşahede etmedim, sezmedim... Esasen dik-tanın malum ve muayyen olan şartları ve unsurlarından hiçbirisi tevekkün etmek şöyle dursun, bu hususta bir belirti dahi ortada de-ğildi..."¹⁹⁶

Şahsî menfaat temini olmadığını yineleyen Ahmet Morgil, öğretmen ve okul idare eden bir eğitimci olarak Cumhuriyet'in niteliklerine ve Atatürk ilke ve inkılâplarına olan bağlılığını vurgulamayı ihmâl etmedi. Mahkeme Başkanı'nın "*Demokrat Parti'nin Atatürk inkılâplarından ayrıldığı noktalar olmamış mıdır, sizce muayyen meselelerde?*" şeklindeki sorusuna verdiği cevapta devlet olarak böyle bir durumun söz konusu olmadığını, fakat 28 milyon içinde zihniyet itibarıyla bunları benimsemeyenlerin bulunabileceğini söylemiştir. Başsavcı'nın da Tahkikat Encümenini onaylamasını bir bakıma Türkiye'de var olduğunu ileri sürdüğü solcu basına bağlayan Morgil'e bir sorusu vardı: "*Kendisinin malumatı var mı? Acaba Türkiye'de komünist basın diye bir basın var mı, buna kendisi de inanıyor mu?*"

196 Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 3, s. 1784-1786.

Bu soruya Morgil, Tahkikat Encümeninin raporunda isimlerin tespit edildiği ve son zamanlarda da tutuklamalar olduğu cevabını verdi ve sözlü ifadesinin bir tekrarı mahiyetindeki 15 Haziran 1961 tarihli dilekçesini ekleri ile birlikte mahkemeye sundu.¹⁹⁷

Ahmet Morgil, Anayasa Davasında dört yazılı savunma yapmış ve DP Grup tutanağını inceleme talebinin olduğu 5 Temmuz 1961 ve 27 Nisan 1960 günü evinde bulunduğu şahit ifadesini içeren 15 Haziran 1961 tarihli iki dilekçesini mahkemeye vermiştir.¹⁹⁸

En kapsamlı yazılı savunması 10 Ağustos 1961 tarihli olup 15 sayfadan oluşmaktadır. Teşriî hayatı boyunca yaptığı eylemlerin amacını, kişiliğini, görev aşkını, hayata bakışını kısacası sözlü ifadesinde belirttiği hususların ayrıntılarına yer vererek kaleme aldığı savunmasını, *“Adaletinizden emin olarak en derin saygılarımla beraatımı talep ve istirham ederim.”* sözleriyle noktalamıştır.¹⁹⁹

Diğer yazılı savunmalarında da benzer noktalara temas eden Morgil’in Yassıada’da yaptığı son savunma, 23 Ağustos 1961 tarihli olup iki sayfadan ibarettir. Yine geçmiş görevlerini, görev ahlâkını ve tutumunu gösteren örnekleri sıraladıktan sonra görev süresince muhalifliği ile bilinen yargı mensuplarına yönelik destekleyici tutumunu gözler önüne sermişti. Örneğin İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı olan Nedim Demirel, Çayeli savcısı iken Artvin’den CHP’den adaylığını koyunca Kastamonu’nun bir kazasına salâhiyetle verilmişti. Morgil ise o dönemde Demirel’in muhalifliğini bilmesine rağmen arzu ettiği yere tayin edilmesi için çalışmıştı. Yine Temyiz üyelerinden Ali Erdiñç’in de Gebze Cumhuriyet Savcısı iken DP mensuplarının tesiriyle uzaklaştırılmasına karşı ve Rize Cumhuriyet Savcısı Tahsin Özer’in de yerinde kalması için mücadele vermişti. Kısacası on yıllık teşriî hayatında bunlar gibi sayısız müspet faaliyetleri olmuştu. Savunmasını çaresizliğini niteleyen şu sözlerle sonlandırmıştır: *“Allah şahittir ki tamamen suçsuzum. Perişan durumda bulunan 5 çocuğuma bir an önce kavuşturulmamı en derin saygılarımla istirham ederim.”*²⁰⁰

197 B.C.A., 010.09/56.165.21-25; Naskali, *Anayasa Davası*, Cilt: 3, s. 1787, 1791.

198 B.C.A., 010.09/56.165.20.

199 B.C.A., 010.09/56.165.

200 B.C.A., 010.09/56.165.3.

Bu tutum ve zihniyetle hareket etmiş ve her türlü haksız
menfaatle selen ufak kalmış bir insan olarak maruf teahh-
gim durumun ağırlığını da takatlerinize azz edeceğim.

Allah şahittir ki, tamamen suçsuzum. perisan olu-
rumda bulunan 5 çocuğuma bisan önce kavuşturulmam
en derin saygılarımla istihkam ederim. 23-8-1961

Ahmet Morgil
Eski Rize Mebusu

3327

M. Morgil 3

Kaynak: Ahmet Morgil'in 23.8.1961 tarihli son savunmasından

Hem sözlü hem de yazılı savunmaları ile teşriî faaliyetlerini ve tu-
tumunu gözler önüne seren Ahmet Morgil, Başsavcı'yı ikna edememiştir.
İddianameye göre 1950 yılından beri milletvekili olan Morgil'in muraka-
be görevini yaptığına dair sağlam bir delil yoktu. Aksine Halk Partisi'nin
mallarının Hazine'ye devri hakkındaki Kanuna, 39. Maddenin, Seçim, İç
Tüzüğü'nün ve Basın kanunlarının tadillerine oy vermişti. Müdafaaalarında
belirttiği şahsî tutumu ve faaliyetleri ise anayasa dışında kalan alanlarla
ilgili idi. Dolayısıyla Ahmet Morgil, ferî iştirak hâlindeydi.²⁰¹

Yüksek Adalet Divanınının 334 numaralı sanık Ahmet Morgil için
verdiği ceza, Anayasayı ihlal suçundan 1946/3, 173. Maddeler hükmün-
ce 5 yıl hapis, amme hizmetlerinden mahrumiyet, bir sene 8 ay Rize'de
umumî emniyet altında bulundurulma ve 182 lira 50 kuruş maktu harç
ödemesi olmuştur.²⁰² Kayseri Cezaevine gönderilen Morgil, 1962 yılında
çıkartılan Af Kanunu'ndan yararlanan 258 siyasî mahkûm arasındadır.²⁰³

201 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 279.

202 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 384.

203 Milliyet, 17 Ekim 1962.

Kaynak: Milliyet, 17 Ekim 1962

Öte yandan Anayasa Davasında yargılanan Ahmet Morgil'in hakkında açılan bir de Gayrimişru Servet İktisabı Davası vardı. Davada bilirkişilerin ve Yüksek Soruşturma Kurulunun incelemesi sonucunda 33.512 lira kaynağı tespit edilemeyen bir meblağ ortaya çıktı. Morgil'in itirazı ve detaylı tetkikle birlikte bunun, 1956 model Şevrole (*Chevrolet*) aracının satış bedelinin düşük gösterilmesinden kaynaklandığı anlaşıldı. Nihai karar için dosya, Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından Yüksek Adalet Divanına gönderildi.²⁰⁴ 2 Kasım 1961 tarihinde Yüksek Adalet Divanı, Morgil'in dosyası hakkındaki kararını verdi. Tüm ihtiyatî tedbirler kaldırıldı. Karar, 8 Kasım 1961 tarihinde Kayseri Cezaevinde tutuklu bulunan Ahmet Morgil'e tebliğ edilmiştir.²⁰⁵

204 B.C.A., 010.09/251.773.3.7.

205 B.C.A., 010.09/251.773.3.2.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVLERİ

20

Yüksek Adalet Divanı'nın 14/11/1961 tarih ve 961/137 sayılı
Malların Üzerinde bulunan tıbbi birim kaldırılmasına dair kararı
tebliğ ettim. 8/11/1961

Tebliğ eden
Cesaevi İnfaz Memuru
Faruk Kaynar

[Handwritten signature]

4950
13.11.1961

Tebliğ eden
Bölge cesaevinde hükümlü

Ahmet Margil
[Handwritten signature]

251 233 3

2

Gayrimeşru Serveti olmadığına dair kararın tebliğ edildiğine dair belge

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1961 REFERANDUMUNDAN 12 MART 1971 MUHTIRASI'NA RİZE'DE SİYASET¹

3.1. 1961 ANAYASA REFERANDUMU VE RİZE

27 Mayıs askerî müdahalesi sonrası ülke yönetimini eline alan Millî Birlik Komitesi, ülke içindeki siyasî faaliyetleri yasaklamıştı.² MBK, siyasî parti teşkilatlarına müdahalede bulunarak, partilerin ocak ve bucak teşkilatlarını lağvetmişti. Bu karar alındığı sırada Demokrat Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin yaklaşık 140 bin ocağı ile 14 bin bucağı faaliyet yürütüyordu. Sadece il ve ilçelerdeki parti teşkilatlarının faaliyetlerine devam etmelerine izin verilmişti. Millî Birlik Komitesi, aldığı bu kararın gerekçesinde, sadece oy avcılığı ve taraftar toplama gayesini güden parti teşkilatlarının vatandaşlar arasında ayrıma ve partizanlığa yol açtığını öne sürmüştü. Ayrıca, DP iktidarının son yıllarında oluşturulan Vatan Cephesi ocaklarının, partizan zihniyeti daha da ileri götürerek hiçbir kanuni tescile lüzum görmediği ifade edilmişti. Sayıları bilinmeyen bu ocakların, partizanlığı iktisadî devlet teşekküllerine, devlet daire ve memurlarına kadar sirayet ettirdiği iddia ediliyordu. Tüm bu gerekçeler ışığında, Millî Birlik Komitesi siyasî partilerin faaliyetlerini yasaklamış, Vatan Cephesi ocakları ile siyasî partilerin köy ve mahallelerde oluşturdukları ocak ve bucak teşkilatlarını geçici kanunla kaldırmıştı.³ Cumhuriyet Halk Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi faaliyetlerine ara vermek zorunda kalırken, 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi kararı ile Demokrat Parti kapatılmıştı.⁴

1 Bu bölüm, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fevzi Çakmak tarafından hazırlanmıştır.

2 *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1960.

3 "3512 Sayılı Cemiyetler Kanununa Ek Geçici Kanun", Kanun No: 8, *Resmî Gazete*, S. 10544 (6 Temmuz 1960); *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1960.

4 *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1960.

Bu siyasî yasaklara rağmen Millî Birlik Komitesi, demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak olan yeni Anayasa ile yeni Seçim Kanunu'nu en kısa zamanda tamamlamayı, en geç 29 Ekim 1961 tarihinde iktidarı yeni seçilecek Türkiye Büyük Millet Meclisine devretmeyi, o zamana kadar da yasama yetkisi ile yürütme organını denetleme yetkisini kullanmayı hedefliyordu. Bu amaçla 7 Aralık 1960 tarihinde Kurucu Meclis Yasası, Millî Birlik Komitesi tarafından kabul edildi. Bu görevi yerine getirmek üzere, milletin en geniş temsili gayesi gözetilerek bir Temsilciler Meclisi oluşturulacaktı. Temsilciler Meclisi bünyesinde; Devlet Başkanı (10 üye seçecek) ve Millî Birlik Komitesi üyeleri (18 üye), Bakanlar Kurulu üyeleri (22 üye), il temsilcileri (75 üye), siyasî parti temsilcileri (Cumhuriyet Halk Partisi 49 üye, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 25 üye) yer alacaktı. Diğer teşekküller ve kurum temsilcileri de (Barolar 6 üye, Basın 12 üye, Eski Muharipler Birliği 2 üye, Esnaf teşekkülleri 6 üye, gençlik 1 üye, işçi sendikaları 6 üye, odalar 10 üye, öğretmen teşekkülleri 6 üye, tarım teşekkülleri 6 üye, üniversite temsilcileri 12 üye ve yargı organları 12 üye) yer alacaktı.⁵

Kurucu Meclis Rize il temsilcisini seçmek üzere 1960 yılı aralık ayı son haftası içinde ilçelerde delege seçimleri yapılmış, delege seçimlerine CHP ile CKMP adayları yanında bağımsız adaylar da katılmıştı. Merkez ilçe ile Fındıklı, Ardeşen, Kalkandere, Çamlıhemşin ve İkizdere'de CHP'li delegelerin ağırlığı hissedilirken, Pazar ile Çayeli ilçeleri CHP ile CKMP'li delegelerden oluşmuştu.⁶ Kapatılan Demokrat Parti'nin kuvvetli bir tabana sahip olduğu Rize'de, bu tabanın sürecin dışında tutulması önemli bir eksiklik olacağı gibi herhangi bir siyasî partiye mensup olmayan birinin seçilmesi de Rize'de söz konusu olmamıştı. İlçe delegelerinin seçiminin ardından il temsilcisini belirlemek üzere 30 Aralık 1960 Cuma günü şehir içinde yapılan seçim sonrası Rize il temsilcisi olarak seçilen CHP İl İdare Kurulu Başkanı Avukat Mehmet Ali Kumbasar, 6 Ocak 1961 tarihinde açılacak olan Meclise katılmak üzere 2 Ocak'ta Ankara'ya gitmişti.⁷

5 “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 Tarihli ve 1 Sayılı Geçici Kanuna Ek «Kurucu Meclis Teşkili» Hakkında Kanun”, Kanun No: 157, *Resmî Gazete*, S. 10682 (16 Aralık 1960)

6 Mustafa Ardal, “İl Temsilcisi”, *Zümrüt Rize*, 26 Aralık 1960.

7 *TC Kurucu Meclis Albümü*, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 109; *Zümrüt Rize*, 3 Ocak 1961.

KUMBASAR MEHMET ALI
Rize İli Tem.
Rize - 1921 - Hukuk - Az Fr. -
Evli, 3 ço. - C. H. P. Rize İl
İdare Kurulu Başkanı, Avukat.

Kaynak: *Kurucu Meclisi Albümü, Ankara, 1961, s. 109.*

Bu arada Millî Birlik Komitesi, 1961 yılı şubat ayı ile birlikte siyasî partilerin kurulmasına ve teşkilat kurmalarına izin vermişti. 11 Şubat günü altı siyasî parti kuruluş müracaatında bulunmuştu. Bu partiler şunlardır: Cumhuriyetçi Meslekî İslahat Partisi, Adalet Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi, Mutedil Liberal Parti.⁸

CHP ile CKMP yanında 11 Şubat 1961 tarihinde Emekli General Ragıp Gümüşpala tarafından Adalet Partisi; Ekrem Alican'ın liderliğinde 13 Şubat 1961 tarihinde Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştu. Kurulan her iki parti de kapatılan Demokrat Parti'nin seçmen tabanına hitap eden, o yönde siyasî faaliyette bulunacak oluşumlardı. Ayrıca o günlerin siyasî havası altında işçi sendikaları tarafından 13 Şubat 1961'de Türkiye İşçi Partisi (TİP) de siyasî arenadaki yerini aldı. Aynı gün Düstur, Güven ve Millete Hizmet adı altında partiler de kurulmuştu.⁹

Ülke içinde siyasî hareketlenmelerin başladığı bir dönemde Rize'de şubat ayının sonuna doğru YTP ile AP'nin, parti teşkilatı kurmak üzere faaliyete geçtiklerini görürüz. Teşkilat çalışmaları kapsamında Avukat Cevat Yalçın, Rıza Zorlu, Ahmet Kafalı, Vahap Topçu gibi isimler toplantılar yapmaya başlamıştı. Demokrat Parti eski Rize Milletvekili İzzet Akçal'ın oğlu Erol Yılmaz Akçal ile eski Rize Valisi Nazım Üner'in şehre gelişleriyle faaliyetlerin hızlanacağına yönelik haberler basında yer almıştı.¹⁰

8 *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1961.

9 *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1961.

10 *Zümrüt Rize*, 28 Şubat 1961.

Millî Birlik Komitesi tarafından 1 Nisan 1961 tarihi itibarıyla partilerin siyasî faaliyetlerine izin verilmişti. Fakat partiler siyasî faaliyetlerini yürüttüğü günlerde Devlet Başkanı Cemal Gürsel, kamuoyuna dönük yaptığı konuşmalarında kapatılan Demokrat Parti'nin oy mirasına talip olan partileri uyarmaktan geri durmuyordu. Gürsel, Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatında askerin gözünün eski Demokratlarda olduğunu şöyle vurguluyordu:

Ne yazık ki bir kısım yeni partilerin gözleri kararmış liderleri, güya bu adamların nüfusundan istifade ederek rey kazanacaklarını sanıyor, bunlara baş yerleri veriyorlar... İhtilâl çıkarmak, partilerini ihya etmek isteyen DP'lilere aman vermeyeceğim... Bunlar Demokrat Partinin kötü artıkları, içleri kin dolu olanların sabırsızlarıdır. Elbette cezalarını görecekler. Bir de bunların daha sabırlı ve temkinli olanları var ki, bunlar yeni partilerde yer almakta gene bir partiyi isim değişikliği ile Demokrat Parti olarak kurmaya çalışmaktadırlar.¹¹

1961 yılı ile birlikte yeni anayasa yapma çalışmalarını yürüten Kurucu Meclis, 27 Mayıs'ın yıl dönümü olan 27 Mayıs 1961 tarihinde yeni anayasayı kabul etmişti. Kurucu Meclis tarafından kabul edilen 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961 tarihinde halkın onayına sunulacaktı. Başta askerler olmak üzere, anayasanın oluşum sürecinde bizzat görev alan partiler ile basın, üniversiteler ve çeşitli sivil toplum örgütleri anayasaya "Evet" oyu verilmesi yönünde propaganda faaliyetlerinde bulunmuştu. Devlet Başkanı Cemal Gürsel anayasa için "Muhteşem Eser" ifadesinde bulunarak, olumsuz propaganda yapanları "Milletin kararsızlık içinde bulunmasından menfaat uman bedbaht ve karanlık insanlar" olarak vasıflandırıyor.¹²

Kurucu Mecliste Rize'yi temsil eden Mehmet Ali Kumbasar, 1961 Anayasası'na Rize halkının "Evet" demesi için şehir merkezine ve ilçelere ziyaretler yaptı. Kumbasar'ın ziyaretleri sırasında Yüksek Mühendis Rahmi Arer de hazır bulunmuştu.¹³

CHP İl Başkanı olan Kumbasar, Rize'nin merkez ve ilçelerini gezecek, yeni anayasanın getirdiklerini halka anlatıyordu. Fakat zaman zaman bu çabalar Kumbasar'ın siyasî kimliğinin gölgesinde kalmıştı. Sonraki yıllarda Rize milletvekili olan Sami Kumbasar, Rize'nin köylerinde

11 Cumhuriyet, 13 Mayıs 1961.

12 Cumhuriyet, 5 Temmuz 1961.

13 Zümriüt Rize, 23 Haziran 1961.

yaşayan halkın CHP'ye olan mesafesini şu sözlerle aktarmaktadır: “Rize'nin köylerinde CHP'ye oy vermek gayrimüslim olmak gibi bir şey sanılırdı.”¹⁴

Yeni Türkiye Partisi, DP oylarını hedefleyen bir parti olarak, anayasa referandumu konusunda net bir tavır almakta çekince yaşıyordu. Genel Başkan Ekrem Alican, anayasayı reddetmek konusunda bir sebep olmadığını söylemekle yetinirken Yönetim Kurulu, seçmenleri anayasa lehinde karar almaları konusunda yönlendirmişti. Anayasa oylamasında diğer partilerden ayrı bir tutum takınan Adalet Partisi, sürecin başlarında sessiz bir politika izlemişti. AP Lideri Ragıp Gümüşpala, 1961 Anayasa referandumu öncesi propaganda faaliyetlerinde bulunmayacaklarını belirtirken, Parti Merkez İdare Kurulu olarak anayasa oylamasına yönelik net bir karar alamayacaklarını ifade etmişti. Ragıp Gümüşpala ve AP'li idarecilerin bu yöndeki beyanları sonrası Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Adalet Partisi'ni, anayasaya destek vermemekle suçlamıştı. Referanduma bir hafta kala bizzat Ragıp Gümüşpala'nın ağzından “Evet” yolunda bir söylemde bulunulmuştu. Fakat bu zoraki bir “Evet”ti ve arkasından “Bununla beraber” sözcükleri gelmişti.

Adalet Partililere göre oluşturulan anayasanın hukukî yönü tamamıydı, fakat sosyal yönü büyük eksiklikler taşıyordu.¹⁵ Kesin tavır almaktan kaçınan Adalet Partisi, son sözü halkın söyleyeceğini ifade ederken, bazı partili idareciler ülke genelinde 1961 Anayasası'na yönelik halk oylamasında “Hayır Diyelim, Hayır Olsun” parolasını yürütüyordu. Ayrıca anayasaya evet denmesiyle, Yassıada'da yargılanan DP'lilerin cezalandırılmalarının onaylanacağı, evet oyu ile toprakların karşılıksız kamulaştırılacağı ve CHP'nin iktidara dönüşünün gerçekleşeceği ileri sürülmüştü.¹⁶

21 Haziran'da Rize'yi ziyaret eden CKMP Lideri Osman Bölükbaşı, halka açık yaptığı toplantıda 27 Mayıs askerî müdahalesinin önemine yer veren ve yeni anayasayı savunan bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında 27 Mayıs'ın kardeşkanına mani olmak, yanan yangını söndürmek için yapıldığına değinen Bölükbaşı, ardından şöyle devam etmişti:

14 Mehmet Bilgin, *Bir Cumhuriyet Milletvekili Sami Kumbasar Kitabı*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2014, s.144.

15 *Cumhuriyet*, 27-28 Haziran 1961.

16 Fevzi Çakmak, “27 Mayıs'tan 12 Eylül'e İzmir”, *İzmir Ansiklopedisi Tarih Cildi*, C. 2, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2013, s. 376.

Türk ordusu İnönü'nün keyfi için, Halk Partisinin arzusu için ihtilâl yapmadı. Türk ordusu öyle bir ihtilâl yaptı ki dünya tarihi bir daha böyle ihtilâl gösteremeyecektir, kaydedemeyecektir... İyi bir şey olduğu zaman, kendi partilerine mal eden siyasetçiler, kötü bir şey olduğu zaman niçin Cemal Paşa ve arkadaşlarına havale ediyorlar. Vergiler mi yükseldi, onlar yaptı diyorlar. Bu doğru değildir arkadaşlar. Biliyorsunuz, Türk milleti için yeni bir anayasa yapıldı. Yakında evet veya hayır diyeceksiniz. Hemen şunu söyleyeyim ki: Anayasamız kabul edilmelidir. Çünkü Türk milleti için faydalıdır. Aklınıza hangi iyi iş geliyorsa, hepsi bu anayasada mevcuttur.¹⁷

CKMP Lideri Bölükbaşı, Rize'nin Pazar ilçesinde yaptığı konuşmada "Yeni Anayasa bu memleketin hayrınadır. Ona evet demenizi rica ediyoruz. Bu anayasanın kabulünden sonra namuslu ve dürüst bir seçimin yapılacağından asla şüphemiz olmasın." demişti.¹⁸ Fakat CKMP Rize İl Gençlik Kongresinde konuşan Bölükbaşı'nın, Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisi'nin lüzumsuz olduklarını ifade etmesi, şehir içinde rahatsızlık yaratmış, kardeş kavgasına son verilen günlerde bu gibi söylemlerin toplumu böldüğüne dair yorumlar yapılmıştı.¹⁹ Bölükbaşı'nın Rize'de AP ile YTP'yi hedef almasının arkasında, kapatılan DP'nin güçlü olduğu Rize'de partisi adına seçmen kazanma isteği yatıyordu. Bölükbaşı, Ardeşen'de yaptığı konuşmasında, Rize halkını CHP ve İnönü'ye karşı kendi partisi saflarında mücadeleye davet etmişti.²⁰

Rize'de yayın yapan *Zümrüt Rize*²¹ gazetesinde halkın anayasaya evet demesi yolunda şu tarz ilanlara yer verilmişti: "Sayın Rizeli! Anayasaya EVET demeliyiz. Bu tarihi Millî vazifeye kadın erkek hasta sağlam hepimiz ilgi duymalıyız. 9 Temmuz günü reyini kullan. Dış itibarımız, teminat o gün kullanacağın reyle kuvvet bulacaktır."²² 30 Haziran'da Kurucu Meclis Üyesi Doçent Doktor Muammer Aksoy ile Cemal Reşit Eyüboğlu, Hamdi Orhon ve Abdullah İpşiroğlu Rize'ye gelerek, Cumhuriyet Meydanı'nda konuşma yapmış ve anayasaya "Evet" denilmesi yolunda açıklamalarda bulunmuşlardı.²³ Bir gün sonra Millî Birlik Komitesi Üyesi Ahmet Yıldız

17 *Memleket*, 24 Haziran 1961.

18 *Milliyet*, 26 Haziran 1961.

19 "Vatanseverlik Ölçüsü", *Zümrüt Rize*, 26 Haziran 1961.

20 *Zümrüt Rize*, 27 Haziran 1961.

21 Fatih Sultan Kar, "Rize Basın Tarihinden Yapraklar", http://www.rizepazar.com/rize_basin_tarihinden_yapraklar-hbr00689.html, Güncelleme Tarihi: 06.09.2019.

22 *Zümrüt Rize*, 27 Haziran 1961.

23 *Memleket*, 1 Temmuz 1961.

da Rize'ye gelerek anayasanın kabulü yönünde bir konuşma yapmış, bir hemşehrileri olarak, anayasanın yapım süreci ve gerekliliği hakkında Rize'lilere açıklamalarda bulunmuştu.²⁴ Referandumdan birkaç gün önce yerel gazetelerde CHP ile CKMP'nin anayasaya "Evet" denilmesi yönündeki ilanları yer almıştı. CHP Rize Gençlik teşkilatı tarafından verilen ilânda şu ifadelere yer veriliyordu:²⁵

9 TEMMUZ Milletimizin zafer günüdür.

9 TEMMUZ Halk idaresinin hâkimiyetidir.

9 TEMMUZ insanca yaşamının yıl dönümüdür.

9 TEMMUZ bütün mukaddes ahlak ve geleneklerimizin teminatıdır.

9 TEMMUZ refah ve hür yaşamının garantisidir.

9 TEMMUZ namus, şeref ve haysiyetimizin sağlamlığıdır.

Aziz millet bu şeref senindir. Sen kurdun sen yaşatacaksın.
Aziz hemşerilerimizi 9 TEMMUZ'da CHP Gençlik teşkilatı olarak sandık başlarına 'EVET' demeye davet ediyoruz.

CKMP Rize İl İdare Kurulu tarafından verilen gazete ilânında, "Bugüne kadar geçmiş iktidarların karşısında insan hak ve hürriyetlerini koruyan bir Millî anayasa davasını yıllarca bin bir çile çekerek müdafaa etmiş bulunan partimiz bazı mahdut eksikleri olsa bile ancak Millî Birlik ve onun kurduğu Meclise nasip olan bu anayasaya (EVET) diyecektir." ifadelerine yer verilmişti. Ayrıca anayasa aleyhine faaliyetlerde bulunanların eleştirildiği ilânda "Anayasamızı sabote etmek, Türkiye'de kurulmasına çalışan ve bütün Millet'in beklediği Demokratik nizamı kundaklamak isteyen çok sinsi bir şebekenin el altından giriştiği menfi ve yıkıcı propagandanın son günlerde kesafet kazandığı anlaşılmıştır... Milli Birliği tahribe çalışan ve halkı dedikodu ile iğfale matuf türlü yalanlara kapılmaması için vatandaşı uyarımları bütün üyelerimizden önemle rica olunur." denilerek parti teşkilatına uyarılarda bulunulmuştu.²⁶

Anayasa referandumu 9 Temmuz 1961 Pazar günü gerçekleştirildi. Referandumun Türkiye genelinde ve Rize yerelindeki sonuçları Tablo 26'da gösterilmiştir.

24 Memleket, 3 Temmuz 1961.

25 Memleket, 6 Temmuz 1961.

26 Memleket, 6 Temmuz 1961.

Tablo 26: 1961 Anayasa Referandumunda Türkiye Genelindeki ve Rize Yerelindeki Sonuçlar

İl	Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Evet Oyu	Hayır Oyu
Türkiye	56.049	12.747.901	10.321.111	81	6.348.092 % 61,7	3.933.944 % 38,3
Rize	483	112.923	75.586	66,9	45.920 % 61	29.379 % 39

Kaynak: *Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2008, s. 2-7.

Referandum sonuçları incelendiğinde ülke genelindeki katılım oranına (%81) kıyasla Rize’de katılım oranının (%66,9) düşük olduğu görülmektedir. Bazı yerel basın organlarında havanın yağışlı olması katılımın düşük olmasının nedeni olarak gösterilmiştir.²⁷ Sandığa gidip “hayır” oyu vererek tepkisini açıkça ortaya koyan Rizeliler yanında sandığa gitmeyecek, askerî idareye karşı pasif bir direniş gösterenler de vardı. Katılanlar içinde de “hayır” oyu (%39) verenlerin oranı ülke geneli ile paralellik gösteriyordu. Hem hayır oyunun yüksek hem de referanduma katılımın düşük olmasını, geçmişte DP’nin güçlü olduğu Rize’de seçmenin, askerî idarenin uygulamalarına, Yassıada yargılamalarına olan tepkisi olarak görmek mümkündür. Öte yandan Adalet Partisi’nin Rize şehri içinde el altından anayasaya hayır oyu verilmesi yolunda kampanya yürüttüğü yerel basında yer almıştır.²⁸

Rize’de evet ve hayır oyları, Türkiye geneliyle aynı oranda çıkmış, Rize halkı %60 oy oranıyla anayasaya evet demişti. Rize’nin ilçeleri içinde sadece Kalkandere’de hayır oyları evet oylarının üzerindeydi. Diğer ilçelerin tamamı anayasaya evet derken, en fazla evet oyları Çamlıhemşin (%92,3) ile Ardeşen (%83,1) ilçelerinde çıkmıştı. Merkez ilçesinde evet (%52,3) ile hayır (%47,7) oyları neredeyse başa baş çıkmıştı.²⁹

27 *Zümriüt Rize*, 10 Temmuz 1961.

28 *Zümriüt Rize*, 10 Temmuz 1961.

29 *Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2008, ss. 229-230.

Tablo 27: 1961 Anayasa Referandumunda Rize ve İlçelerindeki Oy Sayısı ve Oranları

İl-İlçe	Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Evet Oyu		Hayır Oyu	
Rize	483	112.923	75.586	66,9	45.920	% 61	29.379	% 39
Merkez	168	41.617	29.834	71,7	15.533	% 52,3	14.186	%47,7
Ardeşen	45	9.986	6.179	61,9	5.128	% 83,1	1.042	%16,9
Çamlıhemşin	34	4.676	3.115	66,6	2.872	% 92,3	239	%7,7
Çayeli	70	17.713	10.665	60,2	5.953	% 56	4.675	%44
Fındıklı	27	6.904	4.626	67	3.031	% 66,1	1.556	%33,9
İkizdere	45	10.274	5.461	53,2	3.496	% 64,1	1.956	%35,9
Kalkandere	27	5.613	4.072	72,5	1.726	% 42,9	2.295	%57,1
Pazar	67	16.140	11.634	72,1	8.181	% 70,5	3.430	%29,5

Kaynak: *Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2008, s. 229-230.

3.2. SİYASÎ PARTİLERİN RİZE'DEKİ FAALİYETLERİ

3.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi Rize Teşkilatı

1961 referandumundan birkaç gün sonra, 17 Temmuz 1961'de CHP Rize İl Kongresi yapılmıştı. Ses Sineması'nda yapılan ve 84 delegeden 77'sinin katıldığı kongrede, İl Sekreteri İsmail Ömeroğlu çalışma raporunu okumuş ve rapor kongre tarafından kabul edilmişti. Buradaki konuşmalar, kongreden birkaç gün önce yapılan referandumun gölgesinde geçmiştir. Özgürlükleri öne çeken bir anayasaya toplumunun önemli bir bölümünün hayır oyu vermesinin arka planında milletin içinde yer alan acıma hisleri, soysuzlaşmış bir zümrenin olduğunu ve bu kişilerin “*Evetler fazla gelirse Menderes'in asılacağı yalan haberi*” üzerinden halkı yanlış sevk ettikleri üzerinde durulmuştu.³⁰ Konuşmaların ardından yapılan seçimler sonrası il başkanlığı görevine yeniden Mehmet Ali Kumbasar seçilmişti.³¹

İlk kongresinin hemen sonrasında CHP Rize teşkilatı 15 Ekim 1961'de yapılacak olan seçimlerin hazırlıklarına başladı. 1961 seçimlerinde CHP hem ülke genelinde hem de Rize yerelinde beklediği oyu alamamıştı. Beklediğinden düşük oy alan CHP, parti teşkilatını yeniden düzenlemek üzere bir dizi karar almıştı. 27 Mayıs'a gidilen günlerde, Demokrat

30 *Zümrüt Rize*, 20 Temmuz 1961.

31 CHP İl İdare Kurulu'nda Avukat İhsan Oktay, Dr. Mehmet Ali Güven, Müteahhit İsmail Ömeroğlu ve Mehmet Köseoğlu, Tüccar Osman Zırh, Gazeteci Mustafa Ardal, Tüccar Hasan Tatoğlu, Dr. Kemal Opak, Tüccar Mehmet İsmailoğlu, Basri Arayıcı. *Zümrüt Rize*, 19 Temmuz 1961.

Parti iktidarının muhalefeti sindirmeye yönelik tavırları, CHP'yi mağdur konumuna itmiş ve halk nezdinde partiye olan ilgi artmıştı.

Askerî müdahale sonrası yapılacak olan seçimlerde, CHP'nin çoğunluğu alacağına yönelik bir hava kamuoyunda hâkimdi. Fakat askerî idarenin zaman içinde ortaya koyduğu yönetim tarzının tüm olumsuzlukları CHP ile eş tutulmaya başlandı. Yassıada mahkeme süreçleri, eski Demokratlara yönelik baskılar, tek parti döneminin izleri ile örtüşmeye ve CHP aleyhine bir havanın ortaya çıkmasına neden oldu. Ülke içinde ve Rize yerelinde kendi aleyhine dönen bu havayı tersine çevirmek adına teşkilatını harekete geçirmek isteyen CHP, her vilayete bir temsilci gönderme kararı aldı. CHP'nin Rize'ye göndereceği isim Artvin Milletvekili Saffet Eminağaoğlu'ydu.³²

Fakat Eminağaoğlu'nun çalışmalarına karşın parti örgütünde beklenen dinamizm sağlanamamıştır. 27 Ağustos 1962'de Rize Gençlik Kolu Kongresi ile 8 Kasım 1962'de Rize İl Kongresi toplanmıştır. Bu kongreler öncesi parti içi hizipleşmelerin basına yansıdığı görülmektedir. İl örgütü içinde mutedil ile reformist şeklinde yaşanan ayrışma, partinin selameti adına uzlaşmayla sonuçlandı ve başkanlık seçiminde Avukat İhsan Oktay tek aday olarak kaldı. Kongreye Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin katılarak, Rize'nin ulaşım sorununa değinen bir konuşma yapmıştır. Kongre sonrası Belediye Gazinosu'nda Rizelilerle buluşan Bakan Seçkin yaptığı konuşmasında Rize'nin yol sorunu hakkında şu ifadelerde bulunmuştu:

Türkiye'de 140 bin kilometrelik köy yoluna ihtiyaç vardır. Bununun 15 bin kilometresi yapılmıştır. Bu plansız olursa 40 senede yapılmaz. Bununun planlı yürümesi görüşüne 5 siyasî parti de katılmaktadır. Köylü gönüllü olarak buna katılıyor. İktidarda ve muhalefette bunu isteyeceğiz. Kalkınma planında buna çok geniş yer verilmiştir. İkinci 5 yılın sonunda yollar bitmiş olacaktır. Rize özel durumdadır. Buna öncelik tanıyarak 3-5 senede Rize'nin yolları tamamen yapılacaktır. Makine farklarını takviye edeceğiz. Tekel Vekâletiyle de bu konuda görüşme yapacağım. Rize-Erzurum yolu ön plandadır. Bu kademe olarak yapılacaktır. Vaatle konuşmayı uygun bulmuyorum. 5 yıllık planda Rize limanı yoktur. Elektrik enerjisi yeni bir sisteme bağlanacaktır. Sanayi müesseselerine vergi muafiyeti tanınacaktır.³³

32 *Milliyet*, 15 Aralık 1961.

33 Kaan Cem Geniş, *Rize'de Siyasî Hayat (1946-1980)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2018, ss. 102-104.

1963 yılı CHP Rize il teşkilatı açısından sıkıntılı geçmişti. 15 kişiden oluşan İl İdare Kurulu 14 Mayıs 1963 günü istifa etti.³⁴ Fakat İl Kurulu'nun istifasına karşın, İl Başkanı ve onu destekleyen birkaç üye yönetime devam etti. Bir süre böyle giderken, CHP Merkez Yönetimi, Trabzon Milletvekili Ahmet Şener'i mevcut sorunu çözmesi için görevlendirmişti. Şener, 4 Temmuz 1963'te Rize'ye gelmiş, parti içinde bir dizi görüşme yaptıktan sonra İl İdare Kurulu'nu feshetmiş, kongre yapılana kadar geçici bir idare kurulununun parti merkezince atanacağını ifade etmişti.³⁵

1966 yılı sonbaharında hem CHP hem de AP Rize il teşkilatlarının il ve ilçe kongreleri gerçekleştirilmişti. CHP İl Kongresi 13 Ekim 1966 tarihinde Ses Sineması'nda yapılmış, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile Genel İdare Kurulu Üyesi Turhan Feyzioğlu kongreye katılım göstermişti. Bu üst düzey katılım, CHP Rize teşkilatında bir süredir görülen durgunluk ile ilgisizliğin ortadan kalkmasında önemli bir rol oynamıştı.³⁶ Kemal Satır, CHP'nin tarihî misyonu ile kurucu parti olma özelliğine vurgu yaptığı konuşmasının bir bölümünde, partisinin dinî alanda yaptığı hizmetlere şu ifadelerle dikkat çekmişti: *"Bu memleketi çan sesinden kurtarıp ezan sesini bu memlekete getiren parti biziz, din adamı kisvesi altında camileri miting meydanı haline getiren insanların günahlarını tanrı affetmeyecektir."*³⁷

Muhafazakâr seçmenin yoğun olduğu, partilerin din ile siyaseti harmanladığı bir seçim bölgesi olan Rize'de CHP adına bu yönde bir konuşma yapmak olağan bir sonuçtu. Turhan Feyzioğlu konuşmasında, yeni anayasanın sosyalist bir düzen getirdiği yolunda bir yargıda bulunmuş, iktidar partisi AP'ye Amerikalı petrol şirketlerine verilen ayrıcalıklar üzerinden eleştiriler getirerek, iktisadî hürriyetin kaybedildiğine vurgu yapmıştı. Görüldüğü üzere CHP sözcüleri bilhassa din ile komünizme partilerinin bakışını ortaya koyan konuşmalar yapmıştı. Konuşmaların ardından yapılan seçimler sonrası CHP Rize İl İdare Kurulu şu kişilerden oluşmuştu: İl Yönetim Kurulu Başkanlığına Osman Çalışkan, İdare Kuruluna Musa Dal, Hekim Aydın, İhsan Orhan, Turgut Berberoğlu, Mustafa Kurt, Hüseyin Hutı, Enis Çolak, Galip Babuç, Ahmet Canca, Hamdi Küçükbey seçilmişti.³⁸

34 *Milliyet*, 16 Mayıs 1963.

35 *Rize Postası*, 5 Temmuz 1963; *Rize Postası*, 8 Temmuz 1963.

36 *Rize Postası*, 13 Ekim 1966.

37 *Rize Postası*, 14 Ekim 1966.

38 *Rize Postası*, 14 Ekim 1966.

1968 yılı yerel seçimlerine gidilen günlerde CHP Rize İl Kongresi 5 Şubat 1968'de toplanmıştı. Kongreye mesaj gönderen CHP Lideri İsmet İnönü, partisinin ileri sürdüğü “Ortanın Solu” söylemini destekler nitelikte “CHP'nin sağda ve solda aşırı akımlara karşı olumlu ve kudretli istinat duvarlarını” çektiğinden bahsediyordu.³⁹

İl Kongresi, mevcut İl Başkanı Osman Çalışkan'ın hâkimiyetinde geçmişti. Kongreye CHP Genel Sekreter Yardımcısı İbrahim Öktem, Parti Meclisi Üyesi Kamuran Evliyaoglu ile milletvekilleri katılmıştı. “Ortanın Solu” söyleminin gölgesinde geçen kongre sonrası İl Başkanlığı görevine mevcut Başkan Osman Çalışkan seçilmişti.⁴⁰ Kongreye ilişkin yapılan yorumlarda partinin yeni söylemiyle birlikte eski partililerin yerini yenilerin aldığı, eskilerin yönetime katılma konusunda istek ve arzu göstermedikleri ve parti teşkilatının değiştiği ifade edilmektedir. Ayrıca kongreden kısa bir süre önce partiden istifa eden Rize Belediye Başkanı Ekrem Orhon ve ekibi kongreye katılmamıştı.⁴¹

1968 yılı yerel seçimlerinde oy kaybı yaşayan ve birçok belediye-yi kaybeden CHP Rize il teşkilatı sıkıntılı günler yaşıyordu. Seçimlerden kısa bir süre sonra CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, 26 Eylül 1968 tarihinde Rize'ye gelerek, partisi adına bir dizi toplantılarda bulunmuştu. Öğretmenlerle bir araya gelen Ecevit, memurların da işçiler gibi grev hakkına sahip olmasını istediklerini ifade ederek, Rize'nin asıl sorunu olan çay konusuna değinmiş ve CHP'nin parti olarak bu soruna bakışını şu ifadelerle ortaya koymuştu:

Aşırı sol, her şeyin devletleştirilmesini ister. Fakat herhalde hiçbir Rizeli elindeki çay bahçelerinin devletleştirilmesini ve kendisinin orada ırgat gibi çalıştırılmasını kabul etmez. Sağ, her şeyin özel teşebbüse devrini ister... AP kendi açısından ortamı uygun bulduğu an Rize'de ve Trabzon'daki çay fabrikalarını devlet elinden çıkarıp, özel teşebbüse devredecektir. Bunu da hiçbir Rizelinin kabul edebileceğine ihtimal vermiyorum... CHP, üç yıllık yarım iktidarı sırasında bu bölgeye 8 çay fabrikası ile 31 çay atölyesi yaptığı hâlde AP iktidarı üç yılda 3 fabrika bitirebilmiştir. Artan üretim karşısında fabrikalar ve atölyeler çok yetersiz kaldığı için her yıl devletin satın aldığı çaydan 50-60 milyon liralık kısmı denize dökülmektedir. İşlenen çay da çok kötü işlendiği için niteliği gitgide bozulmakta,

39 *Milliyet*, 6 Şubat 1968.

40 *Rize Postası*, 6 Şubat 1968.

41 “CHP Kongresi”, *Rize Postası*, 7 Şubat 1968.

ihracı güçleşmekte, maliyetinin onda birinden daha düşük fiyatla ihraç edilmektedir. Bu nedenle kaybedilen paranın iki yıllık tutarı ile Doğu Karadeniz bölgesinin ihtiyaç duyduğu kadar fabrika ve atölye kurulabilir. Ama iktidar buna yanaşmamaktadır. Çay fabrikaları üstelik tamamıyla yerli malı olarak kurulabilmektedir.

Ecevit, konuşmasının sonlarında, o günlerde kamuoyu gündeminde olan Boğaz'a köprü yapımı tartışmalarına da yer vererek şu ifadelerde bulunuyordu: *"Tamamıyla yabancı malı olarak ve döviz karşılığı olarak kurulacak bir boğaz köprüsünün bir ayağının parasıyla, Türkiye'nin çay sorunu çözülebilir."*⁴² Bülent Ecevit, şehir içinde yaptığı bir dizi toplantı sonrası Artvin'e gitmişti. Yol üzerinde uğradığı Çamlıhemşin ve Ardeşen'de yaptığı konuşmalarında, iktidarın yaptığı partizan uygulamalara karşı CHP'nin alacağı tavır ile CHP ile Türkiye İşçi Partisi arasındaki görüş farklarına değinmişti.⁴³

3.2.2. Adalet Partisi (AP) Rize Teşkilatı

Millî Birlik Komitesinin 1961 yılı şubat ayı ile birlikte siyasî partilerin kurulmasına izin vermesinin ardından, ay sonu itibariyle Rize'de Adalet Partisi'nin kuruluş çalışmalarına başlanmıştır. Yaklaşık bir buçuk ay sonra Adalet Partisi Rize il teşkilatı 1 Nisan 1961 tarihinde kurulmuştur. Partinin İl Başkanlığı görevini Avukat Cevat Yalçın üstlenirken, İkinci Başkanlık görevini Hasan Karalı üstlenmiştir. İl Yönetim Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Yakup Kopuz, Orhan Agun, Ramiz Seven, Salih Geçkin, Ahmet Tüfekçi, Mehmet Bursalı, Lütfü Yılmaz, Talip Kazdal.⁴⁴

1961 seçimlerinde Adalet Partisi Rize'de başarılı bir sınav vermişti. Seçim sonrası 1962 yılı içinde AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, partisinin Trabzon İl Kongresi'ne katıldıktan sonra Rize'yi ziyaret etmişti. 16 Temmuz 1962 tarihinde, programında olmamasına rağmen şehri ziyaret eden Gümüşpala'yı, Rizeliler şehrin birçok yerinde *"af, af"* tezahüratlarıyla karşılamış; eski Demokrat Partililerin affedilmesine yönelik taleplerini dile getirmişlerdi. Rize Belediye Gazinosu'nda yemek yiyen, buraya gelen vatandaşlarla bir konuşma yapan Gümüşpala'nın yanında milletvekilleriyle çeşitli gazetelerin muhabirleri bulunuyordu.⁴⁵ Gümüşpala, 1961 seçimleri sonrası CHP ile neden bir koalisyon hükümeti kurmak zorunda olduğunu Rizelilere anlatma gereği duyarken, seçim sonrası AP-YTP-CK-

42 *Milliyet*, 28 Eylül 1968; *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1968.

43 *Milliyet*, 29 Eylül 1968.

44 *Zümrüt Rize*, 3 Nisan 1961.

45 *Memleket*, 17 Temmuz 1962.

MP'den oluşan bir koalisyon kurmayı arzu ettiklerini ve bu yönde çok çaba sarf ettiklerini, fakat başaramadıklarını ifade etmişti. O günlerde ülke içinde ortaya çıkan iktisadî zorlukları bir an önce aşmak adına CHP ile hükümet kurmak zorunda kaldıklarına vurgu yaparak, eski Demokrat Partililere af konusunun öncelikleri arasında olduğunu söylemişti.⁴⁶

Bu ziyaretinden birkaç ay sonra Ragıp Gümüşpala, partisinin İl Kongresi'ne katılmak üzere 23 Eylül 1962 tarihinde Rize'ye tekrar gelmişti. Kongre, 24 Eylül'de Ses Sineması'nda yapılmış, Gümüşpala'nın yanı sıra milletvekili ile delegeler söz alarak konuşmuşlardı. Gümüşpala'nın da katıldığı kongrede Mecdi Agun, İl Başkanı seçilmişti.⁴⁷

Senato seçimlerine gidilen günlerde AP Rize il teşkilatı 27 Nisan 1964 Salı günü İl Kongresi'ni Ses Sineması'nda toplamıştı. Kongreye Parti Genel Merkez yöneticileri yanında Rize milletvekilleri ile delegeler katılmıştı. Kongre sonrası yapılan seçimlerde, mevcut İl Başkanı Mecdi Agun'un listesi seçimi kazanmıştı. AP İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştu: Mecdi Agun, Lütfi Vardal, Hüseyin Suyabatmaz, Ahmet Kuvet, Salih Geçkin, Yakup Kopuz, Ahmet Tüfekçi, İsmail Sarı, Hamdi Genç, Ahmet Rakıcı, Ramiz Seven.⁴⁸ 1964 yılında yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde Mecdi Agun senatör olarak seçilmişti.

1960'ların ortalarına gelindiğinde Adalet Partisi Rize il teşkilatı sıkıntılı günler geçiriyordu. 1966 yılında yapılan İl Kongresi süreci hareketli geçmişti. Kongre süreci içinde AP Rize İl Yönetimi ile Merkez İlçe Yönetimi arasında karşılıklı gelişen bir güven bunalımı kendini göstermişti. 6 Kasım 1966 tarihinde Yeni Melek Sineması'nda yapılan İl Kongresi'ne, Merkez ilçe delegeleri katılmayarak protesto etmişti. İl İdare Kurulu, delege seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle Merkez İlçe Kongresi'nde seçilen İdare Heyetini görevden aldı. İlçe Yönetiminin, Parti Genel Merkezine yaptığı başvuru sonrası, Genel Merkez görevden almayı yerinde görmediği gibi Merkez İlçe Kongresi'nde yapılan delege seçimlerini de iptal etti. Ayrıca Genel Merkez, Merkez İlçe Kongresi delege seçimi ile kongreyi izlemek üzere bir müfettiş görevlendirdi. Fakat Merkez İlçe Yönetimi, Genel Merkez kararına uymadan tekrar kongre yaparak, görev taksimi yaptı. Bu nedenle de İl Yönetimi, meşru görmediği Merkez İlçe Yönetimini İl Kongresi'ne davet etmedi.⁴⁹ İktidar partisinin Rize il

46 *Memleket*, 18 Temmuz 1962.

47 *Rize Postası*, 24 Eylül 1962, 25 Eylül 1962.

48 *Memleket*, 28 Nisan 1964; *Rize Postası*, 28 Nisan 1964.

49 *Rize Postası*, 15 Kasım 1966.

örgütünün yaşadığı bu kriz, bir koltuk kapma yarışı olarak kamuoyunda yorumlandı ve büyük rahatsızlık yarattı.⁵⁰

Kongreye AP Rize Milletvekilleri Erol Akçal ile Cevat Yalçın katılmıştı. Kongre sonrasında oluşan yeni İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştu: Lütfi Vardal, Ahmet Tüfekçi, Yakup Kopuz, İsmail Sarı, Hamdi Genç, Kenan Vardal, Hamdi Fırat, İsmail Kabil, Mustafa Bıyık, Ali Rıza Zorluoğlu, Mehmet Kaba.⁵¹

Cevat Yalçın

AP Rize Milletvekili⁵²

Kongre sonrası AP İl İdare Kurulu görev taksimi yaparak işe başladı. Görev taksimi şöyle gerçekleşti: İl Başkanlığına Avukat Kenan Vardal, İkinci Başkan Hamdi Fırat, Sekreter Yakup Kopuz, Muhasip İsmail Kabil. Üyeler Lütfü Vardal, Ali Rıza Zorluoğlu, Mustafa Bıyık, İsmail Sarı, Hamdi Genç, Mehmet Kaba, Ahmet Tüfekçi.⁵³

1968 yerel seçimleri sonrası Rize’de merkez ve ilçe belediyelerinin çoğunu kazanan Adalet Partisi, 1968 yılının sonlarına doğru İl Kongresi’ni yaptı. Parti, ekim ayı içinde ilçe kongrelerini yaptıktan sonra, 13 Kasım 1968’de Ses Sineması’nda İl Kongresi’ni toplamıştı. İl Başkanı Şemsettin

50 Dursun Kazmaz, “İyi Düşünmek Lazım”, *Rize Postası*, 16 Kasım 1966.

51 *Rize Postası*, 7 Kasım 1966.

52 1923 yılında Rize’nin Fındıklı ilçesinde doğdu. Annesi Meryem Hanım, babası Ali Beydir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Cumhuriyet Savcılığı, Hâkimlik ve Avukatlık yaptı. 1961-1969’da iki dönem Rize Milletvekili olarak TBMM’de bulundu. 1970-1973 yıllarında Türkiye Halk Bankası Yönetim Kurulu Üyeliği yaptı. 1973’te AP’den Rize Milletvekili seçildi. Evli ve üç çocuklu. 24 Mart 1985 tarihinde vefat etti. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi XV. Dönem (1973-1977)*, C 3, Haz.; H. Emre Bağçe, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 2150.

53 *Rize Postası*, 16 Kasım 1966..

Çepni kongrede yapmış olduğu konuşmasında iki yıllık görev süresindeki icraatları hakkında delegelere ve parti üyelerine açıklamalarda bulunmuş ve tekrar başkan adayı olmayacağını ifade etmiştir. İdare Kurulu raporu okunduktan sonra seçimlere gidilmiştir. İl Başkanlığına, seçime tek aday olarak giren Yusuf Tiryaki seçilmiştir.⁵⁴

3.2.3. Yeni Türkiye Partisi Rize Teşkilatı

Yeni Türkiye Partisi'nin Rize il teşkilatının kuruluş süreci oldukça ağır seyretmişti. 1961 yılı şubat ayı sonunda başlayan çalışmalar, ancak 1961 yılı ağustos ayı başında sonlanmıştı. Ağustos ayı başında YTP'nin üst yöneticilerinin Rize'ye gelmesi sonrası teşkilat çalışmalarına hız verilmiş ve partinin il teşkilatı kurulmuştu. YTP İl Başkanlığı görevini Avukat Nazım Tarakçıoğlu üstlenirken, İdare Kurulunda şu isimler yer alıyordu: Mustafa Aziz Başar, Lütfi Vardal, Mustafa Murtezaoğlu, Ahmet Kuveloğlu, Esat Tuzcuoğlu, Asım Mataracı, Kazım Bursalı.⁵⁵

Yeni Türkiye Partisi, 1961 seçimlerinde Rize'de istediği başarıyı elde edememişti. İl teşkilatı sıkıntılı günler yaşarken, teşkilat içinde ardı ardına istifalar gerçekleşiyor ve sonrasında AP'ye katılmalar yaşanıyordu. AP Lideri Ragıp Gümüşpala'nın Temmuz 1962'deki Rize ziyareti sırasında YTP Rize il teşkilatı topluca istifa ederek AP'ye geçmişti.⁵⁶ Fakat topluca istifa edip AP'ye geçen YTP Rize İl İdare Kurulu, ilerleyen günlerde bu kararından vazgeçerek il içindeki siyasî faaliyetlerine devam etme kararı almıştı. Yeniden seçilen İl İdare Kurulu bünyesinde şu isimler bulunuyordu: Şahap Denizler, Turan Süleyman, Esat Tuzcuoğlu, Ahmet Kan, Emin Kokuç, Seyfullah Uzun, Nazım Çelik, İbrahim Hacıoğlu, Dursun Ay, Hasan Karafazlıoğlu, Hasan İsmailoğlu ve Şuayip Kan.⁵⁷

Kurulduğu tarihten beri Rize'de pek ağırlığı olmayan Yeni Türkiye Partisi'nin Lideri Ekrem Alican, 14 Mayıs 1965 tarihinde toplanan partisinin İl Kongresi'ne katılmak üzere Rize'ye gelmişti. Diğer liderler gibi Alican da sola ve komünizme karşı oldukları yolunda beyanlarda bulunmuş, "*İleri solun antidemokratik ve sınıf mücadelesi esasına dayanan tahripkâr metotlarına karşı milletçe uyanık*" olunması gerektiğini Rizelilere öğütlemişti.⁵⁸

54 Geniş, a.g.t., s. 139.

55 Memleket, 3 Ağustos 1961.

56 Memleket, 19 Temmuz 1962.

57 Geniş, a.g.t., s. 104.

58 Cumhuriyet, 15 Mayıs 1965.

3.2.4. Diğer Siyasî Partilerin Rize Teşkilatı

1961 Anayasası referandumundan kısa bir süre sonra 14 Temmuz 1961'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Rize İl Kongresi toplanmıştı. İl Başkanı Avukat Enis Naci Kepenek, kongrede yaptığı konuşmasında CKMP'nin seçimlerde milletçe büyük ilgi göreceğini ve CHP'yi yenmeye çalışacaklarını ifade etmişti.⁵⁹

CKMP'nin, aralarında Rize'nin de yer aldığı, Demokrat Parti tabanının güçlü olduğu yerlerde yüksek oranda oy kazanacağına yönelik bir beklentisi vardı. Fakat 1961 seçimleri parti adına beklentileri karşılamaktan uzaktı. Seçim sonrası CHP'nin başkanlığında kurulan Koalisyon Hükümeti içinde görev alma konusunda yaşanan sıkıntı, zaman içinde partinin bölünmesiyle sonuçlanmıştı. Koalisyona katılma konusunda Parti Yönetim Kurulunun çoğunluğunun karar almasının ardından, Genel Başkan Osman Bölükbaşı, 29 senatör ve milletvekili ile birlikte partiden ayrılarak, Millet Partisi (MP) ismiyle yeni bir parti kurmuştu.

Millet Partisi'nin Rize il teşkilatı Mehmet Sivri tarafından kurulmuştu. Yeni kurulan partiye CKMP Rize teşkilatından katılım sınırlı olmuştu. Partinin teşkilat çalışmalarını hızlandırmak ve partiye taraftar kazandırmak adına Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, 20 Mayıs 1963 tarihinde Rize'ye gelmiş ve halka açık bir toplantı tertip edilmişti. Osman Bölükbaşı, Rizelilere uzun bir konuşma yapmayı planlarken, yağın yağmur sonrası konuşması kısa sürmüştü. Bölükbaşı, konuşmasında kendisini Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Millî Birlik Komitesi ve koalisyon hükümetleriyle mücadele eden bir kişi olarak tanımlamıştı. Bölükbaşı ile birlikte bazı milletvekilleri de Rize'ye gelerek teşkilatlanma konusunda katkı sunmuştu.⁶⁰

Adalet Partisi bünyesinde 1960'lı yıllar boyunca eski Demokrat Partililere yönelik af tartışmaları yaşanmıştı. Bu tartışmalar 1970 yılı başında şiddetlenmişti. Bu konu nedeniyle AP Rize Milletvekili Hasan Basri Albayrak, parti yönetimine muhalif tavır almış, Meclis bütçe görüşmeleri sırasında, diğer arkadaşlarıyla birlikte bütçeye ret oyu veren vekiller arasında yer almıştı. Milletvekillerinin bu tavrı sonrası Adalet Partisi Müşte-

59 *Memleket*, 15 Temmuz 1961; CKMP İl İdare Kurulu'na şu kişiler seçildi: Enis Naci Kepenek, Osman Nuri Kepenek, İ. Hakkı Şuşoğlu, Yusuf Başaran, Muhittin Bilsel, Ahmet Yavaş, Mustafa Koşar, Yusuf Kenan Muratoğlu, Memiş Berber, Necdet Kopuz, Abdullah Çemberci, Muzaffer Denizalp, Münir Tuzcu, Ahmet Mercan, Hüseyin Şeker. *Memleket*, 17 Temmuz 1961.

60 *Geniş, a.g.t.*, s. 111-112.

rek Haysiyet Divanı, diğer vekillerle birlikte Albayrak'a 25 günlük geçici ihraç cezası vermişti.⁶¹

Hasan Basri Albayrak

AP/BAĞIMSIZ/DP Rize Milletvekili⁶²

Albayrak daha sonra AP'den ihraç edilecek, bağımsız olarak görevine devam edecek, sonrasında Demokratik Parti'nin kurucuları arasında yer alacaktı. Albayrak, 1971 yılının ocak ayı ile birlikte Demokratik Parti'nin Rize teşkilatını kurmak adına çalışmalarına şehir içinde başlamış, ilçe ilçe gezerek partisinin örgütünü kurmaya çalışmıştı.⁶³ 20 Ocak 1971 tarihinde Rize Valilik makamına il teşkilatının kuruluş dilekçesi verilen Demokratik Parti'nin İl Yönetim Kurulu'nda şu isimler yer aldı: Cemal Şişmanoğlu, Mehmet Yıldırım, Fikri Mete, Dursun Kazdal, Remzi Yetimoğlu, Bahadır Beyazıd, Yusuf Köseoğlu, Seyfi Yavuz.⁶⁴ İlerleyen günlerde Çayeli, Çamlıhemşin ve diğer ilçelerde de parti teşkilatı çalışmalarına devam edilecekti.⁶⁵

61 *Milliyet*, 12 Mart 1970.

62 1926 yılı Hemşin doğumlu olan Hasan Basri Albayrak, Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünden mezun oldu. Darende ve İsmet Paşa İlçeleri Köy Okulu Öğretmenliği, Rize Pazar ilçesi Kocaköprü Köyü Okulu Başöğretmenliği, Erzurum İli Hınıs ve Tekman İlçeleri İlköğretim Müfettişi ve Teftiş Heyeti Şefliği görevlerinde bulundu. Rize Merkez ve İlçeleri İlköğretim Müfettişi ve Teftiş Şefliği yapan Albayrak, 1969 yılı seçimlerinde, XIV Dönem Rize Milletvekili olarak seçildi. 27 Mart 2008 tarihinde vefat etti. *TBMM Albümü (1950-1980)*, Cilt 2, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 946.

63 *Rize Postası*, 18 Ocak 1971.

64 *Rize Postası*, 21 Ocak 1971.

65 Partinin Çayeli ilçe örgütü içinde şu isimler yer almıştı: Rıza Albayrak, Salih Fettahoğlu, Sabri Sözer, Niyazi Saroğlu, Mehmet Bayraktutan, Süleyman Özdemir, Mehmet Salih, Yaşar Demirbaş, Şevki Öztürk, Ali Yazıcı. Çamlıhemşin ilçe örgütü içinde yer

1970'li yıllarda Rize'nin siyasî hayatında önemli bir aktör hâline gelecek olan Necmettin Erbakan 26 Ocak 1970 tarihinde Millî Nizam Partisi (MNP) adı altında bir parti kurmuştu. Millî Nizam Partisi Rize il teşkilatının başında Nevzat Demir yer almıştı.⁶⁶ Nevzat Demir, Millî Nizam Partisi'nin kapatılmasının ardından kurulan Millî Selamet Partisi Rize İl Başkanlığı görevini de uzun süre yürütecekti.

3.3. RİZE'DE SEÇİMLER

3.3.1. 15 Ekim 1961 Yılı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Seçimleri ve Rize

Anayasa referandumu sonrası ülke Yassıada yargılamalarının gölgesinde 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak seçimlere hazırlanmaya başlamıştı. 1961 yılında ve sonrasında yapılacak olan seçimler, Kurucu Meclis tarafından 26 Nisan 1961'de kabul edilen 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un⁶⁷ yanı sıra 24 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilen 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu ile 25 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilen 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'na göre yapılacaktı.⁶⁸

Cumhuriyet Senatosu seçimi tek dereceli ve çoğunluk usulüne göre olacaktı. Senato üyelerinin üçte biri iki yılda bir yapılacak seçimle yenilenecekti. Senatör seçilebilmek için kırk yaşını bitirmiş ve yükseköğrenim yapmış olmak gerekiyordu. Milletvekili seçimi tek dereceli, nispi temsil usulüne göre yapılacaktı.⁶⁹ Seçilme yeterliliğine sahip her vatandaş, mil-

alan isimler şu kişilerdir: Ayhan Karayalçın, Bahadır Uzunboy, Mustafa Turan, Hakkı Yurtsever, Temel Hasanoğlu, Ali Vezir, Sezai Akıncı, Emin Biryol, Yusuf Öztürk, Şükür Tunay, Osman Yağcı. *Rize Postası*, 30 Ocak 1971.

66 Sema Yılmaz, *Millî Nizam Partisi Karadeniz Teşkilatı*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2018, s. 24.

67 Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkında Kanun", Kanun No: 298, *Resmî Gazete*, S 10796 (2 Mayıs 1961).

68 Kanun metinleri için bkz: "Milletvekili Seçim Kanunu", Kanun No: 306, *Resmî Gazete*, S 10815 (30 Mayıs 1961).

69 Türkiye'de 1876 yılından başlayarak Cumhuriyet dönemini de içine alıp, 1960 yılına kadar basit ve liste usulü çoğunluk sistemleriyle önceleri iki dereceli, 1946'dan itibaren tek dereceli seçimler yapılmıştı. 1960 yılına kadar uygulanan sistemde bir ilde oyların çoğunluğunu alan siyasî parti aday listesindeki isimlerin tamamının seçilmesini sağlıyordu. Adaletsiz sonuçlar doğuran bu sistem, oy çoğunluğuna sahip partinin Mecliste oy oranının çok üstünde bir temsil hakkı elde etmesine yol açıyor ve aldığı oya karşın yeterli sandalye elde edemeyen muhalefetin iktidarı denetlemesine engel oluyordu. Çoğunluk sisteminin bu dezavantajları sonrası 1961 yılından itibaren Millet Meclisi seçimlerinin hepsinde ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde

letvekilliğine adaylığını koyabilirdi.

1961 yılının ağustos ayında partilerin senato ve milletvekili adaylıkları için süreç başlamış, eylül ayında adaylar kamuoyuyla paylaşılmıştı. Seçim sürecinde partilere yönelik aday başvuruları tamamlandıktan sonra, 15 Eylül 1961 günü partilerin aday yoklamaları gerçekleştirilmişti. Bu yoklamalarda, parti delegeleri hem milletvekili hem de Cumhuriyet Senatosu aday listelerine son hâlini vermişlerdi. Siyasî partiler, aday listelerini oluştururken sosyolojik dengeyi dikkate almak zorundaydılar. Rize’de Lazca konuşulan Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Çamlıhemşin ilçeleri ile diğer bölgelerin arasında bir denge kurmak gerekirdi. Bu nedenle de partiler seçimlerde fazla oy almak için listelerinin birinci sırasına merkezden aday koymuşlarsa, ikinci sıraya Lazca’nın hâkim olduğu ilçelerden aday koyardı. Partiler de, halk da buna dikkat ederdi.⁷⁰

Aday yoklama süreçlerinin ardından Rize’de partilerin Senato ve Millet Meclis adayları şu kişilerden oluşmaktadır:

Tablo 28: Rize’de Millet Meclisi ve Senato Adayları

	Cumhuriyet Senatosu Adayı	Millet Meclisi Adayı
	Cumhuriyet Halk Partisi	
1	Dr. Mazhar Basa	Fuat Sirmen
2		Mehmet Ali Kumbasar
3		İhsan Oktay
4		Nazif Çakar

ise 1964’ten itibaren nispi temsil sisteminin değişik türleri uygulanmaya başladı. 1961’de basit seçim sayılı çevre barajlı *d’Hondt* sistemiyle başlayan nispi temsil uygulaması, 1965’te milli bakiye (ulusal artık) sistemi olarak, ondan sonra da 1980 yılına kadar barajsız *d’Hondt* sistemi olarak devam etmiştir. Türk siyasetinde barajsız nispi temsil sisteminin uygulandığı 1961-1980 dönemi içinde beş milletvekili seçiminden sadece ikisinden (1965-1969 seçimleri) tek parti iktidarı çıkması; öte yandan diğer seçimlerin sonrasında tek başına hükümet kurma çoğunluğunun sağlanamaması nedeniyle ülkenin koalisyon hükümetlerine mecbur kalmasıyla sonuçlanmıştı. Koalisyon hükümetleri ise ortaklarının birbirleri arasında görüş ayrılıkları nedeniyle uzun ömürlü olmamış, Türk siyasetinde meclis başkanı ya da cumhurbaşkanı seçememe krizlerinin de yer aldığı bir dönem yaşanmıştır. 19 yıl içinde 18 hükümet değiştiren istikrarsız siyasal ortamın faturası 12 Eylül askerî müdahalesine giden süreci hızlandırmıştır. Müdahale sonrası yürürlüğe giren 1982 Anayasası *d’Hondt* usulü nispi temsil sistemini korumuş, fakat tek parti iktidarını kolaylaştırmak için % 10’luk bir seçim barajı getirmiştir. Hikmet Sami Türk, “Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 117 (2015), ss. 421-425.

70 Bilgin, a.g.e., s. 154.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi		
1	Ali Kalaycıoğlu	Enis Naci Kepenek
2		Yunus Burkut
3		Sudi Saruhan
4		Hakkı Şuşoğlu
Yeni Türkiye Partisi		
1	Nazım Tarakcıoğlu	Şahap Temizel
2		Muhittin Basa
3		Yusuf Köseoğlu
4		Mustafa Murtezoğlu
Adalet Partisi		
1	Necip Danişoğlu	Cevat Yalçın
2		Erol Yılmaz Akçal
3		Ahmet Gürkan
4		Arif Hikmet Gneli

Kaynak: *Zümriüt Rize*, 16 Eylül 1961.

Anayasa referandumu sürecinde bazı siyasî partilerin Demokrat Parti mirasına yönelik tutum ve davranıŐlarda bulunmaları ve sonrasında referandumda hayır oylarının yüksek oranda çıkmaması nedeniyle, seçimler öncesi askerî yönetim, siyasî partiler üzerindeki baskılarını arttırmıştı. Askerler siyasî partilerin tavrından emin olmak, teminat almak istiyordu. Bu yönde kararlar almak adına siyasî parti temsilcileri yuvarlak masa etrafında bir toplantı yaptılar. CHP adına İsmet İnönü, AP adına Ragıp Gümüşpala, CKMP adına Ahmet Oğuz Arık, YTP adına Ekrem Alican toplantılara katılmıştı. Birkaç gün süren toplantılar sonrası partilerin kapatılan DP mirasına ve devam eden Yassıada davalarına karşı aldıkları kararlar Şunlardı:

27 Mayıs ihtillinin siyasî maksatlarla her ne surette olursa olsun istismarına müsaade etmeyeceğimizi kesin olarak beyan ve bu ihtillin yıktığı ve millî vicdanın mahkûm ettiği DP zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranıŐı Şiddetle reddederiz... Türk adaletine inanıyoruz. Siyasî partiler olarak Yüksek Adalet Divanının vereceği hükümlere tesir edebilecek herhangi bir beyanda bulunmayacağımızı ve hiçbir safhasında bu hükümlerin tartıŐılmasına veya istismarına meydan vermeyeceğiz.⁷¹

71 *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1961.

Siyasîler gibi basın mensupları da yuvarlak masa toplantısı yaparak 27 Mayıs'ın kurduğu düzene sadık kalacaklarını ifade ediyorlardı.⁷² Cemal Gürsel yayınladığı genelge ile memurların, seçim sürecine katılımını yasaklamıştı. Fakat askerın siyasîler üzerindeki denetimine karşın seçim dönemi içerisinde, Yassıada'da devam eden mahkeme sürecinin uzaması ve sanıklar hakkında istenilen cezalar, Demokrat Parti seçmeni üzerinde derin etkiler yapmıştır. Örneğin seçim döneminde "107 sanık için idam istendi." tarzında haberler, askerî yönetimle CHP'yi bir gören DP seçmenini kendi içinde kenetlemiştir. Bu süreçte Yassıada Mahkemesinin, 15 Eylül 1961 tarihinde kararlarını açıklaması ve kararlar içinde idamların olması, seçim sürecine farklı bir duygu katmıştı. Mahkemeden, başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere 15 kişi hakkında idam kararı, diğer sanıklar hakkında çeşitli sürelerde hapis cezaları çıkmıştı. Millî Birlik Komitesi, eski Başbakan Adnan Menderes, eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkındaki idam kararlarını onaylamıştı. Kararların açıklanmasından bir gün sonra Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilirken, intihara teşebbüs eden Adnan Menderes bir gün sonra, 17 Eylül 1961 tarihinde idam edilecekti.

Adalet Partililer, seçim çalışmalarında sürekli olarak "Gözlerimize bakarsanız anlarsınız." teması içinde Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu'nun idamlarından duydukları keder ve isyanı vurgulamışlardı. Adalet Partisi, birçok Demokrat Partilinin yakınlarını aday yaparak, her gittiği yerde slogan olarak "Af" sözcüğünü kullanmıştı. Bunların yanında Millî Birlik Komitesinin, seçim sürecinde Demokrat Parti'nin oy tabanına hitap eden partiler aleyhinde giriştiği çeşitli uygulamalar, seçmen nezdinde bu partilere yönelik olumlu bir algının oluşmasını beraberinde getirecekti.⁷³

Demokrat Parti tabanının güçlü olduğu Rize'de, CHP Rize İl Başkanı Mehmet Ali Kumbasar il içinde kuvvetli olduklarını ifade ediyordu. Kumbasar, "Mesuliyetsiz bir parti değiliz. Selden kütük kapmak gibi bir yarışımız yok... Şansımız en az yarıdır. İyi çalışma, daha müspet netice alır." diyordu.⁷⁴ CHP İl Başkanı'nın bu iddiasına karşın, *Milliyet* gazetesi muhabiri İbrahim Örs'ün Rize'den aktardığı, siyasî havanın CHP aleyhinde olduğuydu. Örs, 240 bin nüfuslu Rize'de CHP düşmanlığı olduğunu, bu duyguların tohumlarının, 1950'lerin çok öncesinde atıldığını, bugünlere

72 *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1961.

73 Çakmak, *a.g.m.*, s. 377-378.

74 *Milliyet*, 22 Eylül 1961.

gelindiğinde bu duyguların dal budak salmış olduğunu ifade ederek izlenimlerini şöyle aktarıyordu:

Şehirlisinden köylüsüne kadar hemen herkes CHP'nin iktidarda olduğu devrede Rize'ye, Rizeliye hiçbir fayda, menfaat sağlamadığında müttefik gibi. Rizeli çayının 950'den sonra kıymetlendirildiğine, şehrin para gördüğüne, köylünün yüzünün güldüğüne ve yine 950'den sonra başlı başına bir mesele olan köy yolları davasında bir hamle kaydedildiğine inanıyor. Seçimin kaderi, çok yerlerde olduğu gibi Rize'de de iktisadî şartlara bağlı... Dini inançların istismarı, parti prensiplerinden ayrılmak pahasına verilecek tavizler vs. gibi. Ama iktisadî şartlar yanında bunlar tali derecede kalmakta. Rize'de iktisadî şartları düzenleyen tek unsur da çay ziraatı... Rize'nin yağmurlu, rutubetli havasını seven, benimseyen çayın, seçimle bir ve beraber mütalaa olunması gerekir.⁷⁵

İbrahim Örs, bir başka haberinde Karadeniz bölgesi genelinde halkın CHP'ye bakışına şöyle değiniyordu: *"İnkılaptan sonra iyi bir hareket olduysa MBK [Millî Birlik Komitesi]'dan, tasvip görmeyen bir hareket olduysa CHP'den biliniyordu. Bu CHP karşısındaki partilerin tutumu sonucuydu. Ama CHP'lilerin de rolü büyüktü."⁷⁶*

Cumhuriyet gazetesi muhabiri Cevat Fehmi ise seçim sürecinde Rize'de yeni kurulan partilerin söylemlerinde Adnan Menderes isminin sık sık ön plana çıktığını, geçmişte Demokrat Parti'nin kalesi olan Rize'ye "düşük" iktidar partisinin elinden gelen ve gelmeyen her şeyi yaptığını ifade ediyordu. CHP'nin bu ortamda dört vekil içinden en az ikisini, belki üçünü alacağı yolunda umut beslediğini ifade eden muhabir, AP'nin tüm vekilleri alacağı yolunda bir hava estirdiğine, YTP'nin çok fazla şansının olmadığına, CKMP'nin ise kaderini AP'den gelecek oylara bağladığına değiniyordu. Seçimlere tarafsız yaklaşan kesimlerin CHP'nin iki vekil, AP'nin bir vekil çıkaracağı, geriye kalan bir vekilliğin kime gideceğinin belli olmadığı yolunda görüş verdikleri gazeteden aktarılıyordu.⁷⁷ *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri, iktisadî şartların zorlaması sonrası erkek nüfusunun önemli bir kısmının gurbette olduğu Rize'de, seçimleri kazanacak partinin kaderinin kadınların elinde olduğuna yönelik bir haberi okuyucularıyla paylaşıyordu. Parti İl Başkanı, Rize'deki seçimlerde kadınların nasıl bir rol oynadığını şöyle aktarmıştı:

75 *Milliyet*, 22 Eylül 1961.

76 *Milliyet*, 11 Ekim 1961.

77 *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1961.

Rize’de seçimlere kadınlar hâkimdir. Onlar hangi partiye rey verirse o parti kazanacak. Sanırım Türkiye’de bu durumda olan bir başka yer de yoktur... Rize’nin nüfusunun yüzde altmışı kadındır. Bu yüzden seçmenler arasındaki çoğunluk da onlardadır. Erkekler gurbettedirler. Mamafih bu reylerde gurbette olan erkeğin kararı yine de rol oynar. Çoğu ailelerine mektupla hangi partiye rey atmaları lazım geldiğini bildirir, direktif verirler. Rize’de rey sandıklarından bir kısmında rey pusulası yerine bu mektuplar çıkar. Kadın, partilerin rey pusulalarını sandığa atınca kocasının dediğini tam yapmış olacağına kanaat getirmez ki herhangi bir yanlışlığı önlemek üzere doğrudan doğruya onun mektubunu sandığa atmaya tercih eder. Sandık kurulları rey pusulası yerine sandıktan çıkan ‘Ha, altıparmaklı partiden başkasına rey vermeyin ha, biz burada bütün uşaklar böyle yapayız.’ yazılı mektuplar karşısında çok defa şaşırıp kalmışlar, bunları ne yapacaklarını bilememişlerdir.⁷⁸

Seçim öncesi Rize’deki en önemli huzursuzluk, devletin yıllardan beri beş altı çay yaprağı olarak aldığı çayı 2,5 yaprağa indireceğine yönelik rahatsızlıktı. CHP’liler duruma şöyle açıklama getiriyordu: “Çay azami 3,5 yapraktır. DP’nin taviz politikası kaliteyi bozdu. Üç buçuktan sonrası da alınmaya başlandı. İnkılâp Hükümeti ise işe el koyarak 1,5 yaprak almayı kararlaştırdı. Biz gayretimizle bunu iki buçuk yaprağa çıkardık.” CHP’ye muhalif olan kesimlerin durumla ilgili yorumları ise şöyleydi: “Çaydan yedi yaprağa kadar istifade edilir. Ama mevcut 4 fabrika ve 17 atölye bu yaprakları lâyıkiyle işlemeye kâfi gelmiyor. Alınan çay yapraklarında indirme yapılmasının sebebi budur. Köylü de bu yüzden müşkül durumdadır.” Her iki görüşü okuyucuya sunan Milliyet gazetesi muhabiri İbrahim Örs şu yorumda bulunarak sözlerine son veriyordu: “Bugünkü çay politikası Rizelinin geçmişe karşı özlemine artırmakta, bundan da CHP zararlı çıkmaktadır. Çünkü inkılâp sonrası olaylarına muhatap tutulan tek parti CHP’dir.”⁷⁹

Milliyet gazetesinin Rize’den aktardığı siyasî haberlere göre, CHP’den başka üç parti daha seçime giriyordu ve Rize halkının CHP’ye karşı muhalif tavrı nedeniyle, bu tavrı hangi partinin lehine çevireceği merak konusuydu. AP İl Başkanı ve milletvekili adayı Cevat Yalçın, bir senatörlük ile dört milletvekilliğini alacağına inanıyordu. YTP İl Başkanı Nazmi Tarakçıoğlu, “Tahminin fevkinde kuvvetliyiz.” ifadelerinde bulunuyordu. CKMP İl Başkanı Enis Naci Kepenek de “Partisinin normal

78 Cumhuriyet, 1 Ekim 1961.

79 Milliyet, 22 Eylül 1961.

şartlara göre iki milletvekili çıkaracağına" vurgu yapıyordu. İbrahim Örs, Adalet Partisi'ni 1961 seçimleri için Rize'de şanslı görüyordu. Sonrasında CHP'nin şansını olduğuna değinen gazete, CKMP'nin biraz, YTP'nin ise çok çalışması gerektiği üzerinde duruyordu. Senatörlük konusunda ise tereddütsüz AP'nin kazanacağı yorumunda bulunuyordu.⁸⁰

Seçim dönemi içinde Rize'ye gelen tek lider, Ragıp Gümüşpala'ydı. Adalet Partisi Lideri Ragıp Gümüşpala, partisinin güçlü olduğuna inandığı Rize'ye, 6 Ekim 1961 tarihinde Trabzon üzerinden geldi. Trabzon'da partililer tarafından karşılanan Gümüşpala, burada kalmadan Rize'ye hareket etmiştir. Rize'de halka açık seçim konuşması yapması planlanmıştı. Fakat AP Rize il teşkilatı açık hava toplantısı için gerekli izinleri alamamıştı. Bunun üzerine kapalı bir toplantı salonu kiralayan partililer, orada Gümüşpala'nın halka seslenmesi adına gerekli hazırlıkları yapmışlardı. Fakat Gümüşpala'nın konuşması, Savcılığın salondaki konuşmanın dışarıya aktarılamayacağı ikazı üzerine yarıda kalmıştı. AP İl Başkanı Cevat Yalçın yaşananlar sonrası yaptığı açıklamada, parti örgütünün mevzuatı bilmediğini itiraf ederek, bir özeleştirici yapmıştı. Toplantı sonrası gazetecilerle bir araya gelen Gümüşpala seçim döneminde yaşadığı propaganda sıkıntılarına çok ilginç bir örnek üzerinden değinmişti. Kendisinin İnönü'nün elini öptüğü bir resmi cebinden çıkararak Gümüşpala, foto montaj olan bu resmin Karadeniz bölgesinde dağıtıldığını ifade ederek sözlerine şöyle devam etmişti: *"Tertip bu kadar alçakça olur. Bu politika değil, Türk milletini iğfaldir. İnönü ile Yuvarlak Masa'ya kadar karşılaşp, karşılaşmadığımızı ve böyle bir el öpme meselesinin olup olmadığını açıklamasını Garp Cephesi Kumandanı İnönü'den bekliyorum... Millet Partisi'nin dağıttığı beyannamelere gülererek geçtik... CHP'nin bu kadar adice oyunlar yapacağını tahmin etmem."*⁸¹ Fotoğrafla ilgili bir şikâyette bulunup bulunmayacağını sorulmasına Gümüşpala, *"Umumi efkâra açıkladıktan sonra şikâyete ne lüzum var?"* ifadesinde bulunmuştu.⁸²

1961 seçimine bir haftadan az bir süre kala Orta ve Doğu Karadeniz bölgesini *Milliyet* gazetesi adına gezen Muhabir İbrahim Örs, bölge illerindeki partilerin durumuna yönelik bir değerlendirme yazısı kaleme almıştı. Örs, Sinop ve Ordu'da CHP'nin, Samsun ve Trabzon'da AP'nin güçlü olduğunu ifade etmişti. Giresun'da CHP ile Yeni Türkiye Partisi'nin eşit güçte olduğuna, Rize'nin Karadeniz'de Samsun'dan sonra

80 *Milliyet*, 22 Eylül 1961.

81 *Milliyet*, 7 Ekim 1961.

82 *Milliyet*, 7 Ekim 1961.

AP'nin ikinci kalesi olduğuna değiniyordu. AP'nin üç, CHP'nin de bir vekil çıkaracağını ifade eden Örs, bir tane olan senatörlüğü ise AP'nin alacağını ifade etmişti. Örs, Artvin'de de CHP'nin hemen önünde AP'yi şanslı görüyordu.⁸³ Seçim sonuçları Örs'ün tahminlerinin doğruluğunu ispatlayacaktı.

15 Ekim'de yapılan seçimlerde sadece CHP, tüm illerde seçimlere katılan partiydi. Seçimde, Cumhuriyet Senatosu zarfları "Yeşil", milletvekili zarfları "Pembe" olarak belirlenmişti.

Tablo 29: Seçim Sonuçları Ve Rize'de Partilerin Aldıkları Oy Oranları

15 Ekim 1961 Yılı Millet Meclisi Seçim Sonuçları					
	Kayıtlı Seçme Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
Türkiye	12.925.395	10.522.716	81,4	10.138.035	450
Rize	114.354	91.764	82,4	88.515	4

1961 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Aldıkları Oy Sayısı ve Oranları

Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	3.724.752	36,7	173
AP	3.527.435	34,8	158
CKMP	1.415.390	14	54
YTP	1.391.934	13,7	65
Bağımsız	81.732	0,8	-

1961 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Rize'de Aldıkları

Oy Sayısı ve Oranları			
Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	47.315	53,4	3
CHP	27.994	31,6	1
CKMP	11.984	13,5	-
YTP	1.348	1,5	-

1961 Yılı Cumhuriyet Senatosu Seçimlerinde Siyasî Partilerin Rize'de Aldıkları

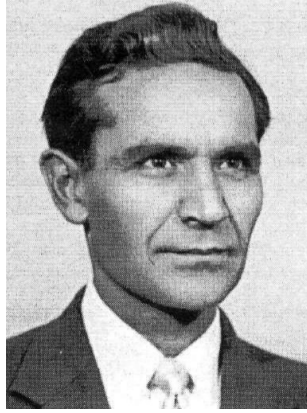
Oy Sayısı ve Oranları		
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)
AP	47.110	53,1

83 Milliyet, 11 Ekim 1961.

CHP	28.548	32,1
CKMP	12.353	13,6
YTP	1.179	1,2

Kaynak: *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, TÜİK, Ankara, 2008, s. 28, 81; *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1964.

Seçim sonuçlarına göre AP Rize'den üç vekil çıkarırken, CHP ancak bir vekil çıkarabilmişti. Seçilen vekiller şunlardı: AP'den Cevat Yalçın, Erol Yılmaz Akçal, Arif Hikmet Güner; CHP'den Fuat Sirmen. Senato seçimlerinde Rize'den seçilecek tek senatörlüğü AP adayı Necip Danişoğlu kazanmıştı.⁸⁴

*Necip Danişoğlu*⁸⁵

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1961.

⁸⁵ 1919'da Rize - Çamlıhemşin ilçesi Çinciva (Şenyuva) köyünde doğdu. Hamdi Bey ve Sariye Hanım'ın oğludur. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1938'de Trabzon Lisesini ve 1945'de İ.Ü. Tıp Fakültesini bitirdi. 1 Eylül 1945'de Adana Sıtma Seyyar Hastanesi Tabipliğine atandı. 1 Kasım 1945'de İ.Ü. Tıp fakültesi 3. İç Hastalıkları Kliniğinde fahri asistan olarak uzmanlık eğitimine başladı. 20 Mart 1947'de kadroya alındı. 11 Temmuz 1950'de eğitimini tamamlayarak Sivas Verem Hastanesi İç Hastalıkları Uzmanlığına atandı. 17 Eylül 1951'de Trabzon Numune Hastanesinde görevlendirildi. 6 Haziran 1955'de bu Hastanenin Baştabipliğine getirildi. 31 Mayıs 1958'de Ankara Hastanesi İç Hastalıkları Uzmanı oldu. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra TBMM I. (XII.) Dönemi için 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi adayı olarak Cumhuriyet Senatosu Rize üyeliğine seçildi. Senatoda Sosyal İşler Komisyonunda üye olarak çalıştı. Genel Kurul'da 14 konuşma yaptı. 7 Haziran 1964'deki üçte bir yenileme seçiminde üyeliği sona erdi. 30 Haziran 1964'de Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi Gastroenteroloji Uzmanlığına atandı. 20 Ekim 1967'de Ankara Numune Hastanesi, 30 Aralık 1967'de yeniden Yüksek İhtisas Hastanesinde görevlendirildi. 12 Şubat 1969'da A.Ü. Tıp Fakültesi Gastroenteroloji kürsüsünde Doçent, 2 Mart

Seçim sonuçları “Menderes için zafer” olarak nitelendi. Çünkü DP’nin seçmen tabanına hitap eden AP, CKMP ve YTP toplam oyların % 62,3’ünü kazanmıştı.⁸⁶ Birkaç ay önce yapılan anayasa referandumuna katılımın ülke geneline göre çok düşük olduğu Rize’de, milletvekili ve Senato seçimine katılım ülke geneli (%81,4) ile paralellik göstermiş, hatta daha yüksek katılım gerçekleşmişti (%82,4). Bunun sonucu olarak AP’nin oyu Rize’de ülke genelinde aldığı ortalama oyun çok üstünde gerçekleşmişti. Pasif direniş adı altında referandum sandığına gitmeyerek askerî yönetimi protesto eden Rizeliler, seçim sandığına yoğun katılım gösterip AP’ye yüksek oranda oy vererek, son bir buçuk yılda yaşananlardan duyduğu öfkeyi ortaya koymuştur.

Seçimlerin hemen sonrası Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı adaylığını açıklamıştı. Gürsel, açıklamasının ayarında, “Ben elbette başladığım işi yarım bırakmam, sonuna kadar bu işi götüreceğim. Memleketi bu hâlde ve bu şartlar altında bırakmam doğru olmaz.” ifadelerinde bulunmuştu.⁸⁷

Seçimlerin ardından cevabı merakla beklenen iki soru vardı. Cumhurbaşkanı kim olacak ve hükümeti hangi partiler kuracaktı. 24 Ekim 1961’de parti liderleri ile askerler yuvarlak masa etrafında bir araya gelerek, cevabı merakla beklenen bu soruları müzakere ettiler. Cumhurbaşkanı adaylığını açıklayan Cemal Gürsel’in yanı sıra Adalet Partisi cumhurbaşkanlığı için Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’i aday göstermeyi planlıyordu. Askerlerle liderler arasında yapılan toplantıda bir uzlaşa sağlandı ve parti liderleri bir protokol imzaladılar. Bu protokole göre siyasî partiler cumhurbaşkanı adayı çıkarmayacak, Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı seçilmesine yönelik kendi partileri içinde çaba göstereceklerdi.⁸⁸ Toplantıda alınan kararlar sonrası, 25 Ekim’de Millet Meclisi ilk toplantısını yaptı. 26 Ekim’de seçime tek aday olarak giren Cemal Gürsel, 607 oydan 434’ünü alarak Cumhurbaşkanı seçildi. Oylamada 156 kişi çekimser kaldı.⁸⁹

1970’de profesör oldu. 10 Mart 1986’da yaş sınırı nedeni ile emekliye ayrıldı. 2003 yılında hayatını kaybetti. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi- Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)*, Haz: Fahri Çoker, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 421.

86 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 239

87 *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1961.

88 *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1961.

89 *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1961.

Ali Fuat Sirmen⁹⁰

Millet Meclisinin başkanlık seçimine CHP Rize Milletvekili Fuat Sirmen partisinin adayı olarak girmiştir. CHP'li bir vekilin Meclis başkanı olması yolunda bir uzlaş, seçim sonrası askerlerle siyasîlerin bir araya geldiği toplantıda karar altına alınmıştı. Bu toplantıda Mecliste çoğunluk olan CHP'den başkanın seçilmesi ile Senatoda ağırlığı olan AP'den başkanın seçilmesi konusunda prensip kararları alınmıştı. CHP dışındaki partiler bu noktaya dikkat çeken konuşmaları Meclis kürsüsünden ifade ederken, CHP'nin başkan adayı konusunda kendilerine danışmaması nedeniyle diğer partiler Fuat Sirmen ismine soğuk yaklaşmış, bu isim konusunda CHP'nin ısrar etmemesi yönünde ortak görüş bildirmişlerdi. CHP adına söz alan Fethi Çelikbaş ise, Fuat Sirmen isminin centilmenlik toplantısında gündeme geldiğini ve diğer parti temsilcilerinin bu isme

90 1899 yılında İstanbul'da doğdu. 1924 yılında Dar'ül Fünun Hukuk Mektebinden mezun oldu. İlk memuriyetine Adalet Bakanlığı bünyesinde başladı. 1926'da hukuk eğitimi için İtalya'ya gönderildi. Roma Hukuk Fakültesinde dört yıl lisans eğitimi alan Sirmen, fakülteden mezun olduktan sonra bir süre İtalyan mahkemelerinde staj yaptı. Yurda dönüşünde Adalet Bakanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulundu. 1935 yılında Rize Milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 1943 yılında İkinci Saraçoğlu Hükümetinde Adalet Bakanlığı görevine getirildi. 10 Haziran 1948'de kurulan 2'nci Saka ve 16 Ocak 1949'da kurulan Günaltay Hükümetlerinde Adalet Bakanlığı yaptı. 1950 - 1960 döneminde parlamento dışında kalan Fuat Sirmen serbest avukat olarak çalıştı. 15 Ekim 1961 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden Rize Milletvekili olarak yeniden parlamentoya girdi. 1 Kasım 1961'de gerçekleştirilen dokuzuncu tur oylamada Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı seçildi. 10 Ekim 1965'de 66 yaşında siyasî hayattan çekilmeye karar verdi. 18 Mayıs 1981 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Bkz. *Meclis Başkanları ve Genel Kurul Konuşmaları (1920-2013)* Haziran 2013, ss. 117-118.

onay verdiğini ifade ediyordu.⁹¹

Diğer partilerin Fuat Sirmen ismi üzerindeki muhalif tavrı, ardı ardına seçim turları yapılmasına neden olmuştu. En sonunda 348 vekilin katıldığı dokuzuncu turda 227 oy alan Sirmen, TBMM Başkanı seçilmişti. Sirmen'e CHP dışında, AP ile YTP'li bazı vekiller oy verirken; CKMP'li vekiller boş oy kullanmıştı.⁹² Sirmen dışında, Kasım Gülek (11 oy), Nihat Erim (8 oy), Fethi Çelikbaş (1 Oy), Ekrem Alican (1 Oy), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1 Oy), İhsan Köknel (1 Oy) aday olmuştu. 98 adet çekimser oy vardı.⁹³

Fuat Sirmen başkanlık seçimi sonrası kısa süren bir teşekkür konuşması yapmıştı. Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına AP'nin bağımsız adayı Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü seçilmişti.⁹⁴

1961 yılı seçimlerinin ardından hiçbir parti hükümet kurmak için çoğunluğu elde edemediğinden, Cumhuriyet tarihinde ilk kez tek parti hükümetleri yerine koalisyon hükümetleri dönemi başladı. Seçimin hemen ardından ilk akla gelen, AP ile YTP arasında bir koalisyon hükümetinin kurulmasıydı. Seçim sonuçları netleştikçe CKMP'nin de bu birlikteliğe katılması yönünde görüşler ortaya konulmuştu. Seçimlerin ardından, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hükümet kurma görevini CHP Lideri İsmet İnönü'ye verdi. CHP ve AP, üzerlerinde ortak bir hükümet kurmaları yolundaki kamuoyu baskısının da etkisiyle, 20 Kasım 1961'de İnönü'nün başbakanlığında ve iki tane AP'li başbakan yardımcısının yer alacağı ortak bir hükümet kurma kararı aldı.⁹⁵ Cumhuriyet tarihinin ilk Koalisyon Hükümeti, CHP ile AP arasında eşit şekilde bölünmüştü. AP Lideri Gümüşpala, partisi içinde baş gösteren aşırı muhalif tavidan dolayı hükümet içinde yer almak istemedi.⁹⁶

1961 yılı genel seçim sonuçları sonrası kapatılan Demokrat Parti tabanına hitap eden partilerin sandıktan güçlü olarak çıkması, ardından kurulan koalisyon hükümetlerinin siyasî istikrar sağlayamaması, ülke içinde ortaya çıkan dinci kıpırdamalar, ordu içindeki rahatsızlıkların artmasına neden olmuştu. Bunun sonucu olarak 22 Şubat 1962 tarihinde Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, emrindeki birliklerle TBMM'nin

91 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, 4. Birleşim (1.11.1961), ss. 38-45.

92 *Milliyet*, 2 Kasım 1961.

93 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, 4. Birleşim (1.11.1961), s. 46.

94 *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1961.

95 *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1961.

96 Ahmad, *a.g.e.*, s. 24.

etrafını sarmış; bu duruma Başbakan İsmet İnönü karşı durmuş ve hareket ordu içinden de beklediği desteği alamamıştı. Böylelikle müdahale girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Teşebbüste bulunan komutanlar affedilmiş; Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Dünder Seyhan emekli edilerek ordu ile ilişkileri kesilmişti. Fakat Talat Aydemir, müdahale isteğinden vazgeçmemişti. Yaklaşık bir yılın ardından, gerekli hazırlıkların yapıldığına emin olduktan sonra 21 Mayıs 1963 gecesini, Aydemir ve yandaşları harekete geçmişlerdi. Ankara sokaklarında tanklar dolaşmaya başlamış, radyoevi ele geçirilmiş ve silahlı kuvvetlerin yönetime el koyduğuna dair bir bildiri metni radyodan okunmuştu. Fakat Başbakan İsmet İnönü'nün kararlı tavrı ile müdahaleye ordudan küçük bir grubun dışında destek gelmemesi sonrası, isyancılar sabaha karşı teslim olmuşlardı. 22 Mayıs günü toplanan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim kararı almıştı. Bu kez Aydemir ve onunla hareket edenler bağışlanmamıştı. 7 Haziran'da Ankara Sıkıyönetim Mahkemesinde başlayan yargılamalar sonrası, Aydemir ve 6 arkadaşı idama mahkûm edilmişti. Meclisin onayının ardından cezalar infaz edilmişti.⁹⁷

3.3.2. 17 Kasım 1963 Belediye Seçimleri ve Rize

Rize Belediyesinin kuruluşuyla ilgili net bir tarih olmasa da 1869 tarihli *Trabzon Vilayet Salnamesi'*nde Rize'de bir belediye meclisi ve belediye başkanı olduğuna yönelik kayıtlar mevcuttur. Bu tarihten 2000'li yıllara kadar Rize Belediye Başkanlığı makamında pek çok kişi görev almıştır.⁹⁸ 27 Mayıs askerî müdahalesinin ardından ilk yerel seçimler 17 Kasım 1963 tarihinde yapılacaktı. 27 Mayıs'tan sonra Rize Belediye Başkanlığı görevini, 14 Haziran 1960 tarihinden itibaren yaklaşık üç buçuk senelik süre içinde Vali Adil Aktan yürütmüştü.⁹⁹

97 Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C V, S 12 (2006 Bahar), ss. 155-171.

98 Rize belediye başkanları konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz: *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları (1923-2019)*, Yay. Haz. Recep Koyuncu, Recep Usta, Rize Belediyesi Kültür Yayını, Rize, 2019.

99 Vali Aktan, 3,5 yıllık başkanlık dönemi içinde yapmış olduğu icraatlarını Belediye meclisinde ayrıntılı bir şekilde açıklamıştı. Bu açıklamalar için *Rize Postası'nın* aralık sayılarına bakılabilir.

Vali ve Belediye Başkanı Adil Aktan¹⁰⁰

1961 Anayasası'nın 116. Maddesinde "Mahalli idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir" ifadeleri ile tanımlanmıştı.¹⁰¹ 1963 yılı seçimlerine kadar belediye başkanları, seçimlerle oluşan belediye meclisi tarafından seçiliyordu. Yani başkanlık seçiminde iki dereceli bir sistem uygulanmaktaydı. Önce seçmenler belediye meclis üyelerini seçiyor, sonrasında da seçilen meclis üyeleri ya kendi aralarından ya da dışarıdan birisini belediye başkanı seçiyordu. İl belediye başkanları, içişleri bakanının yazısı üzerine cumhurbaşkanının onayıyla görevlerine başlarken, il merkezleri dışındaki belediye başkanları, valinin onayı ile görevlerine başlıyordu.¹⁰²

1963 yılından itibaren ise ilk kez halk doğrudan belediye başkanını seçmeye başlamıştı. 1963 yılına kadarki mahalle seçimlerinin tümünde çoğunluk sistemi uygulanırken, 1963 yılı seçimlerinde belediye başkanları, köy ve mahalle muhtarları, köy ihtiyar meclisi ve mahalle ihtiyar heyeti üyeleri, çoğunluk sistemi ile seçilmiş, belediye meclisi ve İl Genel Meclisi seçimlerinde *d'Hondt* usulü nispi temsil sistemi uygulanmıştı.¹⁰³ İl Genel

100 Koyuncu-Usta, *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları*.

101 Bkz: "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", Kabul Tarihi: 27 Mayıs 1961, *Resmî Gazete*, S. 10816 (31 Mayıs 1961)

102 Bkz: "Belediye Kanunu", Kanun No: 1580, *Resmî Gazete*, S 1471 (14 Nisan 1930);

103 *D'hondt Sisteminde*, seçim kanununda belirtilen barajı aşan siyasî parti ve bağımsız adayların, seçim çevresinde aldıkları geçerli oy önce bire, sonra ikiye... Seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Bulunan sonuçlar, siyasî parti ve bağımsız aday farkı gözetilmeksizin, büyükten küçüğe dizilir. Büyüklük sırasına göre, seçim çevresinin çıkaracağı milletvekilleri, siyasî parti ve bağımsız adaylara dağıtılır. *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, TÜİK, Ankara 2008, s. XVI.

Meclisi seçimlerine il içindeki tüm seçmenler katılırken, belediye başkanlığı ve belediye meclis üyeliği seçimlerine ancak belediye örgütü bulunan yerleşim yerlerindeki seçmenler oy kullanmaktaydı.¹⁰⁴

Yerel seçime CHP, AP, CKMP, YTP, MP ile Türkiye İşçi Partisi'nin aralarında bulunduğu altı parti katılmıştı. CHP tüm vilayetlerde seçimlere katılırken, Adalet Partisi 63, Yeni Türkiye Partisi 24, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 16, Millet Partisi 14, Türkiye İşçi Partisi 9 ve bağımsızlar 13 ilde seçime katılmıştı.¹⁰⁵

1961 yılında yapılan seçimlerin ardından Türk siyasetinde koalisyon hükümetleri dönemi açılmıştı. Fakat Demokrat Parti tabanına hitap eden partiler, seçimlerde en fazla oyu alan CHP ile koalisyon hükümetleri içinde yer alma konusunda isteksiz davranıyordu. Yerel seçimlerin gerçekleştiği dönemde CHP, YTP, CKMP tarafından kurulan bir Koalisyon Hükümeti işbaşındaydı. Seçim öncesinde, CKMP bünyesinde Koalisyon Hükümetinde görev alma konusunda yaşanan sıkıntı, partinin bölünmesiyle sonuçlanmıştı.

17 Kasım 1963 tarihinde yapılan yerel seçimler için partilerin çalışmaları, birkaç ay öncesinden başlamıştı. Seçim süreci bir yerel seçimden ziyade bir genel seçim havasında geçerken, Adalet Partisi yerel seçime bir referandum havası vermişti. Partiler seçim kampanyalarında yerel sorunlardan çok, ülke ve iktidar sorunları üzerinden tartışmaları yürütüyordu. Seçimin propaganda sürecini yöneten, gündem belirleyen parti Adalet Partisi'ydi. Parti propagandasını CHP karşıtlığı üzerine şekillendiren AP, kendine yakın basının da desteği ile seçime büyük önem veriyor, parti temsilcileri Türkiye'nin geleceği ve siyasî istikrarı bakımından bu yerel seçimin önem taşıdığını ifade ediyordu. CHP'ye yakın yayın organlarında ise Adalet Partisi'nin seçimleri kazanması hâlinde ülkenin siyasî bir bunalıma gireceği ifade ediliyordu. İlk katıldığı seçimlerde Türkiye İşçi Partisi, propaganda sürecinde toprak reformuna, zenginle fakir arasındaki uçuruma ve gecekondu sorunlarına değinmişti.

Rize yerel basınını incelediğimizde belediye seçimlerine yönelik ilk haberlere ağustos ayından itibaren rastlamaya başlıyoruz. Kaleme alınan ilk haberlerde Rize'de iki parti, yani AP ile CHP'nin seçimde şanslı ol-

104 Bkz: "Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", Kanun No: 307, *Resmî Gazete*, s 11465 (27 Temmuz 1963); Ali Eşref Turan, *Türkiye'de Yerel Seçimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 104-105.

105 Turan, *a.g.e.*, s. 129.

duğu, YTP, MP ile CKMP'nin şanslarının az olduğu ifade ediliyordu.¹⁰⁶ Eylül ayı ortalarından itibaren Ekrem Orhon'un CHP'den başkan adayı olacağını basında yer etmeye başlamasından sonra, Rize'de CHP'nin şansı hayli artmıştı. Ekrem Orhon, adaylığının ilanı öncesi basında yayınlanan telgrafında şu ifadelerle yer vermişti: “Allahın Rizeliye bağışladığı bu hayatı Rize'nin emrine vermek maksadıyla Belediye Reisi adayı olmak üzere bu ayın [Eylül] yirmi beşinde uçakla Erzurumdayım. Yirmi altısında İspir yoluyla Rize'ye geleceğim. Yirmi yedisi sabahı görüşürüz. Allah bütün Rizelilerin sağlığını korusun Ekrem Orhon.”¹⁰⁷ Ekrem Orhon, aday olduktan sonra Rizeli seçmene gazetelerden şöyle seslenmişti:

*Rizeli. Senin duanla kanserden kurtulduğuma inanmalıyım. Allaha şükürler olsun. Londra'da hastanede kanserden senin duanla kurtulduktan sonra Allaha yalvardım. Kalkar Türkiye'ye dönersem bu hayatı duasıyla kurtulduğum Rizeliye ve Rizelinin işlerine vakfedeceğim. Çok şükür Belediye Reisiği önüme çıktı. 27 yıl yurdun her köşe ve bucağında en çetin işleri Allah'ın inayetiyle şerefle başardım. Seçim kazanırsam TENEŞİRE KADAR senin emrinde ve senin hizmetinde kalacağıma SÖZ VERİYORUM SENET VERİYORUM. Rize'ye geldim Allah yaşattığı kadar Rize'de ve senin emrindeyim.*¹⁰⁸

CHP'den belediye başkan adaylığını ilan ettikten sonra Rize'de yapacakları hakkında yerel basına röportaj veren Ekrem Orhon, yol, su, elektrik, turizm başta olmak üzere pek çok projesi hakkında bilgilendirme yapmış, özetle şu ifadelerde bulunmuştu:¹⁰⁹

Belediye hudutları dâhilinde her mahalleye yol ondan sonra da ahırları garaj yapmak için evlerin önünden geçeceğiz. Şehir tam manasıyla yola kavuşunca bu rahatlığa köyün zenginleri kavuşmak için köyden şehre naklettikleri görülmüştür. Köydeki köylüyü de nispeten rahata kavuşturmak için bu yol şebekesinin de aynı zamanda köylere uzanması temin edilme yoluna girecektir. Ortak pazara yalnız kravatla girilmez. O pazarda tutunabilmek için ortak pazar zihniyeti ile çalışmak mecburiyetindeyiz. Bu çalışmanın temeli ise kuvvettir. Bu kuvvet çok şükür İkizdere elektrik santralindedir. Bu kuvvetin kilovatını asgari fiyattan satmak ve bu şekilde Rize'de yarınki büyük sanayinin özünü kurmak zorundayız. Ortak pazara

106 Ercan Kazmaz, “Belediye Seçimi ve Rizeli Partililer”, *Rize Postası*, 21 Ağustos 1963.

107 *Rize Postası*, 24 Eylül 1963.

108 *Rize Postası*, 9 Kasım 1963.

109 *Rize Postası*, 3 Ekim 1963.

girince hemen bir Mercedes araba yapacak değiliz. Ama Rize’de tabanca yapmakta olan zekâyı Almanya’da Mercedes fabrikasının mesela 15 liraya mal ettiği parçayı bu tabanca yapan zekâyaya yaptırıp maliyet, kar, masraf ile birlikte 5 liraya satabilirsek ve zamanla bu mercedesin birçok parçasını burada yapabilirsek belki o gün Türkiye’de satılan ve bütün şarka giden mercedeslerin fabrikası burada kurulur... Taşlıdere’den alınan suyun belediye hudutları içinde ne kadar ev varsa her biri bu sudan faydalanmalıdır... Rize’yi yalnız belediyesinde değil il olarak turistik bir hale sokmamız için her tarafa giden yolları... her köşe ve bucağı ile telefonlaşarak turist gruplarını gittikleri yerde arzulanan her türlü istirahatını temin etmek... 27 senem bu yurdun yolunda, köprüsünde, demiryolunda kanalında ve bina inşaatında geçtiğine göre bizi ilgilendiren yollar için Karayolları Umum Müdürlüğü ve onun Bölge Müdürleri ile birer kahve içmiş zamanlarımız çok olmuştur. ‘Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır’. Arif olan anlar. Sahil yolu benim de istediğimden çok daha iyi bir şekilde Rize’den geçeceğine ben inanıyorum.

Rize’de seçim takvimi 15 Eylül’de başladı. Bu tarihte seçim kurulları oluşturulurken kurullarda partilerin temsilcilerine yer verildi. İl Seçim Kurulu Başkanlığına, Ceza Hâkimi Ahmet Salih Haşimoğlu tayin edilmişti.¹¹⁰

13 Ekim Pazar günü partilerin aday yoklamaları yapılmıştı. AP’nin aday yoklaması Belediye Gazinosu’nda, CHP’nin ise Ses Sineması’nda gerçekleştirildi. Millet Partisi, kendi binasında yoklama yapmıştı.¹¹¹

Aday yoklamalarına CHP’den Ekrem Orhon tek aday olarak girdi ve çoğunluğu alarak partinin belediye başkan adayı oldu. AP’de Şahap Denizer ile Yusuf Tiryaki arasında bir rekabet yaşandı. Tiryaki 23 oy farkla seçimi kazanarak, partisinin adayı oldu. İl Genel Meclisi yoklamalarında Rize Merkez için CHP’den Rahmi Rakıcı, Hüseyin Hut, Derviş Kopuz, Hasan Usta ve Mehmet Tuzcu; AP’den Kenan Vardal, Hüseyin Suyabatmaz, Hasan Tahsin Karaalioğlu, Şükrü Vanlı, Mustafa Yazıcı alınan oy sırasına göre seçilenlerdi. Belediye Meclis üyelikleri için partiler ön seçimle 25 kişi seçmişlerdi.¹¹² YTP, Rize’de Ekrem Orhon’u destekleme kararı almıştı.¹¹³ CKMP, Ahmet Telha Denizalp’i başkan adayı olarak gösterirken;

110 *Rize Postası*, 3 Eylül 1963; *Rize Postası*, 24 Eylül 1963.

111 *Rize Postası*, 10 Ekim 1963.

112 *Rize Postası*, 14 Ekim 1963. CHP ve AP Belediye Meclis üyelikleri için seçilen 25 kişilik listeler için bkz: *Rize Postası*, 14 Ekim 1963.

113 YTP Belediye Meclis üyelikleri için seçilen 25 kişilik liste için bkz: *Rize Postası*, 17 Ekim

İl Genel Meclis için Yusuf Muradoğlu, Necdet Kopuz,¹¹⁴ Necati Şeker, Memiş Berber, Alaattin Parıltı'yı aday yapmıştı.¹¹⁵ İlerleyen günlerde CKMP adayı Ahmet Telha Denizalp, Ekrem Orhon lehine adaylıktan çekildiğini kamuoyuna yaptığı bir açıklama ile ilan etti. Denizalp, Rize'nin sorunlarına da değinen açıklamasında şu ifadelere yer veriyordu:

Mahalle yolları yapılmamış, şehir planı tatbik edilmemiş, yiyecek maddeleri üzerine en ufak bir kontrol ve dikkat gösterilmemiş ve nihayet bu yeşil Rize'miz bir kayık ve araba mezarlığı haline getirilmiş ve kasaba içinde akan lağım dereleri sıhhatimizi bile tehdiye başlamıştır. Bütün bu şikâyet ve dertlerimizi düşününce Rize Belediye Reisliğine adını koyan zatın büyük cesaret sahibi olması gerektiğine inandım. Muhterem hemşerimiz ve medarı iftiharımız yüksek mühendis Ekrem Orhon'un bu hizmet için kendini feda ettiğini memnuniyetle... öğrenmiş bulunuyorum. Kendisi lehine feragat ettiğim reis adaylığından bir seçmen olarak daima kendilerine yardımcı olarak kalmayı şeref telakki etmeyi açıkça beyan eder[im].¹¹⁶

Böylece Rize'de AP'ye karşı koalisyon ortakları tek adayla seçime girmişlerdi. Demokrat Parti iktidarı sırasında belediye başkanlığı yapan Mustafa Ardal, bağımsız aday olarak seçime girmişti.¹¹⁷

17 Kasım 1963 tarihinde yapılacak olan yerel seçimler öncesi *Milliyet* gazetesi, 1961 genel seçiminde olduğu gibi bölgeye gönderdiği muhabirleri vasıtasıyla her şehrin nabzını tutmaya çalışmıştı. *Milliyet*, seçim öncesi yaptığı yorumlarda, Doğu Karadeniz sahillerinde genellikle CHP'nin kuvvetli olduğunu, yarışın 1961 seçimlerinde olduğu gibi yerel seçimlerde de CHP ile AP arasında olacağını, YTP ile CKMP'nin şanslarının 1961'e göre daha az olduğunu ifade ediyordu.¹¹⁸ *Milliyet*, Rize'de ye-

1963, s. 1.

114 Necdet Kopuz, 1964 yılında kurulan Gündoğdu Belediyesinin de ilk başkanıdır. Bkz. Sinan Başaran, "Rize'de Kurulan Belediye Teşkilatlarının Tarihçesine Genel Bir Bakış", *İğdir Üniversitesi Sosyal Bil. Dergisi*, Sayı:15, Temmuz 2018, s.221.

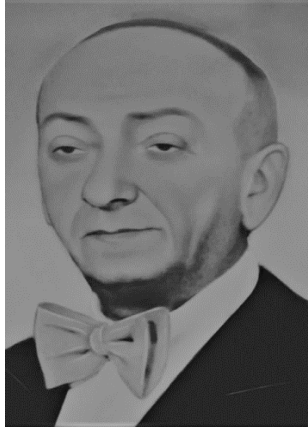
115 *Rize Postası*, 19 Ekim 1963; CKMP Belediye Meclis üyelikleri için seçilen 25 kişilik liste için bkz: *Rize Postası*, 19 Ekim 1963.

116 *Rize Postası*, 23 Ekim 1963.

117 *Rize Postası*, 26 Eylül 1963. *Zümriüt Rize* gazetesinin sahipliğini yürüten Mustafa Ardal, 1955 yılında yapılan yerel seçimlerde CHP'nin de desteğini alarak Rize belediye başkanı seçilmişti. Fakat Demokrat Parti'nin baskılarına maruz kalan Ardal, bir buçuk yıl görev yaptıktan sonra, 1956 yılında Rize Valisi İsmail Hakkı Ülken tarafından görevden alınmıştı. Koyuncu-Usta, *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları*, s. 55.

118 *Milliyet*, 5 Kasım 1963.

rel seçimlerin olası sonuçlarını sütunlarından okuyucularıyla paylaşırken muhtemelen AP adayının seçim yarışında ipi göğüsleyeceğini yazıyordu. Belediye Meclisinde çoğunluğu AP'nin alacağına, yedi ilçede (Çamlıhemşin, Çayeli, Fındıklı, İkizdere, Kalkandere, Pazar) AP'nin, bir ilçede (Ardeşen) CHP'nin kazanacağına ihtimal vermişti.¹¹⁹ Öte yandan seçim gününe yaklaşıldıkça Ekrem Orhon'un kazanacağına yönelik beklenti kamuoyunda artmaya başlamıştı. AP'lilerin de başkanlıktan ziyade belediye meclis üyelikleri için çalıştıkları yolunda yorumlar basında yer almaya başlamıştı.¹²⁰ Ekrem Orhon, seçim propaganda sürecinde dağıttığı el ilanlarında "Vapur için liman, uçak için alan, Rize için garaj, şehir için plan" şeklinde bir slogan geliştirmişti.¹²¹

Belediye Başkanı Ekrem Orhon¹²²

Seçime iki gün kala 15 Kasım 1963 tarihinde CHP ile AP, Rize merkezde açık hava toplantısı düzenlemişlerdi. Her iki partinin belediye başkanı ile parti yöneticilerinin konuşma yaptığı mitingde CHP adayı Ekrem Orhon, "Belediyecilik süpürgecilikten kurtulmuş iktisadî görüşlerle o şehrin babası hâline gelmiştir" ifadeleri ile başta yol, su, elektrik, telefon ve deniz doldurulması olmak üzere yapacakları hakkında bilgi vermişti. AP adayı Yusuf Tiryaki ise "Karşımıza büyük vaatlerle geldiler. Ben belediye meclisi arkadaşlarımla da fikirlerini alıp imkân dâhilinde iş göreceğim" ifadesinde bulunarak güler yüzlü, şefkatli ve tarafsız idare vaat etmişti.¹²³

119 *Milliyet*, 5 Kasım 1963.

120 *Rize Postası*, 4 Kasım 1963.

121 *Rize Postası*, 13 Kasım 1963.

122 Koyuncu-Usta, *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları*.

123 *Rize Postası*, 16 Kasım 1963.

17 Kasım 1963 yerel seçimine ülke genelinde katılım oranı % 67,52 olarak gerçekleşmişti. Seçim AP'nin büyük bir zaferi ile sonuçlanmıştı. AP, seçimde kullanılan oyların % 46'sını alarak birinci parti olmuştu. CHP oyların yaklaşık % 36'sını alırken, YTP % 4'e yakın oy almıştı. Bu seçimde bağımsız adayların öne çıktığı ve geçerli oyların yaklaşık % 10'unun bağımsızlara gittiği görülmektedir. AP, belediye meclisi seçiminde de geçerli oyların % 50'sini alırken, CHP % 38'ini, YTP % 5'ini almıştır. İl Genel Meclisi seçim sonuçlarına bakıldığında AP'nin % 46, CHP'nin % 36, YTP'nin % 7 oy aldığı, bu partileri CKMP ile MP'nin takip ettiği görülmektedir. Belediye sınırları gözetmeksizin tüm seçmenlerin oy kullandığı İl Genel Meclisi seçim sonuçları, bir şekilde seçmen nabzını yoklamak adına önem taşımaktadır ve bu sonuçlar AP'nin olası bir seçimde tek başına iktidara geleceğinin sinyalini vermiştir. Öte yandan CHP ile hükümet ortağı olan YTP ile CKMP seçmen desteğini yitirdiklerini görerek hükümetten ayrılmışlardır. AP, bu seçimde ülke genelinde 40 ilin belediye başkanlığını kazanırken, CHP 24, YTP 1 (Adıyaman) belediye başkanlığı kazanmıştı. 552 ilçe belediye başkanlığından 230'unu AP, 194'ünü CHP, 41'ini YTP kazanmıştı. 408 olan belde belediye başkanlıklarının yarıya yakını (209) AP kazanmıştı. İstanbul ile İzmir'i AP, Ankara'yı CHP kazanmıştır. Fakat AP'nin İstanbul adayı olan Avukat Nuri Eroğan'ın memuriyetten istifa etmeden aday olduğu tespit edildiği için Yüksek Seçim Kurulu seçimi ikinci sırada tamamlayan CHP adayı Haşim İşcan'ı başkanlık görevine getirmişti. CHP'nin kazandığı 24 ilden 20'si Ankara'nın doğusundaydı. Batı'da kazandığı il sayısı 3'tü (Bolu, Bilecik, Muğla). Bağımsız adaylar 139 belediye başkanlığı ile önemli bir başarı kazanmışlardı.¹²⁴

Tablo 30: 17 Kasım 1963 Yılı Belediye, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları

Belediye Başkanlığı Seçimi			Belediye Meclisi Seçimi			İl Genel Meclisi Seçimi		
Parti	Oy	Yüzde	Parti	Oy	Yüzde	Parti	Oy	Yüzde
AP	1.489.648	45,39	AP	1.490.480	49,57	AP	4.344.185	45,48
CHP	1.170.296	35,66	CHP	1.142.757	38,01	CHP	3.458.972	36,22
CKMP	45.448	1,38	CKMP	72.085	2,40	CKMP	292.596	3,06
MP	88.940	2,71	MP	95.111	3,16	MP	295.523	3,09
TIP	24.016	0,73	TIP	28.328	0,94	TIP	37.898	0,40
YTP	117.111	3,57	YTP	132.949	4,42	YTP	621.600	6,51
Bağımsız	346.541	10,56	Bağımsız	45.102	1,50	Bağımsız	500.315	5,24

Kaynak: https://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuculari/index.php?yil=1963, Güncelleme Tarihi: 08.09.2019.

Seçimler sonuçlandırıldığında Rize merkezinde belediye başkanlığını kazanan CHP adayı Ekrem Orhon idi. Rize Merkez'de CHP 4.154, AP 2.020, MP 20 oy almıştı.¹²⁵

Tablo 31: 1963 Yılı Yerel Seçimde Siyasî Partilerin Rize'de Aldıkları

İl	Seçmen Sayısı	Oy Sayısı						
		AP	CHP	CKMP	MP	TİP	YTP	Bağımsız
Rize	25.539	7.981	10.399	1.245	994	-	628	1.918

Kaynak: *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1968.

CHP Rize merkezi dışında Çayeli, Ardeşen, Fındıklı, Kalkandere, Güneyce, Der pazarı ve Çamlıhemşin belediyelerini kazanmıştı. Pazar'da YTP adayı Macit Basa, İkizdere'de bağımsız aday Yusuf Köseoğlu seçilirken, AP İyidere belediyesini kazanmıştı.¹²⁶ Merkez ilçe belediye meclisi seçiminde CHP 3.599 oy, AP 2.110 oy, CKMP 125 oy, MP 257 oy, YTP 201 oy almıştı.¹²⁷ Seçim sonucunda 25 üyeli mecliste CHP çoğunluğu kazanmıştı.¹²⁸ Rizeli seçmenler, Rize belediye başkanlığı seçiminde Ekrem Orhon'dan dolayı oylarını CHP'ye verirken, İl Genel Meclisi üyeliklerinde tercihlerini AP'den yana kullanmışlardı. 14 olan İl Genel Meclisi üyeliklerinden 7'sini AP, 5'ini CHP, 2'sini CKMP almıştı.¹²⁹ Partilerin İl Genel Meclisi seçiminde Rize'de aldıkları oylar şöyleydi:

¹²⁵ *Rize Postası*, 20 Kasım 1963.

¹²⁶ Çayeli'nde CHP 1.383 oy, CKMP 1.176 oy almış, seçimi CHP adayı Sabri Bayraktar; Kalkandere'de CHP 586 oy AP 454 oy almış, Belediye Başkanı CHP'den Ahmet Bilir; Ardeşen'de CHP'den Niyazi Akay, Güneyce'de CHP'den Hızır Öztürk, Der pazarı'nda CHP adayı Fuat Satır; Fındıklı'da CHP adayı Halim Şahinler seçilmişti. *Rize Postası*, 18 Kasım 1963.

¹²⁷ *Rize Postası*, 20 Kasım 1963.

¹²⁸ CHP'den seçilen belediye meclis üyeleri sırasıyla şu kişilerdi: Yılmaz Arayıcı, Hüseyin Kazdal, Salih Denizci, İsmail Ömeroğlu, Murat Oktay, Musa Daloğlu, İlyas Eyüboğlu, Muzaffer Aşar, Mustafa Şehirli, İhsan Eren, İhsan yardımcı, Selahattin Ayvaz, Asım Kotil, Mustafa Kamburoğlu, Nasır Mataracı, Ahmet Muş, İsmail Ekşioğlu. AP'nin Belediye Meclis üyeleri ise şu kişilerdi: Köksal Güveli, İbrahim Şerifoğlu, Ahmet Kuvel, Ahmet Karali, Yahya Eminoğlu, Mahmut Vardal, Eyüp Kalkavan, Salih Geçkin.

¹²⁹ Rize Merkez İl Genel Meclisi sonuçları ise şöyledir: AP 14.431 oy, CHP 10.636 oy, MP 4.111 oy, YTP 206 oy, CKMP 4 oy. Bu sonuçlara göre AP 3, CHP 2 sandalye kazanmıştı. Çayeli'nde CKMP 2, Pazar'da AP 1 ve CHP 1, Ardeşen'de AP 1, Çamlıhemşin'de CHP 1, Fındıklı'da AP 1, Kalkandere'de AP 1, İkizdere'de CHP 1 üyelik kazanmıştı. *Rize Postası*, 20-21 Kasım 1963, s. 1.

Tablo 32: 1963 Yılı İl Genel Meclisi Seçiminde Siyasî Partilerin Rize’de Aldıkları Oy Sayısı ve Oranları

	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)
AP	32.390	42,19
CHP	27.284	34,89
CHMP	7.527	9,84
MP	8.528	9,65
YTP	306	-
Bağımsız	3.512	3,45

Kaynak: *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1965.

Rize Belediye Başkanı seçilen Ekrem Orhon Amerika’da yükseköğrenim gören bir mühendisti. Karayollarında müdürlük görevlerinde bulunan Orhon, 1963 yılından 1973 yılına kadar başkanlık görevinde bulundu. Orhon, belediye başkanı olduğu dönemde Amerika’dan aldığı maddî yardımlarla, araç-gereç tedarik etmesiyle ulusal basında yer alacaktı.¹³⁰ Orhon, aynı zamanda denizi toprakla doldurarak elde ettiği arazi üzerine dükkânlar yapmış, halka araziler satarak da dikkatleri çekmişti.¹³¹

¹³⁰ Rize Belediye Başkanı’nın ABD’den yardım istemesine eleştirilerde gelmişti. *Cumhuriyet* gazetesinde kalem alınan bir yazıda, “Rize Belediye Başkanı bu acayip müracaatıyla bizi pek ağır bir yük altında bıraktı. Altından kalkamayacağımız kadar ağır bir yük. Ama sayın başkanın yükün bu çeşidinden haberi yok galiba. Hatta belki de ona çok hafif geliyordur. Adam ayıpla ekmek peyniri birbirine karıştırmış!”, *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1967.

¹³¹ *Milliyet*, 30 Eylül 1967.

Kaynak: *Milliyet*, 4 Nisan 1967

Ekrem Orhon, “*Rizeliye Hesap Veriyorum*” başlığı altında yerel bir gazeteye verdiği beyanında, özellikle başkanlığı döneminde izleyeceği “*Yol*” siyaseti hakkında vaatlerde bulunmuştu. Orhon, CHP’nin başında bulunduğu Koalisyon Hükümetinden de güç alarak, Rizelilere yönelik projelerini ortaya koymuştu. Rizeli, beş türlü “*Yol*”un var diyen Orhon, denize paralel gidecek yollar, deniz doldurularak yapılacak yollar, dere yataklarından gidecek yollar ile mahalleleri birbirine bağlayacak teras yolların projelerinden bahsediyordu. Bu projeleri hayata getirecek tek kişinin ise kendisi olduğuna vurgu yapıyordu.¹³² Orhon, belediye başkanı olduğu dönemde *Cumhuriyet* gazetesine verdiği röportajında, “*Denizi kara, karayı para yapacağım.*” ifadesiyle konuşmasına başladıktan sonra şu açıklamalarda bulunmuştu: “*İşte görüyorsunuz, Rize şantiye halinde... Bir yandan deniz doluyor, bir yandan hemen oralarda inşaata başlanıyor. Hesap ettim. Tam 1 milyar lira kazanaçığım... Az şey değil. 1 Milyar lira. Bu servet Rize’yi, Rizeliyi ihya eder.*”¹³³

Rize’de “*Baba Reis*” takma adıyla anılan Orhon, karayollarında bölge müdürüyken cilt kanserine yakalanmış, İngiltere’de tedavi gör-

132 *Memleket*, 30 Ocak 1964.

133 *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1967.

müştü. Tedavisi sırasında Rizelilerin kendisine dua etmesini istemiş, iyileşmesi hâlinde bütün ömrünü Rize'ye vakfedeceği sözünü vermişti.¹³⁴

Başkanlığı süresince zaman zaman ulusal basında Ekrem Orhon hakkında haberlere yer veriliyor, onun renkli kişiliği gündeme geliyordu. *Milliyet* gazetesinde Orhon hakkında Hasan Pulur imzalı çıkan bir yazı şöyleydi:

Yaman adamdır şu Rize Belediye Başkanı! Önce Amerikalılardan yardım istedi, olmadı! Sonra denizi doldurup toprak sattı, yine olmadı. Bir türlü Rize Belediye bütçesini düzeltemiyordu. Sonunda tuttu Rizelilerin hamiyetine sığındı ve şehrin belirli yerlerine levhalar astırdı: 'Bugün Rize, Rize için her Rizeliden elinden geleni yapmasını ister-Belediye' Seçimlere yakın bakalım Rize halkı bu çağrıya ne cevap verir?'¹³⁵

Belediye seçimi sonrası aldıkları düşük oy oranlarını, CHP ile yaptıkları koalisyonu bağlayan YTP ile CKMP'nin hükümet ortaklığından ayrılmasından sonra Başbakan İsmet İnönü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e istifasını vermişti. AP, yerel seçimlerde aldığı başarıdan hareketle erken bir genel seçim isterken, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, parti liderleriyle görüşmelere başlamıştı. Cemal Gürsel, hükümet kurma görevini AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya verdi. Gümüşpala, hükümeti kuramayacağı gerekçesiyle bu görevi iade etti. Cumhurbaşkanı Gürsel hükümet kurma görevini tekrar İsmet İnönü'ye verdi. İnönü, partilerle sağlıklı ve verimli bir hükümetin kurulamadığına inanarak, partisi ve bağımsızlardan oluşan bir reform hükümeti kurmaya yöneldi. 25 Aralık 1963'te içinde bağımsız vekillerin de bulunduğu "Azınlık Hükümeti" kuruldu. Hükümet Meclisten güvenoyu alarak işe başlamıştı. İnönü, 23 üyeden oluşan hükümetinde, 4 bağımsız milletvekiline bakanlık vermişti.

3.3.3. 7 Haziran 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimi ve Rize

7 Haziran 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu kısmî yenileme seçimleri yapıldı. Bu seçimde AP'nin Rize'den seçilen Senatörü Necip Danişoğlu yerine yeni bir isim seçilecekti. 3 Mayıs 1964 tarihinde partiler senatör adaylarını belirleme adına teşkilatlarında aday yoklamaları yapmıştı. Rize AP teşkilatında İl Başkanı Avukat Mecdi Agun ile yeneden aday olan eski Senatör Necip Danişoğlu arasında bir çekişme ya-

134 *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1967.

135 Hasan Pulur, "Olaylar ve İnsanlar", *Milliyet*, 8 Mart 1968.

şanmıştı. Nihayetinde Agun 503 oy alırken, Danişoğlu 444 oy almıştı.¹³⁶

Osman Mecdi Agun
AP Rize Senatörü¹³⁷

CHP'de Doktor Mazhar Basa ile Mühendis Rahmi Arer arasındaki seçim yarışı daha sakin, rekabetten uzak geçmişti. Dr. Basa 435

¹³⁶ *Rize Postası*, 4 Mayıs 1964. Memleket gazetesinde Danişoğlu'nun aldığı oy miktarı 440 olarak verilmektedir. *Memleket*, 4 Mayıs 1964.

¹³⁷ 1918'de Rize'de doğdu. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1940'da Samsun Lisesini bitirdi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenim görerek 1946'da diploma aldı. Başvurusu üzerine 31 Mart 1947'de İstanbul hâkim adaylığına atandı. Adaylığına 9 Eylül 1948'den itibaren Rize Adliyesinde devam etti. 27 Mayıs 1949'da Doğubezayıt Sorgu Hâkimi, 26 Haziran 1951'de Vakfikebir, 27 Ağustos 1952'de Gümüşhane C. Savcı Yardımcısı olarak görevlendirildi. 14 Mayıs 1955'de meslekten istifa suretiyle ayrıldı. 1 Haziran 1955'de Samsun Barosuna kaydolarak avukatlığa başladı. 14 Mayıs 1963'den itibaren Trabzon ve Rize'de avukatlığını sürdürdü. Cumhuriyet Senatosunun 7 Haziran 1964'de yapılan üçte bir yenileme seçiminde Adalet Partisi (A.P.) adayı olarak Rize Üyeliğine seçildi. Senatoda önce Bütçe ve Plân, 21 Kasım 1967'den itibaren Anayasa ve Adalet Komisyonunda üye olarak çalıştı. 2 kanun önerisi, 3 yazılı soru önergesi verdi. Genel Kurulda 30 konuşma yaptı. 14 Ekim 1973'deki üçte bir yenileme seçiminde üyeliği sona erdi. Senatodan ayrıldıktan sonra 1991 yılına kadar Rize'de avukat olarak çalışmasına devam etti. Bu arada bir süre ÇAYKUR Yönetim Kurulu Üyeliği yaptı. Yaşamını Rize'de geçirmekte olan Agun, 2003 yılında hayatını kaybetti. *Türk Parlamento Tarihi- Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)*, Haz: Fahri Çoker, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 621.

delegenin oyunu alırken, Arer 252 delegenin oyunu alabilmişti.¹³⁸ Yoklamalar sonucunda AP Avukat Osman Mecdi Agun'u, CHP Doktor Mazhar Basa'yı Rize'den aday göstermişti. CKMP'nin adayı İl Başkanı Avukat Enis Naci Kepenek'ti. YTP Eczacı Faiz Dermanver'i, Millet Partisi Ömer Sirkeci'yi aday göstermişti.¹³⁹

Kısmî Senato seçimleri için yurtiçinde bir dizi gezi düzenleyen AP Lideri Ragıp Gümüşpala, 18 Mayıs'ta Rize'yi de ziyaret etti. Gümüşpala, Rize'ye gece geç saatlerde geldiği ve ertesi gün Artvin'e gitmek üzere şehirden ayrıldığı için şehirde halka dönük bir açık hava toplantısı yapmamıştı. Gümüşpala'nın ziyareti sırasında AP Rize İl Örgütü içinde, özellikle İl Yönetimi ile Çayeli İlçe Yönetimi arasında yaşanan çeşitli uyuşmazlıklara müdahale ettiği yolunda haberlere basında yer verildi.¹⁴⁰

AP Çayeli İlçe Örgütü ile sıkı bağı olan AP Rize Milletvekili Erol Yılmaz Akçal'ın, AP'nin senatör adayı ve İl Başkanı Mecdi Agun'a yeteri kadar destek vermediğine yönelik iddialar paylaşıyordu.¹⁴¹

Erol Yılmaz AKÇAL
AP Rize Milletvekili¹⁴²

138 *Rize Postası*, 4 Mayıs 1964.

139 *Rize Postası*, 9 Mayıs 1964.

140 *Rize Postası*, 20 Mayıs 1964.

141 "10 Gün Kala", *Rize Postası*, 28 Mayıs 1964.

142 1931'de Diyarbakır'da doğdu. Evli, bir çocuklu. İstanbul Fatih'te ilkokula başladı, Üsküdar Ayazma İlkokulunu bitirdi. Paşa kapısı Ortaokulu ve Haydarpaşa Lisesinden sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. New York City College'de ekonomi, Columbia'da uluslararası ilişkiler okudu. Milletvekilliğinden önce kısa bir süre Dış Ticaret Dairesinde raportör olarak çalıştı. Babası Yusuf İzzet Akcal beşinci Adnan Menderes Hükümetinde Devlet Bakanlığı yaptığundan (1.11.1959-27.5.1960),

Akçal, Demokrat Parti döneminde Rize milletvekilliği ile bakanlık görevlerinde bulunan, Yassıada'da yargılanan Yusuf İzzet Akçal'ın oğluydu. Rize parti teşkilatı içinde de Demokrat Partili eski vekillere yönelik af tartışmalarının sıkıntılar yaratmakta olduğu ortadaydı. Parti içinde o günlerde yaşanan gerginlik ilginç bir olayın yaşanmasına neden oldu. Rize ile Çayeli yolu arasında elinde Adnan Menderes'in fotoğrafı ile boyunda Türk bayrağı asılı olan bir AP'li, Gümüşpala'nın aracını durdurmuştu. Gazete haberinde Gümüşpala'nın resmi bir an seyrettiği ve sonrasında oradan hızlıca ayrıldığı ifade ediliyordu. Elinde Menderes'in resmi ile Gümüşpala'yı karşılayan Necmeddin İpek isimli şahıs, olaydan sonra gözaltına alınarak tutuklanmıştı.¹⁴³

Gümüşpala, Atatürk'ün Samsun'a çıkışının yıldönümü münasebetiyle Rize Atatürk heykeli önünde saygı duruşunda bulunmuş ve bir mesaj yayınlamıştı. Bu ziyareti sırasında verdiği mesajlardan bazıları şöyleydi: Pazar ilçesinde, *"Masa başında devlet idare edilmez, halka inmek lazımdır."*; Çayeli'nde *"Partimizin gelişmesinin tek sebebi rejim inancımız ve memlekette kardeşlik havasını yaratma arzumuzdur."* Gümüşpala ayrıca Kıbrıs konusunda hükümeti çalışmamakla itham etmişti.¹⁴⁴

CHP adına Rize'de seçim ziyaretinde bulunan Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı ve CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Belediye Gazinosu'nda kapalı salon toplantısı yapmıştı. CHP'nin sloganının *"Kardeşlik var*

27 Mayıs 1960 İhtilal sonrası Yassıada'da yargılandı. Avukatlık hayatında yalnızca babasının savunmasını üstlendi. Onun dışında avukat olarak hiçbir davaya girmedir. Avrupa Konseyinde üyelik ve Başkanvekilliği görevlerinde bulundu (1963-70). Kıbrıs sorunu ile ilgili Türk Devlet Başkanının mesajlarını iletmek amacıyla Batı Afrika'daki on dört ülkeye İyiniyet Heyeti Başkanı olarak gitti ve devlet başkanlarıyla görüştü. Millet Meclisinden özel izinle Birleşmiş Milletler Umumi Heyet toplantılarına müşavir olarak gönderildi. Birinci ve ikinci Nihat Erim ile Ferit Melen hükümetlerinde Turizm ve Tanıtma Bakanlığı yaptı (26.3.1971-16.4.1973). Amcasının oğlu Anavatan Partisi eski Lideri Mesut Yılmaz'ın politikaya girmesinde önemli rol oynadı. Milletvekilliğinden sonra 1978'e kadar birkaç özel şirketin yöneticiliğini yaptı. Deniz Nakliyatında çalıştı. Hiçbir siyasî partiye üye olmadı. 1977 yılında evlendi. İKV, Büyük Kulüp ve Anadolu Kulübü üyeliklerinde bulundu. Jak Kamhi, Özer Çiller ve Sinan Kuraner birlikte Türkiye'de kurdukları (1976) Amerika merkezli Genç İşadamları Derneğinden yaş haddiyle çıkarılınca, bunun bir üst kurulu gibi olan Dünya Başkanları Demeği (World President Organizations) adlı kuruluşa üye oldu. 1., 2. ve 3. Donem (1961-1973) Rize milletvekili seçildi. 8 Ocak 2016 tarihinde hayatını kaybetti. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi XIII. Dönem (1965-1969)*, C 4, Haz: Menderes Çınar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 2090-2091.

143 *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1964.

144 *Milliyet*, 20 Mayıs 1964; *Memleket*, 19 Mayıs 1964.

düşmanlık yok." olduğunu ifade eden Satır, Rize'nin çay ve yol sorunlarının hükümet olarak takipçisi olacaklarını ifade etmişti. Gümüşpala'nın eleştirilerine yanıt vererek, "*Zorda kalınmadıkça Kıbrıs için kan döktürmeyeceğiz.*" ifadelerinde bulunmuştu. Satır, sonraki gün ilçeleri gezmiş ve Artvin'e gitmişti.¹⁴⁵

25 Mayıs'ta Adalet Partisi şehir içinde bir miting düzenlemişti. Mitinge AP Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu, Aydın Milletvekilleri Melahat Gedik ve İsmet Sezgin ile Aydın Senatörü olan ve uzun yıllar Rize'de öğretmenlik yapan İskender Cenap katılmış ve birer konuşma yapmışlardı. İsmet Sezgin, CHP'yi silahların gölgesinde hükümet kurmakla suçlarken, CHP'nin milliyetçiliği, milliyetçi gençleri tabutluklara attığı, tırnaklarını söktüğü yolunda ithamlarda bulunurken, Şadi Pehlivanoglu, CHP'li Millî Eğitim Bakanı'nu eleştirerek, onu komünistleri himaye etmekle ve manevî hayatımıza katkı sunan imam hatip okullarına yönelik ilgisizlikle suçlamıştı.¹⁴⁶

29 Mayıs'ta Rize'yi ziyaret eden CHP'li Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem, AP'nin dini istismar ettiğini, CHP iktidarının imam hatipleri kapatacağının söylendiğini hatırlatarak, bakan olarak amacının imam hatipleri ıslah ederek, onları diğer okulların seviyesine çıkarmak olduğunu ifade etmişti.¹⁴⁷ Öktem, kendisini komünistleri himaye etmekle suçlayan Şadi Pehlivanoglu'na cevaben, "*Aşırı sağ cereyanlara kapılanların muhakkak komünist kendileri olduklarını... Şadi Pehlivanoglu'nun şeceresinin soyunun ne olduğunun bilinmediğini belirterek, kendisinin yedi yaşından beri Türkoğlu Türk olduğunu*" ifade etmişti.

CHP'nin mitingi sırasında yaşlıca biri kürsüye gelerek, meydana bulunanlara bir konuşma yapmış, İsmet İnönü'yü överek burada toplananların ömürlerinden üçer dakikasını İnönü'ye vermelerini ve onun çok daha uzun ömür yaşamasını dilediğini ifade etmişti.¹⁴⁸

145 *Rize Postası*, 25 Mayıs 1964; *Milliyet*, 24 Mayıs 1964.

146 *Rize Postası*, 26 Mayıs 1964.

147 *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1964; *Rize Postası*, 30 Mayıs 1964; "6 Gün Kala", *Rize Postası*, 1 Haziran 1964.

148 *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1964.

Kaynak: Cumhuriyet, 5 Haziran 1964

Bölgede seçimleri takip eden *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Sait Terzioğlu, Rize’de her partinin dini siyasete alet ettiğinden bahsederek, imam hatip açacağım, çocuklarınızı Kur’an kursuna göndermenize göz yumaçagım demenin yeterli olduğuna dikkat çekmişti. Rize’nin dağ köylerinde Kur’an kursuna giden çocuk sayısının ilkokula giden çocuk sayısından fazla olduğu yolunda bilgi veren muhabir, dönemin Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem’in Rize’yi ziyareti sırasında durum tespiti yapmak adına İkizdere’ye bağlı köylere gitmeyi arzuladığını, bu durum karşısında ilin mülkî amirlerinin telaşlandıklarını, Bakan’ın kendisinin de bu köylere gitmek hususunda engellendiğini ifade etmişti.¹⁴⁹

Öte yandan CHP ile AP’nin senatör adayları seçim faaliyetlerini şehir merkezi ile ilçelere yaptıkları ziyaretlerle yürütüyorlardı. CHP adayı daha çok şehir merkezi ile sahil kesimlerine ağırlık verirken, her iki adayın çalışmalarına parti örgütlerinin yeteri kadar destek sağlamadığı basında yer alıyordu. Öte yandan çay sezonu olduğu için de seçime katılım oranının düşük kalacağı yolunda bir beklenti oluşmuştu.¹⁵⁰

¹⁴⁹ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1964.

¹⁵⁰ *Rize Postası*, 26 Mayıs 1964.

Senato seçimlerine gidilen günlerde, 27 Mayıs askerî müdahalesinin yıl dönümü adına gerçekleştirilen “Hürriyet ve Anayasa Bayramı” kutlamalarında Rize Atatürk anıtına çelenk koyma töreni düzenlenirken, sadece AP parti teşkilatı anıta çelenk koymamıştı. Şehrin tüm mülkî ve askerî yöneticilerin katıldığı törende AP'nin sergilediği tavır dikkat çekmişti.¹⁵¹ Seçime günler kala CHP Genel Sekreter Yardımcısı Turhan Feyzioğlu 31 Mayıs'ta Rize'ye gelerek, seçim çalışmalarında bulunmuştu.¹⁵² 5 Haziran Cuma günü YTP ile CKMP de şehir merkezinde birer açık hava toplantısı yapmış, CKMP toplantısına halk ilgi göstermişti.¹⁵³

Senato seçimleri öncesi partisi adına Rize'nin de arasında olduğu birçok ili ziyaret eden Ragıp Gümüşpala, 7 Haziran'daki seçimden bir gün önce 6 Haziran 1964 tarihinde hayatını kaybetti. Gümüşpala'nın ölümünden birkaç ay sonra, 27 Kasım 1964'te Ankara'da toplanan AP Genel Kongresi'nde Süleyman Demirel “Genel Başkan” seçildi.

Tablo 33: 7 Haziran 1964 Kısmi Senato Seçimlerinde Rize'nin İlçelerinde Partilerin Aldığı Oylar

İlçe	Adalet Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi
Merkez	17.192	9.567
Çayeli	4.796	3.532
Kalkandere	2.587	1.252
Pazar	4.230	7.180
Fındıklı	2.986	2.066
İkizdere	1.831	2.071
Ardeşen	3.067	3.709
Çamlıhemşin	902	1.152
TOPLAM	37.591	30.529

Kaynak: Memleket, 10 Haziran 1964.

Rizeliler, seçimlerle ilgili düşünceleri öğrenmek adına kendilerine sorulan “Oyunu kime vereceksin?” sorusuna hep bir ağızdan “adamın iyisine” cevabını veriyordu.¹⁵⁴ Rize'de Senato seçimlerine AP, CHP ile CKMP adayları girerken, AP adayı Avukat Osman Mecdi Agun'un şansı daha yüksek görülüyordu.¹⁵⁵ 7 Haziran 1964'te 26 ilde yapılan seçimler sonu-

151 Rize Postası, 28 Mayıs 1964.

152 Rize Postası, 2 Haziran 1964.

153 Rize Postası, 6 Haziran 1964.

154 Cumhuriyet, 5 Haziran 1964.

155 Milliyet, 1 Haziran 1964.

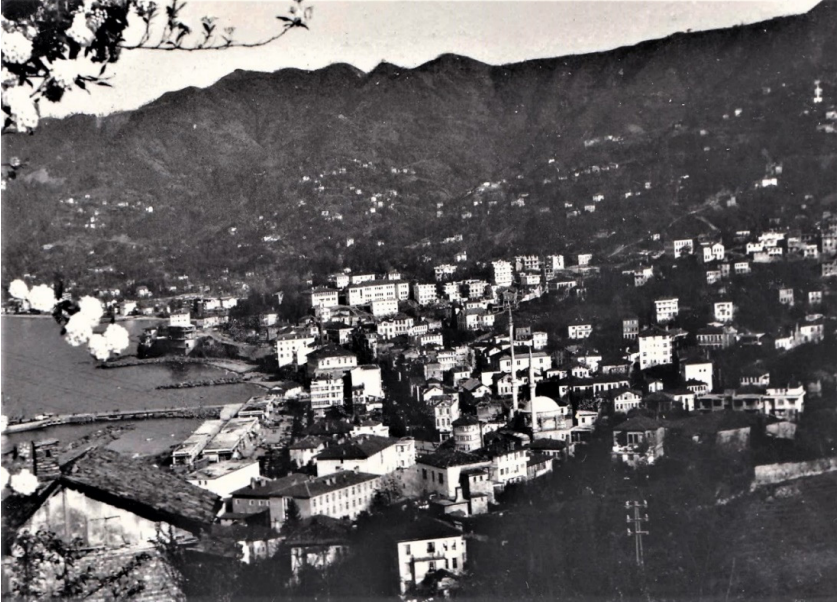
cunda AP 31, CHP ise 18 senatör çıkarmıştı. Rize’de 511 sandıkta, 115.487 seçmenden, 69.819’u seçime katılım göstermişti. AP 37.591 oy, CHP 30.529 oy almıştı. CKMP’ye 1.630 oy YTP’ye 3.480 oy çıkmıştı. Seçim sonuçlarına göre seçimi AP adayı Osman Mecdi Agun kazanarak senatör seçilmişti.¹⁵⁶

Osman Mecdi Agun, Cumhuriyet Senatosu bünyesinde yürüttüğü yasama faaliyetleri sırasında çok ilginç bir tartışmanın kahramanı olmuştu. 1965 yılı şubat ayı içinde Cumhuriyet Senatosu gündemine gelen “*Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun*” görüşmeleri sırasında söz alan Agun, kanun aleyhinde bir konuşma yapmıştı. Agun, Senato gündemine gelen bu kanun tasarısının hem ahlâka, hem de Anayasa’ya aykırı olduğuna değinerek, “*Hükümetin bu tasarımı kabul edin, halkı doyuramıyorum, halk artmasın, kurtulalım*” demek istediğini, bu görüşü içinde barındıran tasarının ahlâkî olamayacağını ifade etmişti. Tasarının reddini isteyen Agun, bu tasarı ile milletin güven hislerine kafasızca bir darbe indirildiğine vurgu yapmıştı. Senatoya başkanlık eden Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Agun’un “*kafasızca indirilmiş bir darbe*” sözlerini geri almasını istemiş, bu isteği reddeden Agun’un kürsüden inmesini istemişti. Agun, kendisinin inmeyeceğini, Başkan’ın kuvvetle indirebileceğini ifade edince, Başkan Tigrel, Agun’un “*Lüzumsuz surette vaki olan tecavüzlerini önlemek için*” oturuma son vermişti.¹⁵⁷ İkili arasındaki bu tartışma kamuoyunda da tartışılmıştı.¹⁵⁸

156 *Memleket*, 10 Haziran 1964; *Milliyet*, 12 Haziran 1964.

157 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem 1, 4. Toplantı, 42. Birleşim (16.02.1965), s. 262-264.

158 *Milliyet*, 17 Şubat 1965; *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1965.

1960'lı Yıllarda Rize

Kaynak: Koyuncu-Usta, *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları*, s. 67.

3.3.4. 10 Ekim 1965 Yılı Millet Meclisi Seçimleri ve Rize

1963 yılı yerel seçimleri ardından 1964 yılı kısmî senato seçimi sonuçları da ülke içinde siyasî havanın AP lehine estiğinin açık bir göstergesi olmuştu. CHP'nin başında bulunduğu Koalisyon Hükümetinin bir karar alarak ülkeyi erken bir seçime götürmesi yolunda bir beklenti kamuoyunda oluşmuştu. Senato seçimi öncesi AP Lideri Ragıp Gümüşpala'nın hayatını kaybetmesi, seçim sonrası AP içindeki liderlik yarışını hızlandırmıştı. AP'nin lideri olmak, doğal olarak 1965 yılında yapılacak seçim sonrasında başbakan olmakla bir tutulur olmuştu. Parti başkanlığı için Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel'in isimleri ön plana çıkmıştı. 27 Kasım 1964'te toplanan Adalet Partisi Kongresi'nde, Bilgiç'in başkan olması beklenirken, beklentilerin aksine başkanlık koltuğuna Süleyman Demirel oturmuştu. Demirel'in parti başkanı olmasının ardından, Adalet Partisi İsmet İnönü'nün Azınlık Hükümetine yönelik sert bir siyaset yürütmüş ve İnönü, başbakanlık görevinden ayrılmıştı. AP'nin desteği ile AP Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü tarafından AP, YTP, CKMP ile MP'nin yer aldığı bir Koalisyon Hükümeti kuruldu. Süleyman Demirel, bu hükümette Başbakan Yardımcılığı görevi üstlenmişti. Ürgüplü Hükümeti ülkeyi 1965 seçimlerine götürdü.

Adalet Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel, bir dizi ziyarette bulunmak, kendini seçmene tanıtmak ve halkla buluşmak adına Karadeniz illerini içine alan bir seyahat düzenlemişti. Demirel'in seçmenle ilk temaslarını kurduğu bu seyahati kamuoyunda çok tartışılmış, CHP Genel Sekreteri Dr. Kemal Satır, Demirel'i devletin forsunu partisi lehine kullanmakla suçlamıştı. Ayrıca Mecliste bu seyahatle ilgili olarak CHP, Başbakan'ın cevaplama adına bir soru önergesi vermişti. Partilerin en önemli itiraz gerekçesi Demirel'in bu seyahatleri hangi sıfatla yaptığıydı. AP Genel Başkanı olarak mı yoksa Başbakan Yardımcısı olarak mı? Muhalefet Demirel'i, devletin imkânlarını kendi partisi lehine kullanmakla itham ediyordu.¹⁵⁹

Demirel kendine yöneltilen bu sorulara verdiği cevabında, Karadeniz seyahatini başbakan yardımcısı sıfatıyla yaptığını, seçim propaganda zamanı başladığında AP Genel Başkanı sıfatını kullanacağını beyan etmişti.¹⁶⁰ Bu ziyaretler kapsamında 15 Haziran 1965'te Rize'ye gelen Demirel, halk tarafından ilgiyle karşılanmıştı. Demirel, Hükümet Konağı balkonundan yaptığı konuşmasında, kendilerinden önce ülkeyi yöneten CHP'nin başında bulunduğu koalisyon hükümetlerini eleştirmişti.¹⁶¹ Rize Cezaevini ziyaret eden Demirel, burada mahkûmlarla görüşmüş, hayat pahalılığında şikâyet eden halka, memleketin uzun süredir sahipsiz kaldığını, Cenab-ı Hakk'ın da yardımıyla bu sıkıntıların biteceğini, fitne fesda izin vermeyeceklerini ifade etmişti.¹⁶²

Süleyman Demirel'den birkaç gün sonra Rize'ye partisinin Merkez İlçe Kongresine katılmak için gelen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Suphi Baykam, eski Demokrat Partili, Yassıada mahkûmlarının köy köy dolaşıp siyaset yaptıklarına değinerek, bu kişilerin AP'nin örgütlenmesine yardımcı olduklarını ifade ediyordu. Baykam, Demirel'in "*Müslüman devlet*" sloganı ile ülkeyi sağ-sol ayrımı yapan Menderes'ten daha tehlikeli bir yola soktuğuna, bu gidişle Adalet Partisi'nin sonunun da DP gibi olacağına dikkat çekmişti. Komünizmle mücadele adı altında ülke içinde faaliyet göstermeye başlayan "*Komünizmle Mücadele Dernekleri*"ni eleştiren Baykam, bu dernekleri, devlet eliyle devlet nizamını tahrip eden, AP ile işbirliği yapan örgütler olarak niteliyordu.¹⁶³ Yaklaşan genel seçimler öncesi CHP'li üst düzey bir yetkilinin Rize'de yaptığı bu konuşma, değini-

159 *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1965.

160 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1965.

161 *Milliyet*, 16 Haziran 1965.

162 *Milliyet*, 17 Haziran 1965.

163 *Milliyet*, 3 Temmuz 1965.

len konular itibariyle Rize halkı üzerinde derin tesirler yapacak, seçmeni kendi partisi lehine çevirecek konular değildi. Aksine merkez sağ seçmenin güçlü olduğu Rize’de Yassıada ve DP günlerini hatırlatmak, CHP’nin şehirdeki gücünü azaltan unsurlardı.

1965 yılı genel seçimleri öncesi en sıkıntılı partilerden biri CHP’ydi. Halk arasında 27 Mayıs askerî müdahalesinde payı olduğu düşünülen CHP, 1961 yılı genel seçimleri ve 1963 yılı yerel seçimlerinde oy kaybına uğramıştı. DP iktidarının son dönemlerinde, teşkilat içerisinde ortaya çıkan hareketlilik giderek azalmaya başlamıştı. Partiyi siyaset içinde yeniden konumlandırmak ve teşkilatı yeniden dinamik bir hâle getirmek adına “Ortanın Solu” söylemi gündeme getirildi. İnönü, şu ifadelerle partisinin siyasette aldığı yeni konumu belirtmeye çalışıyordu:

Kalkınmamızı yaparken ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan bugünkü medeniyette kullanılan solcu, sağcı deyimlerinin son ölçüsünü verelim istedim. Kırk yıldır devletçiyiz derken aynı şeyi söylüyorduk. Bunun için ortanın solundayız dedim. Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. [...]Ortanın solunda deme, reform isteyen, sosyal güvenlik isteyen ve ilerici fikirlerin davacıları olanların ve partilerin ifade tarzıdır.

CHP’nin, “CHP Söz Veriyor” başlığıyla yayınladığı seçim bildirgesinde, geri kalmış bölgelere yönelik yatırımların arttırılması, vergi alanında az kazandıktan az, çok kazandıktan çok vergi alınması, yerli sanayinin gelişmesi yolunda yabancı sermayeye izin verilmemesi tarzında söylemlere yer verilmişti. Fakat parti örgütü, yeni söylemi halka anlatma yolunda sıkıntı yaşarken, AP’liler seçim sürecinde “Ortanın solu Moskova’nın Yolu” söylemiyle karşı propagandaya başlamıştı. Bülent Ecevit, “Ortanın Solu” söyleminin kötü bir şey olmadığını anlatmak için parti üst kademesinde ortaya atılan çözüm önerilerinden şöyle bahsediyordu: “Diyorlardı ki, halka şunu söyleyelim. Kalbiniz vücudumuzun sol tarafındadır. Eğer sol çok kötü bir şey olsa kalbimiz solda olmaz, sağda olurdu. Veya bizim milletimiz ata çok meraklıdır. Ata binerken evvela sol ayak üzengiye basılır. Bunu anlatalım.” Bunlarla halkın ikna edilmesinin mümkün olmadığını farkında olan Bülent Ecevit’in, 1966 yılı ekim ayında CHP Genel Sekreteri olmasıyla birlikte, sistemli ve programlı bir biçimde “Ortanın Solu” söylemi geniş halk kitlelerince anlaşılır olmaya başlayacaktı.¹⁶⁴

Seçime yaklaşılacak günlerde Rize’yi ziyaret eden bir diğer siyasetçi,

164 Çakmak, a.g.m., s. 385.

CKMP Genel Müfettişi Alpaslan Türkeş'ti. Partisinin kapalı salon toplantısında konuşan Türkeş, daha çok hayat pahalılığı ile devlet bürokrasisinde reform yapılmasına yönelik vurgularda bulunmuş, konuşmanın devamında şu görüşlerini ileri sürmüştü: *"Sol fikirlerin getirmek istediği rejim, bu memlekette yaşayamaz... Ayırıcı, dağıtıcı, bölücü ve kırıcı her fikir ve akımın mutlaka karşısında olmalıyız."*¹⁶⁵

10 Ekim 1965 tarihinde yapılacak olan genel seçime Rize'de CHP, AP, CKMP ile YTP katılacaktı. Türkiye İşçi Partisi, Rize'de teşkilatını tamamlamadığı için katılmıyordu.¹⁶⁶ Adalet Partisi'ni Rize'de favori gören *Milliyet* gazetesi, Rize'de seçimi etkileyecek faktörler hakkında sütunlarından şu ifadeleri paylaşıyordu: *"Çay politikası. Üreticinin kendisini iktisaden kalkındıran bu politikadan ötürü DP'nin devamı kabul ettiği AP'ye kendisini borçlu kabul etmesi. Çay fiyatının istismarı. Sağ-sol akımlar, Taassup."*¹⁶⁷

1960'lı yıllarda Rize halkının en önemli sorunu çay üretiminden ziyade, çay işleyecek olan fabrika sayısının az olmasıydı. Devlet, yıllarca üretimi destekleyen politikalar ortaya koyarken, elde edilen ürünleri işleyecek tesisleri inşa etmemişti. Özellikle 1965 seçimleri öncesi siyasîlerin üreticilere verdikleri vaatler, iki buçuk yaprak olan üretim şartının beş yaprağa hatta daha fazlasına çıkartılması ve üreticinin tüm ürününün devlet tarafından alınacağına yönelik garantiler, bölgede ve ülkede arz-talep dengesizliğine neden olmuş, bir çay sorunu başlatmıştı. Özellikle seçim dönemlerinde devletin üreticinin verdiği çayı kalitesine bakmadan alması da zamanla en önemli eleştiri konularından biri hâline gelmişti. Seçim dönemlerinde Rizeli üreticinin durumu ve çaydan gelen gelirin nasıl harcandığı yerel basında şöyle tasvir ediliyordu:

Seçim yılı geçim yılı diyen köylü Allah ne verdiyse köküyle sapıyla toplayıp alım yerlerine teslim ettiği çaylardan yeterli şekilde yararlanmıştır. Çay paralarının dağılmasında normal olarak devlet ödemeleri yapıldığından ödemelerde güçlük çekilmemektedir. Rize'ye giren çay paraları normal yollarla büyük şehirlerde yatırım yapılmaktadır. Erzurum ve Kars'a celebe, Samsun ve İstanbul'a yiyecek maddelerine, Ankara ve İstanbul'a inşaata gitmektedir. İlimizde en çok sürüm yapan maddelerden biri inşaat maddeleridir. Rize'de ev yapımı hızla devam etmektedir. Bunun yanında diğer ihtiyaçlarını tamamlayanlar lüks yatırımlara yönelme yönüne başlamışlardır.

165 *Milliyet*, 8-9 Temmuz 1965.

166 *Rize Postası*, 24 Temmuz 1965.

167 *Milliyet*, 27 Ağustos 1965.

*Vasıta merakı, diğer lüks tüketim, gazinolarda para yemek, kumar oynamak, kaçak eşyalara para yatırmak yanında silah ve mermiye para yatırmak gibi alışkanlıkları devam etmektedir.*¹⁶⁸

Sami Uğur Kumbasar
CHP Rize Milletvekili¹⁶⁹

Rize Milletvekili Sami Kumbasar, çayın Rize’de yaratmış olduğu sosyo-ekonomik değişimi şöyle aktarmaktadır:

*Rize’de çaydan evvel hiç kimsenin evi rahat oturulacak hâl-de değildi. Misafir ağırlayamazdı. Tuvaletlerin çoğu evlerin dışındaydı. Çaydan para kazanınca, herkes evini tamir etmeye başladı. Tuvaletler evin içine alındı. Misafir ağırlayamadığı için duyduğu ezikliği, yeni yaptığı evlerde misafir odasını en iyi şekilde yaparak aştı. Yol yoktu. Yollarını yaptırmak için uğraşlar başladı. Merkez mahallelerde, ilçelerde elektrik yoktu. Köylere elektrik gelmesi için çalışmalar başladı. İstanbul’dan tüccarlardan kumaş alıp satılmaya, terziler elbise dikmeye başlamıştı... Vatandaşa para olunca İstanbul’a gidebildi. İş kurmaya çalıştı. O senelerde kat mülkiyeti yasası çıkmış, İstanbul’da inşaat furyası başlamıştı... Rize’de okul kitapları dışında kitap satılan yer yoktu. Kitapevleri açıldı. Dünya klasikleri yaygın olarak okunmaya başladı... Şehirli ve köylü artık sosyal içerikli kitaplar okuyordu.*¹⁷⁰

168 “Boşa Giden Emek”, *Rize Postası*, 22 Ağustos 1969.

169 1937 yılında Rize’de doğmuştur. Annesi Refika Hanım, babası M. Fikri Bey’dir. İlk, orta ve lise eğitimini Rize’de tamamlamıştır. 1962 yılında Diş Hekimliği Fakültesinden mezun olmuştur. 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP Rize Milletvekili olarak TBMM’ye girmiştir. Evli ve üç çocuk babasıdır. *Türk Parlamento Tarihi XVI. Dönem (1977-1980)*, C 3, Haz: Esat Arslan, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 1699.

170 Bilgin, *a.g.e.*, s. 129-130.

Bazı dönemler fazla üretim sonrası elde edilen ürünlerin sağlıklı depolanamayarak, işlenememesi nedeniyle tonlarca çay denize dökülmüştü. Hâlihazırda mevcut fabrikalarında çayı kaliteli işleyemedikleri eleştirisi konusu yapılıyordu. Örneğin 1968 yılının bahar aylarında devlet tarafından alımı yapılan 45 bin ton yaş çaydan, yaklaşık 18 bin tonu ancak işlenmişti. Geri kalan 27 bin tonu işlenmemiş, güneşin altında çürümeye bırakılmıştı. Devlet milyonlarca lira zarara uğruyordu¹⁷¹ ve bu durum yıllarca böyle devam etmişti. Zaman içinde yetkililer basına şu yönde demeçler veriyordu: *“Korkarız ki, bu yıl da geçen yıllar gibi çayın tonunu 10 liradan gübre olarak satmak zorunda kalacağız.”*¹⁷² Gazetelerde, *“fabrika noksanlığından depo edilen çay bayatlıyor, çürüyor, kokuyor ve pek tabii olarak nefasetini, kokusunu kaybediyor ve bizde çıkan o zavallı çayın adı ‘Rize otu’ oluyor”* şeklinde yazılar kaleme alınıyordu.¹⁷³

1965 seçimlerine giren tüm partilerin, milletvekili aday listelerini oluştururken bir ön seçim yaptıkları görülür. AP ve CHP 67 ilde, TİP 51 ilde, YTP ve CKMP 48 ilde, MP ise 31 ilde ön seçim yapmıştı. Ön seçim ve partilerin genel merkez kontenjanları sonrası oluşturulacak kesin listelerin Yüksek Seçim Kuruluna bildirilmesi için son tarih 3 Eylül 1965 Cuma günüydü.¹⁷⁴ Rize’den 4 milletvekili seçilecekti. AP’nin Rize’den milletvekili adaylığı için ön seçime giren kişi listesi şöyleydi: Cevat Yalçın, Arif Hikmet Güner, Erol Yılmaz Akçal, Ahmet Gürkan, Ercüment Hikmet Basa, Şemsi Balta, Şahap Denizer.¹⁷⁵ Ön seçim sonrası AP’nin milletvekili adayları ve aldıkları oy miktarları şöyleydi: Erol Yılmaz Akçal (591 oy), Cevat Yalçın (456 oy), Ahmet Gürkan (453 oy), Arif Hikmet Güner (437 oy).¹⁷⁶

171 *Milliyet*, 27 Mayıs 1968.

172 *Milliyet*, 27 Temmuz 1970.

173 *Milliyet*, 22 Şubat 1968.

174 *Milliyet*, 31 Ağustos 1965.

175 *Milliyet*, 16 Ağustos 1965.

176 *Rize Postası*, 30 Ağustos 1965.

Arif Hikmet Güner
AP Rize Milletvekili¹⁷⁷

CHP'nin ön seçimine giren adaylar Fuat Sirmen, Mazhar Basa, İhsan Oktay, Osman Çalışkan, Niyazi Saydı ve Besim Türkoğlu'ydu.¹⁷⁸ Ön seçimler öncesi CHP Genel Merkezi Fuat Sirmen'in ilk sırayı alması için teşkilata baskı yaparken, Parti İl Yönetimi bu konuda garanti veremiyordu. Ön seçim sonrası CHP'nin kesinleşen listesinde sırasıyla şu kişiler yer aldı: Mazhar Basa (743 oy), İhsan Oktay (620 oy), Osman Çalışkan (488 oy), Fuat Sirmen (484 oy).¹⁷⁹

Mustafa Mazhar BASA
CHP/BAĞIMSIZ/GP Rize Milletvekili¹⁸⁰

177 1923'te Rize'de doğdu. Evli, iki çocuklu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirdi. İş ve İşçi Bulma Kurumunda müfettiş muavinliği yaptı. Sonra ticaretle uğraştı. İstanbul İl Genel Meclisi üyeliği görevinde bulundu. 1. Dönem (1961-65) Rize, 2.dönem (1965-69) milli bakiye oyları ile Kırklareli milletvekili seçildi. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi XIII. Dönem (1965-1969)*, C. 4, Haz: Menderes Çınar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 1973.

178 *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1965.

179 *Rize Postası*, 30 Ağustos 1965. Gazete 31 Ağustos tarihli nüshasında Fuat Sirmen'in oy sayımında yapılan bir hata nedeniyle üçüncü sırada olduğunu ifade etmiştir. *Rize Postası*, 31 Ağustos 1965.

180 1909'da Pazar'da doğdu. Evli, bir çocuklu. İlkokulu Pazar, orta ve liseyi Trabzon'da

Meclis Başkanı Fuat Sirmen'in aldığı oyla listede gerilerde kalması CHP Genel Merkezi adına önemli bir sorun teşkil ederken, Sirmen'in seçilme olasılığı daha yüksek olacak olan İstanbul veya Samsun'dan konjenan aday olarak liste başı konması tartışmaya açılmış, sonrasında İstanbul'dan birinci sıradan listeye alınmıştı.¹⁸¹ Fuat Sirmen yerine Niyazi Saydı dördüncü sıradan CHP adayı olmuştu.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin ön seçim öncesi adayları şu isimlerdi: Enis Naci Kepenek, Dursun Fikri Genç, Halil İbrahim Köseoğlu, Kemal Keser.¹⁸² CKMP'nin kesinleşen listesi ise şu isimlerden oluşuyordu: Enis Naci Kepenek (54 oy), Kemal Koşar (39 oy), Halil İbrahim Köseoğlu (38 oy), Dursun Fikri Genç (37 oy).¹⁸³ Millet Partisi'nin Rize adayları Mehmet Sivri, Yunus Burgut, Cavit Özgür, Abdülkadir Basa; YTP'nin adayları ise Kemal Basa, Ahmet Tan, Mehmet Erten, Osman Kamil Galatalı olmuştu.¹⁸⁴ TIP, aralarında Rize'nin de bulunduğu 13 ilde seçime katılmama kararı almıştı.¹⁸⁵

1965 seçimleri öncesinde seçim sisteminde yapılan bir değişiklik, nispi temsil uygulamasına "*Millî Bakiye (Ulusal Artık)*" eklenmişti. Bu değişiklik, küçük partilerin ülke genelinde aldıkları oylara istinaden, mecliste daha fazla kişiyle temsil edilebilme olanağı sağlandı. Böylece seçim çevrelerinde değerlendirilemeyen oylar, ulusal düzeyde birleştirilmişti.¹⁸⁶

bitirdi (1929-1930). Aynı yıl Tıbbiyeye girdi ve 1936'da mezun oldu. İlk görevini Kayseri'de Hükümet Doktoru olarak yaptı (1937). İhtisas için İstanbul Cerrahpaşa Hastanesine göz asistanı olarak tayin edildi (1938). İhtisasını 1940 yılında tamamladı. Hatay Hastanesi Göz Hastalıkları Uzmanlığı (1943), Cerrahpaşa Hastanesi Göz Hastalıkları Uzmanlığı ve Başasistanlık (1944) görevlerinde bulundu. 1949 yılına kadar İstanbul'da değişik hastanelerde çalıştı. 1951 yılında politik nedenlerden ötürü ayrıldı. Bu tarihten 1960'a kadar politika ile uğraştı. 2. dönem (1965-69) milli bakiye oyları ile Rize milletvekili seçildi. Fransızca bilir. *Türk Parlamento Tarihi XIII. Dönem (1965-1969)*, C 4, Haz: Menderes Çınar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 2092.

181 *Milliyet*, 3 Eylül 1965; *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1965.

182 *Milliyet*, 17 Ağustos 1965.

183 *Rize Postası*, 30 Ağustos 1965.

184 *Rize Postası*, 9 Ekim 1965.

185 *Milliyet*, 4 Ağustos 1965.

186 Ulusal Artık (Milli Bakiye) Sistemi ile bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek, seçim sayısı adı verilen bir sayı elde edilir. Elde edilen seçim sayısının, o seçim çevresinde seçime katılan siyasî partilerin aldıkları geçerli oy sayısına bölünmesi suretiyle, siyasî partilerin o seçim çevresinden çıkaracağı milletvekili sayısı hesaplanır. Hesaplamadan sonra tüm seçim çevrelerinde siyasî partilerden artan geçerli oylar, milli seçim çevresi içinde top-

Bu sayede demokrasi tarihimizde ilk kez TİP, 14 milletvekili ile Mecliste yerini alacaktı.

Milliyet gazetesi, 1961 seçimlerinde olduğu gibi, 1965 seçimleri öncesinde de seçim hazırlıklarını yakından takip etmek için muhabiri İbrahim Örs'ü Karadeniz bölgesinde görevlendirmişti. 1961 seçimleri öncesi Örs'ün seçim sonuçlarına yönelik yaptığı tespitlerin çoğu gerçeğe dönüşmüştü. Örs, 1965 seçimleri öncesi Doğu Karadeniz Bölgesi'ni içine alan Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize'de gözlemlerde bulunmuştu. İlk tespiti, bölgede bir önceki seçimde önemli oranda oy alan YTP'nin, 1965 seçimlerinde artık sahada olmayışı ve ona verilen oyların büyük bir kısmının AP'ye kaymış olmasıydı. Süleyman Demirel'in bölgeye yaptığı gezi de AP adına çok faydalı olmuştu. Demirel, bu ziyareti sırasında CHP'yi solculukla suçlamış, ülkeyi komünizme götüreceğine, İsmet İnönü'nün "*Ortanın Solu*" söyleminin bu anlama geldiğine yönelik propaganda yürütmüştü. AP'nin bu seçimde söylemlerinde vurgu yaptığı "*sola, komünizme savaş*" stratejisi, milliyetçi muhafazakâr seçmenin güçlü olduğu bölgede karşılık bulmuştu. CHP'nin, bu söyleme karşı başında bulunduğu koalisyon hükümetleri döneminde bölgeye yapılan yatırımları öne çıkaran bir seçim politikası izlediği görülür. Fakat CHP'li temsilcilerin AP'nin yürüttüğü politikayı geçmişte DP'nin yürüttüğü politika ile eş gören ve ara ara Yasıada'yı hatırlatan söylemleri, bölgede CHP aleyhine, AP lehine bir hava yaratıyordu.¹⁸⁷

Bölge halkı arasında "*Malûmların Partisi*" olarak adlandırılan Türkiye İşçi Partisi (TİP), Trabzon, Samsun, Ordu ve Giresun'da seçime girecekti. Fakat seçmenden yoğun bir teveccüh alması zor görülmüyordu.¹⁸⁸

Seçimde Rize'de AP'nin ikisi garanti olmak üzere üç vekil, CHP'nin de biri garanti olmak üzere iki vekil çıkarabileceği konuşuluyordu. Bu nedenle seçime yaklaşıldıkça AP'nin üçüncü sıradaki adayı Ahmet Gürkan ile CHP'nin ikinci sıradaki adayı İhsan Oktay'ın seçim faaliyetlerine hız

lanır. Elde edilen bu toplam, ilk hesapta, seçim çevrelerine bölüştürülemeyen milletvekili sayısına bölünerek, milli seçim sayısı hesaplanır. Daha sonra her siyasî partinin milli seçim çevresi içinde bulunan geçerli oy sayısının milli seçim sayısına bölünmesi suretiyle de artan milletvekillerinin siyasî partilere dağıtımı yapılır. Bu işlem sonucunda da artan milletvekilleri olursa, bu milletvekilleri artık geçerli oyların, büyüklük sırasına göre siyasî partiler arasında paylaşılır. Son milletvekilliğinin dağıtımında siyasî partilerin artık geçerli oy sayıları birbirine eşit ise en fazla geçerli oy alan siyasî parti tercih edilir. *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, TÜİK, Ankara 2008, s. XVI.

187 *Milliyet*, 4 Ağustos 1965.

188 *Milliyet*, 13 Ağustos 1965.

verdikleri görülyordu.

İncelediğimiz dönem içinde zaman zaman gazete sütunlarında çıkan bazı haberler üzerinden, Rize’de sol ve komünizme bakış hakkında bazı tespitlerde bulunabiliriz. CHP’deki “Ortanın Solu” söylemi 1965 seçimleri öncesi partiyi olumsuz etkilemişti. Örneğin *Milliyet* gazetesi tarafından yapılan bir haberin başlığı şöyleydi: “Rize’de Komünizmle elektro-kemençe ile savaşıyor.” Haberin ayrıntısında, Rize ve çevresinde halkın, sürekli kemençe çalan Rus radyolarını dinledikleri haber yapılırken, bölge halkının kemençeye olan tutkusunu gören komünistlerin bu yolla kendi propagandalarını yaparak müzikler arasına haber bültenleri sıkıştırdıkları ileri sürülyordu. Bu durumu gören yerel kemençe sanatçısı Hasan Sözeri, “Memleketim olan Rize’de, hemşerilerimin komünist radyosunu dinlemelerine, bir Türk evladı olarak gönlüm rıza göstermedi.” diyerek, Rize Ticaret Lisesinde yayın yapan deneme radyosunda, kemençe ağırlıklı bir müzik yayını yapmaya başlamıştı. Haberin devamında sanatçı, sözlerini şöyle bitiriyordu: “Şimdi Rize’de Allah’ın bir kulu çıkıp da, komünist radyosunu dinlemez.”¹⁸⁹

1970’li yıllar içinde de Rize’de komünizmle mücadele adı altında çeşitli teşebbüslerde bulunulmuş, bu yönde haberler gazetelerde yer almıştı. Vali Nazif Demiröz, 1972 yılı başında Rize’nin asayiş durumu hakkında kamuoyuna yönelik bir bilgilendirme toplantısı düzenlemişti. Son üç yıl içinde Rize’de yaşanan asayiş olaylarına yer verilen toplantının bir bölümünde, Rize’de mevcut 700’e yakın televizyon olduğu, fakat verici istasyonlarının yeterli olmaması nedeniyle Rize halkının ister istemez Sovyet kanallarını izlediği ifade edilmişti.¹⁹⁰

Rize, 10 Ekim 1965 seçimlerine çay sorunu ile komünistlik suçlamalarının gölgesinde gitmişti. Seçimde uygulanan “Millî Bakiye (Ulusal Artık)” sistemi nedeniyle seçim sonuçlarına göre hangi partinin nereden kaç vekil çıkardığı ancak bir hafta sonra netleşmişti. Seçim sonuçları netleştiğinde Rize’den AP 3 vekil çıkarırken, CHP 1 vekil çıkarmıştı. AP adayları Erol Yılmaz Akçal ve Cevat Yalçın doğrudan, İsmail Sarıgöz parti kontenjanı ile seçilmişti.

189 *Milliyet*, 4 Nisan 1967.

190 *Yeni Rize*, 11 Ocak 1972.

İsmail Sarıgöz

AP Rize Milletvekili¹⁹¹

CHP'den seçilen isim ise Millî Bakiye sistemi sonrası Mazhar Basa'ydı. Seçim sonrası ülke geneli ile Rize Merkez ve ilçelerinde partilerin aldıkları oy sayıları şöyleydi:

Tablo 34: Ülke Geneli ve Rize'de 1965 Yılı Seçim Sonuçları

10 Ekim 1965 Yılı Millet Meclisi Seçim Sonuçları					
	Kayıtlı Seçme Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
Türkiye	13.679.753	9.748.678	71,3	9.307.563	450
Rize	122.438	85.324	69,7		

191 1926'da Merzifon'da doğdu. Evli, dört çocuk babası. İlk ve ortaokulu Merzifon'da okudu. 1941 yılı kasım ayında o zaman Konya'da bulunan Kuleli Askeri Lisesine girdi ve 1944'te bitirdi, ardından Harp Okuluna geçti. 30 Ağustos 1946'da Harp Okulundan mezun olarak orduya katıldı. Asteğmen, teğmen ve üsteğmenliğe terfi ettikten sonra Kore Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanlığına atandı (10.2.1951). Kore'de 241. P.A. 1. Tabur. 1. Bölük. 1.Takım Komutanlığında bir süre görev yaptıktan sonra sakatlanarak yurda döndü. Uzun süren tedavi sonucu sakatlığı geçmeyince emekliye ayrıldı (1954). Sakatlık nedeniyle orduda kalamayacağı anlaşılınca Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydoldu (1953) ve 1957'de mezun olarak Samsun'da avukatlık stajından sonra Merzifon'da serbest avukatlık yaptı. Demokrat Parti sempaticisi olarak başladığı politik çalışmalarına 27 Mayıs 1960 harekâtının ardından siyasî faaliyetlerin serbest bırakılması sonucu kurulan Adalet Partisinde devam etti. Bu partinin Merzifon teşkilatını kurarak bir müddet ilçe başkanlığını yaptı. Milletvekilliğinden sonra siyasete bir süre ara vererek Merzifon'da serbest avukat olarak çalıştı. 1973 seçimlerine katıldıysa da kazanamadı. 12 Eylül 1980'den sonra Doğru Yol Partisine girdi ancak faal bir görev almadı. 1989'da avukatlık çalışmalarına son verdi ve emekli olarak Merzifon'da yaşamını sürdürdü. 1. dönem (1961- 1965) Amasya, 2. Dönem (1965-1969) milli bakiye oyları ile Rize milletvekili seçildi. *Türk Parlamento Tarihi XIII. Dönem (1965-1969)*, C 4, Haz: Menderes Çınar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 2093-2094.

1965 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Ülke Genelinde

Aldıkları Oy Sayısı ve Oranları

Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	4.921.235	52,9	240
CHP	2.675.785	28,7	134
MP	582.704	6,3	31
YTP	346.514	3,7	19
TİP	276.101	3	14
CKMP	208.696	2,2	11
Bağımsız	296.528	3,2	1

1965 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Rize'de Aldıkları

Oy Sayısı ve Oranları

Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	51.530	62,3	3
CHP	18.692	22,6	1
MP	7.883	9,5	
CKMP	3.031	3,7	
YTP	1.608	1,9	

Rize ve İlçelerinde Seçim Sonuçları

İlçe	AP	CHP	CKMP	MP	YTP
Merkez	22.626	6.595	672	2.945	219
Fındıklı	2.931	1.808	300	400	41
Kalkandere	2.874	1.368	50	370	38
Pazar	5.681	2.839	531	1.135	1.022
İkizdere	2.734	1.449	164	585	65
Ardeşen	4.039	2.245	949	243	89
Çayeli	9.296	1.702	255	2.082	63
Çamlıhemşin	1.349	686	110	123	71
TOPLAM	51.530(%62,3)	18.692(%22,6)	3.031(%3,7)	7.883(%9,5)	1.608(%1,9)

Kaynak: *Rize Postası*, 12 Ekim 1965; *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, TÜİK, Ankara 2008, s. 28, 81.

Seçim sonuçları incelendiğinde Adalet Partisi'nin bir önceki milletvekili seçimlerine kıyasla, oylarını önemli oranda artırdığı, buna karşın CHP'nin önemli bir oy kaybına uğradığı ve 1950 seçimlerinden beri seçmen sayısının artmasına karşın, CHP oylarının son on beş yılda en dü-

şük noktaya geldiği görülmektedir. Parti teşkilatı oylardaki bu düşüşün temel gerekçesini, partide giderek güç kazanan “Ortanın Solu” söylemine bağlamıştı. Seçmene yeni söylemin anlatılmadığına ve bu durumun seçmen nezdinde oy kaybına neden olduğuna değinilmişti. Seçimlerin en önemli sonucu, TİP’in bir sosyalist parti olarak Türk siyasetinde ortaya çıkmasıydı. Bir sonraki seçim dönemine kadar TİP’in yurt genelindeki etkisi partinin Meclisteki üye sayısı ile karşılaştırılmayacak kadar fazla olacaktı.¹⁹²

1965 seçimlerinin ülke genelinde olduğu gibi Rize yerelinde de kazananı AP’ydi. Geçmiş seçimlere göre Rize’de seçmen sayısını arttıran ve oy oranını % 60’ların üzerine taşıyan AP’nin, hem yeni seçmenlerden hem de CHP’den seçmen ithal ettiğini söyleyebiliriz. Öte yandan CHP, Rize’de 1950’den beri yapılan seçimlerde en düşük oy oranına düşen ve önemli miktarda seçmen kaybeden bir parti konumuna gelmişti. CHP’nin, % 31,6 olan oy oranı % 22,6’ya düşmüştü. CKMP’nin oyları MP’ye giderken, YTP’nin oylarında gözle görülür bir artış olmamıştı. CHP’nin neden kaybettiği konusunda *Rize Postası*’nda kaleme alınan bir yazıda, 27 Mayıs’a ve o günlerdeki CHP’nin tavrına atıf yapılarak şu ifadeler yer verilmişti:

*CHP ihtilâlê halkı tehdit ederek kuvvet gösterisinde bulunmuştur. CHP seçim kampanyası boyunca Atatürk’ün kurduğu fakat İnönü’nün partisi olarak hareket etmiş Atatürk partisi olmaktan uzaklaşmak yolunda olduğundan bu acı neticeye varmıştır... İstanbul’da alınan neticelerde ise TİP’in CHP oylarıyla meclise girdiği hakkındaki tahminlerde de yanılma olmamaktadır.*¹⁹³

Seçimlerin ardından, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel’e vermişti. Demirel 3 Kasım 1965 tarihinde hükümet programını Millet Meclisinde okumuştur. Hükümet programında, dış yardım ve özel sektöre yönelik teşvikler dikkat çekerken, komünizmle mücadeleye de yer verilmişti. Hükümet programında çayın işlenmesine yönelik fabrika kurulması ile ihracına yönelik görüşler ortaya konularak, şu ifadelerde bulunulmuştu:

Mevcut fabrika kapasiteleri günden güne artan yaş çay yaprağı istihsalini işleme imkânına malik olmadığı cihetle yeniden çay fabrikalarının yapılmasına tevessül olunacak ve 1965 bütçesine tahsisatı konulmuş olan üç yeni çay fabrikası işletmeye açılacak, çay pa-

192 Çakmak, a.g.m., s. 388.

193 *Rize Postası*, 16 Ekim 1965.

*ketleme tesisinin inşasının ikmaline ve işletmeye açılmasına gayret sarf olunacaktır. Çayın tarımı ve imalatı ile meşgul olacak müstakil hüviyetli bir çay müessesesinin kurulması için hazırlanan kanun tasarısı Büyük meclise sunulacaktır. İç istihlakten artan çayların ihracına devam olunacaktır. Tütün ve yaş çay yaprağı fiyatları, memleket ekonomisinin bünyesi göz önünde bulundurularak, müstahsil emeğinin değerlendirilmesi ön planda tutulacaktır.*¹⁹⁴

1960'ların ortalarına gelindiğinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumu kötüleşmiş, Gürsel, tedavi edilmek üzere 1966 yılı şubat ayında ABD'ye götürülmüştü. Tedavi sırasında komaya giren ve sağlık durumu görevini yerine getirmeye müsait olmadığı bir doktor raporu ile kayıt altına alınan Cemal Gürsel'in yerine, Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılarak, senatörlüğe seçilen Cevdet Sunay, 28 Mart 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı seçildi. Cemal Gürsel, 14 Eylül 1966 tarihinde hayatını kaybetti ve Anıtkabir'e defnedildi.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, ülke içinde çıktığı bir dizi ziyaret kapsamında, 18 Haziran 1966'da Rize'ye gelmişti. Gazetelerin aktardığına göre Erzurum üzerinden akşam saatlerinde Rize'ye gelen Sunay için günler öncesinden hazırlıklar yapılmıştı. Ziyareti sırasında halka bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı, Turistik Otel'de konaklamıştı. Sunay, ertesi gün şehrin idare amirleri ve parti ve dernek temsilcileri ile görüştüktan sonra, Trabzon'a gitmek üzere şehirden ayrılmıştı.¹⁹⁵

60'lı yılların ortalarına gelindiğinde Rize'nin yerel gazete sütunlarında çıkan şu haber ilgi çekiciydi: "*Rize Milliyetçi Öğretmenler Birliği Bildiri Neşretti.*" Haberin devamında derneğin kuruluş gerekçesini, amacını ortaya koyan bildiri metninin tamamı yayınlanmıştı. "*Çoktan beri büyük bir heyecan ve sempati ile beklediği Rize Milliyetçi Öğretmenler Birliği'ni kurmuş bulunuyoruz.*" diyerek başlayan metinde, mert ve milliyetçi Rizelilere seslenilerek bu mutlu ve hayırlı yolda destek bekleniyordu. Komünizmle, komünistlerle ve zararlı cereyanlarla mücadele eden herkesle beraber olduklarını ifade eden dernek yöneticileri, siyasete mesafeli kalacaklarını net olarak belirteceklerdi.¹⁹⁶ Rize'de hem sağ hem de sol görüş etrafında kurulmaya başlanan bu ve buna benzer yapılanmalar, 1970'lerin sonları-

194 *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C 4, Yay. Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 2196.

195 *Milliyet*, 19 Haziran 1966.

196 Rize Milliyetçi Öğretmenler Birliği Bildiri tam metni için bkz: *Rize Postası*, 10 Ekim 1966.

na gelindiğinde Rize'nin ülke genelinde en fazla olayların yaşandığı illerin başında gelmesiyle sonuçlanacaktı.

1965 yılı seçimleri sonrasında partinin aldığı seçim yenilgisi, CHP içinde ve kamuoyunda İsmet İnönü'nün parti liderliğinden ayrılması yolundaki görüşlerin yüksek sesle ifade edilmesini beraberinde getirmişti. Parti içinde sol-sağ ayrımı giderek derinleşmeye başlamıştı. Bu tartışmalar arasında, 18 Ekim 1966 tarihinde CHP'nin 18. Kurultayı toplandı. Bu kurultayda *Ortanın Solu* söylemi, partinin resmî politikası hâline geldi. Genel sekreterlik görevine de Bülent Ecevit getirildi. Bu kurultay, CHP için bir dönüm noktası oluşturdu. 1967 yılı nisan ayında toplanan CHP IV. Olağanüstü Kurultayı sonrası Turhan Feyzioğlu'nun başını çektiği bir grup CHP'den ayrılarak 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni (GP) kurdu.¹⁹⁷ CHP'den Rize milletvekili seçilen Mazhar Basa, Turhan Feyzioğlu'nun partiden ayrılarak Güven Partisi'ni kurmasının ardından, CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ne geçecek, böylece CHP'nin Rize'den milletvekili kalmayacaktı.

Ana muhalefet partisinin kendi iç sorunlarıyla uğraştığı bu dönem içinde, tek başına iktidara gelen Başbakan Süleyman Demirel, ağustos ayı ortalarında Karadeniz şehirlerini içine alan bir bölge gezisine çıkmıştı. 14 Ağustos 1967'de Rize'ye gelen Demirel, burada Rize limanının ilk harcını atmış, sonrasında karayolu ile Artvin'e geçmişti. Rize limanı temel atma töreni ile birlikte Demirel'in ülke genelinde yürüttüğü ziyaretleri sırasında sık sık temel atma törenleri ile tesis açılışları yapması muhalefet tarafından eleştiri konusu yapılırken, Demirel bu eleştirilere Rize'den şöyle cevap veriyordu: *"Bazı kimseler açtığımız tesisler ve attığımız temeller konusunda çok çeşitli iddialar ileri sürüyor. Bizi çekemiyorlar. Biz gösteriş meraklısı değiliz. Ufak şeylere tenezzül etmeyiz."*¹⁹⁸ Bu ziyaretler sırasında Demirel'in konuşmalarının odak noktasında hizmet siyaseti yer alırken, muhalefetin komünizm ile baş başa yürüdüğüne vurgu yapan şu ifadeler de bulunmuştu:

Ne biçim bir düzen isteniyor? Kurulmuş Türkiye'nin düzeni, anayasası var, insan hakları var, her şeyi var... Ondan sonra örfü var, adaleti var, ananesi var, manevî değerleri var, din ve vicdan hürriyeti var, her şeyi var... Bu mudur beğenmeyen? Ne koyacaksınız

197 Ahmad, *a.g.e.*, s.328. Güven Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Güracan Bozkır, "Türk Siyasî Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S 15 (2007/Güz), ss. 275-308.

198 *Milliyet*, 17 Ağustos 1967.

*bunun yerine, bunun yerine şu ve bu perde altında sosyalizm perdesi altında başka perdeler altında komünizm koyacaksınız. Bütün Türk milleti çoluğundan çocuğuna yedisinden yetmişine bu gibi densizlerin karşısındadır.*¹⁹⁹

Demirel'in bu iddialarına Ana Muhalefet Partisi Lideri İsmet İnönü ve Genel Sekreteri Bülent Ecevit zaman zaman cevap verecekti. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Rize'nin siyasî hayatında sol ve komünizm söylemleri veya suçlamaları gündemdeki yerlerini koruyacaktı.

3.3.5. 2 Haziran 1968 Yılı Belediye Seçimleri ve Rize

1963 yılında yapılan yerel seçimlerden dört yıl sonra yeni seçimlerin yapılması gerekiyordu. Fakat iktidar partisi AP, seçimlerin bütçeye ek mali yükler getirdiğini ve sürekli seçimlerin, seçmenin ilgisini azalttığını gerekçe göstererek, yerel seçimin bir sonraki yıl yapılacak olan kısmî senato ile beş ilde (Adana, Çorum, Diyarbakır, İstanbul ve Urfa) yapılacak olan milletvekili ara seçimleriyle birlikte yapılmasına karar vermişti.

1970'lerde Rize'de dolgu çalışmaları

Kaynak: Koyuncu-Usta, *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları*, s. 65.

¹⁹⁹ *Milliyet*, 15 Ağustos 1967.

2 Haziran 1968 tarihinde yapılacak olan belediye seçimleri için partiler nisan ayı ile birlikte hareketlenmeye başlamıştı. Seçime katılan parti sayısı sekizdi: AP, CHP, YTP, CKMP, MP, TİP, GP ve Birlik Partisi (BP).²⁰⁰ 28 Nisan'da ön seçimler yapılacak, başkan adayları, İl Genel ve Belediye Meclis üyelikleri belirlenecekti.

Rize Postası, belediye seçimleri öncesi partilerin il başkanlarının seçimlere yönelik görüşlerine başvurmuştu. CHP İl Başkanı Osman Çalışkan, belediyenin aslı vazifelerinin pek çoğunu yerine getirmediğine değinerek, belli kişileri mülk sahibi yapmak gibi kanunda yeri olmayan işlerle uğraştığına vurgu yapıyordu. CHP İl Başkanı'nın eleştirilerinin, kısa bir süre öncesine kadar kendi partisi adına Belediyeyi yöneten Ekrem Orhon'a yönelik olması da ilginçti. Çalışkan, partilerinin savunmakta olduğu ortamın solu politikası ile halktan yana, halk yararına yürütecekleri siyasetin CHP'yi Rize'de güçlendireceğini ve seçimleri de kazanacaklarını ifade etmekteydi.²⁰¹

Adalet Partisi İl Başkanı Şemsettin Çepni, belediye hizmetleri konusunda olumsuz görüşleri sürerek, belediyenin sadece imar faaliyetleri ile ilgilendiğine, diğer aslı görevi olan kamu hizmetleri konusunda başarısız olduğuna değinmişti. Çepni, parti olarak başkanlığı kazanacaklarını, 26 olan meclis üyeliklerinden 15'inin de partilerinde olacağını ifade etmişti.²⁰²

Millet Partisi İl Başkanı Tahir Çemberci, belediyenin imar faaliyetlerine yoğunlaştığını, fakat öte yandan toplum hizmetleri konusunda noksanları olduğunu vurgulamıştı. Partilerinin başkanlık konusunda iddialarının olmadığına değinen Çemberci, belediye hizmetlerinde imkânsızlıklar içinde imkânlar yaratan her kişiye parti farkı gözetmeksizin destek vereceklerini ifade ediyordu.²⁰³

CKMP İl Başkanı Enis Kepenek, belediyenin hizmetlerinin noksanlığından şikâyet ederek denizin doldurulması, dere yataklarının ıslahı, kanalizasyon ve mahallelerin yol ve elektrik işleri gibi sorunlara be-

200 17 Ekim 1966'da bir grup Alevi kökenli siyaset adamının bir araya gelerek oluşturdukları Birlik Partisi, "aşırı sağın ve solun, gericiliğin, ayrımcılık ve bölücülüğün" karşısında olduğunu ifade eden, Cumhuriyet ve Atatürk'e bağlılığını her seferinde ortaya koyan bir siyasî hareketti. Ayrıntılı bilgi için bkz: Atıl Cem Çiçek, Selçuk Aydın, Hüseyin Baran, "Geleneksel Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket (Türkiye) Birlik Partisi", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 26 (2), ss. 27-52.

201 *Rize Postası*, 9 Nisan 1968.

202 *Rize Postası*, 10 Nisan 1968.

203 *Rize Postası*, 11 Nisan 1968.

lediyenin öncelik verdiğini, gıda maddelerinin kontrolü, şehir temizliği gibi temel görevlerin yerine getirilmediğine vurgu yapıyordu. Parti olarak başkan adayı göstermeyeceklerini, belediye meclisi için henüz karar vermediklerini ifade eden Kepenek, yaptığı imar çalışmaları ile mevcut Başkan Ekrem Orhon'un kazanma şansını yüksek görüyor, fakat meclis üyeliklerinde CHP'yi öne çıkarıyordu.²⁰⁴ Bütün il başkanları verdikleri mülâkatlarında israf düzenine dikkat çekerek, belediye kaynaklarının doğru ve verimli bir şekilde kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdi.

1968 yılında yapılacak olan yerel seçimlerde Rize'de en güçlü aday, CHP'den istifa ederek AP'ye geçen Ekrem Orhon'du. Ekrem Orhon, 1966 yılında Başbakan Süleyman Demirel'in Rize'yi ziyareti sonrası partisinden ayrılarak AP'ye geçmişti. Parti değiştirmesindeki en önemli etken, maddî olarak sınırlı kaynaklara sahip olan belediyenin devletten daha fazla destek almak istemesiydi. Sami Kumbasar, Demirel'in ziyareti sırasında Ekrem Orhon'un yaptırdığı bir lojmana "Demirel Apartmanı" ismini verdiğini ifade etmektedir.²⁰⁵

Partiler 28 Nisan'da ön seçimle adaylarını belirlediler. Ekrem Orhon, partisinin ön seçimine tek isim olarak girmiş ve adaylığı kesinleşmişti. CHP, eski başkanlardan Mustafa Ardal'ı aday göstermişti. Ayrıca partilerin il genel ve belediye meclis adayları da belirlenmişti.²⁰⁶

Seçim süreci boyunca şehir içinde propaganda çalışması yürüten Orhon, açık hava toplantıları yerine, seçmenle birebir temas etmeyi, kahve toplantılarına katılmayı tercih ediyordu.²⁰⁷ Orhon, belediye başkanlığını kazanamadığı takdirde intihar edeceğine, Belediye Meclisinde çoğunluğun AP'lilerden olmaması hâlinde başkanlığa seçilse bile istifa ederek Rize'yi terk edeceğine yönelik söylemlerde bulunan, sıra dışı bir kampanya yürütüyordu.²⁰⁸

Cumhuriyet gazetesinden Yılmaz Çetiner'e röportaj veren Orhon, şu ifadelerde bulunmuştu:

Ben sebzeçi dükkânı açmayacağım, meyvecilik yapmayacağım. İşte şu liman doldurulan, kara yapılan şu deniz. 2 milyondan 17 milyona çıkan Belediye bütçesi benim eserim. İki-üç yıl sonra bu şehir apartmanlar, dükkânlarla doldukça daha iyi anlayacaklar.

204 *Rize Postası*, 12 Nisan 1968.

205 Bilgin, a.g.e., s. 125.

206 *Rize Postası*, 29 Nisan 1968.

207 *Rize Postası*, 30 Mayıs 1968.

208 *Milliyet*, 27 Mayıs 1968.

*Kenar mahallelere elektrik getirdim. Her tarafa kanalizasyon yaptır-
dım. Bu az iş midir? Ben kendimi Rize'ye, Rizeliye adanmışım. Ötesi
vız gelir.*²⁰⁹

Ekrem Orhon bir başka röportajında “Bana inanan nazımı çek-
sin” görüşü altında seçimlere ve yapacaklarına ilişkin şu ifadelerde
bulunmuştu:

*Benim hizmetim meydanda. Daha da yapacağım. Şurada
Şanzalize gibi insanların kaynaştığı geniş caddeler, gökleri delen
oteller, güzel binalar kurulsun istiyorum. Erzurum-Rize yolu ya-
pılmadan sebze, meyve ucuzlamaz burada. Her şey Adana'dan ge-
lirse pahalı olur. Önce o yolu yaptıralım. Sonra efendim para da
istemiyoruz. Denizi kara, karayı satıp para yapıyoruz. Ben Belediye
Meclisinde ekseriyeti almak isterim. Yoksa işler yürümez Rize'de.
Her şey yüzüstü kalır. 3 Haziran sabahı ben de istifa eder giderim.
Beni seven, benim yaptıklarına inanan biraz nazımı çeksin.*²¹⁰

Ekrem Orhon'un AP'den aday olması yerel siyasette tartışma ko-
nusu olurken bazı CHP'liler, “Başladığı işleri bitirme fırsatını vermek lazım”
düşüncesi altında başkanlık seçiminde kendi adayları yerine Orhon'a oy
vereceklerine, ama meclis üyeliklerinde CHP'yi tercih edeceklerine yö-
nelik kanaatlerde bulunuyorlardı.²¹¹ CHP'nin adayları Demokrat Parti ik-
tidarı sırasında belediye başkanlığı yapan ve sonra bu görevi bakanlık
emri ile Vali'ye bırakan Mustafa Ardal'dı. Bir önceki yerel seçim sürecinde
Ekrem Orhon ile çalışan Ardal, CHP'nin adayları olarak girdiği 1968 yılı
yerel seçimlerinde hayat pahalılığına vurgu yapan bir propaganda süreci
yürütecekti. “Ver oyunu Ardal'a ucuzluk gelsin pazara” sloganı ile yola çıkan
Ardal, Rizelilere ucuz ve temiz gıda temin edeceğini, belediyedeki israfı
önleyeceğini ifade ediyordu.²¹²

Seçim öncesi gözlemlerde bulunmak üzere Cumhuriyet gazetesi
adına Rize'ye gelen Yılmaz Çetiner, seçime giden Rize'deki havayı şöyle
tasvir ediyordu:

*Tam bir şantiye hâlinde olan Rize'de toprak az, fakat gayet
kıymetli. Köylü çaydan para kazanıp bahçesinde iki-üç katlı evi kur-
duktan sonra hemen şehre çeviriyor yüzünü. Zaten pek ufak olan
il merkezinde metrekaresi 4000, 5000 liraya arsalar hemen müşteri*

209 Cumhuriyet, 23 Mayıs 1968.

210 Cumhuriyet, 24 Mayıs 1968.

211 Cumhuriyet, 24 Mayıs 1968.

212 Cumhuriyet, 23 Mayıs 1968.

buluyor. Ekrem Orhon'un başkanlığından sonra denizi doldurmak suretiyle elde edilen arazi 40 milyon lira sağlamış belediyeye. Ve yeni Rize çarşısıyla, apartmanlarıyla şimdi orada kuruluyor. Öbür yanda büyük liman nüvesi olan 600 metre uzunluğundaki balıkçı barınağı birkaç ay önce denizde ilerlemeye başlamış. Toz toprak içinde yollar, tamamlanmasına çalışılan yüksek binalar. Grayderlerin gürültüsü... Ocaklardan taş çıkartıp denize dökülen kamyonların homurtusu. İşte size bugünkü Rize şantiyesinden birkaç sahne.²¹³

Çetiner, Rize'de AP ile CHP dışında sadece Osman Bölükbaşı'nın Millet Partisi'nin kendini siyaset sahnesinde gösterdiğine vurgu yapıyordu. Millet Partisi'nin Rize'de güç kazanmasını ise bu partinin din yoluyla yaptığı propagandaya bağlamıştı.²¹⁴

Rize Postası, seçime birkaç gün kala Rize'de yaşayan yaklaşık 200 aile ile yaptıkları mülâkatlara dayanarak seçim tahminlerini okuyucusuyla paylaşmıştı. Ekrem Orhon'un %65'e yakın bir oyla tekrar başkan seçileceğini ve belediye meclis üyeliklerinin CHP ile AP arasında paylaşılacağını, MP'in ise sadece bir ya da iki üyelik alacağını sütunlarına taşımıştı.²¹⁵

2 Haziran 1968 tarihinde ülke genelinde yerel seçimlerin yanı sıra bazı şehirlerde kısmî senato seçimi ile ara seçim yapılmıştı. Seçimlere ülke genelindeki ilgi düşük düzeyde kalmış, katılım oranı %57,02 olarak gerçekleşmişti. Seçimler ülke genelinde kanlı geçmiş; çıkan olaylarda 16 kişi ölmüş, 90 kişi yaralanmıştı.²¹⁶

Kısmî senato, ara seçim ile yerel seçimler, Adalet Partisi'nin zafiriyle sonuçlanmıştı. AP, mevcut belediyelerini arttırarak, Türkiye'nin tüm bölgelerinde etkinlik göstermişti. 1235 belediye başkanlığından, üç büyük ilin belediyelerinin de bulunduğu 666'sını Adalet Partisi kazanmıştı. Yerel seçimlerde bağımsız adaylar da büyük bir başarı elde ederek, bazı il belediye başkanlıklarıyla birlikte 229 belediye kazanmışlardı. Seçimleri kazanan bağımsız adayların büyük bir bölümü, Adalet Partisi Genel Merkezi tarafından veto edilen ve sonrasında seçimlere giren kişilerden oluşuyordu.

Seçimler, Cumhuriyet Halk Partisi'nde tam bir hayal kırıklığı yaratmış, partinin yönetimindeki belediyelerin sayısı azalarak, 285 beledi-

213 *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1968.

214 *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1968.

215 *Rize Postası*, 31 Mayıs 1968.

216 *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1968.

ye başkanlığı kazanılmıştı. Seçimde, Güven Partisi 24, Millet Partisi 12, Yeni Türkiye Partisi 9, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 6 ve Türkiye İşçi Partisi de 1 belediye kazanmıştı. Ülke genelindeki 67 il merkezinin, AP 33'ünü, CHP 20'sini, Bağımsızlar 11'ini ve Güven Partisi 3'ünü kazanmıştı.²¹⁷

Tablo 35: 2 Haziran 1968 Yılı Belediye, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları

Belediye Başkanlığı Seçimi			Belediye Meclisi Seçimi			İl Genel Meclisi Seçimi		
Parti	Oy	Yüzde	Parti	Oy	Yüzde	Parti	Oy	Yüzde
AP	1.644.510	46,79	AP	1.523.790	49,02	AP	4.470.687	49,06
BP	35.891	1,02	BP	40.279	1,30	BP	149.832	1,64
CHP	1.095.276	31,16	CHP	1.091.892	35,12	CHP	2.542.644	27,90
CKMP	35.551	1,01	CKMP	47.603	1,53	CKMP	90.816	1,00
GP	108.639	3,09	GP	131.789	4,24	GP	603.268	6,62
MP	65.486	1,86	MP	105.043	3,38	MP	318.804	3,50
TIP	73.156	2,08	TIP	71.731	2,31	TIP	248.134	2,72
YTP	15.988	0,45	YTP	22.180	0,71	YTP	65.593	0,72
Bağımsız	440.026	12,52	Bağımsız	74.404	2,39	Bağımsız	622.708	6,83

Kaynak: http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuculari/index.php?yil=1968, Güncelleme Tarihi: 08.09.2019.

Rize'de belediye başkanlığı seçimini, AP adayı mevcut Başkan Ekrem Orhon kazanmıştı. İlçelerin çoğunda AP adayları kazanırken İkizdere, Çayeli ve Çamlıhemşin'de CHP adayları, Kalkandere ve Pazar'da bağımsız adaylar seçimi önde götürmüşlerdi. Belediye ve İl Genel Meclisinde AP çoğunluk elde etmişti. 1968 yılı belediye seçim sonuçlarına göre kazanan adaylar şu isimlerdi:

Tablo 36: Rize ve İlçelerinde Belediye Başkanlıklarını Kazananlar

Merkez	Ekrem Orhon	AP
Fındıklı	Rasim Selimoğlu	AP
Kalkandere	Mehmet Yılmaz	Bağımsız
Pazar	Macit Basa	Bağımsız
İkizdere	Ali Biberoglu	CHP
Ardeşen	Mahmut Kabaoglu	AP
Çayeli	Sabri Bayraktar	CHP
Çamlıhemşin	Osman Kurtuluş	CHP
İyidere	Şükrü Meto	AP

Güneyce	Rasim Yavuz	AP
Kendirli	Mehmet Serdar	AP
Derepazarı	Hüseyin Tüfekçi	AP
Büyükköy	Ali Çepni	AP

Kaynak: *Rize Postası*, 3 Haziran 1968.

Yerel seçimin ardından Pazar ilçesinde, Güven Partisi'ne bağlı belediye meclis üyelerinin mazbataları, CHP'nin itirazı sonrası Yüksek Seçim Kurulu tarafından iptal edilmişti. YSK, Güven Partisi'nin belediye meclis üyelerini, seçim hukukuna aykırı olarak, seçim yoklaması yapılmadan belirlediğini iptale gerekçe göstermişti. Güven Partisi'ne ait meclis üyelikleri seçime katılan diğer partilere dağıtılmıştı.²¹⁸ İlerleyen günlerde İyidere Belediye Başkanı Şükrü Meto'nun görevinden istifası sonrası 17 Ağustos 1969 tarihinde belediye seçimi yapılmıştı. Başkanlığa AP'den Nihat Mete seçilmişti.²¹⁹

3.3.6. 12 Ekim 1969 Yılı Millet Meclisi Seçimi ve Rize

1965 seçimlerinden itibaren yürütme organı adına ortaya çıkan sıkıntılar, AP iktidarında, 1961 Anayasası ile ülkenin yönetilmesinin zor olduğuna yönelik bir kanının oluşmasına neden olmuş ve ilk günden itibaren iktidar tarafından anayasayı değiştirmeye yönelik bir istek ortaya konmuştu. AP iktidarı meclis çoğunluğunu elde etmek adına seçim sisteminin değiştirilmesini gündeme taşıyarak bu yönde adımlar atmıştı. 1968 yılında TBMM'den seçim sisteminin değiştirilmesine yönelik bir yasal düzenlemeyi geçirmeyi başarmıştı.²²⁰ Millî bakiye sistemini kaldıran yeni düzenlemeyle, küçük partilerin milletvekili çıkarma şansları çok azalmıştı.²²¹ Fakat AP'nin aldığı bu karar Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı bulunarak iptal edilecekti.²²²

Partilerin 12 Ekim 1969 tarihinde yapılacak olan genel seçimlere yönelik hazırlıkları temmuz ayı ile birlikte başlamıştı. Rize'de en hareketli parti AP'ydı. Ellinin üzerinde kişinin adaylığını koyacağı, parti içinde

218 Yüksek Seçim Kurulu Kararı, Karar No: 1172, *Resmî Gazete*, S. 12954 (19 Temmuz 1968).

219 *Rize Postası*, 18 Ağustos 1969.

220 "Seçimlerle ilgili kanunların bazı maddelerinin yürürlükten kaldırılması ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun", Kanun No: 1036, *Resmî Gazete*, S. 12586 (23 Mart 1968).

221 Çakmak, *a.g.e.*, s. 394.

222 Türk, *a.g.m.*, s. 423.

çeşitli gruplaşmaların olduğu basında yer almıştı.²²³ AP, Rize’de en fazla aday adayı olan partiydi. Aday listelerinde mevcut vekillerin yanında üst düzey bürokratlar da AP listelerinden Rize’de seçimlere giriyordu. AP’den adaylık başvurusu yaparak ön seçimlere giren kişiler şunlardı: Merkez ilçeden Şükrü Meto, Tuncay Mataracı, Ahmet Gürkan, Zeki Köseoğlu, Arif Hikmet Güner; Çayeli’den Kazım Taşcıoğlu, Hasan Sargın, Erol Yılmaz Akçal; Çamlıhemşin’den Osman Erçin; Pazar’dan Hasan Basri Albayrak,ERCÜMENT Hikmet Basa, Şemsettin Balta; Fındıklı’dan Cevat Yalçın, Muzaffer Pehlivanoglu, Şahin Hafızoglu. CHP’nin aday adayı listelerinde şu kişiler yer alıyordu: İhsan Oktay, Cafer Tayyar Tuzcu, Selahattin Arıcı, Tevfik Velioğlu, Osman Yılmaz Karaosmanoğlu, Sami Kumbasar.²²⁴ Eski CHP’li Vekil Mazhar Basa, Güven Partisi’nin aday olarak seçime girecekti. 1965 yılı seçimlerinde Rize’den seçime girmeyen TİP, bu sefer seçimlere katılıyordu. TİP’in aday adayları şu isimlerdi: Yusuf Dağcı, Reşat Engin, Kenan Kantoğlu, Sabit Sever, Mehmet Hilmi İşçeviren.²²⁵

Seçim öncesi parti lider ve yöneticilerinden bazıları Rize’yi ziyaret etmişti. MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş, partisinin ilk kongresine katılmak üzere Rize’ye gelmişti. 1965 yılında CKMP’ye katılan Alpaslan Türkeş, aynı yıl parti genel başkanı olmuştu. 8-9 Şubat 1969 Adana İl Kongresi’nde partisinin ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştiren, üç hilali parti amblemi olarak benimseyen Alpaslan Türkeş ve partisnin, sınırlı da olsa Rize’nin siyasî hayatına etkisi olduğu söylenebilirdi. Yeni partisini tanıtmak adına 17 Temmuz 1969 tarihinde Rize İl Kongresine gelen Türkeş, kongrede Rizespor da dâhil olmak üzere, birçok konu hakkında görüşlerini paylaşmıştı.²²⁶ MHP, Türkeş’in liderliğinde Rize’ye önem verecek ve ilerleyen yıllarda Rize’nin üçüncü partisi hâline gelecekti. Türkeş’ten kısa bir süre sonra 23 Temmuz’da MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Rize’yi ziyaret etmişti. Bölükbaşı, partisnin yaptığı açık hava toplantısında iktidar partisi olan AP’yi hedef alarak eleştirmiş, 1969 seçimlerinde iktidara geleceklerini ifade etmişti.²²⁷

1969 seçimleri öncesi partiler 31 Ağustos tarihinde önseçim yapmışlardı. AP’de 14 aday ön seçime katılmıştı. CHP’den ön seçime katılan aday sayısı 6 idi. Bu iki partide ön seçime katılan adaylar ve aldıkları oylar Tablo 37’de gösterilmiştir.

223 *Rize Postası*, 10 Temmuz 1969.

224 *Rize Postası*, 13 Ağustos 1969; *Milliyet*, 26 Ağustos 1969.

225 *Milliyet*, 25 Ağustos 1969.

226 *Rize Postası*, 18 Temmuz 1969.

227 *Rize Postası*, 24 Temmuz 1969.

Tablo 37: AP ve CHP Adayları ve Aldıkları Oylar

AP		CHP	
Aday	Oy Sayısı	Aday	Oy Sayısı
Erol Akçal	612	Sami Kumbasar	573
H. Basri Albayrak	508	Osman Karaosmanoğlu	535
Zeki Köseoğlu	464	İhsan Oktay	534
Cevat Yalçın	462	Tayyar Tuzcu	525
A. Hikmek Güner	415	Tevfik Velioğlu	325
Tuncay Mataracı	386	Selahattin Arıcı	310
Ahmet Gürkan	339		
Kazım Taşcıoğlu	243		
E. Hikmet Basa	207		
M. Pehlivanoğlu	172		
Şükrü Meto	124		
Osman Erçin	111		
Şahin Hafızoğlu	20		
Hasan Sargın	18		

Kaynak: *Rize Postası*, 1 Eylül 1969.

Yapılan önseçimler sonrası AP'nin Rize milletvekili adayları Erol Akçal, Hasan Basri Albayrak, Zeki Köseoğlu, Cevat Yalçın'dı. CHP'de il başkanlığı görevinde de bulunmuş olan İhsan Oktay, önseçim sonrası CHP'nin Rize'den üç vekil kazanamayacağı düşüncesiyle seçim yarışından çekilmiş, yerine Selahattin Arıcı aday listesinde yer almıştı. CHP'nin adayları Sami Kumbasar, Osman Karaosmanoğlu, Tayyar Tuzcu ve Selahattin Arıcı'ydı. Millet Partisi Yunus Burgut, Tahir Çemberci, Ahmet Karakuş, Hakkı İyeteçi'yi aday göstermişti. Güven Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi adaylarını Genel Merkez belirleyecekti.²²⁸

29 Eylül'de CHP adına Nihat Erim Rize'de bir açık hava toplantısında, çay fiyatları ile Rizespor'a da değindiği bir konuşma yapmıştı. Öte yandan aynı gün Millet Partisi'nin yaptığı açık hava toplantısında, milletvekili adayı Yunus Burgut da konuşmasında komünizmle mücadele ve çay konusuna değinmişti.²²⁹

Bu seçimlerde Rize'de en faal olan partilerin başında Millet Partisi yer alırken, seçime yaklaşan günlerde şehir içinde partili yöneticilerin

²²⁸ *Milliyet*, 2 Eylül 1969.

²²⁹ *Rize Postası*, 30 Eylül 1969.

katıldığı açık hava toplantıları düzenlemişti. 1 Ekim'de Rize'yi ziyaret ederek bir konuşma yapan Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'nun da gündeminde çay konusu vardı.²³⁰

Seçime bir hafta kala 3 Ekim Cuma günü hem CHP hem de AP şehir merkezinde miting yapmış, her iki parti de öncelikli olarak çay konusuna dikkat çekmişti. Gazetelerde "Çay İstismar Konusu" başlığı altında haber yapıyordu.²³¹ Seçim öncesi partilerin son mitingleri 10 Ekim Cuma günü şehir merkezinde peşi sıra gerçekleşmişti. Sırasıyla Adalet Partisi, Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, İşçi Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi mitinglerini düzenlemişlerdi.

Seçim propaganda süreci içinde Başbakan ve AP lideri Süleyman Demirel, Türkiye'nin, kendi iktidarları döneminde geçmişte görmediği kadar siyasal hürriyet ve istikrara sahip olduğunu, durgunlaşmış olan ekonominin canlandırıldığını ve Kıbrıs sorununda savaşın eşiğinden görüşme masasına dönüldüğünü ifade etmişti. Bir başka seçim konuşmasında ise Başbakan Demirel, hükümetin daha düzgün ve verimli bir şekilde işlemesi için anayasada bazı değişiklikler yapılması gerektiğini ifade ediyordu.²³² Başbakan Demirel, partisinin seçim beyannamesinde çay üreticilerine yönelik de çeşitli vaatlerde bulunmuştu. Beynamede çay ziraatı ile fabrikasyonun birleştirilmesini öngören bir projenin hayata geçmesi için çalışılacağı ifade edilirken, çay endüstrisi ve pazarlama sisteminin yeni baştan düzenleneceği vaat ediliyordu. Yeni çay fabrikalarının açılması ve çay kalitesinin dünya piyasalarının istediği standartlara ulaştırılması için çaba gösterilecekti.²³³

1969 yılı genel seçimi öncesinde ülke gündemine, eski DP'lilere siyasî haklarının geri verilmesi tartışmaları damga vurmuştu. 1960'lı yıllar eski Demokrat Partili vekillere yönelik af tartışmaları ile geçmişti.²³⁴ Süleyman Demirel, af tartışmalarına her zaman mesafeli yaklaşmış, konuyu olumlu karşılamamıştı. Bunun iki temel nedeni vardı. Hem eski DP'lilerin partisi içinde yer alarak kendine rakip olmasından çekinmesi hem de olası af tartışmalarına askerlerin sert yaklaşmasıydı. Demirel'in çekincelerine rağmen 1966 yılında eski Demokratlara yönelik Af Kanunu Meclis tarafından kabul edilmişti. Fakat anayasa değişikliği gerekli olduğu için siyasî hakları iade edilmemişti. 1969 yılı mayıs ayında 219 milletvekilinin

230 *Rize Postası*, 2 Ekim 1969.

231 *Rize Postası*, 4 Ekim 1969.

232 Çakmak, *a.g.e.*, s. 394.

233 *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, 1969, s. 49.

234 Geniş, *a.g.t.*, s. 107.

imzasıyla eski DP'lilere, siyasî haklarını verecek olan anayasa değişikliği meclis gündemine gelmişti. İsmet İnönü bir basın toplantısı yaparak, eski DP'lilere siyasal hakların iadesini desteklediğini ifade etmiş, İnönü'nün bu tavrı hem askerî çevrelerde hem de kendi partisi içinde rahatsızlıklar yaratmıştı. İnönü, af konusundaki tavrını şu ifadelerle açıklamıştı: “*Kuyuya düşmüş birisini kuyudan çıkaracağım. Asla kararımdan dönmem.*” Yasa teklifi, TBMM’de kabul edilirken, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’dan ve ordu içinden yasa teklifine yönelik rahatsızlıklar dile getirilmişti. Demirel, yasa değişikliği sonrası AP’li senatörlerden yasayı Senatoda engellemelerini istemiş, bu talep sonrası yasa Senatodan geri çekilmişti. Bu süreçte İsmet İnönü ile Celal Bayar görüşmelerde bulunmaya başlamış, bu durum siyasî havayı ısındırmıştı. Bayar, Demirel’e yönelik eleştirilerini dile getirmiş; eski DP'lilere sandık başına gitmemelerini söylemişti. Demirel’in tavrı sonrası, AP milletvekilleri olan Celal Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu’nun eşi Neriman Ağaoğlu, partilerinden istifa etmişti.²³⁵

Adalet Partisi içinde bu gelişmeler yaşanırken, CHP 1969 yılı seçimine “*Halktan Yetki İstiyoruz*” seçim bildirgesiyle giriyordu. Bu seçim bildirgesi, 1965 yılı seçimlerinden itibaren parti içinde geliştirilen “*Ortanın Solu*” söyleminin, ülke ve toplum sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin etraflı bir şekilde yer aldığı bir belge niteliğindedir. CHP, bütün siyasal geçmişi boyunca ilk defa 1969 seçimlerinde geniş kapsamlı, bütün sorunları derinlemesine inceleyen bir bildirme ile seçmen karşısına çıkıyordu. Ayrıca seçim propaganda sürecinde parti sözcülüğünü Genel Başkan İsmet İnönü yerine Genel Sekreter Bülent Ecevit üstlenmiş ve ülkenin pek çok yerini ziyaret etmişti.²³⁶

Rize’den ilk kez milletvekili adayları olan Sami Kumbasar, anılarında şehir ve köylerdeki seçim çalışmalarına yönelik şu tespitlerde bulunuyordu:

O zaman halkın arasında çarıklı erkânı harp denilen tipler vardı. Bunlar görmüş, geçirmiş insanlardı... Maksut Ağa'nın oğlu Rahmi Rakıcı, Rize’de siyasetin ‘Churchill’i diye bilinir. Onun fikrini almada başlamak olmaz... Rize’de yapı çok değişiktir. Her kazanın da kendine has tutumu vardır. Her köyde halk filozofları vardır. Yarı şaka yarı ciddi, size haddinizi bildirir. Öyle bir sual sorar ki, altından ancak bir başka filozof kalkabilir. Mesela bir defasında bana

235 Çakmak, a.g.e., s. 395.; Ahmad, a.g.e., ss. 367-369.

236 Çakmak, a.g.e., s. 395.

'Sen seçime hangi taraftan başlayacaksın?' diye sordular. Ne diyebilirsin! 'Her taraftan' deyip işin içinden çıkayım dedim. 'Olmaz! Her tarafın kendine göre bir özelliği var. Eğer Trabzon tarafından başlayacaksan, Of'tan İyidere'ye girerken, kıyafetin ve tavrın başka olmalı. Başında bir takke, elinde tespih olacak. Arada bir de iç cebinden Kur'anı Kerim'i de göstereceksin. Yoksa zor oy alırsın'. Bu nasıl iş diye düşünürken 'Diyelim ki Artoin tarafından Arhavi'den Fındıklı'ya gireceksin. Durum daha değişik. Arhavi'den sonra Fındıklı'ya girerken elinde bir deste iskambil kâğıdı olacak. Arka cebinde, bir şişe yeni rakı olacak. Başka türlü olmaz' diye tembihlediler. Hakikaten Rize'nin doğusundaki ve batısındaki kazalarda tutum ve davranışlar farklıdır. Yani dersimi aldım... Seçim zamanlarında derdimiz oydur. Muhtarı buluyoruz, köklü aileleri buluyoruz. Oya etki edecek insanları buluyoruz ve oy istiyoruz... Her gittiğiniz yerde bir şey isteniyor... Daha çok çay alım yerlerinin açılması için talep geliyordu. Topladığı çayı kolaylıkla fabrikaya verebilmek için, köyünde alım yeri açılmasını istiyordu... O dönemde çay alım yerlerinin yolunu halk yapıyor, arabanın çay alım yerine girmesine, çayları yüklemesine yardımcı oluyordu.²³⁷

Seçim öncesi Rize'deki siyasî havayı Cumhuriyet gazetesi muhabiri Yılmaz Gümüşbaş şu ifadelerle aktarıyordu:

Rize'de seçimin ölçüsü çay ve dindir. Ön seçim öncesi en hızlı sürtüşme AP'de oldu. Erol Yılmaz Akçal'a karşı olanlarla Akçalcular birbirlerini hayli hırpaladılar. Ama Erol Akçal bütün rakiplerini ezerek ilk sırayı aldı. Çünkü teşkilatın tutmamasına rağmen halk tarafından seviliyor, efendiliği ve sivi olmayışı yüzünden tutuluyordu... AP'nin bu seçimde şansı da ikiden öteye geçemiyor. Bunu bizzat kendileri söylüyor. Ancak il başkanı 'kimse yoğurdum kara demez' diyerek biraz daha iyimser düşünüyor. Ona göre 3 garanti, dörde güreşeceklermiş... Fakat AP Rize'de iyi çalışıyor. Bunlardan Çaybank için anlatılanlar hiç de kulak arkasına atılacak cinsten değil. Çay kredisi, zirai kredi, esnaf kredisi... Rize'deki CHP'lilerin tek düşüncesi, ki ilk defa buna rastladım, düzen değişikliğini gerçekleştirebilecek, bu konuda Ecevit'e yardımcı olabilecek elemanları Ankara'ya göndermek... Eğer durumu dengeleyebilirse CHP Rize'de rahat iki milletvekili çıkarabilecek. Zira AP birçok yerde olduğu gibi burada da vatandaşları genel olarak memnun edememiş. Liman de-

237 Bilgin, a.g.e., ss. 149-169.

miş yapmamış, yol demiş lütfen bir şeyler yapmış. Tabi Rizeli sağduyu sahipleri bütün bunları değerlendireceklerdir... GP'nin Rize'de belediyeden kiraladığı boş bir odası, bir tabelası... Bu seçimlerde alacakları oy ise en iyimser bir tahminle 1-2 bini geçmeyeceğe benzer... MP'nin Rize adayı Yunus Burgut adında eski bir milli emniyetçi. Durumunu öğrenmek üzere iki kere il teşkilatına gittik. Heyhat kartal yuvası bomboş. TİP sadece Pazar, Çayeli ve Fındıklı'da teşkilatlanabilmiş.²³⁸

12 Ekim 1969'da yapılan seçimde, pek çok seçimle kıyaslandığında ülke genelinde seçime katılım oranı (% 64,3) çok düşük kalmıştı. Rize'de ülke geneli ile aynı paralelde seçime katılım oranı (% 66,3) vardı. Dört milletvekili seçilecek olan Rize'de seçim sonucunda AP'den üç, CHP'den bir vekil Meclise gönderilmişti. Seçimi kazanan milletvekilleri AP'den Erol Yılmaz Akçal, Basri Albayrak, Salih Zeki Köseoğlu ile CHP'den Sami Kumbasar'dı.²³⁹

Salih Zeki Köseoğlu
AP Rize Milletvekili²⁴⁰

²³⁸ *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1969.

²³⁹ CHP Rize Milletvekili Sami Kumbasar, aileden gelen bir CHP geleneklerinin olduğunu, kendisinin CHP'den aday olmasında bu geleneğin önemli etkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca CHP'nin devlet kuran bir parti olduğunu ve bünyesine halkçı politikacılar katmak istemesinin de kendisinin CHP'den aday olmasındaki diğer etkenler içinde saymıştır. Kumbasar, 1969 yılı seçimi öncesi o günlerde CHP Rize İl Başkanlığı görevinde bulunan Osman Çalışkan ile birlikte seçim faaliyetlerini yürüttüklerinden bahsederek, partinin oylarını geçmiş seçime oranla %30 civarında arttırarak 26 bin oya çıkardıklarını fakat 45 bin oy almış alan AP'nin karşısında yalnızca 1 milletvekili çıkarabildiklerini ifade etmişti. Mehmet Bilgin, *Bir Cumhuriyet Milletvekili Sami Kumbasar Kitabı*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2013'den aktaran Genç, a.g.t., s. 150.

²⁴⁰ 1924 yılı Rize doğumlu olan Salih Zeki Köseoğlu, Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olduktan sonra Çayeli, Çaykara, Genç, Kınık, Emrindi, Edremit, Söke, Bandırma

Bağımsız olarak seçime giren Emrullah Turan 279 oy almıştı.²⁴¹ Erol Yılmaz Akçal üçüncü kez Meclise giderken, Basri Albayrak ve Salih Zeki Köseoğlu ilk kez vekil seçilmişti.

Tablo 38: 1969 Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Ülke Geneli ve Rize İli Seçim Sonuçları

12 Ekim 1969 Yılı Millet Meclisi Seçim Sonuçları					
	Kayıtlı Seçme Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
Türkiye	14.788.552	9.516.035	64,3	9.086.296	450

Rize'de 12 Ekim 1969 Yılı Genel Seçim Sonuçları	
Kayıtlı Seçmen Sayısı	135.032
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	89.583
Katılım Oranı (%)	66,3

1969 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Aldıkları

Oy Sayısı ve Oranları			
Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	4.229.712	46,6	256
CHP	2.487.006	27,4	143
CGP	597.818	6,6	15
MP	292.961	3,2	6
MHP	275.091	3	1
TBP	254.695	2,8	8
TİP	243.631	2,7	2
YTP	197.929	2,2	6
Bağımsız	511.023	5,6	13

1969 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Rize'de Aldıkları			
Oy Sayısı ve Oranları			
Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	45.396	52,9	3

ve Çankaya İlçeleri Kaymakamlıklarında bulundu. İçişleri Bakanlığı Mahallî İdareler Genel Müdür Muavini görevi sonrası 1969 yılı seçimlerinde, XIV Dönem Rize Milletvekili olarak seçildi. Evli ve 2 çocuk babası Köseoğlu, 21 Ağustos 1999 yılında vefat etti. *TBMM Albümü (1950-1980)*, Cilt 2, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 946.

241 *Rize Postası*, 14 Ekim 1969.

CHP	24.979	29,1	1
MP	7.779	9	
CGP	3.680	4,3	
MHP	2.722	3,2	
TİP	1.130	1,3	
Bağımsız	179	0,2	

Kaynak: *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, TÜİK, Ankara 2008, s. 28, 81.

1969 seçimlerini 1965 seçimleri ile kıyasladığımızda seçmen sayısının artmasına karşın katılım oranı düşük kalmıştı. AP'nin seçmen sayısında azalma olduğu, buna karşın CHP'nin oylarını arttırdığı, CHP'den ayrılarak siyasî hayata atılan Güven Partisi'nin de Rize'de varlık göstermeye çalıştığı görülmektedir. Millet Partisi'nin oylarında bir değişme olmamış, CKMP yerine siyasî hayata devam eden MHP'nin oylarında az da olsa azalma olduğu görülmüştür.

Seçimin ardından toplanan Mecliste başkanlık koltuğuna AP'nin adayı İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli seçilerek, tekrar oturmuştu. Süleyman Demirel 3 Kasım 1969'da kabinesini ilan ederken; 7 Kasım 1969'da Senato ve Millet Meclisinde okunan hükümet programı, güvenoyu almıştı. Demirel'in hükümet programında çay ziraatına ilişkin özetle şu ifadelerle yer verilmişti:

Çay ziraatı ile fabrikasyonun birleştirilmesini öngören bir projenin geliştirilmesine devam olunacaktır. Ayrıca çay endüstri ve pazarlama sistemi yeni baştan düzenlenecektir. Günden güne artan yaş çay yaprağı istihsalinin işletme imkânına kavuşması için açılan fabrikalara yenileri eklenecek ve çaylarımızın dünya piyasalarının istediği standart bir tasnife tabi tutulmasına çalışılacaktır.²⁴²

242 *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C 4, Yay. Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 2625.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 MART'TAN 12 EYLÜL'E RİZE'DE SİYASÎ HAYAT¹

4.1. 12 MART MUHTIRASI VE SONRASINDA RİZE'DE SİYASÎ YAŞAM

4.1.1. Türk Siyasetinin Genel Görünümü

1969 seçimleri sonrasında eski Demokratlara siyasî haklarının verilmesi sorunu tekrar gündeme gelmişti. Seçimlerin hemen ardından Millet Meclisi tarafından kabul edilen ve eski DP'lilere siyasetin önünü açan yasal düzenleme Senatodan da geçmişti. Fakat sonrasında bu değişiklik Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Bu gelişmenin ardından AP içinde yer alan Sadettin Bilgiç ve arkadaşları tarafından "72'ler Muhtırası" adıyla anılan muhtıra Başbakanlığa sunuldu. Sonrasında parti içinde ardı ardına istifalar yaşandı. "Demokratik Parti (DemP)" adı altında, genel başkanlığını eski Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin üstleneceği siyasî oluşum, AP'den ayrılarak siyasî hayatına 18 Aralık 1970 tarihinde başladı.² Partinin kurucuları arasında Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu ve Adnan Menderes'in oğulları Yüksel, Aydın ve Mutlu Menderes bulunuyordu. AP içinde başlayan muhalif hareket içinde Rize Milletvekili Hasan Basri Albayrak da yer almıştı.³ Demokrat Partili eski milletvekillerine af getiren yasal düzenleme sonrası eski DP Rize milletvekilleri olan Hüseyin Agun, İzzet Akçal, Osman Kavrakoğlu, Mehmet Fahri Mete, Ahmet Morgil siyasî haklarına tekrar kavuşmuşlardı.⁴

1 Bu bölüm, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fevzi Çakmak tarafından hazırlanmıştır.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz: Nedim Yalansız, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve eski Demokrat Partililerin Türk Siyasî Hayatına Etkileri", *Turkish Studies*, Vol 7/3, Summer 2012, ss. 2585-2598.

3 *Milliyet*, 23 Ocak 1970.

4 *Milliyet*, 17 Nisan 1974.

1970 yılı başında, sonraki yıllarda Rize'nin siyasî hayatında öne çıkacak olan Millî Nizam Partisi (MNP) Necmettin Erbakan tarafından 26 Ocak 1970 tarihinde kuruldu. 1969 seçimlerinde Konya'dan Bağımsız milletvekili seçilen ve bir dönem Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığı görevinde bulunan Necmettin Erbakan'ın siyasete muhafazakâr bir söylem getiren partisinin kuruluş toplantısı tekbirler eşliğinde gerçekleştirilmişti. Fakat Erbakan'ın kurduğu parti 12 Mart sonrası irticâî eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle 20 Mayıs 1971'de kapatılacaktı.

Siyasî partiler kendi içlerinde sıkıntılar yaşarken, ülke içinde üniversitelerdeki şiddet olayları hız kazanmış, işçi sınıfındaki hareketlilik Türkiye'nin gündemine yerleşmişti. Toplu İş Sözleşmesi ve Lokavt Yasası ile Sendikalar Yasası'nda değişiklik yapılmasıyla işçilerin sendika değiştirmesi zorlaştırılıyordu. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (DİSK) güçlenmesini engellemeye yönelik bu yasa değişikliğine karşı 15 Haziran 1970 tarihinde Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemlerinden biri olarak kabul edilen 15-16 Haziran eylemleri gerçekleşti. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonuna üye işçiler tarafından gerçekleştirilen iki günlük eylem sonunda, 4 kişi hayatını kaybederken, 100'ün üzerinde de yaralı vardı. Eylemin başladığı akşam İstanbul'da 60 gün süreyle sıkıyönetim ilân edilmişti. Öğrenci örgütlerinin siyasetle uğraştığı gerekçesiyle Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerin öğrenci dernekleri kapatılmıştı. Ülke içinde Amerikalı askerler kaçırılırken, banka soygunları artmaya başlamıştı. Bunlarla birlikte ülkenin iktisadî tablosu da iç açıcı değildi. Ekonomide durgunluk yaşanırken, 9 Ağustos 1970 tarihinde hükümet, almış olduğu kararla devalüasyona gitti. % 66 oranında gerçekleşen devalüe ile doların değeri, 9 TL'den 15 TL'ye yükseldi. Böylece başta şeker, gaz ve benzin olmak üzere pek çok tüketim maddesine zam geldi. Siyasî, sosyal ve ekonomik olarak yaşanan tüm gelişmeler, AP iktidarına yönelik gerek içerde gerekse dış dünyada olumsuz bir tavır yaratırken, ordunun idareye müdahale edeceği söylentileri kamuoyunda dolaşmaya başlamıştı. Ordu içinde de, iktidara müdahale lehindeki görüşler güç kazanmaktaydı. Ancak ordunun üst kademelerinde müdahalenin nasıl olması gerektiği konusunda fikir birliği yoktu. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, hükümete yönelik bir uyarıdan yanayken, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ordunun tamamen devreye girmesinden yanaydı.⁵

Ülke içindeki çatışmalar artarken, Genelkurmay Başkanı Memduh

5 Çakmak, *a.g.m.*, s. 396-397.

Tağmaç, Yüksek Askerî Şurayı 11 Mart'ta toplantıya çağırılmış, gerçekleşen toplantı sonrasında, ertesi gün 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı'na verdikleri muhtıra saat 13:30'da radyodan okunmuştu. Muhtıra metninde şu ifadelere yer verilmişti:

Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasasının öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği, ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

Muhtıranın devamında, bu durum karşısında Silahlı Kuvvetlerin duyduğu rahatsızlığı gidermek ve anayasasının öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasının zaruri olduğu belirtiliyordu. Aksi bir durumda Türk Silahlı Kuvvetlerinin, kanunların kendisine verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan üzerine almaya kararlı olduğu ifade edilmişti. Muhtıranın radyolarda duyulmasından birkaç saat sonra Başbakan Süleyman Demirel istifa etmişti.⁶

Ülke 12 Mart 1971'den genel seçimlerin yapılacağı 14 Ekim 1973 tarihine kadar sürecek bir "ara rejim dönemi"ne girmişti. Süleyman Demirel'in istifasının ardından, hükümeti kimin kuracağı, cevabı merakla beklenen en önemli soruydu. Askerler, kurulacak olan hükümetin tarafsız bir reform hükümeti olmasını istiyordu. Partiler arasında, oluşturulacak olan tarafsız bir hükümette yer alma konusunda olumlu görüşler ortaya atılmıştı. Birkaç gün içinde Genelkurmay Başkanı'nun onayı da alınarak, CHP Milletvekili Nihat Erim'in hükümet kurması fikri güç kazanmıştı. Nihat Erim, kararın ardından partisinden istifa etmiş ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Erim'in kuracağı "reform" hükümeti 27 üyeden oluşurken, 11 üye TBMM içinden, 16 üye meclis dışından, bürokrat/teknokratlardan oluşmuştu. Rize Milletvekili Erol Akçal, 12 Mart sonrası kurulan I. ve II. Nihat Erim ile Ferit Melen Hükümetlerinde Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak görev almıştı.

6 Çakmak, a.g.m., s. 397.

Tablo 39: 1961-1980 Yılları Arasında Kurulan Hükümetlerde Görev Almış Rize Milletvekilleri

Hükümet	Bakanlık	Milletvekilleri	Görev Tarihi
I. Nihat Erim Hükümeti (26.03.1971-11.12.1971)	Turizm ve Tanıtma Bakanı	Erol Yılmaz Akçal	26.03.1971- 11.12.1971
II. Nihat Erim Hükümeti (11.12.1971-22.05.1972)	Turizm ve Tanıtma Bakanı	Erol Yılmaz Akçal	11.12.1971- 22.05.1972
Melen Hükümeti (22.05.1972-15.04.1973)	Turizm ve Tanıtma Bakanı	Erol Yılmaz Akçal	22.05.1972- 15.04.1973
III. Bülent Ecevit Hükümeti (05.01.1978-12.11.1979)	Gümrük ve Tekel Bakanı	Tuncay Mataracı	05.01.1978- 12.11.1979

CHP Lideri İsmet İnönü'nün 12 Mart'ın hemen sonrasında müdahale aleyhinde olan tutumunu değiştirmesi ve müdahaleyi meşru görmesi, sonrasında da CHP'den birinin hükümeti kurması, parti içinde büyük tartışmalara neden olmuştu. Bu durum karşısında, müdahalenin iktidara değil CHP'ye ve *Ortanın Solu* hareketine karşı yapıldığını ifade eden CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, genel sekreterlikten istifa ederken CHP örgütü içinde de rahatsızlıklar dile getirilmişti. En başta İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük il örgütleri ve sayısız ilçe örgütü, açıklamalarında, Ecevit'in ve Merkez Yönetim Kurulu'nun arkasında olduklarını ilân etmişti.

"Ara rejim" olarak adlandırılan bu dönemde Nihat Erim Hükümeti ile birlikte ülke içinde devam eden çatışma ortamını ortadan kaldırmak adına bir dizi yasal önlemler alınmıştı. Başbakan Nihat Erim, ülkeye kötülük yaptığına inandığı sağ ve sol örgütleri denetim altına almak için, çeşitli tedbirlere başvuracaklarını ve kafalarına balyoz gibi ineceklerini ifade etmişti. Mayıs ayı içinde "*Sıkıyönetim Kanunu*" kabul edilmişti. 1961 Anayasası üzerinde 35 maddeye varan değişikliklerle, temel hak ve özgürlükler ile üniversite ve TRT gibi kurumların özerkliğinde kısıtlamalara gidilmişti. Yapılan değişiklikler sonrası yürütme gücünün yetkileri artırılırken, yargının yürütme üzerindeki etkisi azaltılmış ve askerî gücün sivil denetimden uzaklaşması sağlanmıştı. Bu ara dönem içinde sağ ve sol örgütleri içine alan pek çok gözaltı, çok sanıklı ve çok yönlü davalar devam etmiş; akademisyen, öğretmen ve yazarların da aralarında bulunduğu kişiler çeşitli suçlamalarla hâkim karşısına çıkarılmıştı. Deniz Gezmiş ve 21 arkadaşı Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının 1 Numaralı Mahkemesinde yargılanarak haklarında ölüm cezası verilmişti. İdam kararları, Meclis ve Senatonun onayına sunulurken, CHP içinde İnönü ve Ecevit idamlara karşı hayır oyu, Demirel evet oyu kullanmıştı. İdam kararları,

Meclis ve Senatoda onaylanmasının ardından Ankara Mamak Askerî Cezaevinde, 6 Mayıs 1972 günü infaz edilmişti.⁷

4.1.2. Rize’de Siyaseti Etkileyen Bir Unsur Olarak Çay Üretimi

1970’lerin başında Rize’nin gündemindeki en önemli konu “çay”dı. Devletin çay alım şartlarında yaptığı ya da yapmayı düşündüğü değişiklikler kısa süre içinde halk arasında yoğun tepkilere neden oluyordu. 1970 yılı başında çay sezonunun açılmasıyla birlikte, alımı yapılacak çay yaprağı boyunun ne kadar olması gerektiğine yönelik haberler Rize’de karışıklıklara neden olmuştu. Örneğin, şehir içinde üç fabrika ile bir atölyenin işgal edilmesiyle alevlenen olaylar sonrası 33 kişi hakkında Savcılık işlem başlatmıştı. Gösteri ve protestolar sonrası yetkili makamlar “çay olacak yaprakların alımı”na devam edileceğini söyleyerek olayları yatıştırmıştı.⁸ İlçelerden Pazar, Ardeşen ile Çayeli’de de olaylar çıkmıştı. Çayeli Çay Fabrikasını işgal eden beş bine yakın üretici, fabrikanın camlarını kırmış, parti binalarını tahrip ederek ilçeye giriş çıkışı kontrol altına almıştı. Üreticiler ilçedeki bütün dükkânları kapattırılmışlardı. Güneysu ile Fındıklı ilçelerinde de fabrika işgalleri yaşanmıştı.⁹

Rize’de yaşanan bu olaylar sonrası CHP Rize Milletvekili Sami Kumbasar, yaşananları Meclis gündemine taşımıştı. Kumbasar, yaşanan vahim olayların, 30 yıldır üretim yapılan Rize’de ilk kez yaşandığına dikkat çekerek, AP iktidarının olaylardan sorumlu olduğuna vurgu yapmıştı. 1965’te iktidara gelen AP’nin seçim zamanlarında “çayı ekiciden alın ve denize dökün” diye propaganda yaptığına değinen Kumbasar, oy almak için her yola başvuranların, seçim olmadığı zaman çay ekicisinin beline baltayı vurmaya haklarının olmadığını ifade etmişti. Kumbasar, çay fabrikası inşa etmemek, uzman çay eksperleri yetiştirmemek, çay alım yerleri ile fabrikalar arasındaki ulaşım ağlarını iyileştirmemek gibi pek çok konuda AP iktidarını eleştiri yağmuruna tutmuştu.¹⁰

Kumbasar’ın ardından söz alan Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet İhsan Birincioğlu, Rize’de yaşanan olaylardan dolayı üstü kapalı olarak muhalefeti sorumlu göstermişti. Konu ile ilgili en yetkili kişi olarak Türkiye’de üretilen çayın içilemez olduğunu, ülkenin her tarafında kaçak çay içilmesinin moda hâline geldiğini ifade ederek ülkedeki kalitesiz çay

7 Çakmak, *a.g.m.*, s. 398.

8 *Milliyet*, 19 Nisan 1970.

9 *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1970; *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1970.

10 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 3, Toplantı:1, C. 4, 71. Birleşim (17 Nisan 1970), s. 313-314.

gerçeğini şu cümlelerle ortaya koymuştu: “Arkadaşlar, bugüne kadar Rize’de alınan, Trabzon bölgesinde alınan çay yaprakları 10’un üstündedir. Yaptığımız tetkikat neticesinde satılan bu çay yaprakları 8 liraya gelmektedir. Koca dallar hâlinde fabrikaya sevk edilen bu çaylardan ancak ot çıkar, çay çıkmaz.” Hükümetin bu konuda kanuna uygun olarak attığı adımların muhalefet tarafından da desteklenmesini isteyen Birincioğlu, “Kim ne derse desin, yaprağı asla kabul etmeyeceğim. Biz 3,5 yaprağı 2,5 yaprağa çıkarmak suretiyle ancak bu çayı kurtarabiliriz. Yoksa, sepetlere 50 cm. boyunda otları doldurmak suretiyle bu çay dâvasını halledemeyiz.” ifadelerinde bulunmuştu.¹¹

Özellikle seçim zamanlarında altı buçuk, yedi buçuk yaprağa kadar yaş çay alımına alışan üreticiler, yaprak sayısının iki buçuk yaprağa düşeceği yolundaki söylemler sonrası bu tarz tepkilerde bulunmuştu. Çıkan olaylar ve alınan önlemler sonrası çay yaprağı boyu üç buçuk yaprak olarak belirlenmiş, fakat sonrasında sezon içinde boyu beş buçuk yaprağa kadar çıkmıştı.¹² Özellikle siyasîlerin müdahaleleriyle başlayan bu ve buna benzer pek çok sorun nedeniyle çay ekonomisi Rize’nin en önemli sorunu olacak, siyasîlerin sürekli gündeminde kalacaktı.

12 Mart 1971 askerî müdahalesinden sonra göreve gelen Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri çay sorununa siyasî kaygıların ötesinde bakmaya, sorunu çözmeye yönelik adımlar atarak önlemler almaya çalışmışlardı. O günlerde “Çay Üzerine” başlığı altında bir yazı yazan İsmail Cem, sorunun sosyal, siyasî ve ekonomik boyutunu ele almıştı. İsmail Cem, çay üretiminde arz-talep dengesinin arz lehine çok büyük bir fark oluşturduğuna, yılda 35 bin ton üretim yapılırken, ülkenin ihtiyacının 13 bin ton olduğuna vurgu yapıyordu. Her yıl 35 bin ton çay alımı yapan Tekel İdaresi, aldığı çok büyük kısmını yakmakta, denize dökmekte ya da yok pahasına ihraç etmektedir. Ayrıca siyasî ve sosyal baskılar nedeniyle Tekel, iki buçuk yaprak olarak alması gereken çayı, çay olabilecek tüm yapraklar şeklinde satın alarak çayın kalitesini, böylece değerini de düşürüyordu. Öte yandan çayın bir de sosyal yanı vardı ki, Rize ve Trabzon halkının önemli bir bölümü “çay mucizesi” ile birlikte zaman içinde devletin varlığını üzerlerinde hissetmiş, devlet garantisi ile ekonomik refaha kavuşmuşlardı. Kısa sürede tüm bölge halkı dağlar ve tepeleri çay bahçeleriyle donatmıştır. Konunun siyasî boyutunu ise İsmail Cem şöyle tarif etmektedir: “Geçmiş dönemde, ekiciler çay politikasına kendi

11 Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 3, Toplantı:1, C. 4, 71. Birleşim (17 Nisan 1970), ss. 315-317.

12 Milliyet, 27 Temmuz 1970.

ağırlıklarını koyabilmişlerdir. Devlet, vatandaşları tarafından, vatandaşlarının geçimini sağlamaya mecbur edilmiştir.” 1970 yılında yaşananları aktaran Cem, devletin 2,5 yaprak alacağını beyan ettikten sonra üreticinin ayaklandığını, Tekel Bakanı ile mücadeleye girdiğini ve en sonunda devletin bütün çayı, yaprak gözetmeksizin satın almak zorunda kaldığını ifade etmektedir. İsmail Cem yazısının sonunda, sorunun sadece ekonomik öncelikler üzerinden ele alınmasına ve üreticinin temel geçim kaynağının bir anda kesilmesi hâlinde ise bunun “*insafsızca bir ceza*”ya çarptırmak olacağına vurgu yapmıştı.¹³

1970’li yıllara kadar çaya ilişkin tüm süreçler Tekel Müdürlüğüne bağlı İstanbul Unkapanı’nda bulunan Genel Müdürlük tarafından yürütülüyordu. 1965 yılı seçimleri sonrası CHP Trabzon Milletvekili Ahmet Şener, Rize Milletvekili Mazhar Basa ve diğer Karadeniz milletvekilleri tarafından Kamu İktisadî Teşekkülü olarak Çaykur’un kurulmasına yönelik bir yasal girişimde bulunulmuş, fakat yasa teklifi gündeme alınmamıştı. 1969 yılı seçimleri sonrası CHP Trabzon Milletvekili Ahmet Şener ve Rize Milletvekili Sami Kumbasar’ın içinde yer aldığı milletvekilleri tarafından Çaykur’un kurulmasına yönelik yasa teklifi tekrar Meclis gündemine getirilmişti. Uzun süren yasama sürecinin sonunda “*Memleketin tarım politikasına uygun olarak çay ziraatını geliştirmek, çay kalitesini ıslah etmek ve işlenmesini teknik esaslara göre yürütmek, iç ve dış pazar isteklerine uygun mahsul üretimini sağlamak*” amacına ulaşmak adına 6 Aralık 1971 tarihinde 1497 sayılı Kanun’la Çaykur kurulmuştu.¹⁴

Ferit Melen Hükümetinde Maliye Bakanlığı görevinde bulunan Ziya Müezzinoğlu, 27 Kasım 1972 tarihinde *Milliyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi’ye yaptığı değerlendirmenin bir bölümünde çay sorununa ve ülkenin uğradığı zarara değinmişti. Müezzinoğlu, politik baskılar sonrası kamu iktisadî kurumlarının faaliyetlerinde serbestçe hareket edemediklerini belirtmiş, hatta bazı kurumlarda baskının alışkanlık hâline geldiğine değinerek, Çay Kurumunu bu duruma örnek göstermişti.¹⁵

Müezzinoğlu’nun ifadelerini Meclis gündemine taşıyan CHP Rize Milletvekili Sami Kumbasar, Maliye Bakanı’nı ağır bir şekilde eleştirmişti. Bakan’ın rakamları abarttığına değinen Kumbasar, burada hatayı üretici olan halkta aramanın yanlış olacağına değinerek yıllarca kaçak çay tica-

13 İsmail Cem, “Çay Üzerine”, *Milliyet*, 4 Mayıs 1971, s. 2.

14 “Çay Kurumu Kanunu”, *Resmî Gazete*, S 14046 (18 Aralık 1971).

15 *Milliyet*, 27 Kasım 1972.

retinin engellenmediğini, fabrika noksanlığından kaliteli çay üretilemediğini, dışarıya ihraç etmek için gerekli önlemlerin alınmadığını vurgulayarak, siyasîler olarak defalarca bu sorunları Meclise taşıdıklarını ifade edecekti. Bu eleştirilere kürsüden cevap veren Müezzinoğlu, çayın ülke ekonomisi için nasıl bir sorun oluşturduğunu özetle şu sözlerle ortaya koymuştu:

Türkiye'nin çay istihsalı 1962 yılına kadar iç tüketimi karşılayacak şekilde geliştiği halde o tarihten sonra istihsal süratle artmış ve iç tüketimin çok üstüne çıkmıştır... Stoklar sürekli artmak eğilimi göstermiştir. Elimizdeki mevcut rakamlara göre 1972 yılında durum şudur: Üretim 52 bin ton, 1971 yılından devredilen stok 12 bin ton. Böylece toplam stok hacmi 64 bin tonu bulmaktadır. Aynı yıl içinde tahmin edilen dâhili satış 24 bin ton, stok fazlası 40 bin ton, ihracat 5.700 ton ve 1973 yılına devredilen stok 34.300 ton... Çayın değişik kalitelere göre maliyeti 38-40 lira arasında değişmektedir. İç piyasadaki satışların ortalama fiyatı 38 lira dolayındadır. Çay Kurumu iç piyasaya yaptığı satışlar dolayısıyla da zarar etmek durumunda kalmıştır. İhracatta karşı karşıya bulunduğu zarar ise çok daha büyüktür. 1973 yılında öngörülen zarar 990 milyon liradır.¹⁶

1960 ile 1970'li yıllar boyunca "Çay Sorunu" ile sürekli ülke gündemini meşgul eden Rize, öte yandan 1963 yılından itibaren uygulamaya konan planlı kalkınma döneminde en fazla gelişme rekoru kıran şehir olacaktı. 1963 yılında Türkiye ortalamasının üzerinde gelişmişlik derecesi gösteren 13 il vardı. Bunlar İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Kocaeli, Aydın, Zonguldak, İçel, Eskişehir, Sakarya, Bursa, Manisa ve Hatay'dı. 1970 yılına gelindiğinde Rize bu gruba dâhil olurken, Hatay ve Manisa listeden çıkmıştı. Elbette ki bu gelişmenin temel dinamiği çay ekimi ve üretimiydi. O günlerin fiyatlarıyla karşılaştırıldığında bir dönüm araziye ekilen çaydan elde edilen gelir buğdaydan elde edilen gelirden 15 kat daha fazlaydı.¹⁷ 1970'li yılların ortasında Cumhuriyet gazetesinde kaleme alınan bir yazı dizisi ile çay üretimi ile birlikte Rize'nin yaşadığı değişim ve Rizelinin yaşadığı endişeler ortaya konmuştu. Yazının bazı bölümleri özetle şöyledir:

[...] Belediye Başkanı gerçekten de denizi doldurmuş, arsaların metrekaresini 2500-4800 liradan satmış, milyonlar kazanıl-

16 Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 3, Toplantı: 4, C. 29, 12. Birleşim (1 Aralık 1972), ss. 357-359.

17 "Sosyo-Ekonomik Gelişme Rekoru Rize'de", Cumhuriyet, 11 Mayıs 1973.

muştı. Ama kazanılan milyonların karşılığında modern bir batı şehri doğmamış, Rize yeni şehirleşmenin inanılmayacak ölçüde kötü bir örneği olmuştu. Birbiri ile bağlantısız, dar ve kesişen sokaklar, biri dar, bir diğeri çok geniş cepheli, biri 2 katlı, bir diğeri 8 katlı, tek kelime ile plansızlığın, düzensizliğin örneği binalarla dolmuştu. Ne denizin doldurulmasından kazanılanların ve ne de daha önemlisi çayın 7 yılda getirdiği 5,5 milyar civarındaki gelirin belirtileri yoktu... Evlerine bağlılıkları ile tanınan Karadenizlilerde buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon türünden tüm modern araçların köylerdeki çoğu eve girdiğini, kadınların kollarındaki altın bilezik, boyunlarındaki beşibiryerde sayısının arttığını da izleyebilirsiniz... Çayın ekildiği sahil şeridinde yaşayan Doğu Karadenizliler arasında ne üstü başı yamalı, ne de evi yıkılmak üzere ya da açlık çeken yoksul bir köylü göremezsiniz... Ama 'karnını doyurma, insanca yaşama olanağı vermese bile Anadolu köylüsünün işleyeceği bir tozlu toprak vardır. Burada dağlar öylesine dik, toprak o kadar az ki, çaydan başka ne ekilse, halk açlıktan kırılır... Şimdi ise herkes bu işin, devletin çayı karşılıksız desteklemesinin daha uzun süre devam edemeyeceğini hissediyor... Daha doğrusu öyle bir noktaya gelindi ki devlet mantıklı ya da mantıksız ölçüler içinde, çayı desteklemeye devam etse bile, nüfus artışı, hayat pahalılığı ve başka iş gelir kaynağının bulunmaması sonucu Doğu Karadenizlinin yaşantısı, çay sayesinde ulaştığı parlak noktadan, yine sadece çaya bel bağlamak yüzünden geriye doğru gidecek... Doğu Karadenizlinin karşı karşıya olduğu gelecek sorununda birinci suçlu Devlet Baba... Politikacıların oy çıkarına yardımcı olmak için bir yandan taban fiyatlarını artırırken, diğer yandan çayın kalitesini düşüren, devletin zararını arttıran ve üreticiye bindiği dalı kestiren olaya, çayın 2,5 yaprak yerine, 5-8 yaprak toplanmasına göz yumdu.¹⁸

1970'li yıllarda Rizelilerin siyasî tercihlerinin değişmesi, CHP'nin tarihinde hiç olmadığı kadar Rize'de güçlü bir konuma gelmesi, buna karşın AP iktidarına karşı duyulan öfkenin arkasında yatan gerçeklerin yukardaki yazı dizisinde ortaya konulduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Rizeliler, Rize'nin yaşadığı plansız büyümeden, devletin çay fabrikası dışında başka yatırım yapmamasından dolayı memnun olmadıklarını şu sözlerle ifade ediyorlardı: "Tüm çay üreticileri çaydan elde ettikleri geliri yatıracak bir başka iş alanı olmadığı için küçük ticarete ya da İstanbul'da inşaatçılığa

18 Şükran Ketenci, "Çay Çıkmazı", Cumhuriyet, 19 Mayıs 1975

soktuklarını belirtiyorlar. Yine tüm üreticiler, silaha, altına, İstanbul-Samsun eğlencelerine giden paralar için, 'çay işi bitti mi, iş gücü kalmaz. Başka ne edecek-sunuz?' diyorlar."¹⁹

4.1.3. 12 Mart Muhtırası Sonrası Rize'deki Siyasal Gelişmeler

Rize'nin gündemini çay sorunu meşgul ederken, ana muhalefet partisi CHP, kendi içinde önemli bir değişimin sancılarını yaşıyordu. 12 Mart müdahalesine bir şekilde CHP'nin destek vermesi, parti yönetiminde ve teşkilatta büyük bir rahatsızlık yaratmıştı. Bu rahatsızlık, Bülent Ecevit'in Genel Sekreterlik görevinden istifası ile açıkça ortaya çıkmıştı. Başta İstanbul, İzmir ve Ankara olmak üzere parti örgütünün desteğini alan Ecevit'e karşı, CHP Lideri İsmet İnönü, parti yönetiminde değişime gitmek adına partisini 5 Mayıs 1972 tarihinde Olağanüstü Kurultaya götürdü. Kurultay, İsmet İnönü ile Bülent Ecevit arasında bir çekişmeye tanık oldu. Bu çekişmede CHP Rize parti delegelerinin tamamı kurultayda Bülent Ecevit'e, yani partideki değişime destek vermişti.²⁰

İnönü, kurultay delegelerine yaptığı konuşmasında, kendi liderliğini de ortaya koyup, Ecevit'i kastederek "Ya O, Ya Ben" diye delegelere seslendi. Bu meydan okuma karşısında Bülent Ecevit yaptığı konuşmasında, "CHP'de buyruk mu, yoksa hukuk mu işleyecek... Demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri olacağız, yoksa kapıkulları mı olacağız? Karar sizindir." görüşünü delegelerle paylaştı. Sonuçta kurultayda Ecevit'in listesi delegeler tarafından onandı. Ertesi gün, 8 Mayıs 1972 tarihinde İsmet İnönü, 34 yıldır sürdürdüğü CHP Genel Başkanlığı görevinden çekildi. Bu karar sonrası CHP yeni genel başkanını seçmek üzere 14 Mayıs'ta olağanüstü kurultaya gitti. Kurultayda 913 delegeden 826'sının oyunu alan Bülent Ecevit, CHP'nin üçüncü Genel Başkanı seçildi.²¹

Bülent Ecevit'in genel başkanlığı sonrası partiden ayrılan Kemal Satır ve arkadaşları Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuş, sonrasında parti Turhan Feyzioğlu'nun Güven Partisi ile birleşme kararı almıştı. Birleşme sonrası partinin ismi, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) olarak değiştirilmişti.²²

19 Şükran Ketenci, "Çay Çıkmazı", Cumhuriyet, 23 Mayıs 1975.

20 Milliyet, 9 Mayıs 1972.

21 Çakmak, a.g.m., s. 398.

22 Cumhuriyetçi Güven Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Gürcan Bozkır, "Türk Siyasî Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. VI, S. 15 (2007/Güz), ss. 275-308.

Genel Başkan olduktan sonra ülke içinde bir dizi seyahate çıkan Bülent Ecevit, Doğu Karadeniz gezisi kapsamında Artvin'den sonra Rize'ye de uğramıştı. Ecevit'e Karadeniz seyahati boyunca büyük sevgi gösterilerinde bulunulmuştu. "Çare Ecevit" sloganları ile karşılanan CHP Lideri, her gittiği ilçede halkla temas kurmuş, halk kitleleri onu dinlemek üzere meydanları doldurmuştur. Parti örgütü Ecevit'i halkla buluşturmak için elinden geleni göstermiş, hatta CHP Pazar İlçe Başkanı Hasan Ferah, zaman sınırlılığı nedeniyle liderinin ilçesinde konuşma yapmamasından dolayı istifa etmişti. 15 Haziran 1972'de CHP Rize İl Kongresi'ne katılarak bir konuşma yapan Bülent Ecevit, büyük sermaye gruplarının ağırlığı ile halkın ağırlığı arasında bir denge güderek, ülke içindeki demokrasiyi geliştirmeyi hedeflediklerini ifade etmişti.²³ Ecevit'in bu ziyareti sırasında bizzat yanında yer alan Rize Milletvekili Sami Kumbasar, ziyaret hakkında anılarında şu ifadelere yer vermektedir:

Ecevit yeni genel başkan olmuştu. CHP Artvin İl Kongresinden dönüyoruz. Dönüşte Fındıklı'da Adalet Partisi Gençlik Kolu Başkanı karşıladı bizi. Oradan Ardeşen'e geldik. Ardeşen'de Korkmaz Basa diye sinema sahibi bir arkadaşımız vardı. Arkadaşımız toplantı yapabilmemiz için sinemasını açmış, halk içine dolmuş, gelip konuşma yapması için Ecevit'i bekliyordu. Ecevit sinemaya girdi, konuşma yaptı. Halkta bir hareket, Ecevit'e bir sempati vardı. Halk galeyana geldi. Pazar'ı geçtik, Pazar halkı uğramadık diye kırıldı. CHP ilçe başkanının istifa dilekçesi Çayeli'nde bize ulaştı... Artvin'den sonra programımızda, akşam Rize'de yemek var. Gecikmiştik... Biraz geç kalınsa bile il başkanının verdiği yemek, kalabalık bir grupla, heyecanlı bir toplulukla yenen bir yemekti... O akşam Rize'de kaldık. Ertesi gün programa devam ettik. Ecevit Rize'de Hükümet Meydanı'nda konuşmasını yaptı. Oradan vapura binip ayrıldı.²⁴

CHP Lideri'nin ziyaretinden kısa bir süre sonra Demokratik Parti Lideri Ferruh Bozbeyli Rize'yi ziyaret etmişti. Geçmişte 27 Mayıs müdahalesi sonrası kapatılan Demokrat Parti'ye yönelik büyük sempati besleyen Rize'yi 28 Temmuz 1972 tarihinde ziyaret eden Bozbeyli, ziyareti sırasında, geçmişteki siyasîler gibi komünizm konusunu gündemine alarak, şu ifadelerde bulunmuştu: "Manevî bağlarından koparılmış bir insanı başka yollara sürüklemek kolaydır. Komünistlerin bu hesabını Türkiye'mizde uygula-

²³ Cumhuriyet, 16 Haziran 1972.

²⁴ Bilgin, a.g.e., s. 255-256.

yan işbirlikçiler türemiştir. Hala onlarla uğraşıyoruz.”²⁵ Bozbeyli'nin partisine karşı Rize'de gösterilen ilgi ve sempati karşısında Bozbeyli'den birkaç ay sonra AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Rize'yi ziyaret edeceği söyleniyordu. İl kongrelerine katılmak üzere Karadeniz Bölgesi'ni kapsayan bir yurt gezisi kapsamında, 27 Eylül 1972 tarihinde Demirel'in AP Rize İl Kongresi'ne katılması planlanmıştı. Fakat Demirel rahatsızlığı nedeniyle Karadeniz seyahatini iptal edecekti.²⁶ AP Rize Senatörü Mecdi Agun ile Milletvekili Salih Zeki Köseoğlu kongreye katılmıştı. Kongre sonrası Tuncay Mataracı İl Başkanı seçilmişti.²⁷

1973 yılı içinde Başbakan Naim Talu da Rize'yi ziyaret eden siyasîler arasındaydı. 24 Haziran günü Rize'ye gelen Başbakan, Rize Çay Fabrikası ile Çay Araştırma Enstitüsünü ziyaret etmiş, çay sorunu hakkında bilgi almıştı. Başbakan'la birlikte Rize'ye gelen Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Çelikbaş, sorun hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştu. Çelikbaş, üretim sonrası elde edilen çayın kaliteli olmadığına, eğer kalite artarsa tüketimin de artacağına değinmiş, devletin çaydan uğradığı zararın çok olduğuna vurgu yapmıştı. Üretimi yapılan çayla toplanan çay, toplanma yerlerinin kapasitesi, yaş yaprakların işlendiği atölye ve fabrikalar arasında dağınıklık önemli sorunlardı.²⁸ Bakan'ın ağzından çıkan bu ifadeler, 1960'larda başlayan sorunun 1970'lerin ortalarına gelindiği hâlde kesin bir çözüme kavuşmadığını gösteriyordu.

Başbakan'dan kısa bir süre sonra Rize'nin konduğu CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'ti. Ecevit, Samsun'dan başlattığı il ziyaretlerinde, önceki ziyaretinden bir yıl sonra, 5 Temmuz 1973 tarihinde Trabzon üzerinden Rize'ye gelmişti. Kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanan Ecevit, açık hava toplantısında konuşma yapmıştı. Ecevit'in Rize ziyareti, cezaevindeki mahkûm ve tutukluların Cumhuriyet'in 50. yılına özel bir af beklentisinin gölgesinde geçmişti. 19 bin 650 mahkûm ailesinin af isteğini içeren imzaların bulunduğu 315 metre uzunluğundaki dilekçe, konuşması sırasında Ecevit'e verilmişti. Ecevit, parti olarak af konusunda çabalarının olacağına değinerek, ülkede son iki yılda yaşanan tüm olayların sorumlusunun AP olduğunu ifade etmişti. Ecevit, Rize ziyareti sonrası Artvin'e geçmişti.²⁹

25 *Milliyet*, 29 Temmuz 1972.

26 *Milliyet*, 28 Eylül 1972.

27 *Yeni Rize*, 28 Eylül 1972.

28 *Milliyet*, 25 Haziran 1973.

29 *Milliyet*, 7 Temmuz 1973; *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1973.

Ülke içinde siyasî, sosyal ve ekonomik alanda yaşanan tüm olumsuzluklar yanında 1973 yılı içinde cumhurbaşkanı seçimi krizi patlak vermişti. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın 18 Mart 1973 tarihinde görev süresi son buldu. Anayasaya göre aynı kişinin ikinci kez seçilme olanağı olmadığından, cumhurbaşkanının kim olacağı konusu ülke gündemine oturdu. Partilerin düşünceleri birbirinden farklı olduğu gibi siyasî partiler üzerinde askerlerin yoğun bir baskısı da vardı. Askerler, önceki seçimde olduğu gibi mevcut Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olmasını istiyordu. Askerin dayatmasına karşın, ilk zamanlarda partilerin uzlaşısı imkânı uzak görünüyordu. AP, Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in ismine karşı, Hava Kuvvetleri eski komutanlarından Senato Başkanı Orgeneral Tekin Arıburnu'nu aday göstermişti. Fakat Mecliste yapılan oylama sonucu yeterli çoğunluk sağlanamamış, seçim ertelenmişti. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in adayı ise Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'dı. Fakat bu isme mevcut Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay sıcak bakmamıştı. Cevdet Sunay'ın ismi, ikinci kez cumhurbaşkanı olması konusunda kulislerde dolaşırken, siyasî partiler buna soğuk bakmıştı. Farklı bir isim üzerinde de uzlaşısı sağlanamayınca Sunay'ın görev süresinin iki yıl daha uzatılmasına karar verilmiş fakat bu teklif de, Meclisten onay alamamıştı. Tüm bu yaşananların ardından, mevcut senatörler içinde yer alan Emekli Korgeneral Fahri Korumturk, her kesimin onay vereceği bir isim olarak ortaya konmuş, Mecliste uzun süren oylamaların ardından 15. turda Türkiye Cumhuriyeti'nin VI. Cumhurbaşkanı seçilmişti. Cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan bunalım, çok zor atlatılırken, bir sonraki Cumhurbaşkanı seçimi, 12 Eylül askerî müdahalesinin en önemli gerekçesi olacaktı.³⁰

4.2. RİZE'DE SEÇİMLER

4.2.1. 14 Ekim 1973 Yılı Millet Meclisi İle Cumhuriyet Senatosu Seçimleri ve Rize

14 Ekim 1973 tarihinde milletvekili genel seçimi yanında Cumhuriyet Senatosunun üçte bir yenileme seçimleri yapılacaktı. Senato seçimleri 1961 Anayasası'nın 73. Maddesinde Senato üyelik süresinin altı yıl olduğu ve üyelerinin üçte birinin her iki yılda bir yenileceği ifade ediliyordu. Bu madde kapsamında önceki yıllarda olduğu gibi Senato seçiminin 10 Ekim 1971 yılında yapılması gerekirken, anayasaya eklenen geçici madde ile seçim, milletvekili seçimi ile birleştirilerek 14 Ekim 1973

30 Çakmak, *a.g.m.*, s. 399.

tarihine ertelenmişti.³¹

1973 seçimi öncesi partiler milletvekili aday adaylarını ağustos ayı ile birlikte tanıtmıştı. CHP'nin Rize'den aday adayları şu isimlerdi: Selahattin Arıcı, Şinasi Eskiçırak, Osman Yılmaz Karaosmanoğlu, Sami Kumbasar, Musa Sami Telatar, Cafer Tayyar Tuzcu. CHP Senato adayı olarak Dr. Talat Doğan'ı göstermişti.³² Sami Kumbasar, CHP olarak senatör seçimleri için Rize'den aday bulma konusunda zorlandıklarını, çünkü CHP'nin Rize'den senatörlüğü kazanacağına kimsenin inanmadığını ifade etmektedir. Kumbasar, Dr. Talat Doğan'ı bizzat kendisinin seçimi kazanacağına ikna ettiğini, hatta aday olmak için gerekli olan parayı da dostlardan borç alarak yatırdıklarını ifade etmektedir.³³ Talat Doğan CHP'den tek aday olduğu için parti teşkilatı ön seçim yapmadı.

AP'nin adayları ise şu isimlerdi: Tahsin Karadeniz, Salih Zeki Köseoğlu, Tuncay Mataracı, Erol Yılmaz Akçal, Cevat Yalçın, Şükrü Meto. Senato adayları ise Osman Mecdi Agun, Ekrem Orhon, Kerim Vardal, Ahmet Sonay idi.³⁴ Ekrem Orhon, senatör aday olmak için Belediye Başkanlığı görevinden ayrılmış, başkanlık görevini yerel seçimlere kadar belediye meclis üyesi olan Ahmet Karaali yürütmüştü. Ekrem Orhon, senatörlük için gireceği aday yoklamaları öncesi içinde vaatlerinin yer aldığı bir beyanname yayınlamıştı. Milletvekili adayı Sami Kumbasar'ın aktardığına göre Orhon'un beyannamesinde çok ilgi çekici vaatler yer almıştı. Beyannamenin içeriği şöyleydi: "Rize'ye deniz üzerinde bir havaalanı ve bir de cami yapacağım... İran petrolerini İyidere'den denize aktııp oradan borularla gemilere yükleyeceğim. Salah-Karasu köyünden bir tünelle İkizdere'ye bir bağlantı yapacağım, Rize'yi 500 bin nüfuslu bir şehir yapacağım." Kumbasar'ın aktardığına göre, "En enteresan olan vaadi de Singapur-Rize-Londra yolu idi!"³⁵

Partilerin aday yoklamaları sonrası hem AP'nin hem de CHP'nin Meclis kadroları önemli oranda değişecekti. AP'den mevcut 49 vekil ile 10 senatör yoklamayı kaybetmiş, 49 vekil listelerde seçilmesi zor yerlerde kalmıştı. CHP'den 13 vekil yoklamayı kaybetmiş, 19 vekil ise listelerin alt listelerinde kalmıştı. 2 vekil de yoklamalara katılmamıştı.

31 Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 244.

32 *Milliyet*, 13 Ağustos 1973; *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1973; Bilgin, *a.g.e.*, s. 260.

33 Bilgin, *a.g.e.*, s. 260-261.

34 *Milliyet*, 14 Ağustos 1973; Bilgin, *a.g.e.*, s. 127.

35 Bilgin, *a.g.e.*, s. 126.

Yoklama sonrası Rize’de milletvekili Salih Zeki Köseoğlu AP’den liste dışı kalmıştı. Senato yoklamaları sonrası AP’nin adayı mevcut Senatör Mecdi Agun kazanırken, Ekrem Orhon üçüncü sırada kalmıştı. Ekrem Orhon’un aday olamaması, CHP adayı Talat Doğan’ın seçilme şansını arttırmıştı. Rize’de Halil Kara bağımsız aday olarak seçimlere girerken partilerin Rize adayları şu kişilerden oluşuyordu:

Tablo 40: 1973 Yılı Genel Seçimlerinde Rize’den Partilerin Adayları

1973 Yılı Genel Seçimi Milletvekili Aday Listesi						
	AP	CHP	DP	MHP	CGP	MSP
1	Cevat Yalçın	Sami Kumbasar	Hasan Basri Albayrak	Mustafa Nazıkoğlu	Mazhar Basa	Selahattin Saruhan
2	Tuncay Mataracı Erol	Osman Yılmaz Karaosmanoğlu	Hüseyin Suyabatmaz	Aydın Gümüşyazıcı	Ali Çillioğlu	İsmail Karakuş
3	Yılmaz Akçal	Selahattin Arıcı	Hasan Sargın	Cengiz Koçal	Tahsin Sancak	Mustafa Balcıoğlu
4	Şükrü Meto	Cafer Tayyar Tuzcu	Tahir Yamakoğlu	M. Kemal Uçar	Ahmet Kara	Rüştü Aykaç
1973 Yılı Genel Seçimi Cumhuriyet Senatosu Aday Listesi						
	AP	CHP	DP	MHP	CGP	MSP
1	Osman Mecdi Agun	Talat Doğan	İsmail Hakkı Şuşoğlu	Ahmet Hamdi Sayın	Ahmet Çaycızade	Mehmet Cemalettin Numanoğlu

Kaynak: *Milliyet*, 4 Eylül 1973, 9 Eylül 1973 ve Eylül ayı nüshaları;

Cumhuriyet, 4 Eylül 1973.

Cumhuriyet gazetesi adına partilerin seçim çalışmalarını görmek, yerel kamuoyunun nabzını tutmak adına Fikret Otyam, Karadeniz turu içinde Rize’ye gelmişti. Partilerin temsilcileriyle görüşen, Rize yerelinde halkın görüşlerini alan Otyam, dışardan bir göz olarak kendi gördüklerini gazetesinin sütunlarından paylaşıyordu. Otyam’ın Rize’nin son yıllarda yapılaşma konusunda yaşadığı gelişmeye yönelik izlenimleri son derece ilginç, fakat Rize adına üzüntü vericiydi. Otyam Rize hakkında şu görüşleri paylaşıyordu:

Rize Türkiye’nin belki en pahalı, en pahalı olduğu kadar da en pis kenti. Hele dolgu sahil bir pislik, lağım, çöplük yuvası... Rizeli malum aksine alabildiğine sevimli, il pis ama ne zaman gelsem Rize’ye içime bir yaşama isteği dolar, çok severim Rizelileri. Ama Rizeliler de bir adam sevmeyi mi, eşekten düşmüşten beter ediyorlar. Örneğin AP Rize Milletvekili Erol Yılmaz Akçal’ı listenin üçüne alıvermişler. Ekrem Orhon, Rize sahillerini doldurup toprak edinen Belediye eski Başkanı, sevimli bir kişiydi en son gördüğümde. Bu se-

fer arattım bulduramadım. O da eşekten düşenlerden! Rize'ye sahili doldurup toprak kazandırdı, o topraklar üzerine dünyanın en sakil [çirkin] en berbat binalarını yaptırdı, yani sahilin canına okudu, yeşil değil, zümrüt Rize'nin sahilini şu haliyle bir pislik ve beton yığınınına dönüştürdü. Ama buna rağmen Rizeliler severler Ekrem Orhon'u, severler ama ön seçim cilvesi Ekrem reisten Belediye Başkanlığı da gitti, AP senatör adayı ise Rizeli sevgisini ispatlayamadı... Bilindiği gibi çay bu ili abad [mamur] etti. Köylü alabildiğine zengin olmuş. Çaykent Rize'nin şehrsel görünümünü bir bombardımandan çıkmış da imar faaliyetine geçmiş gibi. Gelişigüzel yapılar, çirkin ve 'Karadenizsel' bir mimari yığın... CHP İl Merkezinin ve lokalinin bir arı kovanını andırması dikkatlerden kaçmıyor... Çayla ilgili her işin Rize için bir sorun olduğu söz birliği edilmişçesine tekrarlanıyor... Orman köylerinin yol durumu da genel yakınmalar içinde.³⁶

Geçmiş seçimlerin aksine bu seçimde Rize'de en hareketli parti CHP'ydi. Lider değişikliği ile parti seçmenin ilgi odağı hâline gelmişti. Aynı şekilde Rize'de dikkat çeken bir diğer parti, muhafazakâr değerler üzerinden siyaset yapan ve genel başkanlığını Necmettin Erbakan'ın yaptığı Millî Selamet Partisi (MSP)'ydi. Bu seçimde MSP'ye otoriteler şans tanıyordu. Erbakan, 12 Mart sonrası kapatılan Millî Nizam Partisi'nin yerine Millî Selamet Partisi'ni kurarak, yoluna bu parti çatısı altında devam ediyordu.

1973 seçimleri öncesi *Güneş* gazetesi³⁷ Rize'deki seçim havasını şöy-

36 Cumhuriyet, 28 Eylül 1973.

37 "16 Ekim 1968 günü Rizeliler yepyeni bir gazete ile tanışıyor, Rize basınının güneşi doğuyordu. *Güneş* gazetesi adıyla yayın hayatına merhaba diyen gazetenin ve matbaanın kurucusu Şemsettin Çepni'yi Rizeliler yaptığı hizmetlerden dolayı yakından tanıyorlardı. 1917 yılında Rize'de doğan Çepni, Halkevişpor'da futbolculuk, yöneticilik görevlerinde bulunmuş, 18 yaşında Matematik Öğretmenliği yapmış, Türk futboluna Şenol Birol, Yavuz Şimşek, Yakup Kazdal gibi yıldızlar kazandırmış Güneşspor'un Kuruculuğu ve başkanlığını başarıyla yürütmüş, İl savunma müdürlüğü görevlerini yerine getirmişti... Gazetesi yayına başlamadan önce Rahmi Arer'in çıkardığı "Rize" isimli gazetede köşe yazıları yazan Şemsettin Çepni'nin sahipliğinde "Güneş" gazetesi yayın hayatına merhaba diyordu. Gazetenin ve matbaanın "Güneş" adını taşımasının arkasında Şemsettin Çepni'nin Galatasaray sevgisi yatıyordu. Galatasaray camiası içindeki fransızlaşmaya tepki olarak kurulan Güneşspor 10 Kasım 1938 yani Gazi'nin öldüğü gün artık bize gerek kalmamıştır diyerek kendi kendisini kapatma kararı almıştır ve de ertesi gün kapanmıştır. Şemsettin Çepni de Fanatik Galatasaraylı olması ile birlikte Galatasaray camiasında yaşanan bu gelişmeye destek vermekle kalmamış daha sonra Rize'de kurduğu futbol kulübüne, gazetesine ve matbaasına "Güneş" adı-

le aktarıyordu: “Seçimlerin sonucu hakkında bu defa bir tahmin yürütmek çok zordur. Bundan evvelki seçimlerde aşağı yukarı neticeyi tahmin etmek mümkündü fakat bu defa durum değişmiştir. Araya Milli Selamet Partisi girmiş bulunmaktadır. Rize’de parlamento üyeliklerinin Adalet Partisi, CHP ve MSP arasında bölüneceği tahmin edilmektedir.”³⁸

Rize’de AP’nin geçmişte olduğu gibi üç vekillik ve bir senatörlük çıkarması öngörülüyordu.³⁹ Demokratik Parti ile muhafazakâr tabana hitap eden Millî Selamet Partisi AP’nin oylarını bölmüştü. Partisinin oy kaybını gören Süleyman Demirel, 28 Eylül 1973 tarihinde Giresun ve Trabzon’un da içinde yer aldığı Karadeniz ziyaretlerinin son durağı olan Rize’ye gelmişti. Rize’de seçmene özellikle seçimlere katılması yönünde telkinlerde bulunan Demirel, 12 Mart müdahalesine uğramış bir eski Başbakan olarak, partisinin seçimleri kazanması hâlinde kendisine iktidarı vermeyecekleri yönünde yapılan telkinler karşısında seçmeni şu sözlerle ikna etmeye çalışır: “Bize iktidar verilemeyecek diyorlar. Ne günahımız varmış bizim? Onlar kendilerini çayın iki buçuk yaprağı gibi makul sayıyorlar da, bizi iç yaprağı mı santıyorlar?”⁴⁰

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlere katılım oranı (% 66,8), önceki seçimlere kıyasla azdı. Seçimin ülke geneli ile Rize yereli sonuçları şöyleydi:

Tablo 41: 1973 Genel ve Rize Seçim Sonuçları

14 Ekim 1973 Millet Meclisi Seçim Sonuçları					
	Kayıtlı Seçme Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
Türkiye	16.798.164	11.223.843	66,8	10.723.658	450
Rize	146.651	102.305	69,8		
1973 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Aldıkları Oy Sayısı ve Oranları					
Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı		
CHP	3.570.583	33,3	185		
AP	3.197.897	29,8	149		
Demokratik Parti	1.275.502	11,9	45		
MSP	1.265.771	11,8	48		
CGP	564.343	5,3	13		
MHP	362.208	3,4	3		

nı vermişti”. Fatih Sultan Kar, “Rize Basın Tarihinden Yapraklar”, http://www.rizepazar.com/rize_basin_tarihinden_yapraklar-hbr00689.html, Güncelleme Tarihi: 06.09.2019.

38 Güneş, 11 Ekim 1973.

39 “Yoklama Sonuçları ve Seçim...”, Güneş, 12 Eylül 1973.

40 Milliyet, 29 Eylül 1973.

TBP	121.759	1,1	1
MP	62.377	0,6	-
Bağımsız	303.218	2,8	6

1973 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Rize'de Aldıkları

Oy Sayısı ve Oranları

Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	30.613	31,1	2
AP	29.303	29,7	1
MSP	21.614	21,9	1
Demokratik Parti	12.164	12,3	
MHP	2.244	2,3	
CGP	2.138	2,2	
MP	470	0,5	

Rize ve İlçelerinde 14 Ekim 1973 Yılı Millet Meclisi Seçim Sonuçları

İlçe	AP	CHP	MSP	DemP	MHP	CGP	MP
Merkez	12.746	11.294	12.382	2.660	552	1.038	135
Fındıklı	1.511	2.569	698	397	133	99	38
Kalkandere	1.030	2.663	1.073	1.464	125	63	91
Pazar	3.246	5.144	1.442	3.422	289	422	80
İkizdere	761	1.366	1.510	351	176	68	36
Ardeşen	1.997	3.952	1.218	1.007	559	183	62
Çayeli	7.590	2.715	3.049	2.217	359	275	80
Çamlıhemşin	422	910	449	646	51	43	20
TOPLAM	29.303	30.613	21.614	12.184	2.244	2.183	470
	(%29,7)	(%31,1)	(%21,9)	(%12,3)			

Kaynak: Rize Postası, 16 Ekim 1973; Güneş, 16 Ekim 1973; Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007, TÜİK, Ankara 2008, s. 28, 81.

Rize'de CHP iki, AP bir ve MSP bir vekillik kazandı. MSP Rize'de bir sürpriz yapmıştı. AP'den giden oylar MSP'ye Rize'de vekillik kazanma yolunu açmıştı.⁴¹ Millî Selamet Partisi listelerinden seçilen eski CKMP'li Sudi Reşat Saruhan, uzun yıllar savcılık ve yargıçlık görevlerinde bulunan bir hukukçuydu. CHP adayı Doktor Talat Doğan Rize'den senatör olarak seçildi.

41 Erhan Karaesmen, "1973 Seçimleriyle İlgili Sayısal Gerçekler", Cumhuriyet, 27 Ekim 1973.

Talat DOĞAN

CHP Rize Senatörü⁴²

1973 seçimleri sonrası eski vekiller AP'den Erol Yılmaz Akçal ile Hasan Basri Albayrak (DemP) yeniden seçilememiştir. Kısmî Senato Seçimleri sonucunda Rize genelinde CHP ve AP'nin aldığı oy oranları Tablo 42'de gösterilmiştir.

42 1925'de Rize- Çayeli ilçesi Maden köyünde doğdu. Kemal Bey ve Fevziye Hanım'ın oğludur. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1937'de Erzurum Lisesini, 1945'de İ.Ü. Tıp Fakültesini bitirdi. 27 Temmuz 1960'da Nevşehir Sağlık Müdürlüğüne getirildi. 9 Ekim 1960'da merkeze alınarak Bakanlık Sosyal Yardım İşleri Genel Müdürlüğü Şube Müdürlüğüne verildi. 30 Temmuz 1962'de Bakanlık Sosyalleştirme Dairesi Uzman Hekimliğine atandı. Bu arada Hıfzıssıhha Okulunda Halk Sağlığı öğrenimi görerek uzman oldu. Ayrıca Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünde organizasyon ve metot kursu gördü. 24 Kasım 1964'de aynı daire Başkan Yardımcılığına, 15 Nisan 1967'de Başkanlığına getirildi. 14 Ekim 1973'de yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Rize Üyeliğine seçilmekle Sağlık Bakanlığındaki görevinden ayrılarak 22 Ekim'de Senato'ya katıldı. Senato'da Bütçe ve Plân Komisyonunda Başkanvekili, Bütçe Karma ve Sosyal İşler komisyonlarında üye olarak çalıştı. Ayrıca Kuzey Atlantik Asamblesi (NATO) Türk Grubu Üyesi olarak Asambelenin 1974'de Londra, Paris ve Washington'da yaptığı toplantılara katıldı. Senato Genel Kurulunda (13) konuşma yaptı. (2) sözlü, (62) yazılı soru önergesi ve bir kanun önerisi verdi. 14 Ekim 1979'daki üçte bir yenileme seçiminde üyeliği sona erdi. 8 Kasım 1979'da Sağlık Bakanlığı Baş müşavirliğine atandı. 6 Nisan 1981'de Ankara İl Sağlık Müdürü olarak görevlendirildi. 11 Ocak 1983'de emekliye ayrıldı. 16 Kasım 1983'de Kızılay Derneğinde Sağlık İşleri ve Eğitimi Müdür Yardımcısı ve Daire Tabibi olarak görev aldı. 1 Şubat 1987'ye kadar sözleşmeli olarak bu görevi yerine getirdi. 2004 yılında hayatını kaybetti. *Türk Parlamento Tarihi- Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri*, II. Cilt (1966-1980), Haz: Fahri Çoker, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 351.

Tablo 42:Kısmî Senato seçimlerinde AP ve CHP'nin Rize'den Aldığı Oylar

İlçe	CHP	AP
Merkez	12.305	12.243
Fındıklı	2.609	1.481
Kalkandere	2.709	1.031
Pazar	3.541	1.729
İkizdere	1.455	691
Ardeşen	4.139	1.977
Çayeli	5.175	4.578
Çamlıhemşin	967	381
TOPLAM	32.901	24.108

Kaynak: *Rize Postası*, 16 Ekim 1973.

1973 seçimlerinde Rize'de öne çıkan üç parti vardı. İlk sırada CHP yer alıyordu. Diğerleri AP'den ayrılarak siyasî hayata başlayan Demokratik Parti (DemP) ve Necmettin Erbakan tarafından kurulan Millî Selamet Partisi'ydi. Seçim sonuçları her iki partinin AP'nin oylarında erimeye neden olduğunu ortaya koymuştu. Ayrıca AP'nin delege seçimi ve yoklama sonuçlarının oy kaybına neden olduğu, vatandaşların yoklamada kazanan adayları tasvip etmedikleri, bundan dolayı da Rizeli seçmenin sandığa gitmediği yorumları yapılmıştı.⁴³ 1950'li yıllardan kalan Demokrat Parti mirasının hâlen Rize'de etkili olduğu gerçeğini Demokratik Parti aldığı oyla göstermişti. Öte yandan muhafazakâr seçmenin yoğun olduğu Rize'de MSP de gözle görülür bir çıkış yaparak, aldığı oyla şehir içinde üçüncü parti konumuna yükselmiş, AP'nin oy sayısına yaklaşmıştı. Sağ partilerde yaşanan bu oy parçalanması CHP'ye yaramıştı. 1950 seçimlerinden beri CHP ilk kez Rize'de birinci parti olarak iki vekillik kazanmıştı. Türkiye İşçi Partisi de Rize'de seçime girerek, bölgede varlık göstermeye çalışmıştı.

43 Şemsettin Çepni, "Seçim Sonuçları ve Düşündüklerimiz", *Güneş*, 31 Ekim 1973.

Osman YILMAZKARAOSMANOĞLU

CHP Rize Milletvekili⁴⁴

1973 yılı genel seçimi sonucunda hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak meclis çoğunluğunu elde edememişti. Neredeyse son on yılını parti içi mücadelelerle geçiren, seçim öncesi genel başkan değişikliğine giden CHP, seçimlerde ön plana çıkan parti olmuştu. Bir önceki seçimlere oranla oylarını % 5,9 artıran CHP'nin en önemli başarısı üç büyük şehirde oylarını, ülke genelinin çok üzerinde arttırmış olmasıydı. Oy sayısını yaklaşık olarak bir milyon arttıran CHP, artan oylarının %45'ini üç büyük şehirden sağlamıştı. CHP'nin oy oranı İstanbul'da %15,1, İzmir'de 8,9 ve Ankara'da %7,6 puan artmıştı. Oy sayısı olarak bir önceki seçimle kıyasladığımızda ise ortaya çıkan rakamlar çok daha ilginçtir. CHP Türkiye genelinde aldığı oy sayısını %14,7 artırırken, İstanbul'da %44,7, İzmir'de %25,4 ve Ankara'da %22,2 oranında arttırmıştı. Oy oranı ve milletvekili sayısını önemli oranda arttıran CHP, buna karşın tek başına hükümet kuracak milletvekili sayısına ulaşamamıştı. AP, oylarında ve milletvekili sayısında büyük bir kayba uğramıştı.⁴⁵

44 1931 yılında Rize'de doğdu. Annesi Zekiye Hanım, babası Dursun Beydir. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesinden ve İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun oldu. Paris Üniversitesi Orman Yüksek Mühendisliği Bölümü'nde orman sanayi ile ilgili çalışmalarda bulundu. 1953-1954 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Başkanlığı yaptı. Elazığ ve Giresun'da Orman Bölge Müdürü olarak görev aldı. Orman Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde yönetici olarak çalıştı. 1973'te CHP'den Rize Milletvekili seçildi. Evli ve üç çocuklu. 26 Mart 2009 tarihinde vefat etti. *Türk Parlamento Tarihi XV. Dönem (1973-1977)*, C. 3, Haz., H. Emre Bağçe, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 2147.

45 Çakmak, *a.g.m.*, s. 402.

Sudi Reşat SARUHAN

MSP/BAĞIMSIZ Rize Milletvekili⁴⁶

Seçim sonrası *Milliyet* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi tüm parti liderleriyle seçim sonuçlarını değerlendirmek üzere görüşmelerde bulunmuştu. Seçimi birinci parti olarak ilk sırada tamamlayan, oylarını önemli oranda arttıran Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit, seçimin hemen ardından yaptığı konuşmasında önceliğinin, halkın özlediği köklü tedbirleri gerçekleştirebilecek etkinlikte bir hükümet kurmak olduğuna değiniyordu.⁴⁷ Bülent Ecevit, Abdi İpekçi'ye verdiği mülâkatında, koalisyon konusunda umutsuz olmadığını ancak koalisyon zorunlu diye düşünüp her ne pahasına olursa olsun, koalisyon yoluna gidilmeyeceğini ifade etmişti. Ecevit'in bu görüşlerinin hükümet kurma çalışmaları uzadıkça değişeceği görülecekti. Konuşmasının devamında kurulacak olan hükümetin en önemli sorununun pahalılık olduğunu ve ayrıca Türkiye'de toplumsal bir barışa da ihtiyaç duyulduğunu vurgulayacaktı. Özellikle 12 Mart sonrası toplumsal bir talep hâline gelen af konusuna değinen Ecevit, sadece adi suçları kapsayacak genel affın yetersiz olacağını, düşünce ve siyasî suçların af kapsamı dışında bırakılmasının ne hukuk ne de demokrasi ile bağdaşmayacağını ileri sürmüştü.⁴⁸

46 1926 yılında Rize'nin Çayeli ilçesinde doğdu. Annesi Zekiye Hanım, babası Ahmet Beydir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 1954-1959 yılları arasında Hâkimlik, Savcılık ve 1959-1973 yılları arasında ise avukatlık yaptı. 1973'te MSP'den Rize Milletvekili seçildi. Anayasa Komisyonu Başkanlığı yaptı. 1977'de MSP'den istifa etti. Evli ve sekiz çocuklu. 8 Eylül 1999 tarihinde vefat etti. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi XV. Dönem (1973-1977)*, C. 3, Haz:;H. Emre Bağce, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s. 2149.

47 *Milliyet*, 16 Ekim 1973.

48 *Milliyet*, 18 Ekim 1973.

Beklediği oyun çok altında kalan AP Lideri Süleyman Demirel, basına verdiği demeçlerinde, partisinin koalisyonlarda yer almayacağını kesin olarak ifade ediyordu. Milletın kendilerine muhalefet görevi verdiğine değinen Demirel, kendi dışındaki partiler CHP, MSP ve DemP'nin bir koalisyon yapmasının imkân dâhilinde olduğunu ifade etmişti.⁴⁹

Millî Selamet Partisi adına görüşlerini paylaşan Necmettin Erbakan, seçim sonrası Mecliste üç tane temel görüşün ortaya çıktığına değinerek, solcu zihniyeti CHP'nin, millî görüşü kendilerinin temsil ettiğini, renksiz zihniyeti temsil edenlerin de AP, CGP ve DemP olduğunu ifade etmişti. Erbakan, renksizlerin özünün sömürü olduğundan, ufak bir azınlığın 40 milyon insanı sömürdüğünden ve AP'nin ruhunun da bu olduğundan bahsediyordu. "Üçüncü Cumhuriyet"ın başladığına değinen Erbakan, her kese fikir özgürlükleri sağlayacaklarını ifade ederek, CHP ile olası bir koalisyona kapılarının açık olduğuna değinip, kendi zihniyetleriyle uyuşursa hangi partiyle olursa olsun hükümetin kurulacağına dikkat çekmişti.⁵⁰ Millî Selamet Partisi'nin Atatürk devrimlerine karşı bir parti olduğuna yönelik kamuoyunda dolaşan söylemlere gülererek yanıt veren Erbakan, partisinin Cumhuriyet'in ve rejimin bekçisi ve sahibi olduğuna, Cumhuriyet rejiminin yürümesinin asıl kendileriyle mümkün olacağına değiniyordu.⁵¹

Cumhuriyetçi Güven Partisi Lideri Turhan Feyzioğlu, seçim sonuçlarına yönelik Abdi İpekçi'ye verdiği röportajında, CHP'nin oylarını bu ölçüde arttırmasının sürpriz olduğuna değinerek, hayat pahalılığının seçim sonuçları üzerinde etkili olduğuna inandığını belirtmişti. Feyzioğlu, yeni koalisyonun CHP etrafında kurulacağına ve gerek siyasî gerek iktisadî konularda anlaşacak partilerin koalisyon kurmalarının daha yararlı olacağına dikkat çekmişti.⁵²

Seçimler sonrası görüşlerini Abdi İpekçi ile paylaşan Demokratik Parti lideri Ferruh Bozbeyli, sonuçlara göre sağ partilerin liderlerinin toplanmasını ve sağ koalisyon hükümetinin kurulmasını öneriyordu. Bu söylem yaklaşık bir yıl sonra kurulacak olan Milliyetçi Cephe Hükümetlerine yönelik bir öngörü ortaya koyması adına ilgi çekiciydi. Konuşmasının devamında, milletin kimseye ne iktidar ne de muhalefet görevini verdiğine, millet çoğunluğunun sağ iktidar isteğinde bulunduğuna vur-

49 *Milliyet*, 17 Ekim 1973.

50 *Milliyet*, 18 Ekim 1973.

51 *Milliyet*, 20 Ekim 1973.

52 *Milliyet*, 20 Ekim 1973.

gu yaparak şu ifadeleri sarf ediyordu: “1961 ile bugün arasında aşağı yukarı benzerlik var. O zaman 3 parti CHP iktidara gelmesin diye çalıştık ama olmadı. Sonunda CHP-AP koalisyonuna gidildi. Benzer gelişmeler şimdi de olabilir ama bizim temennimiz, sağ partilerin gelmesidir.”⁵³

Seçim sonrası kurulması düşünülen koalisyon hakkında parti liderleri görüşlerini paylaşırken, olası bir CHP-MSP koalisyonunun geleceği konusunda bir tartışma kamuoyunda başlatılmıştı. *Milliyet* gazetesi MSP il örgütlerine, CHP ile olası bir koalisyona nasıl bakacakları konusunda görüş sormuş ve bu görüşleri de sütunlarında çeşitli başlıklar hâlinde paylaşmıştı. MSP örgütü içinde beyanda bulunan 17 il örgütü CHP’ye evet derken, 17’si sağ koalisyona taraftar, 12’si kararsız olduklarını, 6’sı da koalisyonda yer almak taraftarı olmadıklarını ifade etmişti. Rize MSP il teşkilatının görüşünü paylaşan İl Başkanı Nevzat Demir, CHP ile MSP koalisyonuna kesinlikle karşı olduklarını, sağ görüşe sahip olan ve bu görüşü savunan bir partiyle yapılacak koalisyonun memleketin selameti açısından daha hayırlı olacağına değinmişti.⁵⁴ MSP’nin parti örgütü içinde CHP ile kurulacak bir koalisyona bakış konusunda bir uzlaşma olmadığı, Rize örgütünün ise bu koalisyona kesinlikle karşı durduğunu sonraki beyanlarında da görüyoruz.⁵⁵

4.2.2. 9 Aralık 1973 Yılı Belediye Seçimleri ve Rize

Genel seçimler sonrası ülke gündemini hükümet kurma çabaları meşgul ederken, bir yandan da aralık ayı içinde yapılacak olan yerel seçimlere yönelik hazırlıklara partiler hemen başlamıştı. Adalet Partisi’nde, son genel seçim sonuçları tedirginlik yaratmış ve yerel seçimlere daha ciddi hazırlanılması gerekliliği ortaya çıkmıştı. CHP’de ise yerel seçimler öncesi, yıllardır hiç olmayan hareketli bir süreç başlamıştı. Hareketliliğin temel nedeni, yaklaşan seçimlerde CHP’nin kazanacağı öngörüsünün kamuoyunda hâkim olması ve CHP’den aday olmak konusunda insanların istekli davranmalarıydı. AP’de belediye başkanlığı için Genel Merkezin onayını alma zorunluluğu varken, CHP’de Genel Merkezle il teşkilatının ortak hareket etmesi planlanmıştı. CHP İstanbul, Ankara, Antakya, Zonguldak ve Siirt belediye başkan adaylarını merkez yoklaması ile belirlerken, diğer yerlerde önseçim yapmıştı.

CHP, genel seçimlerde Rize’de sağladığı başarıyı belediye seçimlerinde de devam ettirmek istiyordu. Belediye seçimleri öncesi en fazla

53 *Milliyet*, 20 Ekim 1973.

54 *Milliyet*, 23 Ekim 1973.

55 *Milliyet*, 4 Kasım 1973.

başvurunun CHP'ye olduğu ve aday yoklamalarının çekişmeli geçeceği öngörülmüştü.⁵⁶ YSK tarafından seçimlerde aday olacakların 2-8 Kasım tarihlerinde partilere, bağımsız aday olarak seçimlere gireceklerin ise il seçim kurullarına başvuruda bulunmaları karar altına alınmıştı. 11 Kasım'da partiler aday yoklaması yapmışlardı. Önceden ön görüldüğü üzere CHP'de aday yoklaması çekişmeli geçerken, AP'de tek aday ile yoklama yapılmıştı. Yoklamalar sonrası partilerin Rize'den gösterdikleri adaylar şu isimlerdi: AP'den Hasan Latif Kabil, CHP'den İsmail Ömeroğlu, DP'den S. Esat Tuzcuoğlu, MSP'den Salih Muratoğlu. Hulusi Köseoğlu da bağımsız adaydı.⁵⁷

Belediye başkan adayları içinde AP ile CHP adaylarının şansları eşit görülüyordu. AP adayı Hasan Kabil, başkan seçilmesi hâlinde yapacakları içinde önceliği şehir suyu, şehrin temizliği, şehir otobüs servisi fiyat kontrolleri, mahalle yolları, kanalizasyon ve şehir imarına vereceğini ifade etmişti.⁵⁸

9 Aralık 1973 tarihinde yapılan yerel seçime ülke genelinde katılım oranı düşük kalmıştı. Tüm ülkede seçime katılım %56 oranında gerçekleşmişti. Bunun nedenleri içinde genel seçimlerden hemen sonra yerel seçimlerin gerçekleştirilmesi, kış ayları ve seçmenlerin mahallî idare seçimlerini fazla önemsememesi öne çıkarılmıştı. Ülke genelinde belediye başkanlığı seçim sonuçlarına göre, CHP %39'a yakın oy alırken, AP %34'e yakın oy almıştı. Genel seçimlerin ardından yerel seçimlerin de galibi CHP olmuştu. Ülke genelinde il belediyelerinden 32 tanesini CHP kazanırken, AP 22, MSP 3, DP 2 il belediyesi kazanmıştı. 8 ilde de bağımsız adaylar başkanlık koltuğuna oturmuştu. CHP adına en büyük başarı İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana belediyelerinin kazanılmış olmasıydı. İlçe ve bucaklarda partilere göre kazanılan başkan sayıları ise şöyleydi: AP 619, CHP 551, DP 104, CGP 36, MSP 32, MHP 5, Bağımsız adaylar 293 başkanlık kazanmıştı. Oy oranı ile kıyaslandığında, CHP'nin AP'den daha az sayıda belediye başkanlığı kazanmasının nedeni, CHP'nin büyük şehirlerdeki seçimleri kazanmasıydı.⁵⁹

56 Şemsettin Çepni, "Belediye Başkan Adayları", *Güneş*, 5 Kasım 1973.

57 *Milliyet*, 13 Kasım 1973.

58 *Güneş*, 16 Kasım 1973.

59 Turan, *a.g.e.*, ss. 154-159.

Seçimi Rize’de CHP adayı İsmail Ömeroğlu kazanmıştı. Rize’nin yanı sıra Artvin, Trabzon, Giresun’da da CHP’li adaylar kazanmıştı.⁶⁰

Tablo 43: 1973 Yılı Belediye Seçimlerinde Rize Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları

Partiler	Aldığı Oy
CHP	3.321
AP	3.034
MSP	355
DP	284

Kaynak: *Rize Postası*, 11 Aralık 1973.

Seçime bağımsız olarak giren Muharrem Altınok 656 oy, A. Hulusi Köseoğlu 79 oy almıştı.⁶¹ Rize’nin ilçelerinde kazanan adaylar ve partileri şöyleydi: Ardeşen’de Nazmi Alçin (CHP), Çamlıhemşin’de Halil Şişman (Bağımsız), Çayeli’de Sabri Bayraktar (CHP), Fındıklı’da Necmettin Mahmut Yazıcıoğlu (CHP), İkizdere’de Ali Biberöğlu (Bağımsız), Güneyce’de Mehmet Nuri Sümer (MSP), Kalkandere’de Mustafa Cengiz (Bağımsız), Pazar’da Başar Telatar (CHP), İyidere’de Nihat Mete (AP), Derepazarı’nda Ömer Sirkecioğlu (MSP), Güneysu’da Hilmi Mamati (AP), Kendirli’de Ali Serdar (AP), Gündoğdu’da Hüseyin Solakoğlu (CHP).⁶²

Yerel seçimde Rize’nin AP’li İyidere Belediye Başkanı olan Nihat Mete, seçime günler kala karıştığı bir olay nedeniyle tutuklanarak Trabzon Cezaevine konmuştu. Cezaevinde iken partisi tarafından tekrar aday gösterilen Mete, 1973 seçimlerini tekrar kazanmıştı.⁶³

Tablo 44: Rize’de Belediye Meclisi ile İl Genel Meclisi seçim sonuçları ile partilerin çıkardıkları üye sayısı

1973 Yılı Rize Belediye Meclisi Seçim Sonuçları		
Partiler	Aldığı Oy	Seçilen Üye Sayısı
CHP	3.017	12
AP	2.471	10
CGP	532	2
MSP	376	1
DP	387	1
Bağ. Y. Eminoğlu	288	1

60 *Milliyet*, 10 Aralık 1973.

61 *Rize Postası*, 11 Aralık 1973.

62 *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1973; *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1973.

63 *Milliyet*, 15 Aralık 1973.

1973 Yılı Rize İl Genel Meclisi Merkez İlçe Seçim Sonuçları		
Partiler	Aldığı Oy	Seçilen Üye Sayısı
CHP	10.269	3
AP	9.040	2
MSP	4.301	1

Kaynak: *Rize Postası*, 11 Aralık 1973; *Güneş*, 11 Aralık 1973.

CHP, milletvekili seçimlerinde olduğu gibi yerel seçimlerde de önemli bir başarı kazanmış, yıllardır sağ siyasetin hâkim olduğu Rize’de belediye başkanlığını almıştı. Ecevit, seçim sonuçlarını şu ifadelerle değerlendirmişti: “CHP’nin gücü artarak devam ediyor.”⁶⁴ Bu başarı tesadüf değildi. İki seçim arasında yaklaşık iki aylık bir zaman olmasına rağmen, 9 Aralık 1973 tarihindeki İl Genel Meclisi oylarının genel seçim oylarıyla kıyaslanarak yapılan bir değerlendirmede, CHP’nin oylarında artış olduğu gerçeği ortaya çıkıyordu. Genel seçimlerde oyların %33’ünü alan parti, İl Genel Meclisi seçimlerinde oy oranını %38’e yükseltmişti. Bu oranla çıkaracağı vekil sayısı 212’e kadar yükseliyordu. CHP’nin genel seçimlerdeki başarısı, yerel seçimleri doğrudan, pozitif olarak etkilemişti.⁶⁵

CHP’nin Karadeniz bölgesindeki yükselişinin arkasında parti içinde Karadenizlilerin sayısının çok olduğu gerçeği üzerinde de durmak lazım. CHP Parti Meclisi içindeki Karadenizliler şu isimlerden oluşuyordu: Orhan Eyüboğlu, Ali Topuz, Hasan Vamık Tekin, Adil Ali Cinel, Turgut Altunkaya, Mehmet Aslantürk, Sami Kumbasar, Cahit Karataş, Tankut Akalın, Semih Eryıldız.⁶⁶

CHP’den Rize Belediye Başkanı seçilen İsmail Ömeroğlu görevde kaldığı 1977 yılına kadar belediyenin kurumsallaşmasına ağırlık vererek, altyapı ve özellikle çöp sorununu çözmek adına girişimlerde bulunmuştu. Halka ucuz ekmek sağlamak için belediye bünyesinde ekmek fırını açmıştı. Futbola ilgi duyan Ömeroğlu, uzun yıllar Rizespor’un yöneticiliğini yaparken, ilk defa 16 Haziran 1974’de düzenlenen ve Rize’de geleneksel hâle gelen “Rizespor Günü” onun fikriydi.⁶⁷

64 *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1973.

65 *Milliyet*, 22 Aralık 1973.

66 Örsan Öymen, “Uy denuz Kardenuz, CHP’yi de işgal ettunuz!”, *Milliyet*, 21 Aralık 1974.

67 *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları (1923-2019)*, s. 69

4.2.3. 1973 Seçimleri Sonrasında Ülke Siyasetinde Yaşananlar ve Rize'ye Olan Yansımaları

1973 yılı milletvekili seçimleri sonrası partilerin hiç biri tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamamıştı. Seçimden sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk sırasıyla Bülent Ecevit, Süleyman Demirel ve Naim Talu'ya hükümet kurma görevini vermiş fakat ilk turda hükümet kurulamamıştı. Hükümet kurma çalışmaları yaklaşık 3,5 ay sürmüştü. Yerel seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı ikinci kez hükümet kurma görevini CHP Lideri Bülent Ecevit'e verdi. Ecevit, Necmettin Erbakan'ın lideri olduğu Millî Selamet Partisi ile bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Yapılan görüşmelerin ardından CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, seçimlerden yaklaşık üç ay sonra 26 Ocak 1974'te kuruldu. Kabinede CHP'den 18, MSP'den 7 üye yer aldı. CHP-MSP Koalisyon Hükümeti zamanında gerçekleşen en önemli olay Kıbrıs Barış Harekâtı'ydı.⁶⁸

Kıbrıs Barış Harekâtı, kamuoyunda Başbakan Bülent Ecevit lehinde büyük bir sevgi oluşmasını sağlamış, Ecevit "*Kıbrıs Fatihî*" olarak anılır olmuştu. Kamuoyunda, CHP ve Ecevit'in artan popülaritesi karşısında hükümetin diğer ortağı olan MSP ve Lideri Necmettin Erbakan, barış harekâtının mimarının kendi partisi olduğu yolunda propaganda

68 Londra ve Zürih Antlaşmaları ile 1960 yılında iki topluma dayalı olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, 1963 yılında Kıbrıslı Rumların terör faaliyetleri sonrası yıkılmıştı. O tarihten itibaren adadaki Türklere yönelik gerçekleşen baskı ve terör faaliyetlerine Türkiye her defasında tepki gösterirken, uluslararası kamuoyunun hassasiyetlerini ve devletlerarası ilişkileri dikkate alarak adaya yönelik askerî bir müdahalede bulunmaktan kaçınmıştı. Fakat 1974 yılı temmuz ayında, Yunanistan'da yönetimde olan askerî idarenin desteğiyle adada, Makarios'a karşı Nikos Sampson devlet başkanlığını ilân etmişti. Yunanistan'ın bizzat adaya müdahalesinin ardından harekete geçen Türk Hükümeti, ABD ve İngiltere nezdinden giriştiği diplomatik çabaların ardından, adaya askerî müdahale kararı almıştı. Gerekli askerî hazırlıkların tamamlanmasından sonra Kıbrıs Barış Harekâtı 20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleşti. Başbakan Ecevit, Türkiye'nin, barışı adaya getirmek adına harekete geçtiğini tüm dünyaya ifade ederken, askerî harekât Türk kamuoyunda büyük bir sevinç yaratmıştı. Harekât sonrası adadaki Nikos Sampson Hükümeti ile Yunanistan'daki askeri yönetim devrilmışti. Bu yeni durumun ardından görüşmelerde bulunmak üzere Cenevre'de Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Rum kesimlerinin katıldığı bir konferans düzenlemişti. Fakat konferansta gerekli anlaşma sağlanamayınca Türkiye, "*Ayşe tatile çıkabilir.*" parolasıyla 14 Ağustos günü ikinci bir askerî harekâtı başlatarak, Türk hâkimiyeti altında bir yönetim oluşturmuştu. 1975 yılında, Türk hâkimiyetinde bulunan adanın kuzeyinde Kıbrıs Federe Türk Devleti kurulurken, Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile ilişkileri gerginleşmişti. ABD, Türkiye'ye yönelik askerî ambargo uygularken, Avrupa Birliği ile başlayan üyelik müzakereleri olumsuz etkilenmişti. Çakmak, *a.g.m.*, s. 406-407.

yürütecekti. Siyasî görüş olarak birbirine zıt olan, şartların zorlamasıyla bir araya gelen iki parti arasındaki bağlantı, Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında gelişen olaylarla iyice zayıflamıştı. Öte yandan Başbakan Ecevit, barış harekâtı sonrası partisi ve şahsı lehinde kamuoyunda gelişen sevgiyi sandığa yansıtarak olası bir erken seçimde tek başına iktidara gelmenin planlarını yapıyordu. Tüm bu gerekçeler sonrası CHP-MSP koalisyonu sonlanmıştı. Koalisyonun sonlanması sonrası, partilerin hükümet kurma çabaları uzun sürmüş, bir ara Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Senatör Prof. Sadi Irmak'a hükümet kurma görevi vermiş, fakat Sadi Irmak'ın kurduğu hükümet, Meclisten güvenoyu alamamış, buna karşın başka partiler hükümet kuramayınca 31 Mart 1975 tarihine kadar hükümette kalmıştı. Sadi Irmak'ın hükümet programında çayın ülke ekonomisi üzerinde *"ağır bir yük"* olduğu ve bu yükün azaltılmasına yönelik tedbirlerin alınacağı ifadeleri yer alıyordu.⁶⁹

Sadi Irmak'ın hükümet programında çay ziraatına ilişkin bu ifadeler eleştiri konusu olmuştu. İlk eleştiriye getiren lider, MSP Lideri Necmettin Erbakan'dı. Erbakan, *"çay üretimi kolunun milli ekonomi üzerindeki ağır yükünün azaltılmasından ne kastedildiğinin maalesef anlayamadığımı"* ve bu ifadenin çay üreticilerini tedirgin edeceğini ifade ederek sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Temenni ederiz ki biz yanlış anlamış olalım. Memleketimizin mühim bir bölümünü teşkil eden çay müstahsillerinin bu konusunu, onların ellerine geçecek paraların azaltılması suretiyle değil; çayımıza, mümkünse dış pazarlarda satış imkânı bularak halletmek yoluna girmemiz gerekmektedir."*⁷⁰

Uzun süren hükümet arayışları sonrası Cumhurbaşkanı Korumturk, hükümet kurma görevini Süleyman Demirel'e vermiş, Demirel'in başkanlığında, CHP dışındaki partilerin katıldığı Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştu. Hükümet içinde Necmettin Erbakan'ın MSP'si, Turhan Feyzioğlu'nun CGP'si ve Alparslan Türkeş'in MHP'si yer almıştı. 1977 yılında yapılacak olan seçimlere kadar ülke Milliyetçi Cephe Hükümetiyle yönetilmişti. Bu hükümet zamanında, ekonomi sıkıntılı günler yaşarken, Türk lirası değer yitirmiş, Amerikan ambargosu devam etmişti. Ülke içinde çatışma ortamı artarak devam ederken, hükümet üyeleri bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştı. Dış politikada Türkiye, Kıbrıs sorunu dışında yeni bir sorunla karşılaşmıştı. Bu sorun, Ermeni milliyetçiliğini esas

69 *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri(17 Kasım 1974-12 Kasım 1979)*, C. 6, Yay. Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 4379.

70 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 4, Toplantı 2, Cilt 7, 10.Birleşim (27 Kasım 1974), s. 197.

alan ASALA isimli terör örgütünün, ülke dışındaki Türk diplomatlarını öldürmesi ve sonrasında ortaya atılan Ermeni sorunu. İçerde ve dışarıda yaşanan bu sıkıntılar arasında ülke 1977 genel seçimlerine gitmişti.⁷¹

1975 yılı ortalarında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Samsun'dan başlayıp, içinde Rize'nin de yer aldığı Karadeniz kentlerini kapsayan bir dizi seyahate çıkmıştı. 19 Ağustos 1975 tarihinde Rize'yi ziyaret eden Cumhurbaşkanı'nın yanında Genelkurmay Başkanı Semih Sancar, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Hilmi Fırat ve Orgeneral Namık Kemal Ersun bulunuyordu. Ziyarete yoğun ilgi gösteren Rizelilere yaptığı konuşmasında Cumhurbaşkanı birlik beraberlik mesajları verirken, Zihni Derin Çay Fabrikasını ziyaret ederek Rize çayının dünyada aranan çaylar arasında yer almasını dilediğini, yıllardır devletin çaydan zarar ettiğini ama artık kâra geçme zamanı geldiğini söylemişti.⁷² Rize Belediye Başkanı İsmail Ömeroğlu, Cumhurbaşkanı'na sunmak üzere bir istek listesi hazırlamıştı. O günlerin Rize'sinde yaşanan sorunlara yönelik bize bir fikir vermesi adına bu isteklere burada yer verelim:

1- Sahil ve Liman yolunun en kısa zamanda yapılması ve trafiğe açılması. 2- İran-Erzurum yolunun İkizdere'den geçmesi hâlinde bu rakamın 325 kilometreden 285 kilometreye düşürülmesi. 3-Bugünkü liman ise 900 metre olup bunun ilimize yetersiz oluşu ve bunun 1500 metreye çıkarılması. 4-İlimizde su ihtiyacını karşılayacak yeni kuyuların açılması ve terkoz suyunun yüzeyden alınması. 5-Şehrimizde otobüs terminali ve garaj yapılması. 6- Trafo merkezinin 37'den 90'a çıkarılması. 7- Rizemize gelen çay işçilerinin 120 gün fabrikalarda çalıştıktan sonra iş bulamamaktadır. Bu nedenle şehrimizde bir de silah sanayisinin kurulması.⁷³

Cumhurbaşkanı'nın Rize ziyareti sırasında çok renkli görüntüler de yaşanmıştı. Korutürk'ün ayrılışı sırasında eski silah arkadaşı ve taka sahibi balıkçı Temel Kaptan tarafından kendisine yirmi kilo ağırlığında bir balık armağan edilmişti.⁷⁴

25 Ağustos 1976 tarihinde yapılan AP Rize İl Kongresi'nde Tuncay Mataracı tekrar İl Başkanı seçilmişti.⁷⁵ İkinci Başkanlık görevine Yusuf Tiryaki, Genel Sekreterliğe Haydar Çınar, Muhasipliğe Mahmut Topçu

71 Çakmak, a.g.m., s. 407.

72 *Milliyet*, 20 Ağustos 1975.

73 *Yeni Rize*, 16 Ağustos 1975.

74 *Milliyet*, 21 Ağustos 1975.

75 *Kuzey Ekspres*, 26 Ağustos 1976.

seçilmişti.⁷⁶ Mataracı kongrede yaptığı konuşmasında Adalet Partisi'nin komünizme, faşizme ve emperyalizme karşı olan bir parti olduğunu vurgulamıştı. Mataracı başta olmak üzere kongrede söz alan konuşmacıların hedefinde CHP ve onun geçmişte ve hâlihazırda yürüttüğü politikalar bulunuyordu.⁷⁷ Öte yandan CHP, İl Kongresi'ni 6 Eylül 1976 Pazartesi günü gerçekleştirmişti.⁷⁸

4.2.4. 5 Haziran 1977 Yılı Millet Meclisi Seçimleri ve Rize

Ülkenin içinde bulunduğu sosyal-ekonomik sıkıntılar, Milliyetçi Cephe Hükümeti üyeleri arasında başlayan sürtüşmeler, ana muhalefet partisi CHP'nin hükümet üzerindeki baskısı, 1977 seçimlerinin beş ay erkene alınmasıyla sonuçlandı. Seçimlere gidilirken hükümette yer alan partiler, bir yıpranmışlık yaşıyor, buna karşın CHP, *Ortanın Solu* kavramı yerine, seçmen karşısına "*Demokratik Sol*" kimliği ile çıkıyordu. 1977 seçimleri öncesi AP, milletvekili seçiminde 10 ilde, Senato seçiminde 1 ilde; CHP milletvekili seçiminde 5 ilde, Senato seçiminde 3 ilde ön seçim yapmama kararı almıştı. MSP, CGP, TİP ve DP tüm illerde merkez yoklaması yapma kararı alırken, aday adayları listeleri oluşturmamışlardı. MHP ise sadece Adana, Afyon, Burdur ve İçel'de ön seçim yapma kararı almıştı.⁷⁹ AP Genel Kurulu Rize'de önseçimi iptal etmiş ve merkez yoklaması yapma yoluna gitmişti. Bu karara İl Örgütü tepki göstermişti.⁸⁰ Parti genel merkezleri ön seçim yapmadıkları yerlerde, Mecliste görmek istedikleri isimleri "*kontenjan*" adayları olarak, seçilebilecekleri sıralara koymuşlardı. Kontenjan adaylarına yönelik, tepeden inme tarzıyla seçilebilecek yerden aday olarak gösterilmeleri karşısında parti teşkilatları, bu adaylara "*paraşütçüler*" lâkabını takmıştı. Rize'den, kararın değişmesi yolunda Süleyman Demirel'e 700 imzalı bir telgraf çekilmişti. Ayrıca aralarında İl Başkanı Yusuf Tiryaki, milletvekili aday adayı Tuncay Mataracı, Şükrü Meto, Merkez İlçe Başkanı Necip Karadeniz, İl Yönetim Kurulu üyeleri ile çeşitli ilçe başkanlarının yer aldığı 35 kişilik bir heyet ön seçimlerin yapılması gerektiğini anlatmak üzere Ankara'ya gitmişti.⁸¹

CHP, Rize'de ön seçim yaparak vekillerini belirleyen tek partiydi. Ön seçime girecek parti adayları şu isimlerden oluşmuştu: Selahattin Arı-

76 *Kuzey Ekspres*, 30 Ağustos 1976.

77 *Geniş, a.g.t.*, s. 176.

78 *Kuzey Ekspres*, 7 Eylül 1976.

79 *Milliyet*, 19 Nisan 1977.

80 *Milliyet*, 22 Nisan 1977.

81 *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1977.

cı, Yılmaz Balta, Osman Çalışkan, Hızır Ekşi, M. Şinasi Eski Çıracak, İsmail Hakkı Karakan, Osman Yılmaz Karaosmanoğlu, Murat Kumbasar, Sami Kumbasar, Adnan Özaktaş, Şahin Ali Saraloğlu, Hasan Sargın, Cafer Tayyar Tuzcu, Tefvik Velioglu.⁸²

Ülke içinde siyaseten esen Ecevit ve CHP fırtınası, tarihinde ilk kez Rize’de CHP’ye olan ilgiyi en üst düzeye çıkarmıştı. Rize’nin ilçelerinin tamamında ön seçime katılan adaylar vardı.⁸³ CHP şehir içinde yoğun bir çalışma yürütmüştü. Sami Kumbasar, ön seçim öncesi delegeleri tek tek gezdiklerini, özellikle merkezî kahveleri dolaştıklarını ifade etmektedir. Rize çarşısında, ilçe merkezlerinin çarşılarında, büyük köylerde, hatta 2-3 köyün merkezi olan küçük çarşılardaki kahvelerde gezilmişti.⁸⁴ Bu hareketli durum parti teşkilatını dinamik, heyecanlı tutmuştu. Ön seçimler sonrası CHP’den 80’e yakın, AP’den 75’e yakın milletvekili ile senatör liste dışı kalırken, bazı milletvekilleri seçilmesi zor sıralardan seçime girmek zorunda kalmışlardı. Rize’de de mevcut milletvekili Osman Yılmaz Karaosmanoğlu ön seçimi kazanamamıştı.⁸⁵

1977 seçimlerine yaklaşılacak dönemde partiler içinde aday belirleme süreçleri hız kazanmıştı. MSP içinde Erbakan’a muhalif olduğu basın tarafından ifade edilen milletvekilleri yaklaşan seçimlerde adaylıklarını koymamışlardı. Bu milletvekilleri arasında Rize Milletvekili Sudi Reşat Saruhan’ın da ismi geçiyordu.⁸⁶ MSP’nin Rize listesinin birinci sırasında İsmail Kahraman vardı. Milletvekili listeleri açıklandıktan sonra, Rize’de en büyük deprem MSP’de yaşandı. Mevcut Vekil Sudi Reşat Saruhan partisinden istifa ederken,⁸⁷ listede dördüncü sırada gösterilen Haydar Sadıkoğlu istifa etmiş, yerine Naci Yılmaz aday gösterilmişti. Sudi Reşat Saruhan, partisinden istifasına gerekçe olarak geçmişte CHP ile yapılan Koalisyon Hükümetini gösterip, partiyi yönetenlere itimat edilmemesi yolunda şu ifadelerde bulunuyordu: “Bir kırmızı plaka ve bakan koltuğu uğ-

82 Cumhuriyet, 20 Nisan 1977.

83 Sami Kumbasar’ın 1977 yılı ön seçimleri için şu ifadeler yer vermektedir: “Sadece İkizdere ilçesinden dört arkadaşımız var. CHP Rize İl Başkanımız ve amcamın oğlu Murat Kumbasar, Orman Genel Müdürü İsmail Karakan, Hızır Ekşi adlı yeni bir arkadaşımız, eski İl Başkanımız Osman Çalışkan, Çayeli’nden öğretmen arkadaşımız Hasan Sargın, Pazar ilçesinden Yılmaz Balta, Tayyar Tuzcu, Şinasi Eskiçırak, Selahattin Arıcı, Osman Karaosmanoğlu, Ardeşen’den Avukat Şahin Saral. Her ilçeden en az bir aday var. Zorlu bir yarış oldu”. Bilgin, a.g.e., s. 328.

84 Bilgin, a.g.e., s. 330.

85 Cumhuriyet, 3 Mayıs 1977.

86 Milliyet, 19 Nisan 1977.

87 Cumhuriyet, 10 Mayıs 1977.

runa Halk Partisi ile ortak olmanın hasretini çekenlerden yazılı teminat alsanız dahi itimat etmeyiniz. Zira öyle bir milli felakete mani olacak 20'ler MSP'den uzaklaştırılmıştır.”⁸⁸

Siyasî partiler milletvekili ve senato seçimleri için kesin aday listelerini 5 Mayıs 1977 tarihinde Yüksek Seçim Kuruluna ulaştırmışlardı. Partilerin Rize'den gösterdikleri adaylar şöyleydi:

CHP: Mevcut Milletvekili Sami Kumbasar, İstatistik Uzmanı Yılmaz Balta, Öğretmen Hızır Ekşi, CHP Rize İl Başkanı Murat Kumbasar.

AP: İzzet Akçal, Tuncay Mataracı, Cevat Yalçın, A. Rıza İrfanoğlu.

DemP: Hasan Basri Akgiray, Mehmet Bıyık, Hızır Kopuz, Hüseyin Avni Kadioğlu.

MHP: Tahir Yamakoğlu, Mustafa Nazikoğlu, Dursun Şeker, Yusuf Başaran.

MSP: İsmail Kahraman, Sait Pirim, Orhan Bilgin, Haydar Sadıkoğlu.

TİP: Ali Çillioğlu, Muhsin Karaosmanoğlu, Hızır Hantal, Hasan Akdemir.

15 Mayıs tarihinde resmî propaganda süresi başlamış, liderler ülke genelinde mitingler yapmaya başlamışlardı. Ülke içinde artan terör faaliyetleri, partilerin propaganda süreçlerini etkilemişti. Parti liderlerinin illerde düzenledikleri mitingler son derece gergin geçiyor, yoğun güvenlik önlemleri altında seçim çalışmaları devam ediyordu. 1 Mayıs 1977 tarihinde “Birlik, Mücadele ve Dayanışma Günü” vesilesiyle İstanbul Taksim Meydanı’nda gerçekleşen miting sırasında yaşanan kanlı olaylarda, 37 kişi hayatını kaybetmişti. Bu olayın yanı sıra ülke içinde CHP mitinglerine karşı giderek artan şiddet saldırıları gerçekleştiriliyordu.⁸⁹

Ülkenin gerginlikler içinde seçime gittiği o günlerde Rize'deki seçim havasını *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Turgut Güngör şu sözleriyle özetliyordu: “Siyaset genellikle aynı çatılar altında yapılıyor.” Haberin devamında ise siyasî partiler ve adaylar hakkında şu bilgilere yer veriliyordu:

Rize’de bir bina var. Kentin orta yerinde. Binanın üstünde CHP, karşısında MHP, yanında Ülkücülerin Lokali, hemen bitişiğinde DP[DemP], onunla kapı komşu TÖB-DER⁹⁰ lokalleri dizili.

88 *Yeni Rize*, 30 Mayıs 1977.

89 Çakmak, *a.g.m.*, s. 408.

90 Şerafettin Turan, 1970’li yılların Türkiye’inde sağda ve solda kurulan kuruluşlar hakkında şu bilgileri paylaşmaktadır: “27 Mayıs Devrimiyle değişen ortamda sol ideoloji sa-

Bir başka binada MSP, AP ve Büyük Ülkü Derneği lokalleri bulunuyor. Rize'nin içindeki bu durum ilçelerde de kendini gösteriyor. DP, MSP, MHP, CHP iç içe alanlarda yer alıyor. Aynı merdivenlerden inilip çıkılıyor. Bu nedenle de siyaset aynı çatılar altında yapılıyor... Eskiden politika ile yalnız yaşlılar ilgilenirmiş. Şimdi gençler politikaya ağırlıklarını koymuşlar... Bu gelişmede çay fabrikalarının önemli rolü olmuş... Çaykur'un siyasal iktidarın adamları ve özellikle AP'liler tarafından doldurulması, bir karargâh haline getirilmesi yalnız CHP değil, MSP açısından da tepkiye yol açmış.⁹¹

Turgut Güngör, CHP'nin Rize'de önde olduğunu, ön seçim sonrası belirlenen adaylar sonrası üç vekil şansının biraz zora girdiğini ifade

hipleri, yeniden örgütlenme ve düşüncelerini açıklayan yayınlar yapma olanağını bulmuşlardı. İlk aşamada Sosyalist Parti, arkasından Türkiye İşçi Partisi kurulmuştu... 1962 sonlarında sosyalist düşünceyi gençler ve aydınlar arasında yayma amacıyla Sosyalist Kültür Derneği oluşturulmuştu... Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) kurulmasıyla da (13 Şubat 1967), çalışma ve sosyal yaşamda olduğu kadar siyasal yaşamda etkileri günümüzde de süren bir etkinliğe kavuşmuştu... Yükseköğretim kurumlarında Fikir Kulüpleri adıyla oluşturulan grupları birleştirmek amacıyla Fikir Kulüpleri Federasyonu kurulmuştu. 1969'da Siyasal Bilgiler Fakültesinde yapılan genel kurul toplantısında adı Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) olarak değiştirilmişti... Sosyalist Fikir Kulüplerinin oluşturulmasına başlanması sağcı-milliyetçi çevreleri yeniden harekete geçirmişti. Onlar komünist diye toptan suçladıkları bu sol yayımlara ve eylemlere, başlangıçta yükseköğretim öğrencilerinin örgütleri olan, Milli Gençlik Teşkilatı ve Milli Türk Talebe Federasyonu'nun öncülüğünde girişmişlerdi... İlk örgütlenme de Aydınlar Kulübü adı altında ortaya çıkmıştı... Başlangıçta konferanslar ve seminerler düzenleyen kulüp, bir süre sonra etkinliği yitirip dağılmıştı. Ama aradan 6 yıl geçtikten sonra bu kez Aydınlar Ocağı olarak yeniden örgütlenecekti. Bu arada 1963'te İzmir'de yeni Komünizmle Mücadele Derneği de kurulmuştu... Başlarında Nihal Atsız'ın bulunduğu bir grup 1963 yılı sonlarında İstanbul'da Türkçüler Derneği'ni kurmuşlardı. Ama ertesi yıl merkezi Ankara'ya nakledilmiş ve adı Türkiye Milliyetçiler Birliği'ne çevrilmişti... Milliyetçi yükseköğretim gençliğini sola, komünizme karşı birleştirmek için Ülkü Ocakları adı verilen yeni bir örgütlenmeye yönelinmişti. 1967 sonlarında solcu olarak kabul edilen Türkiye Öğretmenler Sendikası'na (TÖS) karşı Milliyetçi Türk Öğretmenler Sendikası oluşturulmuştu. 1972 yılı başlarında da Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği (ÜLKÜ-BİR) kurulmuştu... ÜLKÜ-BİR kısa sürede yurt düzeyinde 340 şube açılmıştı... Türkiye Öğretmenler Birliği Derneği'yle (TÖB-DER) sürdürülen mücadeleler üzerinde durulmuştu. ÜLKÜ-BİR'den sonra polisler arasında da kurulan POL-BİR'ler de yaygınlık kazanmıştı. Böylelikle öğretim kuruluşlarının, öğrencilerin, öğretim üyeleri ve öğretmenlerin, yansız davranması gereken güvenlik güçlerinin birbirleriyle mücadeleyi amaç edinen örgütler halinde karşı karşıya gelmeleri yada getirilmeleri ile sürdürülen kargaşa ortamı, Türkiye'yi önce 12 Mart 1971 Muhtırası'na sürükleyecek, ondan da sonuç alınamayınca 12 Eylül Darbesi altında düşürecekti." Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi –Çağdaşlık Yolunda Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980), 5. Kitap, Bilgi Yayinevi, Ankara 2002, ss. 146-158.

91 Cumhuriyet, 16 Mayıs 1977.

ederken, Sami Kumbasar'ın Merkez'i, Yılmaz Balta'nın Pazar'ı temsil etmesi ile yerel siyasetteki dengenin korunduğuna vurgu yapıyordu. Üçüncü sırada yer alan Hızır Ekşi'nin ise Rize'nin önemli ailelerinden Ekşioğullarından olması seçilme şansını arttırıyordu. CHP'nin Rize'de oylarını arttırması bekleniyordu. AP'nin listesinin ilk sırasında eski DP Rize Milletvekili olan, Yassıada'da yargılanarak, ceza alan ve sonrasında affedilen İzzet Akçal'ın yer alması parti genel merkezi adına stratejik bir tercihti.

Yusuf İzzet AKÇAL

AP Rize Milletvekili⁹²

AP'nin eski DP döneminden kalma bir tabanı olması yanında, Çaykur'un Milliyetçi Cephe Hükümetleri zamanında AP İl Merkezi gibi işleminin ve milletvekili aday listesinde ikinci sırada Çaykur Yönetim Kurulu Üyesi Tuncay Mataracı'nın yer almasının, AP'nin iki vekil çıkarma olasılığını arttırdığı basında yer alıyordu. MSP'nin liste başında İsmail Kahraman yer alıyordu. *Cumhuriyet* muhabiri Turgut Güngör, MSP'nin Rize'de CHP'den daha çok AP'ye yönelik propaganda yaptığını ve AP'lileri dinsizlikle suçlayarak, Demirel'in yolsuzluklarını gündeme getirdiklerine yönelik gözlemlerini aktarıyordu. MHP ile CGP'nin Rize'de seçime ka-

92 1906 Rize İli Çayeli ilçesi, Çataldere köyü doğumludur. Annesi Ayşe Hanım, babası Ahmet Bey'dir. 1927 yılında Adliye Vekâleti Hukuk İşleri Müdürlüğü'nde memurluğa başlamıştır. 1930 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Kemaliye, Diyarbakır, Söke Kesin Savcılığı, Erzincan Ağır Ceza Savcılığı, İstanbul Hâkimliğinde, Üsküdar ve Bursa Ağır Ceza Savcılığı hizmet yapmıştır. IX, X ve XI. Dönem DP Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Maliye ve Bütçe Komisyonlarında görev almıştır. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde XVI. Dönem AP Rize Milletvekili olarak tekrar TBMM'ye girmiştir. Evli ve dört çocuk babasıdır. 1 Eylül 1987 tarihinde yaşamını yitirmiştir. *Türk Parlamento Tarihi-XVI. Dönem (1977-1980)*, C. 3, Haz: Esat Arslan, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 1697.

tılmalarının ve MHP adayı Tahir Yamakoğlu'nun Kalkandereli oluşunun AP'ye oy kaybettireceği, DemP'li Hasan Basri Akgiray'ın Pazar'dan oluşunun en azından bu ilçede partisinin oylarının korunmasına yol açacağı ifade edilmekteydi.⁹³

MSP Lideri Erbakan, seçime yakın bir zamanda İl Örgütünde yaşanan sıkıntılar sonrası ziyaretlerinden ilkinin Rize'ye gerçekleştirmişti. 17 Mayıs'ta Rize'ye gelen Erbakan, seçmenlere gemi sanayisini kuracağını müjdelemişti.⁹⁴ Erbakan'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra hakkında Rize'de yaptığı konuşmadan dolayı soruşturma açıldığına dair haberler basında yer almıştı. Habere konu olan olay hakkında Rize Emniyet Müdürü Adnan Atay bir açıklama yaparak, Erbakan'ın Rize'deki konuşmasında Türk Ceza Kanunu'nun 163. Maddesinde yer alan "*Dini siyasete alet etmek*" suçunu işlediği ve konu hakkında araştırma yapıldığı ifade edilmişti.⁹⁵

21 Mayıs 1977'de AP Lideri ve Başbakan Süleyman Demirel Rize'ye gelerek bir miting yapmıştı. Aynı gün yaptığı Trabzon mitingine göre Demirel'e Rize'de daha yoğun bir ilgi olduğu, mitingin daha canlı geçtiği basında yer almıştı. Demirel bu ziyaretleri sırasında Adnan Menderes'i anarak partisinin köklerine vurgu yapmış, milliyetçi, maneviyatçı sağ oyların bölünmemesi gerektiği üzerinde durmuştu. Demirel, MSP'nin güçlü olduğu Rize'de özellikle MSP seçmenine yönelik mesajlar veren bir konuşma yapmıştı. MSP'ye verilecek her oyun CHP'ye gideceğine vurgu yapan Demirel, MSP'nin CHP ile ortaklık yaptığını ve birlikte komünistleri affettiklerini belirterek, MSP'yi milliyetçilik anlayışı üzerinden suçlaması üzerine, Millî Selamet Partisi milletvekili adayı Naci Yılmaz ile MSP Rize Merkez İlçe Başkanı Osman Yetkiner, Demirel'e yönelik sözlü sataşmada bulunmuştu. Olay sonrası güvenlik görevlileri iki MSP'liyi gözaltına almıştı. Ayrıca Demirel, seçmenlerin çay üretimini artırmalarını isterken, almak ve işlemek işinin kendilerine ait olduğunu ve yeni fabrikalar kuracaklarını ifade etmişti.⁹⁶ Demirel, yoğun ilgi gördüğü Rize'den mutlu ayrılmıştı. Öte yandan seçim dönemi içinde Süleyman Demirel'e her gittiği yerde Kur'an-ı Kerim hediye edilirken, Demirel Kur'an-ı Kerim'i halkın önünde öpüp başına koyuyordu. Bu yönüyle de milliyetçi-muhafazakâr seçmene yönelik yoğun bir propaganda süreci yürüyordu.

93 *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1977.

94 *Milliyet*, 18 Mayıs 1977.

95 *Milliyet*, 23 Mayıs 1977.

96 *Milliyet*, 22 Mayıs 1977.

1977 seçimi öncesi Başbakan Süleyman Demirel'in mitinginde MSP'lilerin darp edilmesi

Kaynak: *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1977, s. 5.

CHP adına Genel Sekreter Yardımcısı Mustafa Üstündağ, Doğu Karadeniz'de Artvin, Trabzon ve Rize'yi ziyaret etmişti. Partisinin iddialı olduğuna değinen Üstündağ, Artvin'de tüm vekilleri, Rize'de iki vekilliği, Trabzon'da sekiz vekilden beşini alacaklarını ifade ediyordu.⁹⁷

Seçime birkaç gün kala, 2 Haziran'da CHP Lideri Bülent Ecevit Rize'ye gelerek, miting yapmıştı. Konuşmasının büyük bölümünde partisinin köye ve köylüye yönelik atacağı adımlara değinen Ecevit, Köykent ve güçlü kooperatiflerle köylülere sosyal güvenceler kazandıracaklarını, işçiye kazandırılan haklara köylüyü, esnafı ve memuru katacaklarını ifade ediyordu. Ecevit'in Rize ziyareti hakkında Rize Milletvekili Sami Kumbasar anılarında şu bilgileri bizlerle paylaşmaktadır:

97 *Milliyet*, 26 Mayıs 1977.

Ecevit'i Rize'ye zor şartlar altında getirdik. Demirel o gün 'Taksim'e gitmesin, korumasını yapamayız' demişti. Ecevit ise 'Ben yarın oraya gideceğim' beyanatını verdi. Biz de endişelendik. Rize'de bir şey olmasını istemedik. Valiyle irtibata geçip, Rize'de olmayan bir şey yaptık, çatılara tüfekli adamları çıkarttık. Milli güreşçimiz olan arkadaşımız Necati Morgül'ün petrol istasyonu vardı... Arkadaşımız AP'li idi. Zaman yokluğundan Ecevit'i elbiselerini değiştirmek için benzin istasyonuna soktuk... Ecevit, Rize'de 40 bin kişilik bir kalabalığa hitap etti. Rize'de görülmeyen bir mitingdi.⁹⁸

Ecevit'in Rize'ye gelişi sırasında, CHP konvoyuna yönelik bir silahlı saldırı gerçekleştirilmişti. Basına bilgi veren Rize Valisi İhsan Sözgen olayla ilgili şu açıklamada bulunmuştu: "CHP konvoyu Rize'ye gelirken, arkada bulunan bir pikaptan AP bayrağıyla süslü binaya el kol hareketi yapılmıştır. Binadakiler de taşla cevap vermiş ve pikabın camları kırılmıştır. Can kaybı ve yaralanan yoktur."⁹⁹

O günlerde Başbakan Süleyman Demirel, suikasta yönelik kendisine gelen bir ihbar mektubu sonrası Bülent Ecevit'i uyarmış, CHP Lideri'nin İstanbul Taksim'de miting yapmamasını istemişti. Bu talebe olumsuz yanıt veren Ecevit, Rize'de yaptığı konuşmasında Başbakan'a şu sözlerle cevap vermişti: "Türk halkı baskıya boyun eğmez. Demokrasi cesaret ister. Yüreğinde cesareti olmayanlar, demokrasiyi yaşatamazlar. Türk milleti demokrasiyi yaşatacaktır. Çünkü yüreklidir."¹⁰⁰ Ecevit'in kamuoyu ile paylaştığı bu sözler sonrası, Başbakan Süleyman Demirel'in suikast olacağına yönelik uyarılarına rağmen, 3 Haziran 1977'de binlerce insanın katılımıyla CHP İstanbul mitingi gerçekleşecekti. Başbakan Süleyman Demirel, suikasta yönelik ihbar mektubu eleştirileri karşısında "Sorumluluk şuuruyla hareket ettim."¹⁰¹

Milliyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi, seçim öncesi Ecevit ve Demirel'le bir görüşme yaparak, liderlerin ağzından seçime yönelik yorumlar almıştı. CHP Lideri Ecevit, partisinin tek başına iktidara geleceğine yürekten inanarak, seçimi kazanacağına yönelik inancını ortaya koyuyordu. Demirel ise Ecevit kadar iddialı konuşmamıştı. Seçimlerin çok enteresan olduğuna değinen Demirel, seçime üç gün kala hiç ummadığımız bazı talihsiz işler olabileceğini, o nedenle de bazı şeyleri öngörme-

98 Bilgin, a.g.e., s. 329.

99 Milliyet, 3 Haziran 1977.

100 Milliyet, 3 Haziran 1977; Cumhuriyet, 3 Haziran 1977.

101 Cumhuriyet, 4 Haziran 1977.

nin imkânsız olduğunu ifade etmişti.¹⁰²

5 Haziran 1977 Pazar günü ülke genelinde seçim yapılmıştı. Ülke geneline oranla Rize’de seçime katılım düşüktü. Seçimde hiçbir parti tek başına hükümet kurma çoğunluğunu elde edemezken, seçimin galibi oylarını önemli oranda atıtarak, uzun yıllardan sonra yüzde kırkların üzerine çıkan CHP’ydi. Bu sonuç, Milliyetçi Cephe Hükümetine karşı ana muhalefet görevi gören CHP’nin ve Bülent Ecevit’in siyasetinin bir başarısıydı. Seçimin ardından Rize’deki vekillikleri CHP ile AP paylaşmış, MSP bir önceki seçimde kazandığı vekilliği hükümet ortağı olduğu AP’ye kaybetmişti. Bu sonuç Demirel’in ülke genelinde ve Rize yerelinde yürüttüğü sola karşı oyları bölmeyin siyasetinin Rize’de hayata geçtiğine dair bir örnekti. Rize’de CHP’den mevcut Vekil Sami Kumbasar ile Yılmaz Balta, AP’den İzzet Akçal ile Tuncay Mataracı vekil seçilerek Meclise gitmişti.

Tablo 45: 5 Haziran 1977 Seçim Sonuçları (Genel ve Rize)

5 Haziran 1977 Millet Meclisi Seçim Sonuçları					
	Kayıtlı Seçme Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
Türkiye	21.207.303	15.358.210	72,4	14.827.172	450
Rize	180.722	125.964	69,7	122.118	4
5 Haziran 1977 Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Aldıkları Oy Sayısı ve Oranları					
Parti	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı		
CHP	6.136.171	41,4	213		
AP	5.468.202	36,9	189		
MSP	1.269.918	8,6	24		
MHP	951.544	6,4	16		
CGP	277.713	1,9	3		
Demokratik Parti	274.484	1,8	1		
TBP	58.540	0,4			
TİP	20.565	0,1			
Bağımsız	370.035	2,5	4		
5 Haziran 1977 Yılı Millet Meclisi Seçimlerinde Siyasî Partilerin Rize’de Aldıkları Oy Sayısı ve Oranları					
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı		
AP	55.865	45,8	2		

102 *Milliyet*, 25 Mayıs 1977.

CHP	39.111	32	2
MSP	15.095	12,3	
MHP	7.374	6	
DP	2.404	2	
CGP	2.148	1,8	
Bağımsız	121	0,1	

Kaynak: *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, TÜİK, Ankara 2008, s. 28, 81.

Görüldüğü üzere Rize’de de 1977 seçimlerinin kaybedenlerinin başında MSP yer alıyordu. Ayrıca AP içinden bölünerek kurulan Demokratik Parti ile CHP’den ayrılarak ortaya çıkan Cumhuriyetçi Güven Partisi bu seçimlerle birlikte silinmişti. Seçimin galibi iki parti vardı: CHP ve AP. Her iki parti, kendisine yakın seçmenlerin oylarını konsolide etmeyi başardıkları gibi, diğer parti seçmenleri ile yeni seçmenlerin oylarını kendi partilerine çekmişlerdi. AP, 1973 yılına göre yaşadığı oy kazancının önemli bir kısmını iki partiden elde etmişti. Demokratik Parti’nin kaybettiği yerlerdeki oylar tamamen AP’ye giderken, MSP’nin güç kaybı yaşadığı yerlerdeki seçmen de AP’ye gitmişti. Öte yandan MHP oy kaybı yaşamazken, oylarını arttırmayı başarmıştı. MHP, hem MSP’den, hem de kısmen AP ile DemP’den oy devşirmişti. Milliyetçi Cephe Hükümeti ortakları içinde AP ile MHP kazanan tarafta, MSP ile CGP kaybeden tarafta yer almıştı.

Seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümet kurma görevini CHP Lideri Bülent Ecevit’e verdi. Ecevit, diğer partilerle uyumlu bir hükümetin kurulacağına inanmadığı için bir azınlık hükümeti kurma yoluna gitti. Fakat CHP’ye karşı birleşen AP, MSP ve MHP’nin olumsuz oylarıyla hükümet Meclisten güvenoyu alamamıştı. Sonrasında Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümet kurma görevini AP Lideri Süleyman Demirel’e vermiş, Demirel de II. Milliyetçi Cephe Hükümetini kurmuştu. Bu sefer Koalisyon Hükümeti içinde üç parti yer almıştı: AP, MSP ve MHP. Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra ülke yerel seçimlere gitmişti.¹⁰³

4.2.5. 11 Aralık 1977 Yılı Belediye Seçimleri ve Rize

1977 yılı yerel seçimleri, önceki üç seçimde olduğu gibi genel seçim havası içinde geçmişti. CHP, Milliyetçi Cephe Hükümetlerine yönelik eleştirilerini parti propagandasının temeli yaparken, AP de seçim

103 Çakmak, *a.g.e.*, s. 411.

politikasını CHP'ye karşı kurmuştu. Genel seçimlerde olduğu gibi yerel seçimlerde de şehrin ve halkın sorunlarından ziyade, kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı bir dil seçime hâkim olmuştu.

11 Aralık 1977 tarihinde yapılacak olan yerel seçimlerin öncesinde ekim ayı ile birlikte Rize'de partilerin aday adaylarının isimleri kamuoyu ile paylaşılmaya başlanmıştı. CHP'de üç aday öne çıkıyordu: Hüseyin Mataracı, Ömer Bayar ve Mahmut Tuzcuoğlu. AP'de ise eski Başkan Ekrem Orhon'un ismi öne çıkarken, Şevket Kambur ismi de kulislere duyuluyordu. Diğer partiler ise başkanlıktan ziyade meclis üyelikleri için çalışacaklardı.¹⁰⁴

Partiler aday listesini aday yoklamasıyla belirleyecekti. Rize Merkez ilçenin belediye meclisine 28 üye seçilirken, merkeze bağlı İyidere bucağına 17 üye, Derepazarı'na 14 üye, Gündoğdu'ya 12 üye, Kendirli'ye 12 üye seçimi yapılacaktı.¹⁰⁵

6 Kasım'da yapılan aday yoklamasında CHP'de Ömer Bayar 140, Mahmut Tuzcuoğlu 64, Hüseyin Mataracı 18 oy almış, Ömer Bayar CHP'nin başkan adayı olmuştu. AP'de tek aday olarak yoklamaya giren Ekrem Orhon yeniden başkan adayı olmuştu.¹⁰⁶ MSP Osman Yetkiner'i, MHP Rıza Karamahmutoğlu'nu aday göstermişti. Bağımsız aday olarak seçim yarışına giren kişiler ise şu isimlerdi: Ahmet Öksüz, Ahmet Tecimer, R. Erdi Çivelek, Okan Can, Asım Şehirli, Hasan Hacıömeroğlu, Akif Tuzcu.¹⁰⁷ Belediye meclis üyelikleri AP'de yoklama ile belirlenirken, CHP'de Yönetim Kurulu tarafından belirlenecekti.¹⁰⁸ İlçelerde ise partilerin başkan adayları şu isimlerdi:¹⁰⁹

104 *Rize Postası*, 10 Ekim 1977.

105 *Rize Postası*, 5 Kasım 1977.

106 *Rize Postası*, 7 Kasım 1977.

107 *Rize Postası*, 28 Kasım 1977.

108 AP'nin 28 kişiden oluşan Belediye Meclis üye listesi için bkz: *Rize Postası*, 7 Kasım 1977. CHP, MHP ve MSP'nin Meclis aday listesi için bkz: *Rize Postası*, 9 Kasım 1977.

Partilerin il genel meclis aday listeleri için bkz: *Rize Postası*, 28 Kasım 1977.

109 *Milliyet*, 8 Kasım 1977.

Tablo 46: Rize İlçelerinde Başkanlık İçin CHP ve AP Adayları

İlçe	CHP	AP
Ardeşen	Nazmi Alçın	Mehmet Kabaoğlu
Çamlıhemşin	Osman Kutuluş	Bahadır Uzunboy
Çayeli	Sabri Bayraktar	Sabri Sözer
Fındıklı	Necmettin Mahmut Yazıcıoğlu	Rasim Selimoğlu
İkizdere	Ali Osman Biberöğlü	
Kalkandere	Şakir Kamiloğlu	Ziya Eyüboğlu
Pazar	Başar Telatar	Macit Basa

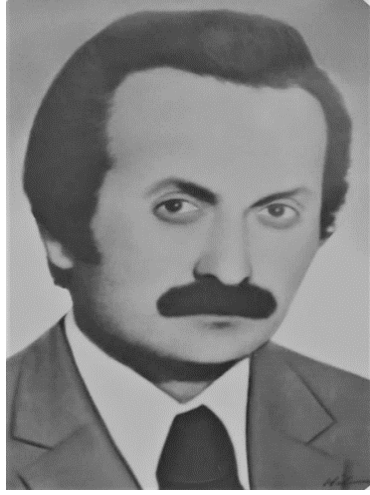
Yerel seçimler siyasî gerginliklerin gölgesinde gerçekleşmişti. Ülkenin birçok yerinde çıkan olaylarda onlarca insan yaralanmış ve hayatını kaybetmişti. Rize’de seçim günü yaşanan olayda, Kalkandere’ye bağlı Geçitler köyünde oylarını attıktan sonra evlerine dönen iki kişi kurşunlanarak öldürülmüştü.¹¹⁰ Rize’de CHP adayı Ömer Bayar 5.093 oy alırken, eski Başkan Ekrem Orhon’a 4.096 oy çıkmıştı. MHP adayı A. Rıza Karamahmutoğlu’na 226 oy, MSP adayı Osman Yetkiner’e 269 oy çıkmıştı. Belediye Meclisinde CHP 15 üye, AP 12 üye ve MSP 1 üye kazanmıştı.¹¹¹ Bağımsız aday olarak seçime giren Hasan Hacıömeroğlu 161 oy, Okan Can 139 oy, Asım Şehirli 106 oy almıştı.¹¹² Bu sonuçların ardından CHP adayı Ömer Bayar Rize Belediye Başkanı seçilmişti. Ömer Bayar, bir önceki başkan İsmail Ömeroğlu döneminde zaman zaman başkan vekilliği görevinde bulunduğundan belediye işlerine uzak bir isim değildi. Bayar, görev süresi boyunca özellikle Rize’nin ulaşım sorunlarına eğilmişti. Rize’de toplu taşımacılık alanında yatırımlar yapılırken, ilk kez belediye otobüsleri hizmet vermeye başlamıştı.¹¹³

110 *Milliyet*, 12 Aralık 1977.

111 Partilerden seçilen üyelerin isim listesi için bkz: *Rize Postası*, 12 Aralık 1977.

112 *Rize Postası*, 12 Aralık 1977.

113 *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları (1923-2019)*, s. 71.

Belediye Başkanı Ömer Bayar¹¹⁴

İlçelerdeki sonuçlar şöyleydi: Fındıklı ilçesinde CHP adayı Necmettin Mahmut Yazıcıoğlu, Kalkandere’de AP adayı Ziya Eyüboğlu, Gündoğdu’da AP adayı Hasan Aydın, Güneysu’da AP adayı Hilmi Mamatı, Çamlıhemşin’de AP adayı Bahadır Uzunboy, Ardeşen’de CHP adayı Nazmi Alçin, Çayeli’de AP adayı Sabri Sözer, Pazar’da CHP adayı Başar Telatar, İyidere’de AP adayı Nihat Mete, İkizdere’de bağımsız aday Kamil Tavukçu, Derepazarı’nda AP adayı Durali Erdoğan, Büyükköy’de bağımsız aday Cabir Küllükoğlu.¹¹⁵ Belediye Meclisinde CHP’den 15, AP’den 12 ve MSP’den bir üye yer almıştı.¹¹⁶ İl Genel Meclisi seçiminde CHP 32.452 oy, AP 32.238 oy, MHP 7.856 oy, MSP 7.373 oy almıştı.¹¹⁷ Genel Meclis üye sayısına baktığımızda merkezde AP’den üç, CHP’den üç aday seçilirken, Çayeli’de AP, CHP ve MHP’den birer üye, Ardeşen’de AP ve CHP’den birer üye, Fındıklı’da CHP’den bir üye, Kalkandere’de CHP’den bir üye, Pazar’dan CHP’den iki üye ile bir bağımsız üye, Çamlıhemşin’de AP’li bir üye ve İkizdere’den bağımsız bir üye seçilmişti. Toplamda CHP’den 9, AP’den 6, MHP’den 1 ve bağımsız 2 aday yer almıştı.¹¹⁸

114 Koyuncu-Usta, *Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları*.

115 *Rize Postası*, 12 Aralık 1977; *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1977.

116 *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1977.

117 *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1977.

118 *Rize Postası*, 14 Aralık 1977.

Karikatürist Bedri Koraman'ın çizgilerinden Demirel'in Rize ve Trabzon ziyaretleri

Kaynak: *Milliyet*, 28 Mayıs 1977, s. 1.

5 Haziran'da yapılan milletvekili seçim sonuçları ile aralık ayında yapılan yerel seçimlerde alınan İl Genel Meclisi seçim sonuçları karşılaştırıldığında ülke geneli ile paralel olarak Rize'de de yerel seçime katılım oranının düşük kaldığını görürüz. Ülke genelinde yerel seçime katılım yaklaşık %57 ile çok partili hayata geçildiğinden beri en düşük seviyesindeydi.¹¹⁹ Yerel seçim sonuçları genel seçim sonuçlarıyla paralellik göstermişti. Oylar AP ile CHP arasında bölünmüş, toplumsal kutuplaşma sandıkta kendini açıkça göstermişti. Genel seçime oranla yerel seçimde Rize'de seçime katılımın düşük kalması nedeniyle MHP hariç tüm partilerin oy sayısı düşerken, genele vurulduğunda CHP oy oranını artırmıştı. AP ile MSP'nin oy sayısı ile oy oranları düşmüş, MHP ise oylarını arttıran tek parti olmuştu. AP ve MSP seçmenini ya kaybetmiş ya da sandığa götürmemişti. Ayrıca Rize'de AP'nin seçmenlerini MHP'ye kaybettiği yolunda tespitler ortaya konmuştu. Bu tespitleri ülke geneli için de yorumlamak mümkündü. Açık olarak AP'den MHP'ye bir oy kayması olduğu ve Demirel'in bu gerçeğe rağmen sesini çıkarmadığı, bu durumun partisinde büyük rahatsızlık yarattığı ve istifaları beraberinde getirdiği yorumları yapılmıştı.¹²⁰

119 *Milliyet*, 26 Aralık 1977.

120 Örsan Öymen, "Çatıda Yangın Vaaa", *Milliyet*, 15 Aralık 1977.

Tablo 47: 5 Haziran 1977 Genel ve 11 Aralık 1977 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları

Partiler	5 Haziran 1977 Genel Seçimi		Partiler	11 Aralık 1977 İl Genel Meclisi Sonuçları	
CHP	39.111	% 32	CHP	32.452	% 37.6
AP	55.865	% 45.8	AP	32.283	% 37.4
MSP	15.095	% 12.3	MSP	7.373	% 8.5
MHP	7.374	% 6	MHP	7.856	% 9.1
Bağımsız	121	0,10	Bağımsız	6.339	% 7.3

Kaynak: *Milliyet*, 15 Aralık 1977; *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1977; Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007, s. 81.

Yerel seçimin kazananı CHP'ydi. AP'nin yıllardan beri kalesi olarak görülen Aydın ve Bursa belediyeleri de dâhil olmak üzere, birçok ilde seçimleri CHP kazanmıştı. CHP, 32 olan belediye sayısını 42'ye çıkarmıştı. Adalet Partisi, seçimlerden mağlubiyetle çıkmış, seçimler öncesi 22 olan belediye sayısı 15'e gerilemişti. MHP dört, MSP üç il merkezini kazanmıştı.¹²¹ AP Teşkilatı, bu yenilginin gerekçesini Milliyetçi Cephe Hükümetlerine bağlarken, bu ittifak en fazla MHP'ye fayda sağlamıştı. Bülent Ecevit'in seçim öncesi kamuoyunda "*Milliyetçi Cephe'ye Hayır*" sloganının seçmen tarafından kabul gördüğü kanısı hâkim olmuştu.¹²²

4.3. 1977 SEÇİMLERİNDEN 12 EYLÜL'E RİZE'DE SİYASİ GELİŞMELER

1977 seçimlerden birkaç ay sonra AP Rize milletvekili ve bir süre AP Rize İl Başkanlığı görevi yapan Tuncay Mataracı, partisinden istifa ederken verdiği istifa dilekçesi basında yer almıştı. Çay fiyatları konusunda hükümetin yeterli hassasiyeti göstermediğine değinen Mataracı, seçim bölgesine gidemediğini, Çaykur'da maksatlı kıyımların tahammül sınırlarını aştığını, AP'nin mevcut hükümet ortakları ile beklenen hizmetleri vermesine imkân kalmadığını, devletin itibarının yok edildiğini, din istismarının adeta moda hâline getirildiğini öne sürerek istifasını vermişti.¹²³ Mataracı'nın hedefinde Çaykur'da partizanlık yapmakla suçladığı iktidar ortağı MHP vardı.¹²⁴ Mataracı'nın istifasını geri alması için günlerce partili üst düzey yetkililer devreye girmiş, fakat Mataracı'yı istifasından vazgeçirememişlerdi. AP içinde devam eden siyasî kaynaşma, yerel se-

121 Turan, *a.g.e.*, ss. 183-187.

122 Çakmak, *a.g.m.*, s. 413.

123 *Milliyet*, 20 Kasım 1977; *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1977.

124 *Milliyet*, 21 Kasım 1977.

çimler öncesi parti içinde milletvekillerinin istifasını ertelemeleriyle kısa süren bir sessizlik sürecine girdi. Fakat yerel seçimlerden sonra istifalar hız kazanacaktı. Mataracı'nın yanı sıra onunla birlikte bazı AP'li vekiller de partiden istifa etmişti. İstifalar sonrası AP-MSP ve MHP'den oluşan Milliyetçi Cephe Hükümeti, Meclis çoğunluğunu kaybetmişti. AP içindeki istifaların başlıca nedeni, hükümet ortağı olan MSP ve MHP'nin oy oranlarının azlığına rağmen, elde ettikleri iktidar şansı ile kamu kurumlarında sistemli bir şekilde örgütlenme arzusu ve buna AP Yönetimi ile lideri Başbakan Süleyman Demirel'in sessiz kalmasıydı.

AP'de devam eden istifalar ve yerel seçimlerden CHP'nin güçlenerek çıkmasının ardından CHP Lideri Bülent Ecevit, Milliyetçi Cephe Hükümetini düşürmek üzere harekete geçmişti. Türk siyasî tarihine "*Güneş Motel Olayı*" olarak geçen görüşme trafiği yaşanmıştı. CHP Lideri Bülent Ecevit, İstanbul Florya'daki Güneş Motel'de, AP'den ayrılan 12 bağımsız vekille bir araya gelmişti. Hükümeti düşürmeye yönelik Meclise gensoru verilmesi ve sonrasında CHP ile birlikte CGP, DP ve bağımsızlardan oluşacak bir hükümetin kurulması bu görüşmelerde karar altına alınmıştı. 31 Aralık 1977 tarihinde Mecliste yapılan gensoru görüşmelerinin ardından hükümete 218'e karşı 229 oyla güvensizlik oyu verilmiş, gensoru ile hükümet düşürülmüştü. Böylece II. Milliyetçi Cephe Hükümeti, Cumhuriyet tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olmuştur.

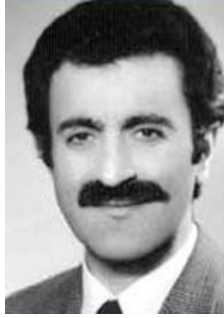
AP'den ayrılan ve bağımsız kalan vekiller arasında yer alan Rize Milletvekili Tuncay Mataracı, yaşanan bu gelişmeler sonrası basına verdiği beyanatında, AP içinde yaşananları Süleyman Demirel'den ziyade Genel Başkan etrafında bir cunta ağı ören parti yönetimindeki kişilere bağlamıştı. Bu cuntacı yapılanmanın geçmişte Adnan Menderes'in de başını yediğine vurgu yapmıştı. AP'den istifa eden 12 vekil olarak birlikte, sıkılmış bir yumruk gibi hareket edeceklerini ifade eden Mataracı, CHP ile bağımsızlar arasında yapılacak olan bir koalisyona yönelik soruya verdiği cevabında, memleketi hükümete bırakmamak için kendilerinden beklenen görevi elbette yerine getireceklerini ifade etmişti.¹²⁵ Hükümet kurma görevi Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından Bülent Ecevit'e verilmişti. Ecevit içinde CGP, DP ve bağımsızların yer aldığı bir hükümet kurarak işe koyulmuştu. Bağımsız vekillerin çoğuna bakanlık verilerek kurulan 42. Cumhuriyet Hükümeti, Meclisten güvenoyu alarak işbaşına geçmişti. Bağımsız Rize Milletvekili Tuncay Mataracı, Gümrük ve Tekel Bakanı olarak hükümette görev almıştı. Ecevit'in hükümet programında

125 *Milliyet*, 22 Aralık 1977.

çay ziraatına ilişkin şu ifadelere yer verilmişti:

*Bugün çay üreten bir ülke olmamıza karşın üretilen çayı işleyecek kapasitede fabrika olmadığından bu üründen gerekli yarar sağlanamamaktadır. Bunun önlenmesi için yeni çay fabrikaları yapılacak, bunların özellikle üreticiyi taşıma sıkıntısından kurtaracak yerlerde kurulması olanakları araştırılacaktır. Mevcut çay fabrikaları da genişletilecektir.*¹²⁶

AP'den ayrılıp Ecevit'in kurduğu hükümette görev alan Mataracı, Rize'ye yaptığı bir ziyaret sırasında AP'den ayrılış nedeni hakkında şu açıklamalarda bulunmuştu: "Milliyetçi geçinip koltuk kavgası için kardeşi kardeşe vurduran renkli renksiz diye vatandaşları ikiye bölen zihniyete karşı çıktıklarımı ileri sürerek 11 tane pırl pırl insan MC'ye daha fazla tahammül edemezdi."¹²⁷

Tuncay MATARACI

AP/BAĞIMSIZ/CHP Rize Milletvekili¹²⁸

126 *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri(17 Kasım 1974-12 Kasım 1979)*, C 6, Yay. Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 5407.

127 *Rize Postası*, 2 Mart 1978.

128 1935 Rize doğumludur. Annesi Meziyet Hanım, babası Mehmet Tevfik Bey'dir. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Rize'de, tamamlamıştır. Rize Akşam Tekniker Okulu İnşaat Bölümünden 1966 yılında mezun olmuştur. 1967- 1969 yılları arasında Rize Y.S.E Müdürü olarak görev yapmıştır. 1970 yılında AP İl Başkanı seçilmiş ve 1977 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. 1970 yılında Merkez Çay Ekicileri Kooperatifi Başkanı olmuştur. 1975 yılında ÇAYKUR Genel Müdürlüğünde Çay Üreticisi Temsilcisi olarak Yönetim Kurulu Üyeliği görevinde bulunmuştur. 3. Ecevit Hükümeti zamanında Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görev almıştır. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde XVI. Dönem AP Rize Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Fransızca bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır. *Türk Parlamento Tarihi XVI. Dönem (1977-1980)*, C. 3, Haz: Esat Arslan, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s.1700.

Tuncay Mataracı, görevi sırasında yaptıklarını ve yapacaklarını *Milliyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi'ye verdiği röportajda anlatmıştı. Bu röportajında daha çok kaçakçılıkla nasıl mücadele edileceği konusunda bilgi veren Mataracı, özellikle tütün kaçakçılığı üzerinde durmuştu.¹²⁹ Mataracı'nın Gümrük ve Tekel Bakanı olmasından sonra Rize'li çay üreticilerinin devletten alacakları çay ücretlerinin hızla ödendiği görülmektedir. Mataracı, Rize'ye yaptığı ziyaretlerinde CHP ile yaptığı işbirliğini ve başta çay fabrikaları olmak üzere Rize'ye yapacakları yatırımları seçmenleriyle paylaşmaktadır. AP'den istifasında büyük rol oynayan Çaykur'daki yapılanma karşısında Mataracı, bakan olmasından sonra Çaykur'un MHP'li olan müdürü ve yardımcılarını görevden almıştı.¹³⁰ Tuncay Mataracı'nın Rize'nin yerel siyasetinde etkin bir kişi olduğunu, onun için gazetelerde şiirlere yer verilmesinden görüyoruz. Mataracı'nın şahsına yönelik yazılan bir şiirden aldığımız birkaç satır şöyledir:¹³¹

*Mataracı dediler göremedim matara,
Safi altın cevheri yoktur bir gram tara
İmdadına yetişir düşen olursa dara
Güldürdü yüzümüzü var olsun mataracı
Cimilin yaylasına yol lazımmiş taşlara
Bizim yol asla olmaz istemiştik başlara
Gelip köy köy dolaşın mebus lazım şaşlara
On mebusa bedeldir bir tane mataracı...*

Rize'de 1978 yılından itibaren bir siyasî çatışma ortamının oluşmaya başladığı dönemin gazetelerinden anlaşılmaktadır. Yılın başında Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) üyesi bir eğitim müfettişi kaldığı otel odasında ölü bulunmuştu. Rize Eğitim Enstitüsünde, Ankara'dan nakledilen ülkücü öğrencilerin çıkardığı olaylarda iki devrimci öğrenci yaralanmış, TÖB-DER Rize Şubesi'nin camları kırılmıştı.¹³² Şehir içinde ülkücü komandoların faal olduğu Rize Lisesi, Ticaret Lisesi ve Yapı Meslek Lisesi öğrencileri demir çubuk ve taşlarla dövülmüş, bıçakla yaralanmışlardı.¹³³ Rize Lisesi Okul Aile Birliği adına gazeteye bilgi veren bir velinin ifadeleri ilginçtir:

129 *Milliyet*, 23 Ekim 1978.

130 *Cumhuriyet*, 2 Mart 1978 ve 7 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1978.

131 "Mataracıya", *Yeni Rize*, 17 Şubat 1977.

132 *Milliyet*, 12 Eylül 1978.

133 *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1978.

*Hemen bütün sınıflarda haftada iki tam öğrenim günü öğrenciler okula gitmemektedir... Okul bir öğrenim kurumu olmaktan çıkmıştır. Kaçınılmaz sonuçlardan biri olarak okul öğrenimden çok öğrenciler arasında kavgaların arenası durumuna getirilmiştir. Sınıflarda ders görmekte, öğretmenleri beklemekte olan öğrencilerin üzerine dersleri boş olanlarca haçlı seferleri gibi baskınlar düzenlenmektedir.*¹³⁴

Belediye Parkı'nda sağcı-solcu grup arasında çıkan çatışmada üç kişi yaralanmış, olaylara karışan 74 kişi gözaltına alınmıştı.¹³⁵ Rize Valisi İlhan Sözgen, Millî Eğitim Müdürlüğü'nün onayladığı bir genelge ile Rize'deki tüm okullarda gazete dâhil her türlü yayının okunmasını, spor kulübü dışında her türlü derneğe üye olunmasını ve rozet takılmasını yasaklamıştı.¹³⁶

Rize içinde ülkücü komandoların yanı sıra MSP'ye bağlı gençler tarafından Akıncılar adı altında oluşturulan bir yapılanma da dikkat çekiyordu. Zaman zaman ülkenin çeşitli yerlerinden gelen öğrencilerin katılımı ile Rize'de kamplar yapan Akıncılar'ın, 1978 yılı yaz ayındaki kampında olaylar çıkmış ve bir kişi hayatını kaybetmişti. Konu hakkında bilgi veren Rize Valisi şu ifadelerde bulunuyordu:

*MC Hükümetleri dönemlerinden beri MSP fikrini benimseyen 10, 15, 20 yaşlarındaki Akıncılar her yıl birkaç kez olmak üzere Rize'de çeşitli bölgelerde kamp düzenlemekteydi. Bu yıl yapılan kamp konusunda aldığımız ihbarları değerlendirdik ve bir arkadaşın ölümüne neden olan bir Akıncı ile silah ve mermileriyle yakalanan 5 Akıncı tutuklandı. Yeşilköy'de yapılan kamp yeri, amaç dışı kullanıldığı için kampı yıktırdık ve dağıttık.*¹³⁷

CHP Rize Milletvekili Yılmaz Balta'ya yönelik Ankara'da bir silahlı saldırı gerçekleştirilmişti. Olayla ilgili olarak basına bilgi veren Balta, misafirleriyle birlikte Rize'den Ankara'ya döndüğü gece MHP tarafından himaye gördüğünü iddia ettiği kişilerin evinin duvarına "MHP, ÜGD, Başbuğ Türkeş" gibi sloganlar yazdıklarını, kişileri gördükten sonra bu kişilerin ateş açtığını, yakınlarını yaraladığını, kendisinin bir kişiyi yakaladığını ve olay yerine gelen polise teslim ettiğini ifade etmişti. Saldırganların MHP tarafından himaye edildiğine değinen Balta, "Anarşiye karşı ol-

134 "Rize Lisesi olumsuz koşullar içinde", *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1978.

135 *Milliyet*, 17 Eylül 1978.

136 *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1978.

137 *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1978.

duklarını, üyelerinin kanunsuz hiçbir eyleme katılmadığını, barış ve kardeşlikten yana olduklarını sahtekârca bağırانların silahlı saldırganlara sahip çıkmaları, teşvik ve himaye etmeleri, onların ikiyüzlülüğünü bu olayda bir kez daha kanıtlamıştır.” ifadelerinde bulunmuştu.¹³⁸

Yılmaz BALTA

CHP Rize Milletvekili¹³⁹

MHP Genel Sekreter Yardımcıları Avni Çarsancaklı ve Yaşar Okuyan, MHP İlçe Kongresi'ne katılmak için gittikleri Rize'nin Pazar ilçesinde saldırıya uğramıştı. Saldırı sırasında Okuyan ile Rize MHP İl Başkanı Tahir Yamakoğlu'nun araçlarının camları kırılarak yolları kesilmişti. Yaşar Okuyan, kendilerinin kongrelerden önce Rize Valiliği ile Pazar Kaymakamı'nı saldırılara karşı önlem almaları konusunda uyardıklarını ama hiçbir önlem alınmadığını ifade ederek, bunun hesabını soracaklarına vurgu yapmıştı.¹⁴⁰

MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş parti olarak hükümetin ülke içindeki sıkıyönetim uygulamalarına olumlu baktıklarını ifade ederek, giderek artan olaylar sonrası “Ülkenin ve milletin bütünlüğü” gerekçesiyle

138 *Milliyet*, 29 Temmuz 1978.

139 1937 Pazar doğumludur. Annesi Hatice Hanım, babası M. Hikmet Bey'dir. İlk ve ortaokulu Rize'de tamamlamıştır. Liseyi ise Ankara'da bitirmiştir. Lise sonrası Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi tamamlamıştır. Akademinin İstatistik Enstitüsünü, Devlet İstatistik Enstitüsü Eğitim Merkezini bitirmiştir. Yükseköğrenim sonrası Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek İstatistik ve İktisat konularında bir yıl eğitim almıştır. 1956 yılında girdiği DİE Araştırmacı, Uzman-Müdür Yardımcısı, Müdür ve Müşavir olarak görev almıştır. 5 Haziran 1977 milletvekili genel seçimlerinde XVI. Dönem CHP Rize Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. İngilizce bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır. 25 Mayıs 2010 tarihinde vefat etmiştir. *Türk Parlamento Tarihi XVI. Dönem (1977-1980)*, C. 3, Haz: Esat Arslan, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 1698.

140 *Milliyet*, 9 Aralık 1978.

Rize'nin de sıkıyönetim uygulanacak iller arasında yer almasını istemiş, bunu sık sık kamuoyuna beyan etmişti.¹⁴¹ Ecevit Hükümeti, ülke içinde artan olaylar sonrası, özellikle Maraş olayları sonrası, 13 ilde sıkıyönetim ilan etmişti. Rize'de gerçekleşen olaylar sonrası CHP Gençlik Kolları Başkanı Süha Akıncı, Trabzon ve Rize'de incelemelerde bulunmuştu.¹⁴²

1979 yılı boyunca da Rize'de toplumsal olaylar devam etmiş, sağ-sol çatışmasından dolayı çıkan olaylarda ölen ve yaralananlar olmuştu. Özellikle Rize'de faaliyet yürüten eğitim kurumları, sağ-sol çatışmanın etkisini gösterdiği en önemli alanlardı. Rize Eğitim Enstitüsü yanında Rize Lisesi, Ticaret Lisesi, Yapı ve Meslek Lisesi, Merkez Ortaokulu, Zihni Derin Ortaokulu gibi en başta gelen eğitim kurumları üzerinden bir iktidar savaşı Rize'de kendini göstermişti. İktidarlar değiştikçe bu kurumların yönetimleri değişiyor, gelen yönetim kendi zihniyetini kurumlar bünyesinde hâkim kılmak için adımlar atıyordu. Örneğin, 1979 yılı sonlarına doğru CHP Hükümetinin son bulmasının ardından yeni hükümet, Süleyman Demirel tarafından kurulmuştu. Yeni gelen hükümetin Rize'deki ilk icraatı eğitim kurumlarının başında bulunan bütün müdürlerin değiştirilmesi olmuştu. Bu değişime itiraz eden öğrenciler tarafından okullar işgal edilirken, 179 öğrenci gözaltına alınmış, bunların bir kısmı tutuklanmıştı. Olayların ardından tutuklanarak cezaevine konan öğrenciler, açlık grevine başlamışlardı.¹⁴³

Yıl boyunca Rize'de sağ-sol çatışmalarının devam ettiğini görüyoruz. Örneğin nisan ayı içinde sağ görüşlü olduğu ifade edilen İmam Hatip Lisesi Tarih Öğretmeni Fehim Erişti, okula giderken açılan ateş sonrası öldürülmüştü.¹⁴⁴ Bu olaydan birkaç gün sonra sol görüşlü başka bir öğretmen öldürülmüştü.¹⁴⁵ Çaykur Genel Müdürlük binasına patlayıcı madde atılmıştı.¹⁴⁶ Bu olayların olduğu günlerde Alparslan Türkeş, partisinin İl Kongresine katılmak üzere Rize'ye gelmiş ve açık hava toplantısı düzenlemişti. Konuşmasında "*Anarşinin yegâne kaynağı komünist ve bölücü mihraklardır. İktidar bu mihrakların üstüne gitmemekle direnmektir.*" ifadelerinde bulunan Türkeş'in mitingi sonrası taraflar arasında karşılıklı taşlamalara varan olaylar sonrası bir polis memuru yaralanmış, beş kişi de gözaltına

141 *Milliyet*, 27 Aralık 1978; *Milliyet*, 15 Ocak 1979.

142 *Milliyet*, 18 Ocak 1979.

143 *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1979; 2 Ocak 1980.

144 *Milliyet*, 19 Nisan 1979.

145 *Milliyet*, 12 Eylül 1979.

146 *Milliyet*, 22 Nisan 1979.

alınmıştı.¹⁴⁷ Ülke genelindeki 1 Mayıs törenlerinde olaylar çıkan iller arasında Rize de yer almıştı. Törenler sonrası konvoylar hâlinde dönenler Çayeli ilçesinde açtıkları ateş sonrası bir çocuğun yaralanmasına neden olmuş, bunun üzerine Çayeli halkı konvoyun yolunu kesmek istemişti. Halkın konvoya taşlarla saldırması sonrası araçların camları kırılmıştı. Çayeli Hükümet binası ile CHP ilçe binası taşlanmıştı. Olaylar nedeniyle 7 kişi hakkında gözaltı kararı alınmıştı.¹⁴⁸

Rize’de yaşanan bu olayların sıcaklığı içinde Rize’ye ziyarette bulunan MSP Lideri Necmettin Erbakan, Rize’nin merkezi yanında ilçelerini de içine alan geniş bir ziyaret turu yapmış, 1977 seçimlerinde il genelinde kaybettiği oyları geri alma yönünde teşebbüslerde bulunmuştu. Erbakan, şehir genelinde katıldığı bu etkinliklerde AP’yi hedefine alan konuşmalara ağırlık vermiş, ülkeyi komünistlerin ve masonların kuşatmasının nedeni olarak geçmişteki AP iktidarını görmüştü. Erbakan, Cumhuriyet alanında yaptığı konuşmasında, uzun yıllar AP Rize İl Başkanlığı yapan, sonrasında milletvekili olan ve ardından partisinden istifa ederek bağımsız kalan, hâlihazırda mevcut Ecevit Hükümetinden Gümrük ve Tekel Bakanlığı görevini yürüten Rize Milletvekili Tuncay Mataracı’yı hedefine almıştı. Erbakan, AP’den CHP’ye geçen milletvekillerine çatarak “AP’den CHP’ye geçmenin kızamık hastalığından kaçarak çiçek hastalığına yakalanmak olduğunu” ifade etmiş; AP’den istifa eden milletvekillerini masonlukla suçlamıştı. Konuşmasında AP ile CHP’nin hastalık ve mikroptan başka bir şey olmadığını vurgulamıştı.¹⁴⁹ Erbakan’ın söylemlerinde AP’ye ağır ithamlarda bulunması, Rize’de AP’ye kaptırdığı oyları geri alma isteğinin bir yansımasıydı.

14 Ekim 1979 tarihinde Cumhuriyet Senatosu ile milletvekili ara seçimi yapılmıştı. Senato araseçimleri öncesi Rize’de yapılan önseçimlerde AP İl Örgütü ile Gümrük ve Tekel Bakanı eski AP’li Tuncay Mataracı arasında bir çekişme yaşanmıştı. Mataracı’nın ön seçimler öncesi eski AP Milletvekili Salih Zeki Köseoğlu’nu perde arkasından desteklediğine yönelik iddialar AP örgütünü çok rahatsız etmiş, ön seçimlerde Mataracı’ya tepki koymak adına Şükrü Meto’yu aday olarak öne sürmüştü.¹⁵⁰ Bu seçimde Rize’den partilerin gösterdikleri senatör adayları şu isimlerdi: CHP’den Doktor Talat Doğan, AP’den Petrol Ofisi Eski Genel Müdür Yardımcısı Şükrü Meto, MHP’den Emekli Albay M. Ali Kurtuluş, CGP’den

147 *Milliyet*, 28 Nisan 1979.

148 *Milliyet*, 2 Mayıs 1979.

149 *Milliyet*, 28 Ağustos 1979; *Milliyet*, 30 Ağustos 1979.

150 *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1979.

Emekli Albay Cihan Kumbasar, MSP'den Mehmet Cemalettin Numanoğlu, TİP'den Avukat Ahmet Ali Akar.¹⁵¹

Seçimler öncesi 16 Eylül 1979'da Bülent Ecevit Rize'yi ziyaret etmişti. Hükümet Meydanı'nda büyük bir kalabalığa hitap eden Ecevit'in yanında AP'den istifa eden, sonrasında hükümette Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görev yapan Rize Milletvekili Tuncay Mataracı da yer almıştı. Ülke içinde yaşanan anarşi olayları ile ekonomik sıkıntılara değinen Ecevit, taban fiyatları konusunda CHP Hükümetinin geçen hükümetlere oranla başta çay olmak üzere tarım ürünleri taban fiyatlarında %200'e varan artışlar sağladığına vurgu yaparak, "Evvvela haktan, Allah'tan, sonra halktan alacağımız güçle engelleri aşacağız." ifadelerinde bulunmuştu.¹⁵²

CHP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit, Rize'de yaptığı seçim konuşmasından önce Rize Bağımsız Milletvekili Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı'yı takdim etmişti. Ecevit ve Mataracı büyük sevgi gösterileriyle karşılandı.

Kaynak: Milliyet, 17 Eylül 1979, s. 1.

Bülent Ecevit'in ardından AP Lideri Süleyman Demirel 25 Eylül'de Rize'ye gelerek miting yapmıştı. CHP Hükümetini eleştiren Demirel, hükümetin uyguladığı iflas etmiş iktisadî politikalar nedeniyle köylünün insafsızca ezildiğini, fukaralığın yaygınlaştığını ifade ederek,

151 Milliyet, 8 Eylül 1979; Cumhuriyet, 18 Eylül 1979.

152 Milliyet, 17 Eylül 1979.

“Yıllarca kaldırmak için uğraşıp, didindiğimiz kara sabanı, kağnıyı, çarığı tekrar ortaya” çıkardıklarına vurgu yapmıştı. Rize içinde seyahati sırasında denize dökülmek üzere hazırlanan çay yapraklarını gören Demirel, çay fabrikalarının kömürsüzlük nedeniyle çalışmadığına değinerek, “Petrolü dışarıdan alıyoruz diyorlar. Bizim öz kaynağımız kömürü de mi dışarıdan alıyorlar. Nasihatle fabrikalar çalışmıyor.” ifadelerinde bulunmuştu. Demirel’in ziyareti renkli görüntülere de sahne olmuştu. Örneğin Kalkandere ilçesinde bir partili kesilen dananın kanını avuçladıktan sonra Demirel’in kafasına sürmüş, Demirel vatandaşın bu davranışına ses çıkarmamıştı.

Kalkandere ilçesinde bir AP'li tarafından başına kurban kanı sürülen Süleyman Demirel

Kaynak: Milliyet, 27 Eylül 1979, s. 1.

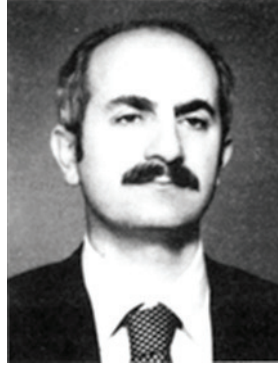
Süleyman Demirel, Çayeli ilçesinde halka yaptığı konuşması sırasında hükümetin çay üreticisine para göndermediğinden bahsederken, vatandaşın birinin “Dün Ödedi” demesinin ardından Demirel, “Ben geliyorum da ondan, belki yağ mağ da gelir.” diyerek espri yapmıştı.¹⁵³ Hem Ecevit hem de Demirel’in Rize ziyareti sırasında iki liderin de seçim otobüsünün yakıtı bitmişti. Muhalefetin iktidarı ülkede akaryakıt yok şeklinde eleştir-

¹⁵³ Milliyet, 26 Eylül 1979; Milliyet, 27 Eylül 1979.

diği dönemde böyle bir olayın gelişmesi gazetelerin ilk sütunlarında yer almıştı.¹⁵⁴

Seçim öncesi Rize'deki havayı ulusal basına aktaran gazeteciler AP'yi seçimlerde önde görüyordu. Bakan olduktan sonra Rize'ye ve Rizespor'a önemli katkılar sunan Tuncay Mataracı'ya rağmen CHP'nin şansının az olduğu, MSP ile MHP'nin ise seçimde hiç şansının olmadığı yolunda haberler paylaşılmıştı.¹⁵⁵ 14 Ekim'de ülke genelinde yapılan senato ve ara seçimleri, Adalet Partisi'nin büyük başarısı ile sonlanmıştı. Senato seçimlerinde AP 33, CHP 12, MSP 4, MHP 1 senatörlük kazanmıştı. Beş ilde (Aydın, Edirne, Konya, Manisa, Muğla) yapılan milletvekilliği ara seçimlerinin tamamını AP kazanmıştı. Bu seçim sonuçları sonrası Demirel, Ecevit Hükümetinin istifasını istemişti.

Rize'deki senatörlük seçimini AP adayı Şükrü Meto kazanmıştır.¹⁵⁶

Şükrü METO

AP Rize Senatörü¹⁵⁷

154 *Milliyet*, 28 Eylül 1979.

155 *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1979.

156 *Milliyet*, 15 Ekim 1979.

157 1 Temmuz 1934'de Rize İyidere ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1955'de Rize Lisesini, 1960'da İ.Ü. İktisat Fakültesi İşletme ve Maliye Bölümünü bitirdi. 1 Ocak 1964'de Türkiye Çimento Sanayii A.Ş. İstanbul Alım Satım Müdürlüğünde görev aldı. 30 Eylül 1968'de Rize-İyidere Belediye Başkanı seçilerek bu görevden ayrıldı. 29 Kasım 1969'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Akaryakıt Müfettişliği'ne atandı. 1 Kasım 1973'de Petrol İşleri Genel Müdürlüğü Müfettişi oldu. 7 Temmuz 1975'de Petrol Ofisi Genel Müdür Yardımcılığına getirildi. 17 Mart 1977'de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müşavir olarak görevlendirildi. 14 Ekim 1979'da yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde Adalet Partisi adayı olarak Rize Üyeliğine seçildi. Senatoda Bütçe ve Plân Komisyonunda kâtip üye ve Bütçe Karma Komisyonunda üye olarak çalıştı. 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasında yasama ve yürütmeyi üstlenen Millî Güvenlik Konseyi tarafından ya-

CHP bu seçimde Rize’de oy kaybına uğrarken, AP oylarını arttırmıştı. CHP Rize İl Başkan Vekili ve İl Sekreteri Avukat Haydar Kulaksızoğlu seçim sonuçlarını *Cumhuriyet* gazetesine şöyle değerlendirmişti:

Sonuçları, ülkenin içinde bulunduğu zor koşulları aşma açısından olağan karşılıyor. Ekonomik sorunlar karşısında başarılı olmak gerçekten zordu. İşte bu zoru yeteri kadar aşmak mümkün olmadı. Ülkenin içinde bulunduğu güç koşullar gereği kadar halka anlatılmadı. Başta denge politikasıyla sermayeye yaranılmadı, aşırı sağ terörün kaynaklarına inilemedi. Emekçi yığınlar memnun edilemedi. Emperyalist kuşatmadan ülke kurtulamadı. Etkin fiyat denetimi yapılmadı. Akaryakıt dışında temel gıda maddeleri, örneğin demir, çimento, yağ, şeker kuyrukları kaldırılmadı. Kamu kuruluşları sermayeye karşı etkili kılınmadı. Genel uygulama ‘ahbab çavuş’ ilişkileriyle yapıldı.¹⁵⁸

Tablo 48: 1979 Yılı Rize Senato Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	151.060
Kullanılan Oy	106.214
Geçerli Oy	104.382
AP	55.638 (% 53,35)
CHP	25.912 (% 25,78)
MSP	13.064 (% 12,51)
MHP	5.307 (% 5,08)
CGP	1.535 (% 1,47)
TİP	762 (% 0,73)
SDP	738 (% 0,70)
TSİP	375 (% 0,36)

Kaynak: *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1979.

sama meclisleri kapatılmakla üyeliği sona erdi. 27 Şubat 1981’de tekrar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müşavirliğine atandı. 11 Mayıs 1981’de kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 1991’e kadar Ankara’da ve Mersin serbest bölgede çeşitli ticarî faaliyetlerde bulundu. Meto, 13 Haziran 1961’de Bayan Tomris ile evlenmiş olup, Kutsiye Hilâl (1963), Banu (1967) ve Sedef (1971) in babasıdır. *Türk Parlamento Tarihi- Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980)*, Haz: Fahri Çoker, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 719.

158 *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1979.

CHP liderliğindeki hükümet döneminde, ülke içindeki ekonomik sıkıntılar ve şiddet olayları devam etmişti. 14 Ekim 1979 tarihinde yapılan ara seçimlerde, CHP'nin oylarında yaşanan düşüşe karşın AP oylarındaki artışın ardından CHP Hükümeti, Mecliste azınlık konumuna düştü. Bunun üzerine 12 Kasım 1979'da Ecevit, hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı'na verdi. Ardından hükümeti kuran Süleyman Demirel, ekonomik konulara öncelik vermişti. Başbakanlık Müsteşarlığına getirilen Turgut Özal tarafından hazırlanan ekonomik kararlar 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe kondu. Kararların uygulamaya konmasının ardından devalüasyon yapıldı ve 1 Amerikan Doları 70 TL, 1 Alman Markı 40,49 TL oldu. Piyasadaki tüm ürünlere, yüksek oranlarda zamlar yapıldı. Ülkeyi serbest piyasa ekonomisine geçirecek olan kararlar toplumun çeşitli kademelerinden eleştirilere uğramış ve olaylar patlak vermişti.¹⁵⁹

Ecevit Hükümetinin sona ermesinin ardından bağımsız Rize milletvekili Tuncay Mataracı'nın CHP'ye gireceğine yönelik parti yönetimi tarafından bazı girişimlerde bulunulması üzerine, CHP Rize milletvekilleri olan Sami Kumbasar ile Yılmaz Balta ve Artvin milletvekili Mehmet Balta'nın partilerinden istifa edeceklerine yönelik haberler gazetelerde yer almıştı.¹⁶⁰ CHP'li vekillerin bu uyarılarına rağmen Tuncay Mataracı CHP'ye geçmişti.¹⁶¹ Rize ve Artvin vekillerinin itirazlarına karşı duran Bülent Ecevit, *"Eğer Mataracı'nın partiye alınması bir suç ise, bu suç bana aittir. Mataracı'nın CHP'ye yakışır bir tutum izleyeceğinin teminatı benim."* ifadelerinde bulunmuştu.¹⁶² Genel Başkan'ın bu müdahalesine karşın CHP'li bazı milletvekilleri arasındaki gerginlik azalmamıştı. Rize Milletvekili Sami Kumbasar ile Yılmaz Balta ve Artvin Milletvekili Mehmet Balta, CHP'den ayrılmayıp, milletvekilliğinden istifa dilekçelerini 9 Temmuz 1980 tarihinde Meclis Başkanlığına sunmuşlardı.¹⁶³

CHP içinde Genel Başkan ve Başbakan Bülent Ecevit'e yönelik parti içi bir muhalif hareket ortaya çıkmıştı. Muhalif grubun başında Deniz Baykal ile Ali Topuz öne çıkıyordu. Ecevit, kendisine yönelik artan muhalif hareketi önlemek adına il başkanları ile bir dizi toplantı yaparak, destek arayışlarına girmişti. CHP Rize İl Başkanlığının Ecevit'e muhalif olan tarafta yer aldığı gazete sütunlarına yansımıştı.¹⁶⁴ 4 Kasım 1979 tarihinde

159 Çakmak, *a.g.m.*, s. 415.

160 *Milliyet*, 3 Temmuz 1980.

161 *Milliyet*, 5 Temmuz 1980.

162 *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1980.

163 Bilgin, *a.g.e.*, s. 355.

164 *Milliyet*, 25 Mayıs 1979.

toplanan CHP 8. Olağanüstü Kurultayı öncesi Ecevit'e muhalif olan 33 il başkanı içinde Rize de yer almıştı. 1980 yılına gelindiğinde CHP Genel Merkezi, içinde Rize'nin de yer aldığı Trabzon, Giresun ve Ordu'nun parti yönetimlerini görevden almıştı.¹⁶⁵

1970'lerin sonlarıyla beraber Rize'de toplumsal olaylarda hızlı bir yükselme olmuş, Rize, olağanüstü hâl ilan edilen şehirler arasında yer almıştı. 1980 yılı içinde Ankara, Trabzon ve Rize'de 1 Mayıs törenlerinin yapılması yasaklanmıştı.¹⁶⁶ 12 Eylül askerî müdahalesine sayılı günler kala Rize'de sokak ortasında infaz haberleri basında yer almaya devam ediyordu. Çaykur Zihni Derin Çay Fabrikasında çalışan Bayram Ali Tatoğlu, sağ görüşlü bir kişi tarafından pusu kurularak yol ortasında öldürülmüş, cenazesi binlerce kişi tarafından kaldırılırken, cenazeye katılanlar Rize Valisi'ni istifaya çağırılmışlardı.¹⁶⁷

Bu olaydan birkaç gün sonra MHP'nin eski İl Başkanı Yusuf Kenan Muradoğlu, evine giderken iki kişi tarafından öldürülmüştü.¹⁶⁸ Yaz ayları içinde Jandarma alay komutanlığı, adliye binaları gibi kamu kurumlarına bombalı saldırılar gerçekleştiriliyordu.¹⁶⁹

Rize Şoförler ve Otomobilciler Derneği Eski Başkanı Yakup Cengiz Yamakoğlu, uğradığı saldırı sonrası hayatını kaybetmişti.¹⁷⁰ Rize'de toplumsal çatışmaların devam etmesi nedeniyle TBMM gündemine Rize'nin de sıkıyönetim altına alınması yönünde görüşler sunulacaktı. 18 Ağustos 1980'de TBMM'nin birleşik toplantısında 20 ilde daha önce ilan edilen sıkıyönetimin uzatılmasına yönelik görüşme yapılmıştı.¹⁷¹ MHP Grubu adına söz alan Sadi Somuncuoğlu, hâlihazırda sıkıyönetim altında olan illerden bazılarında sıkıyönetimin kalkmasında mahzur olmayacağını ifade ederek Mersin, Sinop, Rize, Uşak, Van, Bitlis gibi illerin de sıkıyönetim içine alınmasını istemişti.¹⁷²

Ülke içinde artan şiddet olayları ve iktisadî çıkmazlar, Türk Silahlı Kuvvetleri içinde rahatsızlık yaratmaya başladı. Ocak 1980 tarihinde Türk

165 *Rize Postası*, 5 Ağustos 1980.

166 *Milliyet*, 26 Nisan 1980.

167 *Rize Postası*, 1 Ağustos 1980.

168 *Rize Postası*, 6 Ağustos 1980.

169 *Milliyet*, 28 Temmuz 1979.

170 *Milliyet*, 22 Ağustos 1980.

171 Sıkıyönetim ilan edilen iller şunlardı: Adana, Adıyaman, Ağrı, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Hakkari, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Tunceli ve Urfa.

172 *TBMM Tutanak Dergisi*, Toplantı: 19, C. 1, 106. Birleşim (18.8.1980), s. 676.

Silahlı Kuvvetleri, siyasî parti liderlerine uyarı niteliğindeki bir metni Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'le paylaşmış ve metin sonradan parti liderlerine ulaştırılmıştı. Siyasî parti liderleri uyarıyı dikkate almazken, partiler arasındaki en önemli sıkıntı Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin dolmasının ardından ortaya çıkmıştı. 6 Nisan 1980 tarihinde görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine, siyasîler bir isim üzerinde uzlaşmamışlardı. Görevinden ayrılan Cumhurbaşkanı yerine Cumhuriyet Senatosu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil cumhurbaşkanı vekili görevini üstlenmişti. Siyasîlerin anlaşmalarını üzerine, TBMM'de yapılan 115 oylamanın sonucunda Cumhurbaşkanı seçilemeyecek ve Çağlayangil'in vekâleti 12 Eylül Darbesi'ne kadar devam edecekti.¹⁷³

4.4. 12 EYLÜL 1980 ASKERÎ MÜDAHALESİ VE RİZE

4.4.1. Askerî Müdahale Sonrası Rize'de Yaşananlar

1980 yılı eylül ayı başlarında Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine müdahale edeceğine yönelik söylentiler sıklaşmaya başlamıştı. Genelkurmay bünyesinde bütün ordu ve kolordu komutanları bir araya gelip, müdahale kararı aldıktan sonra 11 Eylül günü öğleden sonra müdahale hazırlıkları hız kazanmıştı. Başbakan Süleyman Demirel olası bir müdahaleye karşı haber almaya çalışırken, 12 Eylül sabahı askerî müdahalenin bildiri metni radyo ve televizyonlarda okunmuş, ordu ülke yönetimine el koymuştu. Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'in imzasını taşıyan metnin içeriğinde, ülkenin içinde bulunduğu siyasî, sosyal ve ekonomik çıkmazlar ortaya konularak, iç hizmet kanununun Türk Silahlı Kuvvetlerine verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini, Türk milleti adına yerine getirme kararı alarak, ülke yönetimine el konulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Meclis ve hükümetin feshedildiği, milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırıldığı, ülke genelinde sıkıyönetim ilan edildiği, yurt dışına çıkışların yasaklandığı ve sokağa çıkma yasağının konulduğu vurgulanıyordu.¹⁷⁴

Müdahale sonrası tüm ülke genelinde sıkıyönetim ilân edilmişti. Üçüncü Ordu Komutanı Orgeneral Selahattin Demircioğlu, içinde Rize'nin de yer aldığı bir grup ilin (Erzincan, Gümüşhane, Giresun, Trabzon, Ordu, Tokat, Amasya, Çorum, Samsun, Sinop) sıkıyönetim komutanı olmuştu. Topçu Kıdemli Albay Necmettin Onur, Rize Garnizon

173 Çakmak, *a.g.m.*, s. 415-416.

174 Turan, *a.g.e.*, ss. 406-408.

Komutanlığına atandı. Rize’de sokağa çıkma yasağı akşam 18:00’dan sabah 05:00’a kadar uygulanacaktı. Birkaç gün sonra sokağa çıkma yasağı gece 23:00’dan sabah 05:00’a kadar olacaktı. Necmettin Onur 14 Eylül Pazartesi günü vali ve kaymakamlarla bir toplantı yaparak Rize’de uygulamaya konulacak sıkıyönetim hakkında bilgilendirmede bulunmuştu. Halkın temel ihtiyaç maddelerinin denetlenmesi için fiyat kontrol komiteleri kurulmuştu. Başkanlığını mülkî amirlerin yaptığı komitede veteriner, doktor, iktisatçı ve garnizon gözlemcisi ile emniyet görevlileri yer alacaktı. Okullarda siyasî içerikli yazılar silinecek, şehir içinde hassas ve kritik bölgelerdeki emniyet tedbirleri arttırılacaktı.¹⁷⁵

Askerî müdahale sonrası Abdülkadir Aksu Rize’de valilik görevine başladı. Valilik görevine askerî müdahale öncesi 29 Ağustos’ta atanan Aksu, görevine müdahale sonrası başlayabilmişti.¹⁷⁶ Aksu, aynı zamanda belediye başkanlığı görevini de yürütmüştü. Askerî müdahaleden yaklaşık iki hafta sonra askerî idare tarafından Rize’deki mevcut durum hakkında kamuoyuna bir açıklamada bulunulmuştu. Yapılan açıklamada şu noktalar üzerinde duruldu:

*Rize ve havalisinde devam eden tutuklamalar süresinde suç çağrısında bulunduğumuz kişilerin büyük bir çoğunluğunun kendiliğinden komutanlığımıza gelerek teslim oldukları... şehir merkezi olmak üzere okullar ve çevresindeki görevli sayısını arttırarak yurttaşların çocuklarını okula korkusuzca göndermelerinin yanı sıra yaya kaldırımlarında engellemeleri de kökünden temizlemek...*¹⁷⁷

Askerî idare altında Rize şehrinin yönetimini sağlıklı ve verimli bir şekilde yürütmek adına Garnizon Komutanı Ulaştırma Kd. Albay Ahmet Dölgen, Rize Valisi Abdülkadir Aksu ve Jandarma Yarbay İsmail Sinal velayet daire müdürleri ile bir toplantı yaparak, uyulması gereken kuralları ortaya koymuşlardı. Vali Aksu tarafından yapılan açıklamalarda, vatan-daşı devlet dairesinden soğutacak, müracaatlarını uzatacak davranışlardan kaçınılması, tarafsız hizmetin esas olacağı, resmî taşıtların hizmet dışı kullanılmayacağı, resmî binaların temiz tutulması ve devlet personelinin kılık ve kıyafetine özen göstermesi kamu personelinden istenmişti.¹⁷⁸

Askerî müdahale sonrası Rize’nin genelinde asayiş ve güvenlik hızlıca sağlanmış, hayat normal şartlarında devam etmişti. Müdahale sonra-

175 *Rize Postası*, 13-15 Eylül 1980.

176 *Rize Postası*, 18 Eylül 1980.

177 *Rize Postası*, 24 Eylül 1980.

178 *Rize Postası*, 29 Eylül 1980.

sı göreve başlayan Vali Abdülkadir Aksu, yaklaşık bir buçuk ay görevde kaldıktan sonra, merkez valisi olarak Ankara'ya geri çağırılmıştı.¹⁷⁹ Valilik görevine Namık Gürel, belediye başkanlığı görevine eski başkanlardan Ekrem Orhon getirilecekti. Ekrem Orhon görevini vefat ettiği 8 Ağustos 1983 tarihine kadar yürütecektir.

4.4.2. 1982 Anayasa Referandumu Ve Rize

1982 Anayasası'nın hazırlanmasının ardından Devlet Başkanı Kenan Evren referandum öncesi anayasayı tanıtmaya gezilerine 25 Ekim 1982 tarihinde Trabzon'dan başladı. Halka yönelik yaptığı konuşmasında, parti liderlerine yasak getirmelerinin nedenini milletin on yıl rahat etmesi olarak açıklayan Evren, yeni anayasaya ilişkin konuşmasında özetle şu noktalara vurgu yapıyordu:

Ne şekilde bir anayasa yapılmalıdır ki, bir daha artık bu millet 27 Mayıs'lara, 12 Mart'lara, 12 Eylül'lere gelmesin dedik ve öyle hazırladık... Vatandaş kendini idare etsin diye yetkilerini hükümete devretmişti, bütün işleri hükümetten bekliyordu ama anayasa hükümete gerekli yetkiyi vermemişti. Eğer polis ve jandarma ateş etse ve terörist yaralansa ölse, polis ve jandarma mahvoldu demektir... Bazı kısıtlamalar bazı çevrelerin işine gelmedi, çünkü 12 Eylül'den evvel yaptıklarını tekrar edemeyeceklerinden korkuyorlar, korksunlar, bizim de isteğimiz bu... Anayasa üzerine o kadar çok söylenip yazıldı ki, Türkiye'de askeri idare var mı, sıkıyönetim altında bir ülke mi hayret edildi. Bu işten anlamayanlar da yazdı, çizdi. Hepsini dinledik, okuduk, faydalı olanlarını not ettik millet yararına olanlardan istifade ettik.¹⁸⁰

Trabzon'un ardından programında olmamasına rağmen Rize'ye geçen Kenan Evren, burada halka yaptığı konuşmasında daha çok çay ve balıkçılığın sorunları üzerine konuştu. Özellikle "Olmamış çay yapraklarının koparılmamasını" isteyen Evren, Rizelileri şöyle uyarıyordu: "Elinize limonu alıyorsunuz, kesiyorsunuz, sıkıyorsunuz, suyu çıkmıyor. Portakalı kesiyorsunuz ekşi çıkıyor. Karpuz alıyorsunuz kabak çıkıyor. Nasıl kızarsınız değil mi? Olmamış çay yaprağını da koparırsanız vatandaş öyle kızar." Rizelilere "Bana inanıyor musunuz, bana güveniyor musunuz?" diye soru yönelmiş, onu dinleyen kalabalıktan "inanıyoruz, güveniyoruz" seslerinin yükselmesi üzerine Evren "O halde güveniyorsanız ben kefil oluyorum. Bu anayasaya

179 Rize Postası, 24 Ekim 1980.

180 Cumhuriyet, 26 Ekim 1982.

evet dersiniz.”¹⁸¹ diye sormuştu. Konuşmasının ardından Ziraat Bahçesi’ni ziyaret ederek çay içen ve dinlenen Evren, Trabzon’a gitmek üzere Rize’den ayrıldı.

1982 Anayasası’nın halkoylaması 7 Kasım 1982 tarihinde yapıldı. Yapılan halkoylamasının Türkiye ve Rize sonuçları şöyledir:

Tablo 49: 7 Kasım 1982 Anayasa Referandumunu Sonuçları								
	Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Evet Oyu	%	Hayır Oyu	%
Türkiye	82.489	20.690.914	18.885.488	91,3	17.215.559	91,4	1.626.431	8,6
Rize	651	157.240	132.940	84,5	121.212	91,4	11.338	8,6
Rize ve İlçelerindeki Referandum Sonuçları								
Merkez	254	68.501	58.060	84,8	52.613	90,9	5.281	9,1
Ardeşen	57	14.145	12.104	85,6	11.050	91,5	1.020	8,5
Çamlıhemşin	31	4.307	3.547	82,4	3.238	91,3	305	8,6
Çayeli	102	23.688	19.891	84	18.380	92,7	1.439	7,3
Fındıklı	31	8.447	7.298	86,4	6.539	89,8	744	10,2
İkizdere	46	7.065	5.629	79,7	5.244	93,4	369	6,6
Kalkandere	39	9.006	7.942	88,2	7.443	93,9	487	6,1
Pazar	91	22.081	18.469	83,6	16.705	90,8	1.693	9,2

Kaynak: *Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2008, s. 154, 188.

4.4.3. Siyasî Partiler ve Rize

Millî Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından onaylanıp, 24 Nisan 1983 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanan Siyasî Partiler Kanunu sonrası siyasî partiler 16 Mayıs tarihi ile birlikte kurulmaya ve faaliyette bulunmaya başlamıştı. Fakat Millî Güvenlik Konseyi yayınlamış olduğu 76 numaralı kararla birlikte siyasî partilerin faaliyetlerini denetlemeye devam etmiştir. MGK’nın almış olduğu kararlar arasında 12 Eylül sonrası kapatılan siyasî partilerin eski üyelerinin halkı teşvik ve tahrik edecek yazılı ve sözlü beyanda bulunması, yeni kurulacak partilerin ve üyelerinin faaliyetlerinde feshedilen siyasî partiler ve üyelerine ilişkin suçlayıcı, tehditci ve savunucu nitelikteki yazılı ve sözlü beyanda bulunması, Millî Güvenlik Konseyi ile Cumhurbaşkanı’nın karar, bildiri ve icraatlarının

181 *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1982.

tartışma ve eleştiri konusu yapılması yasaklanmıştı.¹⁸²

Siyasî faaliyetlere izin verilmesi ile birlikte 16 Mayıs 1983 tarihinde başkanlığını Turgut Sunalp'ın yaptığı Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) kurulmuştu. 20 Mayıs tarihinde Ali Fethi Esener liderliğinde Büyük Türkiye Partisi (BTP), Turgut Özal'ın liderliğinde Anavatan Partisi (ANAP) ve Necdet Calp'ın liderliğinde Halkçı Parti (HP) kuruldu.¹⁸³ Fakat kuruluşunun arka planında eski Başbakan Süleyman Demirel'in yer aldığı Büyük Türkiye Partisi, Millî Güvenlik Konseyinin 79 sayılı kararı sonrası 31 Mayıs tarihinde kapatıldı. Kapatılma gerekçesinde BTP kurucularının vatandaşlar arasında yeniden nifak tohumları ekeceği ve feshedilen bir partinin varlık ve felsefesini devam ettirmeye yeltenecekleri ifade edilmişti.¹⁸⁴ BTP'nin kapatılmasından birkaç hafta sonra 23 Haziran 1983'te Doğru Yol Partisi kuruldu.¹⁸⁵ 6 Haziran 1983 tarihinde genel başkanlığını Erdal İnönü'nün yaptığı SODEP, kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığına verdi.¹⁸⁶

Siyasî faaliyetlerin serbest bırakılmasıyla birlikte Rize'de sosyal demokratlar ile sağ görüşe yakın grupların faaliyetleri hızlanmıştı. *Cumhuriyet* gazetesi tarafından yapılan haberde mayıs ayı ile birlikte özellikle sosyal demokratların aralarındaki kulis faaliyetlerinin Rize'de arttığı belirtiliyordu. Sosyal Demokrat görüşe sahip bir partiyi destekleyeceklerini açıklayan Avukat Osman Çalışkan, "*Sosyal Demokrat görüşü benimseyen taban bu görüşü en iyi bir biçimde temsil edecek, harekete geçmemiş tavandaki kişileri sabırla beklemektedir. Bu hareketin İstanbul'dan başlayacağı da kuvvetle tahmin ediliyor.*" görüşünü paylaşıyordu. Sosyal demokratların çeşitli gruplar hâlinde hareket ettiği Rize'de, Avukat Şahin Saraloğlu Çayeli, Pazar, Ardeşen ve Fındıklı ilçelerinde siyasî faaliyetlerde bulunurken, Deniz Baykal'a yakın duran Avukat Murat Kumbasar da faaliyet içindeydi. Ahmet Kabil, Rizespor Başkanı Ali Rıza Feyzioğlu ve Çaykur eski Genel Müdürü Bedirhan Birden'in içinde bulunduğu sağ görüşe sahip kesimlerin ise Hüsamettin Cindoruk ve arkadaşlarını destekledikleri gazetede yer almıştı.¹⁸⁷

Milliyetçi Demokrasi Partisi, temmuz ayı ile birlikte Rize'de il örgütünü ilk kuran partiydi. 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde yer alan

182 "Millî Güvenlik Konseyi Kararı", Karar No:76, *Resmî Gazete*, S. 18027 (24 Nisan 1983), s. 28.

183 *Milliyet*, 21 Mayıs 1983.

184 *Milliyet*, 1 Haziran 1983.

185 *Milliyet*, 24 Haziran 1983.

186 *Milliyet*, 7 Haziran 1983.

187 *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1983.

Danışma Meclisinin üyesi olan Şadan Tuzcu tarafından yürütülen çalışmalar sonrası MDP'nin Rize il başkanlığı görevini müteahhit Hızır Hop yürütecekti. "Rizeli hemşerilerimize ve Rizelilere en iyi bir şekilde hizmet verme yarışına girmiş bulunuyoruz." diyen Hop, inşaat sektöründe yer alan Rize vergi rekortmeniydi. İl Örgütü şu kişilerden oluşmuştu: Başkan Müteahhit Hızır Hop, Başkan Vekili Müteahhit Kemal Kazmaz, Sekreter Müteahhit İsmail Mahmutoğlu, Muhasip Emekli Müdür-Tüccar Osman Mısır. Üyeler: Tüccar Yahya Eminoğlu, Avukat Mustafa Kalyoncu, Müteahhit Hilmi Koçan, Tüccar Rıza Ataç, Tüccar Arif Ekşioğlu, Tüccar Ali Akbulut, Gazeteci Ali Çakır.¹⁸⁸ Partisinin il merkezinin açılışını yapmak için Rize'ye gelen MDP Başkanı Turgut Sunalp, açılışta yapmış olduğu konuşmasında partisinin temel ilkelerini şu ifadelerle ortaya koymuştu: "Biz, vatandaşlarımıza olmayacak vaatlerle oy avcılığına çıkmış politikacılığa son vermeyi taahhüt ediyoruz. Maddi ve manevi değerlere saygıyı ön plana aldıklarımızı, 1982 anayasasının uygulanmasını şiar edindik."¹⁸⁹

SODEP, ANAP, DYP Rize İl Başkanları

Kaynak: Cumhuriyet, 17 Ağustos 1983, s. 6.

Anavatan Partisi il genelinde örgütlenme çalışmalarına devam ederken, Rize İl Başkanlığına Eczacı Ali Kaşıkçı getirilmişti. İl Örgütü üyeleri şu isimlerden oluşuyordu: Tüccar Arif Kopuz, Avukat Recep Ali Kaya, Eczacı İsmet Sevimli, Tüccar Gafur Yazıcılar, otel sahibi Mustafa Özen, Müteahhit Erol Mahmutoğlu, çay üreticisi Rıdvan Metin.¹⁹⁰ İl Başkanı Ali Kaşıkçı, gazeteye verdiği röportajında "politikadaki yeniliğini ve

188 Cumhuriyet, 5 Temmuz 1983.

189 Cumhuriyet, 6 Ağustos 1983.

190 Cumhuriyet, 28 Temmuz 1983.

temizliğini” ön plana çıkarıp, öğrencilik hayatı boyunca hiçbir siyasî faaliyete bulaşmadığına vurgu yapıyordu. ANAP’ı tercih etme nedeni olarak parti lideri Turgut Özal’ı öne çıkaran Kaşıkçı, “Liderimizin uyguladığı ve düşündüğü ekonomi politika bu ülke için en geçerlisidir. O kabineden ayrıldıktan sonra da gözlerimiz üzerindeydi... Liderimizin dediği gibi biz bir kavga değil kardeşlik partisiyiz.” ifadelerinde bulunmuştu. ANAP Lideri Turgut Özal’ın Başbakan Yardımcısı olduğu dönem içinde “Gerekirse çayı ithal ederim.” söyleminde bulunması, Rize’de Özal aleyhinde bir hava yaratmıştı. Bu konunun kendisine sorulması üzerine Kaşıkçı, “Rizeli bunun üzerinde durmamıştır.” diyordu.¹⁹¹

Doğru Yol Partisi’nin Rize İl Başkanlığı görevini Yusuf Tiryaki üstlenirken, Merkez İlçe Başkanlığı görevine İlyas Özdemir gelmişti.¹⁹² Siyasî hayatına Demokrat Parti’de başlayan DYP Rize İl Başkanı Yusuf Tiryaki, Çaybank Genel Müdürlüğünden emekliydi. Tiryaki, “Neden DYP” sorusuna “Tüzüğünü ve programını okudum, kendi yapıma uygun buldum. Sonra DYP ismi Rize’de tuttu.” ifadelerinde bulunuyordu.¹⁹³ “Partiler arasında kardeşçe diyalog kurmaya çalışacaklarını” vurgulayan Tiryaki, memleketin ve demokrasimizin buna ihtiyacı olduğunu ifade ediyordu.¹⁹⁴

Ahmet Mesut YILMAZ

ANAP Rize Milletvekili¹⁹⁵

191 *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1983.

192 *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1983.

193 *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1983.

194 *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1983.

195 1947 yılı İstanbul doğumlu olan Mesut Yılmaz, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat ve Maliye Bölümünden mezun oldu. Almanya Köln Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans eğitimi aldı. İyi derecede Almanca, İngilizce bilen Yılmaz, Anavatan Partisi Kurucu üyesi ve sonrasında Genel Başkanlık

Sosyal Demokrat Parti (SODEP)'in İl Başkanlığını yürüten Dr. Ekrem Bayraktaroğlu, Rize SSK Hastanesi Başhekimliği görevini yürüttükten sonra bu görevinden istifa etmişti. *“Hayran olduğum isimler var, Atatürk, İsmet İnönü, Erdal İnönü de temiz mazisiyle benim için önemli bir isim.”* diyen Bayraktaroğlu, *“Biz doktorların Hipokrat Yemini diye bir yemini vardır. Bu yemin din, dil, ırk, sınıf ve ideoloji farkı gözetmeksizin görevimizi yapma yükümlülüğünü getirir. SODEP'in programı bu yemine uygun.”* ifadelerinde bulunmuştu.¹⁹⁶ Rize şehri içinde sevilen bir isim olan Bayraktaroğlu'nun başkanlığı altında SODEP'in Rize'de şanslı olduğu yolunda kamuoyunda bir kanaat vardı.¹⁹⁷

4.4.4. 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimi ve Rize

1983 yılı mayıs ayından itibaren kurulan partilerin seçimlere katılabilmesi için 30 kişilik kurucu üyesinin Millî Güvenlik Konseyinden onay alması gerekiyordu. 24 Ağustos'a gelindiğinde MGK'dan izin alan sadece üç parti HP, MDP ve ANAP seçime katılabilecekti. Kurulan diğer tüm partilerin kurucu üyeleri bir şekilde MGK'dan veto yemiş, seçime katılma hakkı elde edememişti. 2 Eylül'de partiler aday listelerini Yüksek Seçim Kuruluna vermişti. İlk listelerde partilerin Rize'den gösterdikleri adaylar şu isimlerdi: MDP'den Fehmi Memişoğlu, Turgut Halil Kunter, Şadan Tuzcu,ERCÜMENT Hikmet Basa. Halkçı Parti'den Turgut Balta, Ülkü Arol, Erdoğan Kenanoğlu, Şevket Turgay. ANAP'dan Ahmet Mesut Yılmaz, Arif Şevket Bilgin, Tuncer Ergüven ve Osman Kan.¹⁹⁸ Rize'den bağımsız adaylık için başvurular arasında şu isimler yer alıyordu: Şükrü Meto, Avni Tezcan, Nejat Kumbasar, Hızır Ekşi, Mehmet Erkan, Hasan Kabil, İmdat Demircioğlu, Mehmet Rıza İrfanoğlu.¹⁹⁹

görevinde bulundu. XVII., XVIII., XIX., XX., XXI. ve XXIII. Dönem Rize Milletvekili seçilen Mesut Yılmaz, 45. Hükümet Devlet, Gümrük ve Tekel, Kültür ve Turizm Bakanı, 46. ve 47. Hükümet Dışişleri Bakanı, 48., 53. ve 55. Hükümet Başbakan, 57. Hükümet Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı görevlerinde bulundu. Mesut Yılmaz evli ve 2 çocuk babasıdır. *TBMM Albümü (1983-2010)*, Cilt 3, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 1590.

196 *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1983.

197 *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1983.

198 *Milliyet*, 3 Eylül 1983.

199 *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1983.

Turgut Halit KUNTER

MDP/Bağımsız/ANAP Rize Milletvekili²⁰⁰

1983 seçimleri öncesi Millî Güvenlik Konseyi partilerin milletvekili adayı olarak gösterdiği 1683 kişiden 672'sini veto etmişti. MDP'den 74, Anavatan'dan 81, HP'den 89 adayın yanı sıra, 428 bağımsız aday da veto edilenler arasındaydı. Veto edilen aday sayısı partilerin aday listelerinin % 20'sine yakındı.²⁰¹ Rize'den bağımsız olarak aday olanlar içinde Şükrü Meto, Avni Tezcan, Nejat Kumbasar, Mehmet Rıza İrfanoğlu, İmdat Değirmencioğlu, Mehmet Erkan ve Hızır Ekşi MGK tarafından veto edilen kişiler arasındaydı. Bağımsız adaylar içinde veto yemeyen tek isim Hasan Kabil'di. ANAP'ın Rize'de gösterdiği aday listesi onay alırken, Halkçı Parti'den Turgut Balta ile Ülkü Arol ile MDP'denERCÜMENT Hikmet Basa veto yiyen adaylar arasında yer almıştı.²⁰²

200 1914 yılı Heybeliada doğumlu olan Turgut Halit Kunter, Deniz Harp Okulu, ardından Deniz Harp Akademisi'nden mezun oldu. Giresun Muhribi 2. Komutanı, Filo Kurmay Başkanı, Gemlik Muhribi Komutanı, Donanma Harekât Şubesi Müdürü, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Personel Eğitim Şubesi Müdürü, NATO Avrupa Yüksek Müttefik Plan ve Harekât Dairesi Subayı, Avcı Botları Grup Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Genel Sekreteri, Roma Askerî Deniz Ataşesi, 1. Muhrip Filotilla Komodoru, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı, Kuzey Deniz Saha Komutanı, Donanma Komutanlığı görevlerinde bulunan Koramiral Kunter, Türk Donanma Cemiyeti Kurucu Üyesi, Türk Donanma Vakfı Üyesi, Yazar, Türkiye Emlak Kredi Bankası Yönetim Kurulu Üyesi, Başkanı - Milliyetçi Demokrasi Partisi Kurucu Üyesi ile Danışma Meclisi İzmir Üyeliği (15.10.1981 – 06.11.1983) yaptı. 1983 seçiminde Rize Milletvekili seçilen Kunter, Danışma Meclisi Bütçe Plan Komisyonu ile TBMM Başkanvekilliği yaptı. Evli ve 1 çocuk babası Kunter, 22 Haziran 1996 tarihinde vefat etti. *TBMM Albümü (1983-2010)*, Cilt 3, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 1160.

201 *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1983. *Milliyet* gazetesi milletvekili toplam aday sayısını 1675 olarak vermektedir. *Milliyet*, 22 Eylül 1983.

202 *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1983.

Vetoların ardından partiler aday listelerini yeniden oluşturarak, son hâlini 23 Eylül'de Yüksek Seçim Kuruluna vermişti. Halkçı Parti veto yiyen iki adayı yerine birinci sırada Teoman Yalazan'ı yedeği olarak da Rıza Bakoğlu'nu, ikinci sırada Adnan Kurtuluş'u ve yedeği olarak Kemal Hacıosmanoğlu'nu göstermişti. Listenin üçüncü ve dördüncü sırasında önceki listede yer alan Erdoğan Kenanoğlu ile Şevket Turgay yer almıştı. MDP veto edilen adayı yerine Tuncay Basa'yı aday gösterirken yedeği olarak da Talat Doğan ismini listeye eklemişti.²⁰³ MGK, aday listeleri üzerinde yaptığı son inceleme sonrası HP'nin aday listesinde ikinci sırada aday gösterilen Adnan Kurtuluş'u veto ederken, onun yedeği olan Kemal Hacıosmanoğlu'nu onaylamıştı.

Milletvekili kesin aday listesi şu isimlerden oluşmuştu: Milliyetçi Demokrasi Partisi: Makine Mühendisi Fehmi Memişoğlu, Emekli Koramiral Turgut Halit Kunter, Makine Mühendisi Şadan Tuzcu, Doktor Tuncay Basa. Halkçı Parti: Gazeteci Teoman Yalazan, Avukat Kemal Hacıosmanoğlu, Emekli Öğretmen Albay Erdoğan Kenanoğlu, Emekli Öğretmen Subay Şevket Turgay. Anavatan Partisi: Ekonomist Ahmet Mesut Yılmaz, Doktor Arif Şevket Bilgin, Ziraat Mühendisi Tuncer Ergüven, Doktor Osman Kan. Bağımsız aday Hasan Kabil.²⁰⁴

Fehmi MEMİŞOĞLU

MDP/Bağımsız/DYP Rize Milletvekili²⁰⁵

203 *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1983.

204 *Milliyet*, 5 Ekim 1983.

205 1932 yılı Rize doğumlu olan Fehmi Memişoğlu, İstanbul Yıldız Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümü, Gazi Eğitim Devlet Yabancı Dil Okulundan mezun oldu. ABD'de ihtisas yapan Memişoğlu, Yol Yapım Bakım ve İşletme – Karayolları Genel Müdürlüğü Şantiye ve Servis Şefi, 10. Bölge Müdür Muavini ve Bölge Müdürü, İstanbul Boğaz Köprüleri ve Çevre Yolları Proje Müdürü, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane ve Giresun Bölge Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1983 seçiminde Rize

Seçim öncesi seçmenin nabzını tutan *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan habere göre Rize’de “Çayı bilen adamın şansı daha fazla”ydı. Rizeli politikacıların seçim sloganlarının temelinde çayın olduğuna vurgu yapılan haberde, Turgut Özal’ın geçmişte sarf ettiği “Gerekirse çay ithal ederiz” sözlerinin sık sık gündeme geldiği, MDP’nin, ANAP’a yanıt olarak “Çayı ithal etmek için değil, ihraç etmek için” iktidar istediklerini dile getirdikleri ifade ediliyordu. Özal’ın geçmişteki sözleri her ne kadar seçmeni etkilese de ANAP, MDP’nin çok önünde Rize’de güçlü bir durumdaydı. Rize’de güçlü bir tabanı olan, fakat seçime katılmayan SODEP’in seçime bağımsız aday olarak giren Hasan Kabil’e destek vereceği yolundaki görüşler basına yansımıştı. Aynı şekilde seçime katılmayan Doğru Yol Partisi İl Başkanı Yusuf Tiryaki de bağımsız aday konusuna dikkat çekerek, “Aradığı partiyi bulamayanların bağımsız adaya oy vermeleri mümkün” ifadelerinde bulunuyordu. Sekiz bağımsız aday içinde MGK tarafından seçime katılması onaylanan tek aday olan ve seçim öncesi ismi sık sık gündeme gelen bağımsız aday Hasan Kabil, seçime ilişkin şu yorumda bulunuyordu: “Biz bir çıkaralım da... Gerisini boş ver... Öteki partilere oy vermeyerek arkadaşların reylerine talibiz. Tabii kayıtlı üyelerden rey istiyoruz. Tahminim 2 ANAP, 1 MDP, 1 de ben.” MDP İl Başkanı Hızır Hop ise bağımsız adaya şans tanımıyordu. Hop, zamanında Rize’ye çayı getiren Zihni Derin’in bile bağımsız olarak Rize’de seçim kazanamadığına dikkat çekiyordu.²⁰⁶ Seçime yaklaşılacak günlerde daha il örgütünü tamamlayamayan Halkçı Parti’ye Rize’de pek şans verilmiyordu.²⁰⁷

Milliyet gazetesi adına Rize’de seçmenin nabzını tutan Turgay Gözdereliler, parti il başkanları ve milletvekilleri ile yaptıkları görüşmeler ile halkın seçime yaklaşımı hakkında bilgi veriyordu. Rize’de “çay” sözünün geçtiği her yerde akan suların durduğundan bahseden Gözdereliler, Rize’nin diğer iki sorunu olarak şehri Doğu Anadolu’ya bağlayan yolun olmaması ile liman olarak ortaya koymuştu. MDP il örgütü yöneticilerinin “Rizeli en azından ürünü nedeniyle politikayla ilgilenir. Bu nedenle özellikle kırsal kesimde, il merkezinden daha fazla ilgi var politikaya” ifadelerinde bulunarak, İl Başkanı Hızır Hop’un “Vatandaş daha önce politikaya, politikacıya kırgındı. Bu kırgınlık yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Rize’nin en büyük sorunu çaydır. Benim kanımca çay, Tekel’den kurtarılıp özel teşebbüse verilmelidir. Böyle bir durum gerçekleşirse üreticinin yüzü güler, kaliteli çay üretilir ve ihraç ola-

Milletvekili seçilen Memişoğlu, evli, 3 çocuk babasıdır. *TBMM Albümü (1983-2010)*, Cilt 3, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 1161.

206 *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1983.

207 *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1983.

nağî doğar.” görüşlerini paylaşıyordu. Gazete Muhabiri, Rize’de MDP’nin şansının yüksek olduğuna değinerek, Merkez İlçe Başkanı Muhammed San’ın seçime ilişkin görüşlerini şöyle aktarmıştı:

Kırsal kesimde MDP’ye ilgi çok fazla. 4. sıra adayımızın veto edilmesi de şansımızı önemli ölçüde etkilemedi. Bu nedenle oyların büyük çoğunluğunu biz alacağız. Bağımsızlara ve HP’ye şans tanımıyorum. Ancak Anavatan Partisi ile Çayeli’nde çekişebiliriz. Çünkü Anavatan parti il örgütü yöneticilerinin çoğunluğu buralı. Her şeye rağmen 6 Kasım seçimlerinde dört milletvekili garanti çıkarırız.

Turgay Gözdereliler, şehir merkezinde seçmenle yaptığı görüşmelerin ardından edindiği izlenimleri şöyle aktarıyordu:

Veto edilmeyen bağımsız aday Hasan Kabil’i Doğru Yol’un kalben destekleyebileceği söylenenler arasında. Ancak Rizeli seçmenin bugüne kadar bağımsızlara karşı ilgi göstermediği, bu nedenle bağımsızların şansı olmayacağı görüşü savunuluyor. Halkçı Parti’nin de bu ilde teşkilatını kuramamış olması adaylarının tanınmaması bu partinin şansını önemli ölçüde etkilemiş görünüyor. Anavatan Partisi’ni ziyarete gitmeden önce Rize parkında oturup Rizelilerle konuşma fırsatı bulduk. Konuştuğumuz vatandaşların büyük çoğunluğu politikayla ilgili. Kendisiyle görüştüğümüz çay üreticileri, MDP’ye daha fazla şans tanıyor. Bunun nedeni olarak da Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal’ın başbakan yardımcılığı yaptığı dönemde, Çaykur’da yapılan toplantıda ‘gerekirse çay ithal ederim’ sözünün üreticiyi tedirgin ettiği gösteriliyor. Çay üreticisi Remzi Kaptan ‘Turgut Özal’ın o sözünü unutmadık’ diyor.

Anavatan Partisi yönetici ve milletvekilleri ise seçmenin bu görüşünü çok ciddiye almayarak, “Özal parti başkanı olarak Rize’ye geldiği zaman bu sözünü tashih ettiğini, bu nedenle vatandaşın bu konu üstünde durmadığını” ifade ederken, parti Merkez İlçe Başkanı Mahmut Ferhatoğlu seçime yönelik şu tespitlerini paylaşıyordu: “Çayeli eskiden beri Rize’deki seçimlerin kaderini çizmiştir. Biz Çayeli’nde MDP’ye şans tanımıyoruz. Bu ilçemizin dışındada, diğer ilçeler ve kırsal kesimde de kendimizi şanslı görüyoruz. MDP ile ancak il merkezinde çekişebiliriz. Zaten HP ve bağımsızların bir varlık gösterebileceğini sanmıyorum.” Anavatan Partisi İl Başkanı Ali Kaşıkçı, “Rize’de adayları veto edilmeyen tek parti biziz. 6 Kasım seçimlerinde en başarılı biz olacağız” diyerek seçimde iddialı olduklarını ortaya koymuştu.²⁰⁸

208 Milliyet, 27 Ekim 1983.

Arif Şevket BİLGİN

ANAP Rize Milletvekili²⁰⁹

Seçim çalışmaları kapsamında yurt içinde seyahate çıkan ANAP Genel Başkanı Turgut Özal, 1 Kasım'da Doğu Karadeniz Bölgesi'ni ziyaret etti. Bölge içindeki illeri ziyaretinde milliyetçi ve muhafazakâr kimliği öne çıkaran konuşmalar yapan Özal, 24 Ocak kararlarıyla Marksist ve komünistlerin hakından geldiklerine vurgu yapmıştı. Trabzon'dan Rize'ye yüzlerce arabalık konvoy hâlinde gelen Özal, burada yaptığı konuşmasında ise şu ifadelerde bulunuyordu: *"Siz 4 çıkarırsanız ben de 5. Milletvekiliniz olurum... Parti olarak orta direği savunuyor ve en büyük desteğimizin orta direk olacağına inanıyorum. Akılcı sosyal adaletten yanayız. 7 Kasım sabahı dev bir parti olarak büyüyeceğiz."*²¹⁰

Seçime bir gün kala *Milliyet* gazetesinde, propaganda süreci boyunca muhabirleri aracılığıyla seçime ve seçmene yönelik haberlere yer verdiği *"Adım Adım Seçim"* yazılarının bir değerlendirmesi yapılmıştı. Bu genel değerlendirme yazısı içinde Rize hakkında şu ifadelere yer veriliyordu:

209 1925 yılı Çayeli doğumlu olan Arif Şevket Bilgin, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olduktan sonra İstanbul Şişli Çocuk Hastanesi Radyoloji alanında ihtisas yaptı. Azdavay, Suruç, Rize Fındıklı Hükümet Tabibi, Muğla Devlet Hastanesi Röntgen Mütahassısı, Rize Verem Savaş Dispanseri, Rize Verem Hastanesi Baştabibi, Rize Devlet Hastanesi Röntgen Mütahassısı, Muğla Verem Savaş Derneği Başkanı, Rize Verem Savaş Başkanı, Rize Lisesi Koruma Derneği Başkanı, Rize Göğüs Hastalıkları Hastanesi Yaptırma Onarım Derneği Başkanlığı görevlerinde bulundu. 1983 seçiminde Rize Milletvekili olan Bilgin, TBMM Başkanvekilliği yaptı. Bilgin, evli ve 4 çocuk babasıdır. *TBMM Albümü (1983-2010)*, Cilt 3, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 1160.

210 *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1983.

MDP'nin Karadeniz'de güçlü olduğu illerden biri de Rize. Halkçı Parti'nin liste başı Rize dışından. Rize için bu çok önemli. Ayrıca etkili olacağı benzeyen bir de bağımsız aday var. Belli bir sağ kesimin bağımsız adayı desteklemesi durumunda Anavatan Partisi'nin Rize'de durumu çok zayıflar. Ayrıca Özal'ın çay politikası da Rize'de tepkiye neden olduğundan bu partinin Rize'de iyi bir sonuç alması çok zor.²¹¹

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçim, Cumhuriyet tarihi içinde ülke genelinde katılım oranının (%92,3) en yüksek olduğu seçimlerden biriydi. Keza Rize'de de seçime katılım oranının (% 88) yüksek olduğunu görüyoruz.

Tablo 50: 6 Kasım 1983 Genel ve Rize Seçim Sonuçları

6 Kasım 1983 Genel Seçim Sonuçları					
	Kayıtlı Seçme Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)	Geçerli Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
Türkiye	19.767.366	18.238.362	92,3	17.351.510	399
Rize	142.406	125.364	88	118.980	4
1983 Yılı Seçimlerinde Siyasî Partilerin Rize'de Aldıkları Oy Sayısı ve Oranları					
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı		
ANAP	47.642	40,1	2		
MDP	37.359	31,4	2		
HP	22.641	19			
Bağımsız	11.338	9,5			

Kaynak: *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007*, TÜİK, Ankara 2008, s. 202-203.

1983 seçimi sonrası Rize'deki vekilliklerin ikisini ANAP ikisini de MDP kazanmıştı. Ahmet Mesut Yılmaz ile Arif Şevket Bilgin ANAP'tan, Fehmi Memişoğlu ile Turgut Halit Kunter MDP'den vekil seçilmişti.²¹² Bağımsız olarak seçime giren Hasan Kabil'in aldığı oy sayısı 11.338'di.

²¹¹ *Milliyet*, 5 Kasım 1983.

²¹² *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1983.

1983 yılı seçim sonucunu Tefvik avdar Şu ifadelerle yorumluyordu:

Bu seçimler sonunda, ortanın sağında ve solundaki seçimler açısından dağılım bir kez daha tekrarlandı. Konulara ılımlı yaklaşan partilerin tutulduğu görüldü. ANAP'ın başarısındaki büyük unsurlar, örgütün ustaca seçilmesi, parasal desteğin geniş oluşu, kampanyanın iyi programlanması ve liderinin ustalığıydı. Özal, miting alanlarını ve TV'yi de ustaca değerlendirdi.²¹³

213 Cumhuriyet, 14 Kasım 1983.

KAYNAKÇA

1. Arşiv ve Resmi Belgeler

Devlet Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)

Fon Kodları:

B.C.A., 010.09/240.740.1.

B.C.A., 010.09/251.773.3.

B.C.A., 010.09/263.805.6.

B.C.A., 010.09/267.816.2.

B.C.A., 010.09/269.824.4.

B.C.A., 010.09/33.100.3.

B.C.A., 010.09/56.165.5.

B.C.A., 10.09/ 1.2.1.

B.C.A., 010.09/1.4.1.

B.C.A., 10.09/5.15.1.

B.C.A., 10.09/302.925.

B.C.A., 030.11.1/288.30.16.

B.C.A., 10.09/311.967.1.

B.C.A., 10.09/325.1004.4.

B.C.A., 10.09/311.967.1.

B.C.A., 10.09/262.801.4.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, 1969.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 1, 4. Toplantı, 42. Birleşim (16.02.1965).

Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2008.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979), C. 6, Yay. Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. 4, Yay. Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.

İçişleri Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkanlığı. *Soruşturma Evrakı*. 17 Temmuz 1956.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, 4. Birleşim (1.11.1961).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 3, Toplantı:1, C. 4, 71. Birleşim (17 Nisan 1970).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 3, Toplantı:4, C. 29, 12. Birleşim (1 Aralık 1972).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 4, Toplantı 2, C. 7, 10. Birleşim (27 Kasım 1974).

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007, TÜİK, Ankara, 2008.

TBMM Tutanak Dergisi, Toplantı: 19, C. 1, 106. Birleşim (18.8.1980).

TC Kurucu Meclis Albümü, TBMM Basımevi, Ankara 1961.

Tunca Özğişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012.

T.C. Resmî Gazete, Sayı:1471, 14 Nisan 1930.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 3337, 23 Haziran 1936.

T.C. Resmî Gazete, Sayı:7979, 11 Aralık 1951.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10544, 6 Temmuz 1960.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10682, 16 Aralık 1960.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10796, 2 Mayıs 1961.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10815, 30 Mayıs 1961.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10816, 31 Mayıs 1961.

T.C. Resmî Gazete, Sayı:11235, 18 Ekim 1962.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 11465, 27 Temmuz 1963.

T.C. Resmî Gazete, Sayı:12370, 9 Ağustos 1966.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 12586, 23 Mart 1968.

T.C. Resmî Gazete, Sayı:12788, 28 Aralık 1967.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 12954, 19 Temmuz 1968.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 14046, 18 Aralık 1971.

T.C. Resmî Gazete, Sayı:14890, 18 Mayıs 1974.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 18027, 24 Nisan 1983.

2. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Güneş

Kuzey Ekspres

Memleket

Milliyet

Rize

Rize Postası

Rize'nin Sesi

Ses

Ulus

Yeni Rize

Zafer

Zümrüt Rize

3. Telif-Tetkik Eserler, Tezler ve Hatıratlar

"12'yi Çeyrek Geçe Demokrati" *Zümrüt Rize*, 13 Aralık 1951.

"Belediye Meclisi Toplanırken" *Zümrüt Rize*, 1 Haziran 1953.

"Belediye Nerdesin" *Zümrüt Rize*, 10 Şubat 1953.

"DP İl Kongresinden Notlar-3" *Zümrüt Rize*, 24 Haziran 1953.

"Hüsniyet Nerede" *Zümrüt Rize*, 6 Şubat 1952.

"Kendirli Köyünde Muhtar Seçimi" *Zümrüt Rize*, 13 Mart 1953.

"Rize'de Parti Münasebetleri" *Zümrüt Rize*, 24 Mayıs 1952.

"Rize'de Siyasi Partilerin Durumu -2-" *Rize*, 18 Haziran 1953.

"Seçim Neticeleri Hakkında Görüşlerimiz" *Zümrüt Rize*, 28 Eylül 1955.

"Vilayetimizde Siyasi Faaliyetler" *Rize*, 28 Ocak 1953.

Ahmad, Feroz-Bedia Turgay. *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976.

Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2004.

Alacakaptan, Uğur. "Demokratik Anayasa ve Ceza Kanununun 141'nci ve 142'nci maddeleri". *AÜHF Dergisi*, 22/1 (Ocak 1966): 3-20.

Anayasayı İhlal Davası Tutanakları, TBMM Arşivi, Cilt:1, Yer: 1985-4501.

Anayasayı İhlal Davası ve Yüksek Adalet Divanı Kararları, TBMM Arşivi, Yer: 1985-4520.

Ardal, Mustafa. "İl Temsilcisi" *Zümrüt Rize*, 26 Aralık 1960.

Ardal, Mustafa. "Memlekete Hizmet" *Zümrüt Rize*, 5 Şubat 1952.

Ardal, Mustafa. "Milletvekillerimiz Hakem Olmalı" *Zümrüt Rize*, 12 Mart 1952.

Arslan, Zehra. "27 Mayıs Darbesi'nin Trabzon'da Yansımaları ve DP Trabzon Milletvekillerinin İfadeleri". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 192 (Haziran 2011): 139-192.

Arslan, Zehra. "Trabzon'da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM)*, 36 (2013): 129-148.

Arslan, Zehra. "Vatan Cephesi Davası (Kararname, Savunmalar ve Karar)". *History Studies*, 4/2 (2012): 1-37.

Aslan, Zehra. *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.

Aslan, Zehra. *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri I*. İstanbul: Libra Kitap, 2017.

Aslan, Zehra-İşıl Tuna. *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri II*. İstanbul: Libra Kitap, 2019.

Başaran, Sinan. "Cumhuriyet Dönemi Rize İdare Tarihi". *Türk İdare Dergisi*, 486 (2018): 49-75.

Başaran, Sinan. "Rize Siyasi Tarihi (1923-1950)". Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017.

Başaran, Sinan. "Rize'de Kurulan Belediye Teşkilatlarının Tarihçesine Genel Bir Bakış". *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (Temmuz 2018): 209-231.

Bilgin, Mehmet. *Bir Cumhuriyet Milletvekili Sami Kumbasar Kitabı*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2014.

Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. DÖNEM (1954-1957)*. C I, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 137, 2010.

Bozkır, Gürcan. "Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15 (Güz 2007): 275-308.

Bulut, Sedef. "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu". *Akademik Bakış*, 2/4 (2009): 125-145.

Cem, İsmail. "Çay Üzerine" *Milliyet*, 4 Mayıs 1971.

Çakmak, Fevzi. "27 Mayıs'tan 12 Eylül'e İzmir". *İzmir Ansiklopedisi Tarih Cildi. 2: 372-416*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.

Çakmak, Fevzi. "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması". *History Studies*, 7/3 (2015): 1-21. Erişim 10.08.2019. <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151250846.pdf>

Çepni, Şemsettin. "Belediye Başkan Adayları" *Güneş*, 5 Kasım 1973.

Çepni, Şemsettin. "Seçim Sonuçları ve Düşündüklerimiz" *Güneş*, 31 Ekim 1973.

Çiçek, Atıl Cem- Selçuk Aydın, Hüseyin Baran. "Geleneksel Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket (Türkiye) Birlik Partisi". *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 26/2: 27-52.

Demir, Yeşim. "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V/12 (Bahar 2006): 155-171.

Emniyet Genel Müdürlüğü. *Türkiye'de Siyasi Dernekler II*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 1950.

Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.

Geçmişten Günümüze Rize Belediyesi Belediye Başkanları (1923-2019), Yay. Haz. Recep Koyuncu, Recep Usta, Rize: Rize Belediyesi Kültür Yayını, 2019.

Geniş, Kaan Cem. "Rize'de Siyasal Hayat (1946-1980)". Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2018.

Güvelioğlu, İshak Güven. *İyidere Tarihi*. İyidere Kaymakamlığı İstanbul: Kültür Yayınları, 2012.

Güveloğlu, Gülşah Kurt. "Demokrat Parti Rize Milletvekili Hüseyin Agun'un TBMM'deki Faaliyetleri ve Yasssıada Mahkemelerindeki Savunması (1950-1961)". *Prof. Dr. Feda Şamil Arık'a Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar III*, Editör: Alparslan Demir. 785-800. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018,

Haytoğlu, Ercan. *Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1948-1960)*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1994.

1954 Yılı Genel Seçimlerinde Seçim Çevreleri ve Kullanılan Oy Sayıları. Erişim 06.10.2019. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevreleri?p_secim_yili=1954

1950 Yılı Genel Seçimlerinde RİZE Seçim Bölgesinde Partilerin Aldıkları Oy ve Oranları. Erişim 06.10.2019. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=53

1954 Yılı Genel Seçimlerinde RİZE Seçim Bölgesinde Partilerin Aldıkları Oy ve Oranları. Erişim 06.10.2019. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=53

1954 Yılı Genel Seçimlerinde RİZE Seçim Bölgesinde Partilerin Aldıkları Oy ve Oranları. Erişim 06.10.2019. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=53

1957 Yılı Genel Seçimlerinde RİZE Seçim Bölgesinde Partilerin Aldıkları Oy ve Oranları. Erişim 06.10.2019.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimsorgu.secim_cevreleri?p_secim_yili=1957,

İstanbul ve Ankara Olayları Davası Duruşma Tutanağı. Cilt: 1, TBMM Arşivi, Yer: 1985-4504.

İstanbul ve Ankara Olayları Davası Duruşma Tutanağı. Cilt: 4, TBMM Arşivi, Yer: 1985-4504.

K., H. "Beklenen Netice" *Zümrüt Rize*, 16 Kasım 1955.

Karadeniz, Kemal. "Bura Demokrat Partisinde İrtica Meydana Getirenler" *Rizenin Sesi*, 5 Ocak 1953.

Karadeniz, Kemal. "Buradaki Demokrat Partiyi İkiye Bölenler Ne Yazık ki Mebuslarımızdan Bir İkisidir" *Rizenin Sesi*, 4 Ocak 1954.

Karadeniz, Kemal. "İmanlı ve Hakiki Demokratlar, Kaleyi Sahte Demokratlara Teslim Etmeyeceklerdir" *Rizenin Sesi*, 6 Ocak 1953

Karadeniz, Kemal. "Yüzüstü Belediyemiz" *Rizenin Sesi*, 8 Ocak 1954.

Karaesmen, Erhan. "1973 Seçimleriyle İlgili Sayısal Gerçekler" *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1973.

Kazmaz, Dursun. "İyi Düşünmek Lazım" *Rize Postası*, 16 Kasım 1966.

Kazmaz, Ercan. "Belediye Seçimi ve Rizeli Partililer" *Rize Postası*, 21 Ağustos 1963.

Kepenek, Enis Naci. "Z.R. Yazı İşleri Müdürlüğüne" *Zümrüt Rize*, 26 Haziran 1953.

Koçak, Cemil. İktidar ve Demokratlar. C 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Naskali, Emine Gürsoy. *Yassıada Zabıtları V, Anayasa Davası I*. Cilt: 1, İstanbul: Kitabevi, 2011.

Olgun, Kenan. "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII/79 (2011): 1-36.

Öymen, Örsan. "Uy denuz Kardenuz, CHP'yi de işgal ettunuz!" *Milliyet*, 21 Aralık 1974.

Pulur, Hasan. "Olaylar ve İnsanlar" *Milliyet*, 8 Mart 1968.

Turan, Ali Eşref. *Türkiye'de Yerel Seçimler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi –Çağdaşlık Yolunda Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*. 146-158. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002.

Türk, Hikmet Sami. "Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 117 (2015): 421-425.

Türk, Hikmet Sami. "Seçim, Sistemleri ve Anayasal Tercih". *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23 (2006): 78-79. Erişim 18.10.2016. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*. Ankara: TÜİK Yayınları, 2012.

Yalansız, Nedim. "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri". *Turkish Studies*, Vol 7/3 (Summer 2012): 2585-2598.

Yüksek Adalet Divanı Kararları, *İstanbul-Yassıada (14 Ekim 1960-15 Eylül 1961)*. Kabalıcı Yayınevi.

Zihnioğlu, Asım. *Bir Yeşilin Peşinde*. 6. Basım, Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2008.

4. İnternet Kaynakları

Fatih Sultan Kar, “Rize Basın Tarihinden Yapraklar”, http://www.rizepazar.com/rize_basin_tarihinden_yapraklar-hbr00689.html, Güncelleme Tarihi: 06.09.2019.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu, Erişim: 6 Ekim 2019.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevreleri?p_secim_yili=1954, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=53, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=53, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=53, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2019

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimsorgu.secim_cevreleri?p_secim_yili=1957, Erişim Tarihi:6 Ekim2019

5. Diğer

Bilsel, Muhittin. 1917 doğumlu. Rize’de oturur. Görüşme 19.12.2015.

Hasan Türüt Koleksiyonu

Fatih Sultan Kar Koleksiyonu

DİZİN

A

Agun, Hüseyin 6, 75, 76, 77, 82, 83, 101, 132, 154, 155, 156, 157, 158, 255, 335

Agun, Osman Mecdi 155, 156, 215, 216, 220, 221, 268, 269

Akay, Halim 36

Akay, Niyazi 43, 211

Akça, Ertuğrul 45

Akçal, Erol Yılmaz 175, 193, 199, 216, 227, 231, 244, 248, 249, 250, 258, 268, 269, 273

Akçal, İzzet 5, 65, 66, 75, 76, 77, 82, 83, 98, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 175, 217, 255, 287, 289, 293

Akçal, Nejat 132, 320, 321, 341

Akçal, Yusuf İzzet 66, 77, 216, 217, 289, 341

Akgül, Cevdet 108, 235, 247, 257, 267, 341, 346

Aksoy, Ali 17, 20, 22, 25, 26, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 54, 55, 65, 67, 68, 73, 74, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 89, 92, 115, 128, 166, 174, 176, 181, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 200, 201, 205, 242, 243, 269, 280, 281, 286, 287, 296, 306, 307, 311, 312, 317, 318, 324, 337, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347

Aksoy, Muammer 178, 341

Akşam Tekniker Okulu 301, 341

Akşemsettinoğlu, Reşat 153, 154, 341

Albayrak, Hasan Basri 189, 190, 244, 245, 255, 269, 273, 341

Albayrak, Mustafa 15, 28, 69

Albayrak, Rıza 18, 23, 68, 190, 341

Alçin, Nazmi 280, 297, 341

Aldoğan, Sadık 50

Alican, Ekrem 175, 177, 188, 193, 202

Alkan, Dursun Ali 36

Anavatan Partisi 9, 217, 317, 318, 319, 322, 324, 326, 341

Anayasa Davası 130, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 160, 164, 165, 166, 337, 341

Anayasa Mahkemesi 122

Anayasayı İhlal Davası 132, 140, 145, 334, 341

Ankara 2, 15, 22, 44, 53, 58, 69, 82, 90, 93, 97, 101, 104, 106, 109, 117, 128, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 154, 156, 173, 174, 175, 180, 181, 187, 190, 199, 200, 203, 204, 210, 215, 216, 217, 220, 225, 226, 228, 229, 230, 232, 233, 235, 248, 250, 251, 256, 258, 259, 262, 264, 268, 272, 273, 275, 276, 278, 279, 283, 285, 288, 289, 294, 301, 302, 303, 304, 310, 312, 315, 316, 319, 320, 321, 323, 325, 326, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 341, 343

Ankara Olayları Davası 136, 336, 341, 343

Arayıcı, Basri 32, 36, 181

Ardal, Murat 54, 72, 73

Ardal, Mustafa 25, 54, 80, 81, 88, 89, 91, 174, 181, 208, 239, 240

Ardeşen 20, 21, 34, 36, 43, 49, 50, 51, 53, 55, 74, 77, 81, 82, 83, 91, 117, 174, 178, 180, 181, 185, 192, 209, 211, 220, 233, 242, 259, 265, 272, 274, 280, 286, 296, 297, 316, 317, 341

Arer, Rahmi 39, 76, 77, 82, 83, 176, 215, 270

Argüç, Namık 137

Arhavi 117, 248, 341

Artus, Amil 126

Ataç, İrfan 51

Atal, Kemal 45

Atatürk 4, 38, 45, 59, 67, 117, 123, 146, 165, 173, 217, 220, 234, 238, 255, 257, 277, 320, 337, 341

Atatürk'ü Koruma Kanunu 146, 341

Aydemir, Talat 202, 203, 335

Aydın, Hasan 297

Aydın, Hekim 183

Aydın, İsmail 18, 24

Aydoğan, İsmet 42

Aynacı, Zeki 33, 43

B

Bakır Köyü 46

Balcı, Hasan 46, 48

Balta, Mustafa 28

Balta, Şemsi 227

- Balta, Tahsin Bekir 29, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 65, 66, 76, 77
- Balta, Yılmaz 286, 287, 289, 293, 303, 311
- Basa, Ercüment Hikmet 227, 244, 320, 321
- Basa, Macit 211, 242, 296
- Basa, Muhittin 32, 34, 36, 193
- Basa, Mustafa Mazhar 228
- Baş, Cevahir 42
- Başar, Mustafa Aziz 16, 20, 70, 87, 188
- Başgil, Ali Fuat 128, 200
- Başol, Salim 129, 138, 156
- Başsavcı 129, 131, 132, 137, 138, 139, 140, 147, 148, 149, 153, 154, 160, 161, 165, 167, 341
- Bayar, Hikmet 46
- Bayar, Ömer 295, 296, 297
- Baykam, Suphi 223
- Bayraktar, Sabri 211, 242, 280, 296
- Bayraktaroğlu, Ekrem 320
- Bekiroğlu, Nâzım 19
- Benderlioğlu, Atıf 164
- Berberoğlu, Turgut 183
- Berk, Hayrettin Şakir 129
- Bıldırcın Köyü 48, 342
- Biber, Nusret 29, 32
- Biber, Şemun 34
- Biberoğlu, Ali 242, 280
- Bilgin, Arif Şevket 320, 322, 325, 326
- Bilgin, Naci 17, 18, 24, 71
- Bozbeyli, Ferruh 251, 255, 265, 277
- Bölükbaşı, Osman 51, 127, 147, 177, 189, 241, 244
- C-Ç**
- Calp, Necdet 317
- Camıdağı 42, 43, 47, 342
- Can, Hasan 48
- Cengiz, Kazım 73, 104
- Cengiz, Mustafa 280
- Cevizlik 50, 78, 342
- Civelek, Mehmet 29, 35, 44, 70
- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 15, 342
- Cumhuriyet Meydanı 33, 107, 114, 117, 178, 342
- Cumhuriyet Savcısı 142, 166, 342
- Cumhuriyet Senatosu 6, 186, 191, 192, 198, 199, 200, 202, 214, 215, 221, 250, 267, 268, 269, 273, 306, 309, 310, 313, 332, 335, 342
- Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) 264, 342
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 9, 48, 52, 53, 173, 174, 189, 193, 205, 229, 242, 336, 342
- Cumhuriyetçi Meslekî Islahat Partisi 175, 342
- Cumhuriyetçi Millet Partisi 5, 48, 49, 59, 336, 342
- Çağrankaya 46, 342
- Çalışkan, Osman 101, 183, 184, 228, 238, 249, 286, 317
- Çalışma Partisi 175, 342
- Çamçavuş Köyü 47
- Çamlıca 49, 342
- Çamlıhemşin 49, 51, 82, 116, 174, 180, 181, 185, 190, 192, 199, 209, 211, 220, 233, 242, 244, 272, 274, 280, 296, 297, 316, 342
- Çarşı Mahallesi 46, 48, 342
- Çayeli 15, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 34, 43, 44, 45, 49, 50, 52, 53, 60, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 77, 80, 81, 83, 94, 127, 166, 174, 181, 190, 209, 211, 216, 217, 220, 233, 242, 244, 249, 259, 265, 272, 273, 274, 276, 280, 286, 289, 296, 297, 306, 308, 316, 317, 324, 325, 342
- Çelik, Kemal 109
- Çemberci, Tahir 238, 245
- Çepni, Ali 243
- Çepni, Şemsettin 187, 238, 270, 274, 279
- Çukurlu 41, 49, 78, 342
- D**
- Dağsu Mahallesi 42, 342
- Dal, Musa 183
- Danişoğlu, Necip 199, 214
- Değirmendere 47, 78, 84, 89, 342

- Delier, Osman 22, 70, 71
 Demir, Nevzat 191, 278
 Demirci, Çakır Aslan 47
 Demirel, Süleyman 220, 222, 223, 230, 234, 236, 239, 246, 251, 257, 266, 271, 277, 282, 283, 285, 290, 291, 292, 294, 300, 305, 307, 308, 311, 313, 317
 Demirkapı Köyü 47
 Demiröz, Nazif 231
 Demokrat Parti (DP) 15, 342
 Denizcilik Bankası 108, 112, 342
 Denizer, Nâzım 69
 Denizer, Şahap 82, 188, 207, 227
 Derebaşı 42, 78, 342
 Dereköy 42, 342
 Der pazarı 19, 24, 33, 40, 41, 42, 49, 59, 78, 80, 84, 107, 113, 211, 243, 280, 295, 297, 342
 Dermanver, Faiz 216
 Dilsizdağı 50, 342
 Doğan, Talat 268, 269, 272, 306, 322
 Doğrusöz, Kemal 127
 Dolmabahçe 132, 342
 Duran, Emrullah 42
- E**
- Ecevit, Bülent 184, 185, 224, 236, 237, 247, 258, 264, 265, 266, 267, 276, 282, 291, 292, 293, 294, 299, 300, 307, 311
 Egesel, Altay Ömer 129, 131, 138
 Ekşi, Aslan 19, 47
 Ekşi, İsmail 29, 48
 Ekşioğlu, Mehmet 45, 46, 48
 Emniyet Müdürlüğü 342
 Erbakan, Necmettin 191, 256, 270, 274, 277, 282, 283, 306
 Erdal, Vahdet 109
 Erdem, Sadık 135
 Erdiñ, Ali 166
 Erdoğan, Durali 42, 297
 Ergin, Şemi 136, 138
 Ergül, Memduh 116
- Erim, Nihat 202, 217, 245, 257, 258, 260
 Erkan, Mehmet 119, 127, 320, 321
 Eronat, Sefer 153
 Erzurum 59, 121, 182, 190, 225, 235, 240, 273, 284, 312, 343
 Evliyaoğlu, Kamuran 184
 Evren, Kenan 313, 315
 Eyüboğlu, Cemal Reşit 178
 Eyüboğlu, Ziya 296, 297
- F**
- Fehmi, Cevat 195
 Fener Mahallesi 47, 343
 Feyzioğlu, Turhan 183, 220, 236, 246, 264, 277, 283
 Fındıklı 24, 41, 43, 49, 51, 77, 79, 80, 81, 83, 101, 116, 117, 127, 174, 181, 187, 192, 209, 211, 220, 233, 242, 244, 248, 249, 259, 265, 272, 274, 280, 296, 297, 316, 317, 325, 343
 Fırat, Hamdi 22, 23, 25, 27, 187
 Fırat, Mustafa 17, 20, 70, 71
- G**
- Gare 49, 55, 343
 Garnizon 104, 117, 314
 Gayrimeşru Servet İktisap Davası 150, 343
 Gemici, Hidayet 127
 Genç Demokratlar 25, 343
 Genç, Niyazi 34
 Giresun 45, 191, 197, 230, 271, 275, 280, 312, 313, 321, 322, 343
 Giritli, İsmet 97
 Gökay, Fahrettin Kerim 128
 Gökçeeren, Zühtü 112
 Görücü, Şuayıp 36
 Güçkan, Ziya 35
 Gülek, Kasım 35, 37, 40, 41, 94, 202
 Güloğlu, Muhsin 49, 65, 76, 77
 Gümüşpala, Ragıp 175, 177, 185, 186, 188, 193, 197, 214, 216, 220, 222
 Günaydın, İsmail 45

- Gündoğdu 36, 40, 49, 60, 74, 84, 208, 280, 295, 297, 343
- Güner, Arif Hikmet 82, 199, 227, 228, 244
- Güneyce 15, 28, 29, 46, 49, 66, 67, 69, 71, 72, 211, 243, 280, 343
- Güneysu 33, 42, 45, 49, 84, 259, 280, 297, 343
- Gürcan, Fethi 203
- Gürel Namık 315
- Gürle, Nevzat 104, 114
- Gürsel, Cemal 103, 106, 110, 113, 117, 123, 126, 143, 176, 177, 194, 200, 202, 214, 234, 235
- Güvelioğlu, Ali Saip 25, 86
- Güven Partisi/GP 9, 228, 236, 238, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 251, 264, 277, 294, 334, 342, 343
- Güven, Mehmet 44
- H**
- Hacıkeleşoğlu, Sabri 118
- Halatçılar 23, 79, 84, 343
- Halim , Akay 341
- Halkçı Parti 9, 317, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 343
- Halkevi 30, 32, 34, 343
- Halkı Silahlandırma Davası 134, 343
- Harman, Mustafa 24, 68
- Harp Okulu 121, 202, 321
- Hayrat 18, 47, 79, 84, 343
- Hop, Hızır 318, 323
- Hopa 117, 343
- Hut, Hüseyin 17, 20, 54, 70, 71, 86, 207
- Hürriyet Bayramı 116, 343
- Hürriyet Mitingi 116, 343
- Hürriyet Şehitleri 110, 343
- I-İ**
- Ilıca 46, 343
- İhsan, Ali 115
- İkizdere 15, 19, 21, 23, 34, 35, 42, 45, 46, 49, 54, 58, 72, 77, 80, 81, 83, 93, 174, 181, 206, 209, 211, 219, 220, 233, 242, 268, 272, 274, 280, 284, 286, 296, 297, 316, 343
- İl Genel Meclisi 5, 71, 72, 80, 204, 207, 210, 211, 212, 228, 242, 280, 281, 297, 298, 299, 343
- İl İdare Kurulu 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 36, 37, 38, 39, 42, 69, 70, 73, 82, 91, 106, 112, 174, 179, 181, 183, 186, 187, 188, 189, 343
- İl Özel İdaresi 343
- İl Seçim Kurulu 74, 81, 207, 343
- İnönü, İsmet 5, 30, 59, 60, 61, 62, 92, 98, 184, 193, 202, 203, 214, 218, 222, 230, 236, 237, 247, 258, 264, 320
- İslâmpaşa Mahallesi 48
- İstanbul 16, 33, 41, 57, 64, 75, 82, 85, 88, 93, 97, 99, 101, 104, 127, 128, 129, 132, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 150, 166, 177, 200, 201, 203, 205, 210, 215, 216, 225, 226, 228, 229, 234, 237, 249, 251, 256, 258, 261, 262, 263, 264, 275, 278, 279, 287, 288, 289, 292, 300, 309, 312, 317, 319, 322, 325, 333, 334, 335, 336, 337, 343
- İstanbul-Ankara Olayları Davası 343
- İyidere 33, 43, 49, 59, 73, 84, 101, 107, 108, 109, 211, 242, 243, 248, 268, 280, 295, 297, 309, 335, 343
- K**
- Kabaoğlu, Mahmut 242
- Kabil, Hasan Latif 279
- Kabil, İsmail 43, 187
- Kahraman, İsmail 286, 287, 289
- Kalaycıoğlu, Ali 77, 82, 83, 193
- Kalkandere 19, 33, 73, 104, 116, 174, 180, 181, 209, 211, 220, 233, 242, 272, 274, 280, 296, 297, 308, 316, 344
- Kalkavan, Rıza 33, 35, 44
- Kambur, Celal 35
- Kambursirt 37, 78, 84, 344
- Kara, Şevket 45
- Karadeniz 4, 17, 18, 20, 35, 37, 41, 50, 58, 70, 76, 88, 91, 99, 145, 152, 185, 191, 195, 197, 208, 223, 230, 236, 261, 265, 266, 268, 269, 271, 281, 284, 285, 291, 325, 326, 334, 336, 344
- Karadeniz, Osman Zeki 17, 18, 20

- Karadeniz, Şevket 145, 152
 Karadere 19, 33, 39, 50, 54, 84, 94, 344
 Karagöz, Ali Sait 80, 81
 Karali, Hasan 20, 25
 Karaosmanoğlu, Osman Yılmaz 244, 268, 269, 286
 Karasüleymanoğlu, İsmail 114
 Karayel, Hikmet 33
 Karayemiş Köyü 344
 Kaş, Hamdi 47
 Kaşıkçı, Ali 318, 324
 Katırcı, Mustafa 48
 Kaval, Mahmut 33
 Kavalcı, Bayram Ali 33
 Kavrakoğlu, Osman 5, 20, 25, 65, 66, 75, 76, 77, 82, 83, 98, 101, 132, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 160
 Kayseri 109, 141, 150, 154, 158, 162, 167, 168, 202, 222, 229, 344
 Kayseri Cezaevi 344
 Kazmaz, Mustafa 28, 43, 71, 72
 Keçeli, Yaşar 32, 36
 Kemalyeri, Mucip 68, 85
 Kendirli 35, 91, 243, 280, 295, 333, 344
 Kepenek, Enis Naci 20, 21, 50, 51, 82, 83, 189, 193, 196, 216, 229
 Kepenek, Şevki 22, 75, 88
 Ketenci, Osman 24
 Kız Enstitüsü 114, 344
 Kızıoğlu, Muharrem 103
 Kızıltepe Mahallesi 46, 47, 344
 Kirazlı 46, 344
 Kopuz, İsmail Hakkı 47
 Kopuz, Kadem 47
 Kopuz, Mustafa 44, 49
 Koraltan, Refik 56
 Köksal, Osman 126
 Kömürcüler 42, 44, 344
 Köprübaşı 46, 47, 344
 Köprülü, Fuat 128
 Köseoğlu, Salih Zeki 249, 250, 266, 268, 269, 306
 Köseoğlu, Yusuf 17, 19, 20, 21, 23, 52, 54, 69, 71, 72, 190, 193, 211
 Kubalı, Hüseyin Nail 97
 Kulaksız, Reşat 35
 Kulaksızoğlu, Haydar 310
 Kumbasar, Fikri 28, 71
 Kumbasar, Mehmet Ali 29, 30, 32, 34, 36, 41, 73, 82, 92, 174, 176, 181, 192, 194
 Kumbasar, Sami Uğur 226
 Kumbasar, Sıtkı 80
 Kunter, Turgut Halit 321
 Kurnaz, Celal 19
 Kurtuluş Mahallesi 46, 47, 344
 Kurtuluş, Osman 82, 242
 Kurucu Meclis 97
 Kuruköy 50, 74, 344
 Kut, Mehmet 23
 Kutman, Saime 136, 139
 Küllükoğlu, Cabir 297
 Kütahya 109, 344
 Lik, Yaşar 26, 55
- M**
- Maçka 35, 344
 Mahmudoğlu, Mehmet 50
 Mamati, Hilmi 280, 297
 Mataracı, Tuncay 244, 245, 258, 266, 268, 269, 284, 285, 287, 289, 293, 299, 300, 302, 306, 307, 309, 311
 Medet, Rakıcı, 17, 22, 25
 Melen, Ferit 217, 257, 260, 261
 Memişoğlu, Fehmi 320, 322, 326
 Memleketçi Parti 175, 344
 Mercan, Süleyman 48
 Merkez İlçesi 344
 Merkez Soruşturma Kurulu 135, 347
 Mete, Ali 17, 20, 33, 67
 Mete, Mehmet Fahri 6, 16, 65, 66, 77, 132, 158, 160, 162, 164, 255
 Mete, Murat 49, 51

- Mete, Nihat 243, 280, 297
- Meto, Şükrü 242, 243, 244, 245, 268, 269, 285, 306, 309, 310, 320, 321, 344
- Meto, Şükrü 242, 243, 244, 245, 268, 269, 285, 306, 309, 320, 321
- Millî Partisi/MP 5, 9, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 59, 66, 74, 78, 84, 87, 91, 92, 93, 94, 173, 174, 189, 193, 197, 205, 206, 207, 210, 211, 212, 216, 222, 227, 229, 233, 234, 238, 241, 242, 244, 245, 249, 250, 251, 269, 272, 336, 342, 344 (Kontrol Edilmeli)
- Millî Birlik Komitesi/MBK 9, 12, 97, 103, 106, 107, 117, 123, 124, 126, 127, 129, 150, 173, 174, 175, 176, 178, 189, 194, 195, 344
- Millî Nizam Partisi 9, 191, 256, 270, 345
- Millî Selamet Partisi/MSP 9, 191, 269, 270, 271, 272, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 303, 306, 307, 309, 310, 345 (Kontrol Edilmeli)
- Milliyetçi Demokrasi Partisi/MDP 9, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 345
- Morgül, Mustafa 18, 24, 68
- Muratoğlu, Salih 279
- Murtezaoğlu, Mustafa 22, 25, 26, 188
- Mutedil Liberal Parti 175, 345
- N**
- Namık, Gedik 110
- Niyazi, Akay, 341
- Nur, Muhittin 105
- O-Ö**
- Of 35, 248
- Oktay, İhsan 54, 181, 182, 192, 228, 230, 244, 245
- Onar, Sıddık Sami 97, 101
- Orhan, İhsan 183
- Orhon, Ekrem 34, 35, 36, 76, 77, 184, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 238, 239, 240, 241, 242, 268, 269, 270, 295, 296, 315
- Orhon, Hamdi 178
- Ortakçoğlu, Hüseyin 153, 154
- Ozan, Fehmi 18, 19, 24, 43, 52, 68
- Öğretmenler Birliği 114, 235, 288, 345
- Öktem, İbrahim 184, 218, 219
- Ökten, Nazmi 17, 20
- Ömeroğlu, İsmail 36, 43, 181, 211, 279, 280, 281, 284, 296
- Önal, Muzaffer 6, 83, 101, 132, 151, 152, 153, 154, 161
- Önder, Tuğrul 164
- Örfî İdare 138
- Örs, İbrahim 194, 195, 196, 197, 230
- Özal, Turgut 311, 317, 319, 323, 324, 325
- Özcan, Hüseyin 109
- Özgen, Nahit 27, 68, 112
- Öztürk, Hızır 50, 211
- Özyörük, Halil 144
- P**
- Pamukoğlu, Arif Hikmet 45
- Park Otel 59, 113, 345
- Paşakuyu Mahallesi 46, 345
- Pazar 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 34, 36, 37, 44, 45, 49, 50, 51, 55, 56, 60, 62, 66, 67, 69, 70, 71, 77, 80, 81, 83, 113, 116, 117, 174, 178, 179, 181, 190, 192, 207, 209, 211, 217, 220, 228, 233, 242, 243, 244, 249, 259, 265, 272, 274, 280, 286, 289, 290, 293, 296, 297, 304, 314, 316, 317, 345
- Pehlivantaş 47, 78, 84, 345
- Pekmezli 42, 78, 345
- Perçin, Ali 50
- Perili, Mehmet 29, 32
- Pilavdağı 37, 78, 84, 345
- Polatkan, Hasan 56, 58, 194
- R**
- Rakıcı, İzzet 33
- Rıza, Cemal 121
- Rize Belediyesi 89, 91, 203, 204, 208, 209, 222, 237, 281, 296, 297, 335, 345
- Rize Çay Fabrikası 90, 266, 345
- Rize Emniyeti 109, 117, 290

Rize Limanı 59, 124, 345
 Rize Valiliği 304, 345
 Rize-İspir Yolu 17, 345
 Rizespor 244, 245, 281, 309, 317, 345
 Rusya 101, 345

S

Safoğlu, Avni 43
 Sağır, Kemal 117
 Salahiyet Kanunu 138, 140, 147, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 345
 Salarha 44, 48, 55, 84, 345
 Salihoğlu, Mehmet 118
 Samsun 59, 61, 197, 215, 217, 225, 229, 230, 232, 264, 266, 284, 313, 345
 Sarı, Sami 41
 Sarıgöz, İsmail 231, 232
 Saroğlu, Hamit 17, 18, 20, 68
 Saruhan, Fevzi 17, 18, 25, 26, 27, 67, 71, 82
 Saruhan, Sudi Reşat 269, 272, 286
 Satır, Fuat 29, 33, 35, 42, 211
 Satır, Kemal 183, 217, 223, 264
 Saydı, Niyazi 228, 229
 Seçkin, İlyas 182
 Selimoğlu, Rasim 242, 296
 Serdar, Ali 280
 Serdar, Mehmet 243
 Ses Sineması 20, 26, 44, 48, 181, 183, 186, 187, 207, 345
 Seyhan, Dünder 203
 Sıkıyönetim 203, 256, 304, 305, 312, 313, 314, 315
 Sipahi, Osman 18, 22, 24, 68
 Sirmen, Ali Fuat 201
 Sivri, Mehmet 189, 229
 Siyasal Bilgiler Fakültesi 319, 346
 Sohtorik, Ali 32, 36
 Solakoğlu, Hüseyin 280
 Sönmez, Hasan 37
 Sönmez, Memiş 37
 Söylemezoğlu, Hüsnü Zeki 50

Sözer, Sabri 190, 296, 297
 Sunalp, Turgut 317, 318
 Sunay, Cevdet 235, 247, 257, 267
 Suyabatmaz, Arif 17, 67, 68
 Sümer, Mehmet Nuri 280
 Sürmene 35, 346
 Sütlüce 42, 79, 346
 Şeker, Hüseyin 49, 51, 189
 Şerifoğlu, İbrahim 20, 26, 27, 67, 70, 89, 211
 Şeyh Camii 59, 346
 Şişman, Halil 280
 Şişmanoğlu, Cemal 190

T

Tahkikat Komisyonu 41, 111, 128, 132, 335, 346
 Talu, Naim 260, 266, 282
 Taner, Tahir 128
 Tarakçıoğlu, Nazım 20, 25, 26, 27, 72, 82, 188, 193
 Tarı Vapuru 64, 346
 Taşpınar 36, 79, 346
 Tatoğlu, İhsan 29, 34, 73
 Tatoğlu, Özden 114
 Tavukçu, Kamil 297
 Tavukçuoğlu, Cemal 26, 27
 Tekke 43, 101, 346
 Telatar, Başar 280, 296, 297
 Telatar, Musa 45, 49
 Telci, Kazım 23
 Temizel, Mustafa 48
 Temizel, Yakup 25, 26, 68
 Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif 40
 Tez, Hasan 36
 Tiryaki, Yusuf 16, 20, 22, 25, 26, 27, 68, 87, 188, 207, 209, 284, 285, 319, 323
 Topçu, Vahap 43, 175
 Tophane Mahallesi 45, 346
 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu 41, 138, 346
 Toptaşı Cezaevi 346

- Trabzon 4, 35, 45, 58, 65, 97, 99, 102, 124, 129, 138, 144, 183, 184, 185, 197, 199, 203, 215, 228, 230, 235, 248, 260, 261, 266, 271, 280, 290, 291, 298, 305, 312, 313, 315, 316, 322, 325, 334, 346
- Tufan, Ali 29, 32
- Tugaç, Hüsametdin 28
- Tunaya, Tarık Zafer 97
- Turan, Necmettin 69
- Turanlı, Mustafa 30, 47
- Turistik Otel 235, 346
- Tuzcu, Cafer Tayyar 114, 115, 244, 268, 269, 286
- Tuzcu, Haydar 36
- Tuzcu, Şadan 318, 320, 322
- Tuzcuoğlu, Münir 49, 50, 51
- Tuzcuoğlu, S. Esat 279
- Tüfekçi, Hüseyin 243
- Türk İşçi ve Çiftçi Partisi 175, 346
- Türk Silahlı Kuvvetleri/TSK/Türk Ordusu 9, 103, 105, 123, 126, 178, 232, 312, 346
- Türkeş, Alparslan 225, 244, 283, 304, 305
- Türkiye Büyük Millet Meclisi/TBMM/Millet Meclisi 6, 9, 16, 31, 32, 37, 49, 58, 65, 66, 76, 83, 97, 102, 104, 132, 136, 140, 144, 156, 174, 187, 190, 191, 192, 198, 199, 200, 201, 202, 215, 217, 222, 226, 228, 229, 232, 233, 235, 243, 247, 250, 251, 255, 257, 259, 260, 262, 267, 268, 271, 272, 273, 275, 276, 283, 285, 289, 293, 301, 304, 310, 312, 313, 320, 321, 323, 325, 331, 332, 334, 335, 336, 344, 346
- Türkiye İşçi Partisi /TİP 9, 175, 185, 205, 211, 225, 227, 229, 230, 233, 234, 238, 242, 244, 249, 250, 251, 274, 285, 287, 288, 293, 307, 310, 346
- Türkiye Köylü Partisi/TKP 5, 52, 53, 94, 346
- Türüt, Saadetdin 28
- U-Ü**
- Ulucami 42, 346
- Usta, Harun 29, 32, 35, 70
- Usta, İbrahim 25
- Ülken, Hakkı 41, 208
- Ünlüer, Ertuğrul 98, 106, 108
- Ürgüplü, Suat Hayri 202, 222
- V**
- Vardal, Kenan 187, 207
- Vatan Cephesi 94, 99, 173, 334, 346
- Vatandaş, Sefer 48
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet 97
- Veliköy 47, 346
- Y**
- Yalçın, Cevat 175, 185, 187, 193, 196, 197, 199, 227, 231, 244, 245, 268, 269, 287
- Yardımcı, İhsan 25
- Yassıada 4, 12, 97, 102, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 155, 158, 160, 162, 164, 166, 177, 180, 182, 191, 193, 194, 217, 223, 224, 230, 289, 334, 337, 347
- Yavaş, Mustafa 15, 345
- Yavuz, Rasim 243
- Yazıcı, Haşim 33
- Yazıcıoğlu, Necmettin Mahmut 280, 296, 297
- Yemeniciler, Hakkı 22
- Yeni Türkiye Partisi/YTP 9, 175, 178, 185, 188, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 214, 216, 220, 221, 222, 225, 227, 229, 230, 233, 234, 238, 242, 250, 347
- Yenimahalle 51, 347
- Yeşiltepe Mahallesi 46, 347
- Yetim, Musa 15, 17, 20, 70, 71, 345
- Yılmaz, Ali 35, 54, 73, 74
- Yılmaz, Mehmet 39, 74, 242
- Yılmaz, Mustafa 22, 48, 51, 73
- Yırcalı, Sıtkı 58
- Yokuşlu 50, 347
- Yolbaşı 50, 79, 347
- Yurdatapan, Danyal 124
- Yüksek Adalet Divanı 128, 129, 140, 142, 147, 149, 154, 157, 158, 161, 162, 167, 168, 334, 337, 347

- Yüksek Okullar Talebe Birliği 135, 347
Yüksek Seçim Kurulu/YSK 74, 210, 243,
279, 347
Yüksek Soruşturma Kurulu 127, 129, 135,
146, 152, 168, 347

Z

- Zeytinoğlu, Kemal 56
Zorlu, Fatin Rüştü 132, 194
Zorlu, Rıza 175